

ISSN 2307-5740

Науковий журнал

4.2013

ВІСНИК

**Хмельницького
національного
університету**

Економічні науки

Том 3

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi national university

Economical sciences, 2013, Issue 4, Part 3

Хмельницький 2013

ВІСНИК

Хмельницького національного університету

Затверджений як фахове видання

Постановою президії ВАК України від 16.12.2009 № 1-05/6
(http://vak.org.ua/docs//prof_journals/journal_list/whole.pdf)

Включено у наукометричну базу " Российский индекс научного цитирования" (РИНЦ)
згідно договору № 212-04/2013 від 22.4.2013 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37652

Засновано в липні 1997 р.

Виходить 6 разів на рік

Хмельницький, 2013, № 4, Том 3 (202)

**Засновник і видавець: Хмельницький національний університет
(до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)**

Головний редактор	Скиба М. Є. , заслужений працівник народної освіти України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, д. т. н., професор, ректор Хмельницького національного університету
Заступник головного редактора	Параска Г. Б. , д. т. н., професор, проректор з наукової роботи Хмельницького національного університету
Голова редакційної колегії серії "Економічні науки"	Войнаренко М. П. , заслужений діяч науки і техніки України, д. е. н., професор, академік АЕНУ, МАІ, УАЕК, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету
Відповідальний секретар	Гуляєва В. О. , завідувач відділом інтелектуальної власності Хмельницького національного університету

Ч л е н и р е д к о л е г і ї

Економічні науки

д. е. н. Асаул А. М., д. е. н. Благун І. С., д. е. н. Бельтюков Є. А., к. е. н. Бондаренко М. І., д. е. н. Ведерніков М. Д., д. е. н. Геєць В. М., к. т. н. Григорук П. М., д. е. н. Завгородня Т. П., к. т. н. Йохна М. А., к. е. н. Ковальчук С. В., д. е. н. Козак В. С., д. е. н. Кругляк Б. С., д. е. н. Кулинич О. І., д. е. н. Лук'янова В. В., к. е. н. Любохинець Л. С., д. е. н. Мікула Н. А., д. е. н. Микитенко В. В., к. е. н. Михайловська І. М., д. е. н. Нижник В. М., д. е. н. Орлов О. О., д. е. н. Стадник В. В., к. е. н. Тюріна Н. М., к. е. н. Хмелевська А. В., д. е. н. Хрущ Н. А.

Відповідальні за випуск д. е. н., проф. Нижник В. М., к. е. н. Ніколайчук М. В.
Технічний редактор к. т. н. Горященко К. Л.
Редактор-коректор Броженко В. О.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 1 від 25.09.2013

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету"
☎ (03822) 2-51-08
e-mail: visnyk_khnu@rambler.ru
web: http://library.tup.km.ua/visnyk_tup.htm
<http://visniktup.narod.ru>
<http://vestnik.ho.com.ua>

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9721 від 29 березня 2005 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2013
© Редакція журналу "Вісник Хмельницького національного університету", 2013

ЗМІСТ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

В.М. ГОНЧАРОВ, Л.В. МАРТИНОВА, А.Ю. РУДОВА ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КЛАСТЕРІВ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЇХ ЗДАТНОСТІ ДО АДАПТАЦІЇ В СФЕРІ АПК	7
О.В. ЗИМОВЕЦ, А.О. ЯШИНА ОЦЕНКА ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РОССИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	13
Г.Б. КРУШНИЦЬКА ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НЕОКЛАСИЧНОГО ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДІВ ДО ТЕОРІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ	17
Ю.М. ЛЕЛЮК ВИКОРИСТАННЯ КОМПАРАТИВІСТСЬКОГО ПІДХОДУ ПРИ ФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИЦИКЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	22
В.В. ЛИПОВ КОМПАРАТИВНИЙ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	26
Є.М. РУДНІЧЕНКО АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ	31
А.В. ФЕДОТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕРЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА	35
С.В. КОВАЛЬЧУК, І.А. ХМАРСЬКА РЕКЛАМУВАННЯ В ТОРГОВЕЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖАХ	38

ЗМІНИ В ІНСТИТУЦІЯХ ЗА УМОВ РОЗВИТКУ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Т.М. БОРИСОВА ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК НЕКОМЕРЦІЙНИЙ ПРОДУКТ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ	41
А.Г. ЕРМОЛЕНКО, Ю.В. СЛИВА-ЩЕРБА АНАЛИЗ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УКРАИНЫ СРЕДИ СТРАН МИРА	45
О.Н. КОЛОДИНА ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ РЫНКА ЭКСПЕРТНЫХ УСЛУГ ..	48
М. В. ЛЕЛЮК ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ РИНКУ: НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОМПАРАТИВІСТИКИ В ШИРОКОМУ ТА ВУЗЬКОМУ РОЗУМІННІ	52
В.С. НАГОРНА ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ АНАЛІЗУ ТА СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	55
Н.В. ОСТАПЕНКО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	59
Д.В. ПОКОТИЛОВ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ	64

Н.О. РУДЕНКО АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ФОНДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ	67
И.А. ЦЫКУНОВ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ	71
Г.А. ЧЕРЕШНЯ ДВАДЦАТЬ РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ	75
О.В. ЯКОВЕНКО, Ю.О. МЕДВІДЬ ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ	78
ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН	
Н.А. АЗЬМУК СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ В СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	82
М.С. БАБИЧ, Л.Б. БУШОВСЬКА ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	86
О.Г. БРІНЦЕВА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ	90
Л. С. ЛЮБОХИНЕЦЬ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА	94
С.В. МОРОЗ ЕКОНОМІЧНІ ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ	99
В.В. НІКУЛІН АНАЛІЗ ДИНАМІКИ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	105
А.В. РЕЗНИКОВА КЛЮЧЕВАЯ РОЛЬ ВУЗОВ В ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РОССИЙСКИХ РЕГИОНОВ (НА ПРИМЕРЕ МОСКОВСКОЙ ОБЛАСТИ)	108
Е.В. РОМАНИЮК, С.Ю. КОЛОДИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СПЕЦИАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ИНФРАСТРУКТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОУСТРОЙСТВА СЛАБОЗАЩИЩЕННЫХ ГРАЖДАН	112
О.В. САВЧЕНКО CRM-СИСТЕМИ ТА ЯКІСНІ ЗМІНИ В ОБСЛУГОВУВАННІ КЛІЄНТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД	116
Ж.В. СОКОЛОВА, И. Г. КАНТАЛИНСКИЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ	120
Е.П. СУБОЧ ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА МОТИВАЦИИ ТРУДА	122
І.М. КРАВЕЦЬ, О.А. ГАРВАТ ОСВІТНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ	128

ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ТА ІННОВАЦІЙНОМУ ВИМІРАХ

М.С. БАБИЧ, Л.М. БАБИЧ НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ РОБОТОДАВЦЯМИ І НАЙМАНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ	134
Т. С. БИСТРОВА ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	138
М.Я. ВЕСЕЛОВСКИЙ, К.В. КРИВОВА ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИЙ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОМ КОМПЛЕКСЕ РОССИИ	143
М.Я. ВЕСЕЛОВСКИЙ, А.А. ЦЫПЛАКОВ АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В РАМКАХ СТРАТЕГИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РОССИИ	147
В.Н. ГОНЧАРОВ, В.В. СТЕХИН РАЗВИТИЕ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ АПК УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ	151
Г.В. ЄХАЛОВА ГЛОБАЛЬНИЙ СТРАХОВИЙ РИНОК: ТРЕНДИ І ДРАЙВЕРИ	155
Л.А. КРАВЧЕНКО РОЗБУДОВА МІЖНАРОДНОГО МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ПОТУЖНА ІННОВАЦІЯ РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	160
В.П. ЛЕЩИШЕНА МІСЦЕ НАНОТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ НОВОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПОРЯДКУ	164
В.В. МЕЛЬНИК АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РЕГІОНУ	168
Н.П. ТАНАСІЄНКО КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ	172
И.С. ТОРОПОВА ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ДИНАМИКУ ОТРАСЛЕВЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЗАТРАТ	176
А.С. ТЕЛЬНОВ МАРКЕТИНГ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	180
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	
М.І. БОНДАРЕНКО, Л.Б. БУШОВСЬКА АНАЛІЗ РУХУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ	185
О. В. БУЛКОТ КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МІСЦЯ ЄВРО ТА ДОЛАРА США У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	188
Н. Б. ДАНИЛЕНКО, А.А. РАДЬКО СИНХРОНІЗАЦІЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	192

А.Г. ЕРМОЛЕНКО, К.А. БЕДРИК ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ФИНАНСОВО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АРК	195
А.В. МЕЙШ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ ФЕНОМЕНУ “ГЛОБАЛІЗАЦІЯ”: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ СТОРОНИ	199
Т.С. ТОМАЛЯ, А.П. ОЛЕКСІЙЧУК АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ У ВИЗНАЧЕННІ НАПРЯМІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕД	204
В.М. ШАВКУН, І.А. СУХАЦЬКА ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ	209

УДК 332.154

В.М. ГОНЧАРОВ, Л.В. МАРТИНОВА, А.Ю. РУДОВА
Луганський національний аграрний університет, м. Луганськ**ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ КЛАСТЕРІВ
ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ЇХ ЗДАТНОСТІ ДО АДАПТАЦІЇ В СФЕРІ АПК**

У статті досліджена економічна сутність кластерів, основні підходи до формування кластерних систем в АПК України, а також адаптаційний потенціал кластерів з позицій теорії складності.

Ключові слова: кластер, адаптація, адаптаційний потенціал, АПК.

V.N. GONCHAROV, L.V. MARTINOVA, A.YU. RUDOVA
Luhansk national agrarian university**DEFINITION OF THE CLUSTERS' ECONOMIC ESSENCE AND RESEARCH OF THEIR ADAPTIVE
CAPACITY IN AGROINDUSTRIAL SPHERE**

Abstract – Economic essence of clusters, basic approaches to forming of the cluster systems in AIC of Ukraine and also adaptation potential of clusters from positions of complication theory have been researched in the article.

Basic factors of cluster's origin and principles of ability of enterprises to adaptation have been considered. Content-analysis of cluster's economic essence has been conducted.

Forming of clusters is the mortgage of agroindustrial sector's economic strengthening and creates pre-conditions for activation of the innovative activity in AIC.

Keywords: cluster, adaptation, adaptation potential, AIC.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси щодо виходу України до світової господарської системи потребують від національної економіки впровадження нових організаційно-економічних форм, підходів та методів управління виробництвом. Не виключенням є аграрний сектор економіки, що займає ключову роль як у забезпеченні населення продуктами харчування, так і у визначенні конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку. При цьому розвиток агропромислового комплексу України обумовлюється низкою факторів, що несуть у собі елементи невизначеності, непередбачуваності та ризикованості, такі як кліматичні та погодні умови, залежність виробництва від наявних земельних ресурсів, розвиток виробничої та соціальної інфраструктури тощо.

За таких обставин особливої актуальності набуває кластерна форма організації економіки, де основна увага приділяється економічним відносинам окремих груп підприємств середнього та малого бізнесу суміжних галузей економіки, що пов'язані між собою географічною близькістю або/та участю у різних циклах виробництва однорідних видів продукції. Крім того, кластеризація економіки сприяє збільшенню конкурентоспроможності національних товарів на внутрішньому та зовнішніх ринках, підвищенню інвестиційної привабливості державної економіки, а також диверсифікації економіки, у тому числі за рахунок розподілу господарських ризиків між підприємствами, що входять до складу кластерів. Такі переваги кластерної економіки особливо привабливі з позицій їх застосування в сучасних умовах господарювання в АПК України.

Тому дослідження проблем кластеризації АПК України є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням формування та функціонування економічних кластерів присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких слід виділити таких зарубіжних вчених, як Альбіно В. [1], Андерссон Т. [2], Маршалл А. [3], Портер М. [4]; та вітчизняних науковців: Дубницький В.І. [5], Захарченко В.І. [6], Кропивко М.Ф. [7], Саблук П.Т. [8], Ткаченко В.Г. [9], Богачев В.І. [10] та ін.

Однак незважаючи на численні дослідження в цій галузі, визначена проблема й досі не є остаточно вирішеною. Особливої уваги потребує дослідження перспектив кластеризації підприємств в АПК України з метою використання переваг цієї форми об'єднання підприємств.

Метою статті є дослідження економічної сутності кластерів, основних підходів до формування кластерних систем в АПК України, а також розгляд адаптаційного потенціалу кластерів з позицій теорії складності.

Виклад основного матеріалу. Як показує досвід провідних країн миру, їхні уряди виявляють велику цікавість до проблем дослідження кластерів і направляють багато фінансових ресурсів на проведення наукових досліджень у даному напрямку.

У науковій літературі між ученими й аналітиками постійно відбувається полеміка щодо сутності кластерів. Однак всі вони сходяться в одному, що економічна сутність кластерів є складною. Залежно від індустріального розвитку окремо взятої держави, змін на світових ринках, геополітичних сил, а також бази знань, які в комплексі впливають на розвиток і успіх, кластери різноманітні і їхні характеристики відкриті для інтерпретації.

Англійський учений Мэшелкер Р. стверджує, що поява кластера визначається наявністю безлічі умов, а саме: відповідне політичне навколишнє середовище, рівень розвитку підприємництва, заохочення урядом інновацій, доступ до передових технологій (у разі потреби – за допомогою міжнародної передачі технологій), наявність кваліфікованої робочої сили [11]. Хоча Мэшелкер Р. досліджує передумови виникнення кластеру з точки зору держави, що розвивається, його підхід може бути застосований як для визначення відмінностей між розвинутими державами та державами, що розвиваються, так і між розвинутими державами.

Так, канадські вчені П. Філліпс та К. Райан пристосували цю методику для оцінки перспектив та форм розвитку кластерів для різних груп держав світу (таблиця 1) [18].

Таблиця 1

Основні фактори, що сприяють виникненню кластера

Фактори	Квадрант (сектор)			
	I	II	III	IV
Економічна сила	висока	низька	висока	низька
Інноваційний потенціал	високий	високий	низький	низький
Кластерна політика	прогресивна	на стадії становлення	невідповідна	невідповідна
Рівень формалізованих груп	високий	помірний	низький/ немає	низький/ немає
Ступінь спеціалізації	висока	помірна	помірна	низька

У відповідності до цієї методики П. Філліпс та К. Райан більшість держав чітко віднесли до одного з чотирьох квадрантів (секторів). Квадрант (сектор) I складається з провідних промислових країн, таких як США, Канада, Австралія, Японія й країни ЄС. Квадрант (сектор) II – це країни, що мають відносно низькі доходи на душу населення, але високий інноваційний потенціал, включає Корею, Китай, Бразилію, Індію й деякі країни східної Європи. Квадрант (сектор) III включає багаті ресурсами країни, і економіки яких залежні від ресурсів країни, такі як країни Близького Сходу. Нарешті Квадрант (сектор) IV складається з країн, що розвиваються – країни Південно-Східної Азії, Африканські країни, країни Південної й Центральної Америки.

Як видно з таблиці 1, країни квадранта (сектора) I займають найвище місце з погляду економічної сили, а також наукового й технічного потенціалу. У більшості випадків вони мають ліву частину кластерів і є агресивними прихильниками кластерного розвитку. Так, наприклад у США існує більш ніж 160 кластерів, зв'язаних в силу своєї діяльності з 25 державами в межах від вузько певних категорій (таких як нафта або газ) до більш широких категорій (таких як природничі науки або біотехнології). Крім того, в 9-и штатах законодавчі збори або прописали в законі, або, принаймні, рекомендували, щоб держава застосовувала кластерний підхід економічного розвитку, у той час як в 7-и інших штатах видали закон, що кластери – базові стратегії економічного розвитку на місцях. Навпроти, у Канаді немає єдиної на законодавчому рівні скріпленої національної кластерної політики, однак більшість провінцій досліджували й спробували підтримати кластери у своїй юрисдикції [18].

На протилежній стороні країни квадранта (сектора) IV. Вони займають нижче місце з погляду економічної сили й інноваційного потенціалу. Це відбувається через ряд обмежень, включаючи слабку інфраструктуру. Однак деяка діяльність кластерів перебуває в стадії становлення (появи).

Країни II й III секторів мають низький і середній потенціал з погляду економічної сили й інновацій. Наявні в цих країнах кластери показують низький технологічний або індустріальний розвиток. Виключенням є Корея. Хоча вона віднесена до категорії II-го квадранта (сектора), тут розвивається істотний потенціал кластерів у таких спеціалізованих областях, як фільми й мультиплікація, інформаційні технології й цифрові ЗМІ. Аналогічно, Китай і Індія, розвиваються з погляду економічної сили й інноваційного потенціалу. Деякі близькосхідні країни хоча й оцінюються високо з погляду економічної сили, однак часто є винятково залежними від видобутку й переробки природних ресурсів, таких як нафта й нафтохімічні речовини. Науковий і технічний потенціал у цих країнах обмежений.

Повертаючись до вітчизняної економічної літератури, слід відмітити, що поняття кластеру є дещо новим, тому потребує окремої уваги дослідження суті цієї категорії. Для визначення економічної суті кластеру проведемо контент-аналіз існуючих у науковій літературі підходів до визначень цього поняття (таблиця 2).

Контент-аналіз проводився на підставі вивчення масиву літературних джерел, де надано визначення поняття кластеру. З ряду визначень були виділені основні ознаки, що часто зустрічаються, та зведені у матрицю. На підставі проведеного контент-аналізу, нами сформульовано власне визначення: кластер – це добровільне територіально-економічне та міжгалузеве об'єднання визначених виробничих підприємств, наукових установ і органів влади, пов'язаних між собою складною системою взаємовідносин, основною метою об'єднання яких є реалізація спільних інтересів у сфері збільшення конкурентоспроможності певного виду продукції, товарів, робіт і послуг, підвищення ефективності виробництва й інвестиційної привабливості на макро- і мікрорівнях шляхом виробничого й інформаційного обміну технологій, досвіду й знань, а також зменшення впливу ризиків на господарську діяльність шляхом їхнього перерозподілу між учасниками (суб'єктами) кластеру.

Таблиця 2

Матриця контент-аналізу економічної сутності кластера

Автори	Основні ознаки										
	Територіальне економічне, та/або міжгалузеве об'єднання	Суб'єкти кластеру			Органи влади	Забезпечення та/або обмін матеріальними ресурсами та/або технологіями	Основна мета			ефективності виробництва	
		Підприємств в різних форм та розмірів	Наукові установи	Підприємств			конкурентоспроможності	інвестиційної привабливості			
Дубницький В.І. [5, с. 122]	+	+					+				
Захарченко В.І. [6, с. 4; 14, с. 184]	+	+					+		+		
Забарна Е.М. [12, с. 42]	+	+	+		+		+				
Кропивко М.Ф. [7, с. 57]	+	+	+		+		+				
Ткаченко В.Г. та Богачов В.І. [9, с. 40; 10, с. 71]	+	+	+		+		+		+	+	
Саблук П.Т. [8]	+	+	+		+					+	
Андерссон Т. [2, с. 31]	+	+					+				
Портер М. [4]	+	+	+		+				+		
Альбіно В. [1]	+	+							+	+	
Всього «+»:	9	9	5		5		2		6	2	3

Слід відмітити, що функціонування АПК України на сьогодні пов'язано із низкою проблем. Як вважає В.М. Петров, рівень розвитку агропромислового комплексу в Україні багато в чому обумовлюється ступенем забезпеченості технікою, рівнем наукомісткості та енерго-економічними показниками. Сьогодні характерними рисами національного агропромислового комплексу є техніко-технологічна відсталість та високий рівень енергомісткості технологій. Аграрні підприємства сьогодні забезпечені основними видами сільськогосподарської техніки лише на 40–60%, а 90% техніки вже відпрацювало амортизаційний строк. За оцінками експертів агропромисловий комплекс потребує придбання основних засобів в розмірах 400–500 млрд грн [13, с. 15].

Негативним фактором, що стримує розвиток вітчизняного агропромислового комплексу, є занепад вітчизняного сільськогосподарського машинобудування (так, наприклад виробництво тракторів зменшилося протягом 1991–2006 років в 24 рази). Закупівля імпортової сільгосптехніки підтримує виробництво інших країн, що призводить до втрати потенційних надходжень до державного бюджету України. Суттєва експортна залежність України простежується і в інших сферах (так, імпорт хімічних засобів захисту рослин та мінеральних добрив складає понад 500 млн грн в рік) [14, с. 99].

Отже, агропромислова політика в Україні сьогодні не забезпечує реалізацію вітчизняного агропромислового потенціалу, обумовленого багатими природними ресурсами та сприятливими природнокліматичними умовами.

Дієвим інструментом ефективного подолання кризового становища в аграрному секторі економіки може стати створення кластерів як агломерації підприємств взаємопов'язаних в єдиному виробничому процесі.

Формування кластерів може здійснюватися за різними напрямками. Нами обґрунтовано узагальнену структуру створення кластерів за територіально-індустріальним напрямком, в межах ринку збуту продуктів або послуг, під началом провідної компанії, в межах ланцюгу утворення вартості, мереж та інноваційного складу. Загальна характеристика напрямків створення та типології кластерів наведена в табл. 3.

На наш погляд, для АПК України найбільш доцільно застосування кластерів першого напрямку утворення, де виробництво та переробка продуктів кінцевого споживання орієнтується на природнокліматичні умови виробництва сировини та, відповідно, забезпечує найбільш оптимальне використання природних ресурсів.

Таблиця 3

Типологія кластерів за напрямками їх утворення

Напрямок утворення кластера	Опис типу кластера
Територіально-індустріальний напрямок	Географічна концентрація конкуруючих та співпрацюючих підприємств, постачальників та установ, що пов'язані між собою складною системою індустріальних взаємовідносин, яка регулюється попитом та пропозицією
Ринок продуктів або послуг	Мережа виробництва, що складається із підприємств, агентів виробництва та знань, а також клієнтів, що взаємозалежні між собою та пов'язані в додатковій вартості виробничого ланцюга (каналу)
Провідна компанія	Транснаціональні компанії, що є лідерами та «флагманами» у кластері та/або кластерній системі
Ланцюг утворення вартості (горизонтальна та вертикальна орієнтація)	Включає кінцевих виробників ринку, а також постачальників першого, другого та третього порядку, що безпосередньо або побічно приймають участь у торгівлі. До складу кластерів цього типу можуть входити як численні сектора, так і окремі галузі промисловості
Мережі	Розповсюджені у сфері біотехнології та виробництва програмного забезпечення
Інноваційний склад	Географічна спеціалізація у декількох пов'язаних стадіях у системі постачання нововведень (наприклад, дослідження, розвиток, становлення та адаптація)

Основними критичними факторами, що визначають успіх фірм, що входять до складу кластерів, можуть бути фізична й культурна близькість багатьох малих і середніх за розміром фірм; поділ праці між фірмами; наявність додаткових знань і навичок; високий ступінь спеціалізації фірми й робочої сили; існування густої мережі міжфірмових відносин, де фірми співробітничать і в той же час конкурують; наявність щільної мережі соціальних відносин, заснованих, в основному, на особистих якостях співробітників; а також легка й швидка циркуляція знань і інформації в цій сфері [1].

Важливими рисами кластерів, що обумовлюють їх конкурентні переваги, є здатність до адаптації та коеволюції (спільного розвитку) із зовнішнім середовищем.

Адаптація в широкому сенсі ототожнюється із пристосуванням економічної системи до умов зовнішнього середовища, що змінюються [15, с. 13; 16, с. 1055; 17, с. 12]; процесом цілеспрямованої зміни параметрів, структури та властивостей об'єкту у відповідь на зміни, що відбуваються [19, с. 4].

Адаптація є необхідною складовою забезпечення життєздатності відкритої економічної системи,

тому неврахування цього принципу протиставляє підприємство динамічному зовнішньому середовищу, що обумовлює виникнення кризового стану підприємства в майбутньому. Яскравим прикладом є нинішній стан більшості вітчизняних агропромислових підприємств, що відстали у своєму технологічному розвитку та, в результаті, значно програють на міжнародному ринку.

На наш погляд, адаптаційних потенціал кластерів можна розглядати з позицій комплексного наукового підходу – теорії складності, де кластери розглядаються як складні динамічні й адаптивні системи, які здатні коєволюціонувати (спільно розвиватися) із зовнішнім економічним середовищем. Звідки витікає, що адаптаційний потенціал кластеру – здатність кластерів до адаптації та коєволюції з навколишнім економічним середовищем, що сприяє виявленню нових конкурентних переваг як кластера в цілому, так і окремих фірм, які входять до його складу.

Тому, на наш погляд, основними принципами складних динамічних систем, що впливають на їхню здатність до адаптації є взаємозв'язок, неоднорідність та рівень контролю.

Принцип взаємозв'язку визначає оптимальну кількість зв'язків між учасниками кластеру, яка виявляє його адаптаційні можливості. Зазвичай кількість зв'язків не повинно бути великим, оскільки це призводить до великої залежності учасників кластеру один від одного у прийнятті рішень, а, отже, у зниженні можливості щодо прийняття адаптивних рішень.

Принцип неоднорідності витікає із самого визначення кластеру. Успішна адаптація вимагає, щоб до складу кластера входили різні учасники (виробничі фірми, наукові установи, органи місцевої влади та ін.). Складні системи, що мають різних учасників, будуть розвиватися швидше. Така властивість пов'язана з тим, що кожний учасник є потенційно унікальним не тільки в тих ресурсах, якими він володіє, але й у плані поведінкових правил, які визначають те, як учасник бачить навколишню економічну ситуацію і як взаємодіє з нею. Без різноманітності складна адаптаційна система зводиться до єдиної моделі поведінки.

Звідси витікає основна сутність цього принципу: чим більше диференціалізація конкурентних стратегій, прийнятих фірмами-учасниками кластеру, тим більше адаптивна здатність кластеру.

Рівень контролю є ще одним важливим принципом, що визначає адаптивні можливості кластеру. Кластери не повинні контролюватися певним центром командування та управління, учасники кластеру повинні мати певну форму автономії, яка сприяє розвитку й адаптації складної динамічної системи (кластера). Тому рівень контролю кластера визначається ступенем керування організаційної структури цього кластера. Чим вище ступінь керування, тим вище рівень контролю, що надається одній й більше фірмам на інші фірми кластера. Отже, середній ступінь керування організаційною структурою кластера збільшує його адаптивну здатність.

Таким чином, адаптаційний потенціал кластерів як форми самоорганізації підприємств АПК характеризує можливості отримання додаткових конкурентних переваг та адаптацію агломерації агропромислових підприємств в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Висновки. Отже, формування кластерів є запорукою економічного зміцнення агропромислового сектору та створює передумови для активізації інноваційної діяльності в АПК. Однак, успішне утворення кластерних систем в АПК потребує формування та реалізації відповідної державної політики, спрямованої на вирішення таких питань: узгодження на законодавчому рівні дій та взаємовідносин між учасниками кластеру шляхом визначення пріоритетних напрямків розвитку регіонів у відповідності з їх територіально-географічними особливостями, ресурсним потенціалом та економічними показниками; стимулювання та фінансування програм щодо застосування прогресивних технологій, технічного переоснащення сільськогосподарських регіонів з урахуванням природнокліматичних та ресурсних особливостей України; формування ринку праці у сфері АПК України.

Реалізація розроблених положень щодо формування кластерних систем в АПК забезпечить підвищення конкурентноздатності й інвестиційної привабливості аграрної сфери, сприятиме реалізації інновацій та інтенсифікації розвитку підприємств АПК, а також забезпечить зменшення впливу господарських ризиків на діяльність підприємства шляхом їх перерозподілу (або диверсифікації) між учасниками кластерного процесу.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку механізму аналітичної підтримки прийняття управлінських рішень в процесі формування та забезпечення життєдіяльності кластерних систем, а також розробку структурної схеми здійснення процесу диверсифікації (перерозподілу) господарських ризиків на підприємствах АПК в умовах функціонування кластеру.

Література

1. Albino V., Carbonara N., Giannoccaro I. Adaptive capacity of geographical clusters: Complexity science and network theory approach [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=109&cad=rja&ved=0CFQQFjAIOGQ&url=http%3A%2F%2Fneesi.edu%2Fevents%2Ficcs6%2Fviewpaper.php%3Fid%3D13&ei=Tbc8ULPtMMrH0QW_u4AY&usq=AFQjCNHcaKvsh13nzAUg8kxeRGzRAG-Kmw.
2. The Cluster Policies Whitebook / Andersson T., Schwaag-Serger S., Sorvik J., Hansson E. W. – IKED, 2004.

3. Маршал А. Принципы экономической науки : в 3 т. / Маршал А. ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1993. – 462 с.
4. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ.] ; под ред. В.Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
5. Дубницький В.И. Механизмы управления маркетингом промышленного комплекса региона / В.И. Дубницький. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины; ООО «Юго-Восток, Лтд», 2003. – 314 с.
6. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально-производственной организации : Ч. 1. Экономические кластеры как новая форма организации производства в регионе / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. – Одесса : «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – 122 с.
7. Кропивко М.Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 55–58.
8. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 3–17.
9. Инвестиционные и инновационные процессы в АПК В условиях аграрной реформы : [монография / под ред. В.Г. Ткаченко, В.И. Богачева]. – Луганск : «Книжковий світ», 2010. – 272 с.
10. Ткаченко В.Г. Восстановит ли Украина статус житницы Европы : [монография] / В.Г. Ткаченко. – К. : «Аристей», 2010. – 196 с.
11. Mashelkar R.A. 2005. Nation Building through Science and Technology: A Developing World Perspective. 10th Zuckerman Lecture, The Royal Society, London. *Innovation Strategy Today* 1. P. 16–32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.biodevelopments.org/innovation/ist1.pdf>.
12. Забарна Е.М. Діалектика економічної сутності кластера / Е.М. Забарна, О.Е. Папковська // Прометей. – 2010. – № 3 (33). – С. 39–42.
13. Петров В.М. Інноваційні пріоритети технічної політики в АПК / В.М. Петров // Економіка АПК. – 2005. – № 7. – С. 11–17.
14. Трегубчук В.М. Актуальні проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку національного агропромислового комплексу / В.М. Трегубчук // Наука та інновації. – 2006. – № 5. – С. 94–104.
15. Большая экономическая энциклопедия / [Т.П. Варламова, Н.А. Васильева, Л.М. Неганова и др.]. – М. : "Эксмо", 2007. – 816 с.
16. Большой энциклопедический словарь. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : "Большая российская энциклопедия"; СПб : "Форинт", 1997. – 1456 с.
17. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2002. – 895 с.
18. Phillips PWB and CD Ryan. 2007. Building Research Clusters: Exploring Public Policy Options for Supporting Regional Innovation. In *Intellectual Property Management in Health and Agricultural Innovation: A Handbook of Best Practices* (eds. A Krat-tiger, RT Mahoney, L Nelsen, et al.). MIHR: Oxford, U.K., and PI PRA: Davis, U.S.A. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ipHandbook.org>
19. Гончаров В. Н. Адаптация промышленных предприятий к научно-техническим новшествам / [В.Н. Гончаров, Г.И. Дибнис, А.Ю. Пекин и др.] ; под ред. В.Н. Гончарова. – К. : Техніка, 1993. – 132 с.

References

1. Albino V. Adaptive capacity of geographical clusters: Complexity science and network theory approach / V. Albino, N. Carbonara, I. Giannoccaro [Electronic resource]. – Access mode: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=109&cad=rja&ved=0CFQqFjAIOGQ&url=http%3A%2F%2Fnecsi.edu%2Fevents%2Ficcs6%2Fviewpaper.php%3Fid%3D13&ei=Tbc8ULPtMMrH0QW_u4AY&usq=AFQjCNHcaKvsh13nzAUg8kxeRGzRAG-Kmw.
2. The Cluster Policies Whitebook / Andersson T., Schwaag-Serger S., Sorvik J., Hansson E. W. – IKED, 2004.
3. Marshal A Principles of economic science: in 3 t. Trudged. with angl./ A. Marshal. – М.: Progress, 1993. – 462 p.
4. Porter M. International competition: Trudged. with angl. / M. Porter / Under red. V.D. Schetinina. – М.: International relations, 1993. – 896 p.
5. Dubnickiy V.I. Management marketing mechanisms of industrial complex of region / V.I. Dubnickiy. – Donetsk: IEPI of NAN of Ukraine: LTD. «Southeast, Ltd», 2003. – 314 p.
6. Zakharchenko V.I. Cluster form of the territorial production organization / V.I. Zakharchenko, V.N. Osipov. – Ch.1. Economic clusters as a new form of production organization in a region. – Odessa: A «Favourite» – «Printing house», 2010. – 122 p.
7. Kropivko M.F. Cluster approach to management rural development / M.F. Kropivko // Economy of AIC. – 2008. – № 5. – P. 55-58.
8. Sabluk P.T. Clusterization as a mechanism of increase of competitiveness and social orientation of agrarian economy / P.T. Sabluk, M.F. Kropivko // Economy of AIC. – 2010. – № 1. – P. 3-17.
9. Investment and innovative processes in AIC in the conditions of the agrarian reform: [monograph] / [under red. V.G. Tkachenko, V.I. Bogacheva]. – Lugansk: «Book world», 2010. – 272 p.
10. Tkachenko V.G. Whether will recover Ukraine status of European granary: [monograph] / V.G. Tkachenko. – К.: «Aristey», 2010. – 196 p.
11. Mashelkar R.A. 2005. Nation Building through Science and Technology: A Developing World Perspective. 10th Zuckerman Lecture, The Royal Society, London. *Innovation Strategy Today* 1 (1): P. 16-32. [Electronic resource] – Access mode: <http://www.biodevelopments.org/innovation/ist1.pdf>.
12. Zabarna E.M. Dialectics of cluster's economic essence / E.M. Sluggish, O.E. Papkovska // Prometheus. – 2010. – № 3 (33). – P. 39-42.
13. Petrov V.M. Innovative priorities of technical policy in AIC. / V.M. Petrov // Economy of AIC. – 2005. – № 7. – P. 11-17.

14. Tregubchuk V.M. Actual issues of the innovative-investment development of the national agroindustrial complex / V.M. Tregubchuk // Science and innovations. – 2006. – № 5. – P. 94-104.
15. Big economic encyclopaedia / [T.P. Varlamova, N.A. Vasil'eva, L.M. Neganova and other]. — М.: "Eksmo", 2007. – 816 p.
16. Big encyclopaedic dictionary. – the 2nd publ. – М.: "Big Russian encyclopaedia"; SPb.: "Forint", 1997. – 1456 p.
17. Borisov A.B. Big economic dictionary / A.B. Borisov. – М.: Book world, 2002. – 895 p.
18. Phillips PWB and CD Ryan. 2007. Building Research Clusters: Exploring Public Policy Options for Supporting Regional Innovation. In *Intellectual Property Management in Health and Agricultural Innovation: A Handbook of Best Practices* (eds. A Krat-tiger, RT Mahoney, L Nelsen, et al.). MIHR: Oxford, U.K., and PI PRA: Davis, U.S.A. [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ipHandbook.org>
19. Goncharov V. N. Adaptation of the industrial enterprises to the scientific and technical innovations / V.N. Goncharov, G.I. Dibnis, A.Yu. Pekin, P.V. Rhombuh, M.A. Protasyuk and other [under red. V. N. Goncharova] // К.: «Technique», 1993. – 132 p.

Рецензія/Peer review : 23.7.2013 р.

Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Статтю представляє: д.е.н. Гончаров В.М.

УДК 330.354

О.В. ЗИМОВЕЦ, А.О. ЯШИНА

Поволжский Государственный университет сервиса, г. Тольятти, Россия

ОЦЕНКА ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РОССИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

XXI век по праву можно назвать веком креативной экономики. Речь идет о том, что в условиях перехода к постиндустриальному обществу, экономике знаний и постматериалистическим ценностям именно миссия креативного типа организаций, определяемая как преумножение и развитие человеческого капитала, как саморазвитие в контексте группового творчества, становится ведущим организационным трендом. В данной работе предпринята попытка выявить российские регионы, обладающие высоким творческим потенциалом, определить скрытые резервы национального экономического роста.

Ключевые слова: творческий потенциал, регион, оценка, талант, человеческий капитал, инновационный процесс, сводный индекс таланта.

OLEG ZIMOVETS, ANNA YASHINA

Volga Region State University of Service, Togliatti, Russia

EVALUATION OF CREATIVE POTENTIAL OF RUSSIA IN THE CURRENT CONDITIONS

Abstract – The purpose of the article is to identify the Russian regions with high creative potential, to determine the hidden reserves of the national economic growth

XXI century can rightly be called the century of the creative economy. The point is that in the transition to a post-industrial society, the knowledge economy and the post-materialist values the mission of a creative type of organization, defined as the multiplication and development of human capital as a self-development in the context of group work, becomes a leading organizational trend. This paper attempts to identify the regions of Russia with a high creative potential, to determine the hidden reserves of national economic growth.

Keywords: creative potential, region, evaluation, talent, human capital, innovation process, the composite index of talent.

Введение. В условиях креативной экономики в регионах все больше ценностей создается на основе использования интеллектуальных ресурсов и творческой деятельности. Для таких регионов термин «конкурентоспособность» неразрывно связан с термином «творчество», с высокой долей умственного труда и новизной получаемого полезного эффекта. Творческий потенциал региона представлен как комплекс взаимосвязанных элементов (таланта, технологий, толерантности), способный решать поставленные задачи.

Постановка проблемы. В современных условиях традиционные показатели и рейтинги оценки творческого потенциала не могут отразить возникающую новую реальность российских регионов. Оценка творческого потенциала должна строиться на индикаторах творческих способностей регионов, выделяя приоритетным фактором социальную трактовку инновационного процесса.

Изложение материала исследования. Оценки уровня экономического и социального развития российских регионов предложены в последние годы многими авторами. В экономической сфере наиболее проработаны методики межрегиональных инвестиционных сопоставлений, в социальной – оценки уровня развития человеческого капитала в регионах России [4]. Общим недостатком методов оценки инвестиционной привлекательности регионов [3] является использование балльных и экспертных оценок отдельных факторов. Таким оценкам присущи субъективизм и значительное «сжатие» региональных характеристик. Использование различных весовых коэффициентов при сведении показателей еще больше усиливает субъективность общей картины. Как следствие, интегральные рейтинги показывают, что один регион лучше другого, но не показывают степень превосходства.

Методика расчета сводного индекса творческого потенциала российских регионов базировалась на исследовании Р. Флориды, проведенном для 45 стран мира [1]. В соответствии с этой методикой сводный индекс креативности образуется из трех индексов: таланта, технологий и толерантности.

Прямой перенос методики Р. Флориды на российскую действительность невозможен, исходя из ряда причин. Во-первых, по ряду важнейших показателей мониторинг не ведется (уровень толерантности региональных сообществ, возможность самовыражения и т.д.). Во-вторых, существует проблема

информационной сопоставимости международных показателей и тех, что отслеживаются в России. В-третьих, по ряду показателей наблюдения проводятся не ежегодно, а один раз в десять лет, в период Всероссийской переписи населения.

Методика Р. Флориды применительно к странам с населением свыше 1 млн человек. Среди регионов России, по которым проводилась оценка креативности, 29 субъектов Федерации имеют меньшую численность населения: Орловская область, Смоленская область, Калининградская область, Мурманская область, Новгородская область, Республика Ингушетия, Ненецкий автономный округ, Псковская область, Кабардино-Балкарская Республика, Ямало-Ненецкий автономный округ, Курганская область, Карачаево-Черкесская Республика, Чукотский автономный округ, Амурская область, Республика Северная Осетия – Алания, Магаданская область, Республика Марий Эл, Сахалинская область, Республика Мордовия, Еврейская автономная область, Республика Алтай, Республика Карелия, Республика Бурятия, Республика Коми, Республика Тыва, Республика Адыгея, Республика Хакасия, Республика Калмыкия, Республика Саха (Якутия) [5]. Достоверность индикаторов в отношении этих территорий ниже, чем в случае регионов с населением более 1 млн человек. Для максимально достоверного формирования индексов таланта, технологий и толерантности использовались данные из различных источников: статистические сборники «Регионы России», материалы Всероссийской переписи населения 2011 г., данные Федеральной службы по интеллектуальной собственности, патентам и товарным знакам – Роспатента.

В окончательный перечень вошло 79 российских регионов (без Чеченской республики из-за отсутствия ряда важнейших статистических показателей). Информация по большинству автономных округов (кроме Чукотского) ввиду их, как правило, малолюдности, была включена в данные по областям и краям, в которые входит округ. В ряде случаев были предложены новые показатели, более адекватно отражающие российские реалии, чем показатели, используемые Р. Флоридой. При расчете каждого показателя и индекса оценивалось его среднее значение по России, что позволило точнее определить место отдельного региона среди субъектов Федерации.

Сводный индекс таланта является средним арифметическим индексов креативного класса, человеческого капитала и научного таланта. Флорида относит к креативному классу (творческим работникам) ученых, инженеров, артистов, музыкантов, архитекторов, управленцев, специалистов высокой квалификации, общая черта которых – способность к самостоятельной постановке профессиональных задач. Распределение субъектов по индексу креативного класса показано на рис.1.

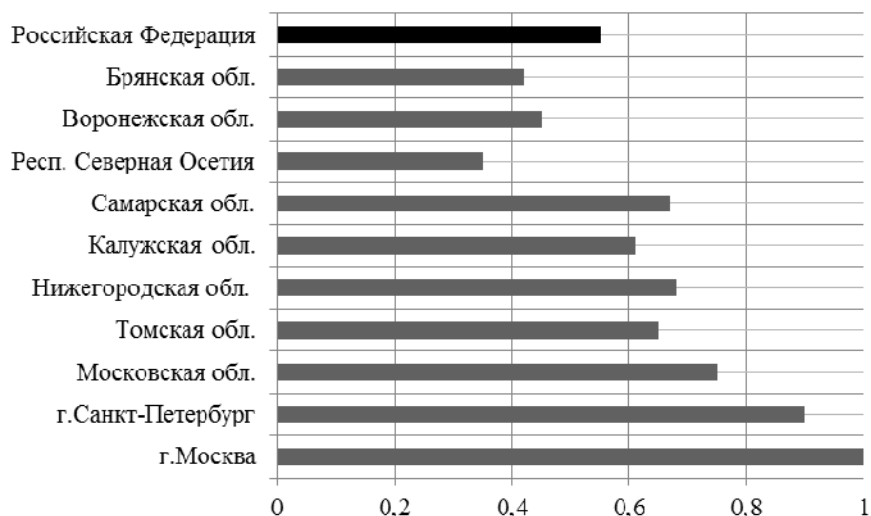

Рис. 1. Индекс креативного класса (выборка 10 субъектов с самыми высокими показателями сводного индекса таланта)

В соответствии с методикой Р. Флориды индекс человеческого капитала рассчитывался как доля занятых, имеющих высшее образование. Среди возможных показателей были: количество закончивших вуз; число лиц, имеющих высшее и неполное высшее образование; число кандидатов и докторов наук на 1 млн жителей. Был выбран показатель «доля лиц с высшим образованием» [6], который исключает лиц, не получивших диплом вуза, и одновременно не столь подвержен погрешностям «статистики малых чисел», как показатель числа жителей, имеющих ученую степень. Из общей численности персонала, занятого исследованиями и разработками, были исключены техники, вспомогательный персонал и прочие занятые. Регионы-лидеры по индексу креативного класса имеют диверсифицированную структуру экономики с высоким уровнем развития сектора услуг, где сосредоточена значительная часть представителей креативного класса.

Сводный индекс технологий является средним арифметическим индексов затрат на изобретения и инновационной деятельности. Первый рассчитывался как доля расходов на НИОКР в валовом региональном продукте. Этот показатель общепринят для измерения наукоемкости национальных экономик и активно используется в международных аналитических сравнениях, проводимых ООН и Евросоюзом. Распределение

субъектов по индексу инвестиций в науку и инновационной деятельности показано на рис. 2.

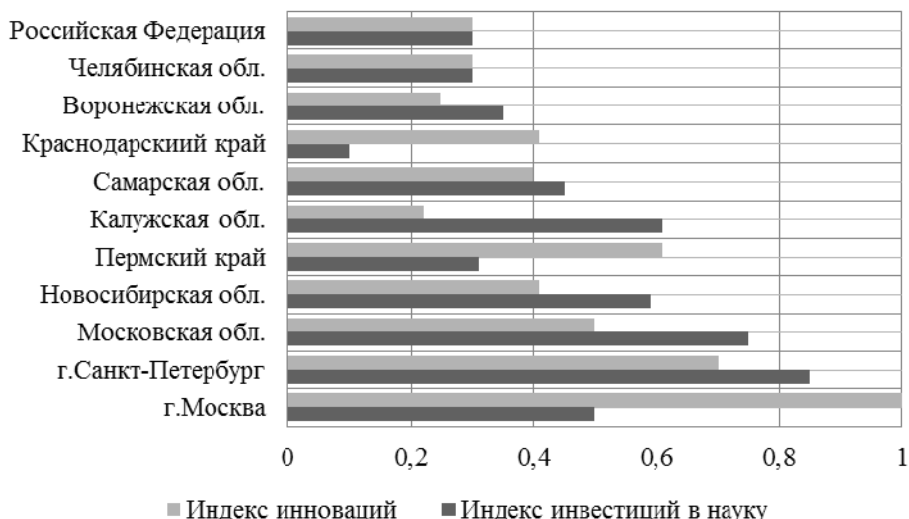

Рис. 2. Индексы инвестиций в науку и инновационной деятельности (выборка 10 регионов с самыми высокими показателями сводного технологического индекса)

Индекс инновационной деятельности оценивался по числу патентов на изобретения, выданных на 1 млн жителей региона. В связи с тем, что его значения сильно отличаются по годам, были рассчитаны средние значения за четыре года (2007–2011 гг.).

Индекс толерантности в методике Р. Флориды интегрирует два показателя: индекс ценностей и индекс самовыражения. Мониторинг этих показателей в региональном разрезе в России не ведется. Пилясов А. и Колесникова О. в статье «Оценка творческого потенциала» разработали методику оценки толерантности. Раскрытие творческого потенциала возможно только в определенной среде, где главной характеристикой является разнообразие духовной жизни (религиозной, идеологической, общественной, творческой). Толерантные городские и региональные сообщества, с одной стороны, оказываются притягательными для творческих людей, талантливых мигрантов, а с другой – сами обладают способностями к восприятию нового знания и интеллектуальному развитию. Распределение субъектов по индексу толерантности показано на рис. 3.

Высокий уровень толерантности характерен для сообществ северных регионов, сформированных за счет неоднократных волн принудительных и добровольных миграций. К числу наименее толерантных относятся сообщества северокавказских республик (Дагестан, Кабардино-Балкария, Северная Осетия и др.) и моноэтнических российских областей (Брянская, Тамбовская, Липецкая).

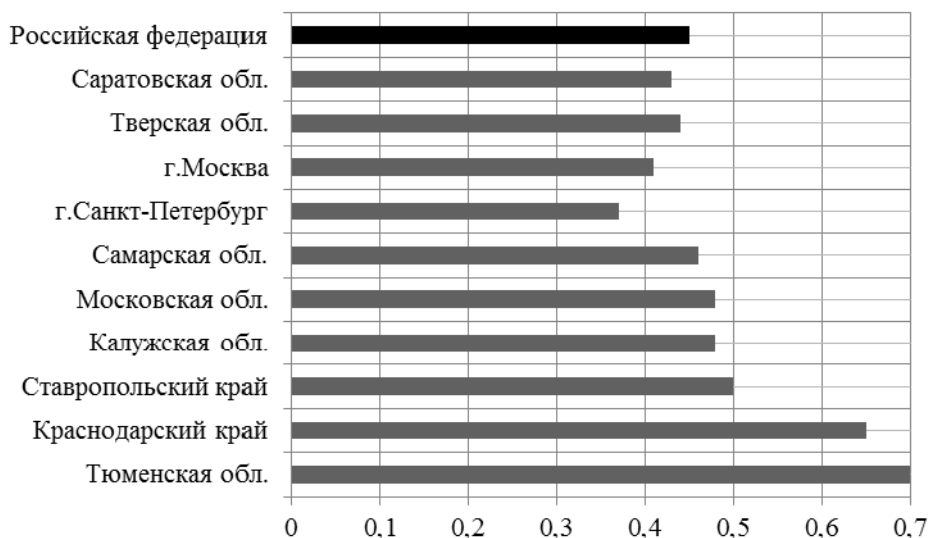

Рис. 3. Индексы толерантности (выборка 10 регионов с самыми высокими показателями сводного индекса толерантности)

По расчетам, сводный индекс творческого потенциала России оказался равным 0,42, что совпадает с оценкой Р. Флориды и подтверждает достоверность выбранных индикаторов. В группе лидеров – столичные агломерации в составе центральных городов и тесно интегрированных с ними областей, формирующие единый рынок труда; крупные с длительными традициями университетские, научно-образовательные

центры европейского Центра, Юга, Урала, Сибири и Дальнего Востока; северные старопромышленные регионы; центры еще купеческой торговли Юга и Поволжья. 25 российских регионов, лидирующих по сводному индексу креативности [6], можно разбить на четыре группы.

Для регионов первой группы характерны ведущие позиции по доле «постановщиков задач», жителей, проживающих в регионе не с рождения, затрат на научные исследования. В эту группу входят Москва, Санкт-Петербург, Московская, Томская, Нижегородская, Новосибирская, Ульяновская, Калужская и Самарская области. Вторая группа состоит из регионов, достигнувших максимальных значений по степени открытости местных сообществ (доле жителей, проживающих не с рождения) и доле креативного класса. Она представлена Тюменской, Магаданской, Ленинградской, Мурманской и Ростовской областями. Высокий творческий потенциал этих регионов обеспечивается позитивными характеристиками местных сообществ, но пока слабо подкреплен реальной инновационной деятельностью. Третью группу образуют регионы, имеющие высокие значения трех показателей. Первые два – степень открытости местных сообществ и доля творческих работников – совпадают с предыдущей группой. В отличие от нее, здесь отмечаются высокие значения индекса человеческого капитала (Хабаровский, Приморский края, Калининградская область), индекса инвестиций в науку (Камчатский край, Свердловская область), индекса инновационной деятельности (Красноярский край). Четвертая группа включает регионы, где ведется активная инновационная деятельность. Их лидерство подкрепляется и высокими значениями индекса креативного класса (Пермский край), человеческого капитала (Воронежская область) и открытости местных сообществ (Краснодарский край).

Вывод. В России есть два типа креативных регионов. К первому относятся, как и в Европе, центральные города-регионы, компактные, высоко урбанизированные регионы, крупные городские агломерации. Ко второму типу относятся северные регионы, расположенные в нескольких ландшафтных зонах, объединяющие огромные слабо заселенные территории и средние по размеру (менее 1 млн человек) городские центры, где концентрируются предприимчивые таланты со всего регионального пространства. Регионы обоих типов имеют общие черты. Профиль их главной, часто экспортоориентированной, экономической деятельности создает благоприятные материальные предпосылки для формирования открытых для внешней среды местных сообществ. Например, это могут быть добыча востребованных на мировых рынках природных ресурсов; выпуск на экспорт продукции обрабатывающей промышленности; оказание финансовых, логистических услуг, в том числе и нерезидентам. Экономическая структура таких регионов обладает значительной гибкостью и пластичностью, способна к оперативной реструктуризации, переменам в специализации сразу в нескольких направлениях. Эти особенности формируются благодаря мобильным, легко перемещаемым материальным активам и горизонтальным межфирменным контрактам в местном промышленном секторе.

Литература

1. Florida R. The flight of the creative class. Creative economy. Vol. 1. – New York, 2011. – 110 p.
2. Rutten R., Boekema F. The learning region. Foundations, state of the art, future. Edwqard Elgar Publishing, num. 2. – New York, 2012. – 120 p.
3. Гришина И.В. Анализ и прогнозирование инвестиционных процессов в регионах России / Гришина И.В. – М.: СОПС, 2012. – 93 с.
4. Пилясов А. Оценка творческого потенциала российских региональных сообществ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://demoscope.ru/weekly/2008/0349/analit01.php#_FNR_8
5. Материалы Всероссийской переписи населения 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/population/demography/>
6. Состав занятого населения по уровню образования в 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/publishing/catalog/statisticCollections/doc_1138

References

1. Hrishyna I. V. Analiz i prognozirovanie investitsyonnyh protsessov v regionah Rossii / Hrishyna I.V. - M.: SOPS, 2012. – 93 s.
2. Piliasov A. Otsenka tvorcheskogo potentsiala rossiiskih regional'nyh soobshchestv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: http://demoscope.ru/weekly/2008/0349/analit01.php#_FNR_8
3. Materialy Vserossiiskoy perepisi naselenia 2011 g. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/population/demography/>
4. Sostav zaniatogo naselenia po urovniu obrazovaniya v 2011 g. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/publishing/catalog/statisticCollections/doc_1138
5. <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/population/demography/>
6. http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main/publishing/catalog/statisticCollections/doc_1138

Рецензія/Peer review : 7.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ -Лук'янова В.В.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НЕОКЛАСИЧНОГО ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДІВ ДО ТЕОРІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті проведений порівняльний аналіз неокласичного та інституціонального методологічних підходів до формування, нагромадження та використання людського капіталу, виявлено їх методологічні розбіжності і спільні риси та встановлено подібність у методології економічного аналізу, що дозволяє значно розширити межі аналізу реальних економічних явищ.

Ключові слова: людський капітал, теорія людського капіталу, неокласичний підхід, інституціональний підхід.

GALINA BOGDANIVNA KRUSHNITSKA

Chernivtsi affiliate Interregional Academy of Personnel Management

COMPARATIVE ANALYSIS OF NEOCLASSICAL AND INSTITUTIONAL APPROACHES TO HUMAN CAPITAL THEORY

Abstract - Purpose of the study - comparative analysis of the implementation of neoclassical and institutional methodological approaches to the theory of human capital

A comparative analysis of the neoclassical and institutional methodological approaches to the development, stockpiling and use of human capital, revealed their methodological differences and commonalities and similarities found in the methodology of economic analysis, which significantly expand the boundaries of the analysis.

Neoinstitutional direction can be considered as a modification of the neoclassical theory. The similarity in the methodology of analysis enables the use of neoinstitutional approach to human capital theory, which significantly expand the boundaries of the analysis of real economic phenomena.

Key words: human capital, human capital theory, the neoclassical approach, the institutional approach.

Постановка проблеми. Теорією людського капіталу доведено, що продуктивні, інтелектуальні, творчі здібності людини є головною продуктивною силою соціально-економічного прогресу. Проте, процес трансформації колишніх соціальних й економічних інститутів і створення нових (держави, організацій, підприємств, організацій, ринків, домогосподарств) в Україні супроводжується значним зниженням економічного потенціалу країни, втратами і погіршенням якісних і кількісних показників сукупного людського капіталу, тобто трансформаційні процеси в економіці України негативно впливають на стан людського капіталу. Тому дослідження і наукове осмислення взаємовпливу людського капіталу та інституціонального середовища в умовах трансформації економічних відносин є актуальними і потрібними не тільки з точки зору науки, але й практики, що й обумовлює необхідність порівняльного аналізу неокласичного та інституціонального підходів до теорії людського капіталу.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Теоретичні підходи до розвитку продуктивних здібностей людини представлені в роботах представників класичної політекономії: В.Петті, А.Сміта, Д.Рікардо. Вагомий внесок у розробку теорії людського капіталу зробили також А.Маршалл, К.Марс, Дж.С.Мілль та інші, але найбільш значиме місце у розвитку теорії людського капіталу займають праці Т.Шульца і Г.Беккера, Г.Боуена, Е.Денісона, Л.Туроу, М.Фішера та інших. Серед російських науковців, що займалися дослідженням концепції людського капіталу, можна назвати В.Гойло, Р.Капелюшнікова, В.Марцинкевича, М.Критського, А.Добриніна, С.Дятлова, Є.Цирену та інших. У вітчизняній економічній думці дослідженням концепції людського капіталу займалися Б.Данилишин, О.Грیشнова, В.Антонюк, О.Білик, О.Бородіна, С.Вовканич, Н.Голікова, О.Головінов, Г.Лич, М.Ніколайчук, Н.Перепелиця, Л.Семів, О.Стефанішин, Г.Прошак, Л.Тертична, Л.Шевчук, Н.Ушенко та інші. На основі дослідження наукового доробку вище зазначених науковців виявлено, що в їх розробках в області теорії людського капіталу відносно мала увага надається інституційним аспектам, особливо дослідженню впливу динамічних процесів в економіці на людський капітал. Дана проблема досліджується в наукових працях представників інституціоналізму: Т.Веблена, Дж.Р.Коммонса, В.К.Мітчелла, а пізніше – Дж.К.Гелбрейта. Значний внесок у формування і розвиток сучасного напрямку економічної думки – неінституціоналізму – належить науковцям Р.Коузу і Д.Норту. До представників неінституціоналізму відносять також Л.Девіса, О.Вільямсона, Дж.Ходжсона та інших. Дослідження праць цих науковців дає можливість обґрунтувати наукову основу використання неінституціонального підходу до дослідження людського капіталу і відповідно здійснити порівняльний аналіз неокласичного та неінституціонального підходів до дослідження людського капіталу.

Формулювання цілі статті. Розвиток концепції людського капіталу в економічній науці виступає як процес нагромадження знань і наукових поглядів, що не відкидають минуле економічної думки, як процес еволюції, синтезу досягнень різних наукових шкіл, нагромадження ідей і поглядів на людину, на значення її ролі в економіці. На даному етапі ця концепція отримує свій подальший розвиток у межах сучасних методологічних підходів до людського капіталу, що значно розширює межі і збагачує методологію

аналізу, найбільш адекватно відображаючи реальні соціальні й економічні процеси, що відбуваються в суспільстві, даючи імпульс подальшому розвитку теорії. Проте, як показують проведені дослідження, у наукових розробках в області теорії людського капіталу відносно незначна увага надається інституційним аспектам, особливо механізмам взаємодії інституційного середовища і людського капіталу в умовах значної трансформації економічних відносин, форм господарювання й економічних відносин. Тому, *метою статті* є здійснення порівняльного аналізу неокласичного та інституціонального методологічних підходів до теорії людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній науці, як зарубіжній, так і вітчизняній, людський капітал визначається по-різному. Як показують дослідження, частіше всього мова йде про зміст людського капіталу, про форми і закономірності існування. У цілому поняття “людський капітал” базується на розширеному трактуванні національного багатства і капіталу, витoki якого пов’язані з ідеями американського економіста початку ХХ ст. І.Фішера, представника неокласичного напрямку в економічній науці. Саме І.Фішер запропонував вважати капіталом все те, що відповідає такому критерію: можливості капіталу нагромаджуватися і генерувати дохід протягом тривалого періоду часу. Виходячи з цього людські здібності, таланти, знання, навички слід визнати особливою формою капіталу на базі того, що вони є невід’ємним особистим досягненням кожного індивіда; забезпечують своєму власнику отримання більш високого доходу в майбутньому за рахунок відмови від частини поточного споживання; потребують для свого формування як від індивіда, так і від усього суспільства значних витрат; мають властивість нагромаджуватися і представляють собою певний запас [1, с.94].

Цієї ідеї дотримувалися М.Блауг, Г.Боуен, Т.Шульц та інші. У цілому в основі теорії лежить постулат про існування нелюдського і людського капіталу (звичайного, матеріального, фізичного). Т.Шульц пропонує таке трактування: “Концепція капіталу виходить з наявності чогось наявно існуючого, що володіє економічною властивістю надавати майбутні послуги, котрі мають деяку вартість. Розуміння капіталу як щось такого, що надає майбутні послуги, дає можливість перейти до наступного поділу цілого на дві частини: на людський (human) капітал і нелюдський (nonhuman) капітал” [2, с.48].

Загалом витoki сучасної теорії людського капіталу простежуються у працях представників класичної політекономії: В.Петті, А.Сміта, Д.Рікардо. Розвиток теорії людського капіталу в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. пов’язаний з іменами Л.Вальраса, Дж.М.Кларка, Ф.Ліста, Дж.Мак-Кулоха, Г.Д.Маклеода, А.Маршалла, К.Марса, Дж.С.Мілля, Дж.С.Волша, І.Фішера, В.Фарра та інших. Вже на початку ХХ ст. дослідження набули прикладного характеру. Учені-економісти Л.Дублін, А.Лотка, І.Фішер намагалися визначити вартість окремої людини і всього населення, мінімальні, середні і максимальні розміри державної допомоги для виховання дітей, виділення відповідних статей витрат сімейних бюджетів. Дж.Волш здійснив конкретні розрахунки впливу професійної освіти на національний дохід США, ввів у обіг поняття “альтернативні витрати”, перевага благ у часі та інші, що ввійшли до категорійного інструментарію сучасної теорії людського капіталу. Проте, на той час були розроблені лише окремі елементи теорії, не було цілісної концепції людського капіталу, але, разом з тим, уже тоді були закладені методологічні основи та виокреслені основні напрями розвитку теорії людського капіталу.

Разом з тим, уже в кінці ХІХ ст. виникає альтернативна щодо неокласики течія, яка стала продовженням традицій історичної школи, – американський інституціоналізм. Його поява пов’язана з працями Т.Веблена, Дж.Р.Коммонса, В.К.Мітчелла, а пізніше і Дж.К.Гелбрейта, в яких критикувалися концепція раціональності і відповідного їй принципу максимізації корисності, як основоположних у поясненні поведінки економічних агентів. Зокрема, на думку Т.Веблена, людина не є “калькулятором, який миттєво вираховує насолоду і біль” [3]. Інституціоналісти стверджували, що поведінка господарюючого суб’єкта визначається не оптимізуючими розрахунками, а інстинктами, що визначають цілі діяльності, й інститутами, що обмежують засоби досягнення цих цілей. При чому інстинкти виступають цілями усвідомленої людської поведінки, що формуються у певному культурному контексті і передаються від покоління до покоління. Інститути, згідно з Т.Вебленом, – це звичні способи “здійснення процесу суспільного життя у його зв’язку з матеріальним оточенням, в якому живе суспільство”, це різні правила й стереотипи поведінки, частина з яких закріплена у вигляді правових норм і суспільних установ, що покликані впорядковувати і знижувати невизначеність [3; 4, с.96].

Але вони не змогли запропонувати самостійної дослідницької програми. Це вдалося здійснити лише представникам нової інституціональної теорії, орієнтованої не на кардинальний перегляд, а на модифікацію неокласичної програми досліджень. Розвиток цього напрямку пов’язаний з такими іменами, як Р.Коуз, Д.Норт, К.Менгер, Г.Демсетц, О.Вільямсон та інші [4, с.132].

У 60-х роках ХХ ст. відбулося формування теорії людського капіталу як самостійної наукової концепції, що було обумовлено змінами у соціальному й економічному житті суспільства, які були викликані науково-технічним прогресом. У витоків концепції людського капіталу стояли американські економісти: Т.Шульц і Г.Беккер, а також Г.Боуен, Б.Вейсброд, М.Блауг, Дж.Мінсер, Е.Денісон, Л.Туроу, Б.Чізвік. Найбільший вклад у розвиток теорії людського капіталу вніс Г.Беккер, який працював паралельно з Т.Шульцем. В ідеях Г.Беккера і його послідовників відчувається вплив класичного спадку, але, на відміну від своїх попередників, школа людського капіталу встановлює за допомогою методу кількісного аналізу вплив на господарське життя таких соціальних процесів й інститутів, котрі раніше не досліджувались з

допомогою економічних категорій. Зокрема, ними використовувались рівняння і лінії регресії для визначення впливу на продуктивність праці і заробітну плату термінів навчання, виробничого досвіду, стажу роботи, особистих здібностей. Проте їм так і не вдалося точно виміряти отримані взаємозв'язки і зробити однозначні висновки тому, що визначити прибутковість вкладень у людський капітал набагато складніше, ніж у речовий капітал.

Саме Г.Беккер та його послідовники почали застосовувати неокласичний інструментарій при вивченні таких неринкових явищ, як расова дискримінація, освіта, охорона здоров'я, злочинність, парламентські вибори та ін. Наукові розробки цих учених, які базувалися на проникненні у суміжні соціальні дисципліни, породили новий напрям досліджень "економічний імперіалізм" [5, с.29]. У межах цього напрямку й була створена теорія людського капіталу, що відноситься до неокласичних теорій, в основі яких лежить вивчення соціальних інститутів: освіти, охорони здоров'я, які раніше не піддавалися економічному аналізу. Теорія людського капіталу вивчає діяльність соціальних інститутів за допомогою категорій неокласичного аналізу: концепції граничної корисності, постулатів досконалої конкуренції, положень про повну раціональність поведінки економічних агентів, вчення про загальну економічну рівновагу, норми прибутку на фізичний капітал.

Таким чином, саме аналіз діяльності соціальних інститутів зближує неокласичну теорію людського капіталу з неінституціональним напрямом економічної науки. Неінституціоналізм разом з "економічним імперіалізмом" "втрутилися" у сферу правознавства, історії, організаційної теорії, переносючи техніку неокласичного мікроекономічного аналізу на різноманітні соціальні інститути, що значно збагатило його методологію, в результаті чого стандартні неокласичні схеми почали змінюватися і набувати нового вигляду.

Загальновідомо, що основою неокласичної теорії є модель раціонального вибору в умовах заданого набору обмежень. Неінституціоналізм приймає цю модель як базову, проте звільняє її від цілої низки додаткових умов, якими вона, як правило, супроводжувалась, і збагачує її новим змістом. Неінституціоналісти критикують традиційну неокласичну теорію за відхід від принципу "методологічного індивідуалізму". Згідно з цим принципом реально діючими "акторами" соціального процесу визнаються не групи чи організації, а індивіди. Жодні колективні спільноти (фірма, держава) не володіють самостійним існуванням, окремим від членів, що їх складають. Всі вони піддаються поясненню з точки зору цілеспрямованої поведінки індивідуальних агентів [6, с.112]. "Завдяки принципу методологічного індивідуалізму, що послідовно проводиться, перед новою інституціональною теорією відкривається новий, більш глибокий пласт економічної реальності. Він опускається на рівень нижче, ніж той, на якому зупиняється традиційний мікроекономічний аналіз. У центрі її уваги виявляються відносини, що складаються всередині економічних організацій, тоді як в неокласичній теорії фірми розглядалися як "чорна скринька", всередину якої вона не зазірала. У цьому розумінні підхід неінституціоналістів можна розглядати як мікро-мікроекономічний" [7, с.654].

Як відомо, неокласична теорія знає два види обмежень: фізичні, породжені рідкісністю ресурсів, і технологічні, що відображають рівень знань і практичної майстерності економічних агентів. При цьому вона відходила від особливостей інституційного середовища і витрат з обслуговування угод, вважаючи, що всі ресурси розподілені й знаходяться у приватній власності, що права власників чітко розмежовані й надійно захищені, що є досконалою інформація й абсолютна мобільність ресурсів. Неінституціоналісти вводять ще один вид обмежень, обумовлених інституційною структурою суспільства, що також звужують поле вибору. Вони відмовляються від усіх можливих спрощених передумов, підкреслюючи, що економічні агенти діють у світі високих транзакційних витрат, погано визначених прав власності й ненадійних контрактів, у світі, повному ризику і невизначеності, в умовах опортуністичної поведінки економічних агентів.

Поняття опортуністичної поведінки ввів у науковий обіг О.Вільямсон, який визначає його, як "переслідування власного інтересу, що доходить до віроломства" [8, с.23]. Мова йде про порушення будь-яких взятих на себе зобов'язань, наприклад, ухилення від умов контракту. Індивіди, що максимізують корисність, будуть вести себе опортуністично у випадку, якщо це передбачає їм прибуток. У неокласичній теорії для пояснення і врахування такого роду поведінки економічних агентів не знаходилося місця, оскільки володіння досконалою інформацією виключає таку можливість. Значна частина інститутів – традицій, звичаїв, правових норм – покликана зменшити негативні наслідки обмеженої раціональності й опортуністичної поведінки. Як підкреслює О.Вільямсон, соціальних інститутів потребують люди небездоганної моралі [8, с.31]. Інакше кажучи, неінституціональна теорія пропонує більш реалістичний опис процесу прийняття рішень індивідів.

Це пов'язано з тим, що неокласична теорія показує людину як істоту гіперраціональну, що володіє економічною інформацією про ціни і ринки у повному обсязі, і як комп'ютер приймає єдино правильне рішення, зваживши всі можливі альтернативи, що насправді далеко від реальності. Неінституціоналісти стверджують, що людина при прийнятті рішень знаходиться в умовах невизначеності, нестачі релевантної інформації, обмеженої раціональності та опортуністичної поведінки. Обмежена раціональність обумовлена обмеженістю можливості людського інтелекту. Знання, якими володіє людина, завжди неповні, її розрахункові й прогностичні здібності далеко не безмежні, удосконалення логічних операцій і збір інформації потребує від неї часу і зусиль. Через це економічні агенти вимушені зупинитися не на оптимальних

рішеннях, а на тих, що видаються їм прийнятними, виходячи з обмеженої інформації, якою вони володіють.

Представники неокласичної теорії при оцінці реально діючих економічних механізмів за точку відліку беруть модель досконалої конкуренції. Відхилення від оптимальних властивостей цієї моделі оцінювались як “провали ринку”, а надії на їх усунення покладались на державу. Неінституціональна теорія відкидає подібний підхід. Оцінка діючої економічної ситуації має здійснюватися на основі порівнянь не з деякими уявними конструкціями, а з альтернативними, існуючими на практиці. Нормативний аналіз має здійснюватись у порівняльно-інституційній перспективі. Слід зазначити, що окремі представники неокласичної теорії також визнавали вплив інститутів на поведінку економічних агентів і, відповідно, на процес обміну. Класичним прикладом є робота А.Маршалла “Принципи економічної науки”. Проте, в міру підвищення рівня абстрактності і формалізованості, представники неокласичної теорії інституціональним аспектам приділяли все менше уваги.

У цілому, якщо узагальнити результати порівняльного аналізу, то можна виділити такі основні відмінності неокласичного підходу щодо вивчення поведінки економічних агентів, які лежать в основі теорії людського капіталу, від неінституціонального напряму економічної думки. По-перше, для інституціональної теорії, на відміну від неокласичної, інститути мають вирішальне значення для пояснення поведінки економічних агентів, розміщення ресурсів. По-друге, неінституціоналісти, на протипагу неокласичному підходу, в центрі аналізу якого знаходиться людина, яка прагне до максимізації корисності в умовах повної раціональності, висувають постулат про обмежену раціональність. По-третє, з неокласичної точки зору регуляторами економічної поведінки людини є ресурсні й технологічні обмеження. Неінституціоналісти висувають ще один вид обмежень – інститути, які у вигляді набору правил і норм не визначають поведінку людини у цілому, а лише обмежують набір альтернатив, з яких індивід може вибирати згідно своїх критеріїв. По-четверте, згідно з неокласичною теорією економічний агент діє в умовах повної поінформованості про ціни і ринки в умовах досконалої конкуренції, а трансакційні витрати дорівнюють нулю. З неінституціональної точки зору людина приймає рішення в умовах обмеженої інформації й опортуністичної поведінки. Для подолання цих обмежень й упорядкування взаємодій людство виробляє інститути, а трансакційні витрати на пошук інформації і специфікацію прав власності потребують значних витрат. Саме тому неокласична теорія фірми отримала назву технологічної, а інституціональна – контрактну, що передбачає вивчення внутрішніх фірмових обмінів. По-п’яте, поведінка економічних суб’єктів, виходячи з ідей неокласичної теорії, оцінюється з позиції нормативного аналізу, тобто штучно створеної ідеальної моделі ринку, що прямує до рівноваги. Неінституціональний підхід відкидає метод порівняльної статистики, пропонуючи порівняльний аналіз реально діючих динамічних економічних систем.

Виходячи з вище наведеного, можна зробити висновок, що неінституціональна теорія зорієнтована одночасно і на послаблення жорстких передумов неокласичної теорії щодо поведінки людини, і на уніфікацію економічного підходу, що дає можливість розглядати неінституціоналізм як узагальнений неокласичний підхід, який передбачає досить значні подібності в програмах досліджень поведінки економічних агентів. Ці подібності зводяться до такого: пильна увага до соціальних проблем, аналіз діяльності соціальних інститутів представниками “економічного імперіалізму” і неінституціоналізму за допомогою категорій неокласичного економічного аналізу (капіталу, інвестицій, трансакційних витрат, граничної корисності та ін); неінституціональна теорія не відкидає ідею про поведінку економічних агентів, що прагнуть до максимізації корисності; принцип методологічного індивідуалізму характерний для обох напрямів економічної думки. Це означає, що точкою відліку в економічній теорії є індивід, а не група, тільки індивіди приймають рішення, й економічні явища пояснюються через цілеспрямовані дії індивідів. Держава, сім’я, фірма не можуть розглядатися як колективні утворення, поведінка яких подібна до індивідуальної, тому їх діяльність на ринку аналізується з точки зору поведінки членів, які їх утворюють, що дає можливість відкрити “чорну скриньку” і зазирнути всередину, значно поглибивши рівень аналізу; стійкість смаків і переваг в обох теоріях пояснюється задоволення базових потреб людини за допомогою матеріальних благ. З цього приводу, Г.Беккер стверджував: “Стабільність переваг передбачається не до ринкових товарів і послуг на кшталт апельсинів, автомобілів чи медичного обслуговування, а до основоположних об’єктів вибору, які здійснює кожне домогосподарство, використовуючи для цього ринкові товари і послуги, власне ім’я та інші ресурси. Ці переваги визначаються через відношення людей до фундаментальних аспектів їх життя, таких, як здоров’я, престиж, чуттєва насолода, доброзичливість чи заздрість... Передумова стабільності переваги забезпечує надійну основу для передбачення реакції на ті чи інші зміни” [9, с.27]. Неінституціоналісти і представники неокласичної теорії визнають значення інвестицій в освіту й охорону здоров’я в процесі формування людського капіталу й виділяють особливу роль людського капіталу в забезпеченні економічного росту країни. Дані подібності неокласичного та інституціонального підходів у програмах досліджень поведінки економічних агентів дають можливість значно розширити межі і збагатити методологію аналізу з врахуванням впливу інститутів, що трансформуються, у процесі формування, нагромадження і використання продуктивних здібностей людини в економіці, що трансформуються.

Висновки. Отже, незважаючи на низку відмінностей неінституціонального підходу від неокласичного, їхні подібності у програмах досліджень поведінки економічних агентів, що лежать в основі теорії людського капіталу, дають підстави розглядати неінституціональний напрям як модифікацію

неокласичної теорії. Подібність у методології аналізу неокласичного та інституціонального підходів дає можливість для використання неінституціонального підходу до теорії людського капіталу, що дозволить значно розширити межі аналізу реальних економічних явищ і збагатити методологію аналізу з врахуванням впливу інститутів, що трансформуються, у процесі формування, нагромадження і використання продуктивних здібностей людини в економіці, що трансформується.

Література

1. Евстигнеева Л. Проблема синтеза общеэкономической и институционально-эволюционной теорий / Л. Евстигнеева, Р. Евстигнеев // Вопросы экономики. – 1998. – № 8. – С. 91–113.
2. Schultz T. Investment in Human Capital. The role of Education and Research. – N.Y-London, 1971. – 325 p.
3. Veblen T. Why is Economics not an Evolutionary Science [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.google.com.ua/emergentpublication.com/.../Issue_12_2_6_CP
4. Шаститко А.Е. Неинституциональная экономическая теория / А.Е. Шаститко. – М. : ТЕИС, 1999. – 465 с.
5. Цыренова А.А. Развитие человеческого капитала в условиях трансформации институциональной среды / А.А. Цыренова. – Улан-Удэ : Изд-во ВСГТУ, 2006. – 176 с.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1997. – 315 с.
7. История экономических учений : учебн. пособие / Под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 784 с.
8. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, “отношенческая” контрактация / О.И. Уильямсон ; [пер. с англ.]. – СПб : Лениздат, 1992. – 702 с.
9. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение [Електронний ресурс] / Г. Беккер. – Режим доступу : www.hse.ru/data/056/314/1234/1_1_2Beck.pdf.

References

1. Evstigneeva L., Evstigneev R. The problem of synthesis of the general economic and institutional-evolutionary theories. Questions of economy. Moscow. 1998. №8. Pp.91-113.
2. Schultz T. Investment in Human Capital. The role of Education and Research. N.Y-London, 1971. 325 p.
3. Veblen T. Why is Economics not an Evolutionary Science. URL: www.google.com.ua/emergentpublication.com/.../Issue_12_2_6_CP
4. Shastitko A.E. The new institutional economic theory. Moscow, 1999. 465 p.
5. Tsyrenova A.A. Human capital development in the transformation of the institutional environment. Ulan-Ude, 2006. 176 p.
6. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Moscow, 1997. 315 p.
7. History of Economic Thought: Training. manual / Ed. V.Avtomova, O.Ananina, N.Makashevoy. – Moscow. 2000. 784 p.
8. Williamson, O. The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, “relational” contracting: Trans. from English. St. Petersburg. 1992. 702 p.
9. Becker, G. Economic analysis and human behavior . URL: www.hse.ru/data/056/314/1234/1_1_2Beck.pdf.

Рецензія/Peer review : 2.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економіки підприємства та підприємництва ХНУ - Орлов О.О.

ВИКОРИСТАННЯ КОМПАРАТИВІСТСЬКОГО ПІДХОДУ ПРИ ФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АНТИЦИКЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

В статті розглядаються проблеми формування методологічної бази сучасної антициклічної політики з позицій аналізу розвитку економічної науки в контексті розвитку наукового пізнання – класичної, некласичної та постнекласичної науки. Обґрунтовуються основні напрямки використання компаративістського підходу при формуванні методологічних основ стратегії і тактики антициклічного регулювання. Наголошується на необхідності використання в методології антициклічного регулювання таких положень постнекласичної науки, як розуміння суб'єктивності наукового пізнання і відповідальності за дії суб'єктів, визнання відсутності чіткої впорядкованості систем і використання поняття «хаос», відмова від динамічної екстраполяції на основі лінійних моделей та надання переваг вірогідно-статистичним прогнозам тощо. Охарактеризовано необхідність переходу з позицій теорій зростання до теоретичних основ теорій розвитку в питаннях аналізу сучасної природи циклу. В такому контексті доведено доцільність зміни спрямованості антициклічної політики – не досягнення нової точки рівноваги, що заганає економічну систему в пастку кризової циклічності, а створення передумов для переходу системи у якісно новий стан.

Ключові слова: антициклічна політика; компаративістика; пастка кризової циклічності; теорії розвитку.

IULIA MIKOLAIVNA LELIUK

Poltava State Agricultural Academy, Ukraine

THE COMPARATIVE APPROACH USE IN THE FORMATION OF THE MODERN STATE COUNTERCYCLICAL POLICY

Abstract - This paper deals with the problem of modern countercyclical policy methodological framework formation from the standpoint of economics in the context of scientific knowledge – classical, nonclassical and postnonclassical science. The main uses of comparative approach for shaping the methodological foundations of strategy and tactics of countercyclical regulation are described. The author proves the necessity of using in the methodology of countercyclical regulation such postnonclassical provisions as understanding of the subjectivity of scientific knowledge and responsibility for the actions of the subject, the recognition of the absence of clear ordering systems and the use of the concept "chaos", the rejection of dynamic linear extrapolation based on linear models and preferences for statistical predictions and others. The necessity of the moving from the position of growth theories to the development theories in terms of the nature of modern cycles is characterized. In this context, the expediency of changing the countercyclical policy direction is proved. It is specially noted that the countercyclical policy should not be the achieving of a new equilibrium point, but the creation of the prerequisites for the transition into the qualitatively new state.

Key words: countercyclical policy, comparativistics, crisis cyclicity trap, development theories.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Форми, інструменти та методи державного антициклічного регулювання, що активно використовувалися для пом'якшення економічних коливань до фінансово-економічної кризи 2008–2010 років, виявилися неефективними (або низько ефективними) в умовах світової кризи із якісно іншими характеристиками. За цих обставин виникає об'єктивна необхідність ґрунтовного наукового порівняння як в «просторовій площині» (тобто в масштабі різних країн), так і в «площині часу» (тобто з позицій динаміки процесів) специфіки прояву циклічного характеру руху економічної матерії, з одного боку, і особливостей формування релевантної антициклічної політики – з іншого. Такий аналіз стає можливим за умов використання методології економічної компаративістики.

Для антициклічної політики особливого значення набуває не тільки використання компаративістики як метода порівняння, але, більшою мірою, сприйняття економічною спільнотою науки компаративістики як способу наукового пізнання соціально-економічної реальності. З цієї позиції може і повинна розглядатися проблема розширення предметного поля економічної науки, роль економічного суб'єкта та його поведінки у процесах прояву об'єктивних економічних закономірностей тощо.

Розрізняють класичний, некласичний та постнекласичний наукові підходи [1, с.25]. Здійснення порівняльного аналізу цих підходів є сферою компаративістики науки. Але, оскільки в межах зазначених підходів розвивалася уся наука, в тому числі і економічна, доцільно відстежити вплив загальнонаукових підходів на розвиток теорії і методології антициклічного державного регулювання. На наш погляд, для формування методологічної бази сучасного антициклічного регулювання особливого значення набуває виокремлення ретроспективної та перспективної економічної компаративістики. Якщо ретроспективна дозволить узагальнити підходи до формування специфічної для конкретної економічної системи антициклічної політики, то перспективна – дозволить змоделювати національну стратегію антициклічного регулювання.

Аналіз останніх досліджень. Необхідність використання компаративістики як методології аналізу наукового знання та розвитку науки розглядається в роботах Котенко В.П., Колеснікова А.С. та інших авторів. Проблеми розвитку сучасної економічної компаративістики аналізуються в працях Бузгаліна О.В.,

Колганова А., Нурсєєва Р.М. тощо. В той же час питання, пов'язані із використанням компаративістського підходу при формуванні методологічної бази сучасної антициклічної політики, потребують подальшого більш глибокого дослідження.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Економічна компаративістика розглядається як самостійний напрямок в системі економічних наук, що сформувався, пройшовши непростий шлях від «старої» до «нової» компаративістики [2]. Між тим, компаративістський підхід може і повинен використовуватись для формування методологічної бази сучасної антициклічної політики. В цьому контексті компаративістика здатна досить повно реалізувати свою методологічну функцію. Першим кроком на такому шляху, на наш погляд, повинен стати аналіз розвитку економічної науки в цілому з позицій розвитку наукового пізнання – класичної, некласичної та постнекласичної науки. Виходячи із специфіки економічної науки в межах кожного із зазначених наукових підходів доцільно визначити особливості формування теоретико-методологічних основ антициклічного регулювання. Це дозволить сформувати базові методологічні положення, на які повинна спиратись сучасна антициклічна політика.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є обґрунтування основних напрямків використання компаративістського підходу при формуванні методологічних основ стратегії і тактики антициклічного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Використання компаративістського підходу при аналізі класичної, некласичної та постнекласичної науки дає підстави стверджувати наступне. Класична наука, намагаючись досягти об'єктивного знання про світ, елімінує ціннісні орієнтації суб'єкта, його культурні та національні особливості. Для економічної науки це означає впровадження ідеї «невидимої руки ринку», усвідомлення дії об'єктивного ринкового механізму незалежно від інтересів суб'єктів ринкових відносин тощо. Економічні цикли не спостерігаються, а періодичні кризи сприймаються як випадкові порушення дії ринкового механізму, що викликані конкретними політичними або соціальними прорахунками чи негативним збігом обставин. Відповідно, антикризові дії для кожної конкретної ситуації повинні бути свої, специфічні. Зрозуміло, що сучасні уявлення про циклічну динаміку суттєво відрізняються від уявлень класичної науки. Але хотілося б звернути увагу на спіралеподібний розвиток знання про антициклічне регулювання: тільки після світової фінансово-економічної кризи починає активно обговорюватися теза про необхідність формування специфічної національної антициклічної політики, про неефективність «єдиного набору» форм та методів антициклічного регулювання. Відбувається своєрідне «повернення» до уявлень класичної науки з даної проблеми, але вже на якісно новому рівні.

Для некласичної науки важливим стає не стільки знання про світ, скільки знання про діяльність у світі. Ми згодні з позицією О.В.Бузгаліна, що в цьому контексті для економічної науки на перший план виступають питання не стільки пізнання внутрішніх механізмів циклічної динаміки економічної матерії, скільки проблеми створення моделей, які описують поверхневі форми прояву глибоких економічних сутностей [3]. Звідси – активний розвиток математичних моделей в економіці. Так, наприклад, крива пропозиції як модель не витримує критики для виробництв зі збільшенням доходності; зменшення доходності, на якій вона заснована, є швидше виключенням, ніж правилом. Це означає, що весь механізм формування ринкової рівноваги не може бути описаний за допомогою традиційних кривих попиту та пропозиції. Відповідно, не витримує критики і постулат про максимізацію прибутку як рушійний мотив діяльності – в умовах зростаючої доходності гонитва за прибутком призведе до втрати як виграшу споживача, так і виграшу виробника. Але подібні моделі дозволяють суб'єкту ринкових відносин пристосовуватися до реалій ринкової економіки, і тому вони залишаються життєздатними. Для антициклічного регулювання такий підхід означає необхідність використання розроблених на основі математизованих моделей однакових форм, методів та інструментів антициклічної політики в різних національних економічних системах. На наш погляд, такий підхід зіграв неабияку роль у створенні ситуації, коли в умовах світової фінансово-економічної кризи традиційний інструментарій антициклічного регулювання не тільки не дав очікуваних позитивних результатів, але в деяких випадках навіть сприяв погіршенню ситуації. Орієнтація економічної науки не стільки на якісний аналіз глибоких, сутнісних процесів, скільки на створення «красивих» математичних моделей, що лише відображають поверхневі форми прояву глибоких сутностей, створила усі необхідні передумови для нерелевантності антициклічної політики саме в той період, коли забезпечення її ефективності мало критичний характер.

Що стосується постнекласичної науки, то вона виходить з принципу суб'єктивності наукового знання, оскільки об'єкт пізнання реагує на дії суб'єкта пізнання. Для економічної науки подібний принцип є вкрай важливим, адже об'єктивність її законів знаходить реалізацію через дії суб'єктів. Для антициклічного регулювання це означає необхідність урахування поведінки дійових осіб економічного життя, яка може сприяти як «запуску» механізмів пом'якшення руйнівних наслідків циклічної динаміки, так і їх гальмуванню. Більше того: реакція економічних суб'єктів на дії держави може вплинути на сам механізм циклоутворення. Звідси – поява таких нових напрямків в економічній науці, як поведінкові фінанси.

Усвідомлення суб'єктивного характеру пізнання гостро поставило питання відповідальності за результати такої діяльності. Для економіки це особливо важливий момент. Адже активний розвиток економічної діяльності потребує втягнення у господарський оборот все більшої кількості природних ресурсів, значна частина яких має невідновлюваний характер. Сам факт існування відходів і забруднення

навколишнього середовища свідчить про межі економічного зростання. Гостро встала проблема збереження середовища для існування людини як біологічної істоти. Як на наш погляд, це означає необхідність переходу з позицій теорій економічного зростання на позиції теорій розвитку як теоретичної основи державного антициклічного регулювання.

Розуміння циклу з позицій теорій розвитку неминуче веде до зміни уявлення про стратегічні цілі антициклічного регулювання. Нами було запропоновано використання терміну «пастка кризової циклічності», що означає рух економічної системи в межах одного економічного стану. Зусилля держави, спрямовані на забезпечення досягнення нової макроекономічної рівноваги, виявляються марними, оскільки така рівновага є нестійкою і найменші «зовнішні поштовхи» призводять до того, що економічна система знову і знову виходить із чергової точки такої рівноваги. Тому ми вважаємо, що ефективна антициклічна політика повинна бути спрямована не на досягнення нової точки макроекономічної рівноваги, а на досягнення економічною системою якісно нового стану – наприклад, вихід зі стану перехідного періоду і досягнення стану формування основ стійкого розвитку. До того моменту, поки економічна система буде залишатися в межах старого стану, дії держави для утримання її в нестійкій точці рівноваги будуть характеризуватися короткостроковими «перемогами» і провокуватимуть ситуацію «пастки кризової циклічності», коли фази економічного циклу є «змазаними» і цикл не виконує своїх функцій.

Для постнекласичного підходу притаманне уявлення про світ не як про впорядковану систему, а як про хаотичний процес. Хаос, з одного боку, характеризується як потенційна можливість для творчого оновлення, але, з іншого боку, він несе в собі серйозну руйнівну загрозу. В економічній науці такий підхід знайшов свій вираз у розумінні економічної системи як нелінійної, динаміку якої не можна спрогнозувати за допомогою лінійних математичних моделей. В точках біфуркації, якими є кризи, можливі різні сценарії подальшого розвитку, що зумовлені специфікою конкретної соціально-економічної ситуації. Таким чином, лінійні моделі в процесі економічного моделювання поступаються місцем вірогідно-статистичним методам прогнозування [4]. В цих умовах антициклічне регулювання повинно набувати гнучкого характеру, щоб мати можливість швидко реагувати на конкретні зміни економічної ситуації. Але ми вважаємо за необхідне підкреслити: гнучкість оперативно-тактичних заходів антициклічної політики можлива тільки в межах чітко визначеної стратегічної мети антициклічного регулювання. В іншому випадку «розбалансованість» стратегії і тактики антициклічних дій держави тільки провокуватиме зростання макроекономічної нестабільності в країні.

Постнекласична наука виходить на мікро- та мегарівень аналізу. За цих умов певною мірою змінюється сам характер наукового пізнання: дослідник не стільки безпосередньо спостерігає об'єкт, скільки фіксує відображення об'єкту за допомогою тих приборів, які використовуються для спостереження. Для економічної науки перехід на макрорівень означає урахування цінностей, моральних та етичних засад при поясненні дій людини; звідси – поступова відмова від одного з базових методологічних принципів економічного аналізу, а саме принципу раціональності, заміна його на принцип «обмеженої раціональності», а також вимушена відмова від моделі «людини економічної». Визнання існування інших, не ринкових, засад людської поведінки в ринковій економіці ставить під сумнів лівову частку моделей антициклічного регулювання. Зокрема, відбувається криза неолібералізму, в межах якого «народилася» і світова фінансово-економічна криза 2008–2010 років. Та не менш важливим, як на наш погляд, є перехід до мегарівня економічного аналізу. Такий мегарівень відповідає глобальній економіці. Ми вважаємо, що перехід до мегарівня в економічній науці знайшов свій вираз у розширенні її предметного поля. На форму руху економічної матерії, тобто на циклічний характер її динаміки почав здійснювати суттєвий вплив зовнішній, глобальний фактор. Відповідно до проблем антициклічного регулювання перехід на подібний рівень означає необхідність узгодження національних антициклічних політик з метою недопущення синхронізації циклічних коливань поліциклічної динаміки та виникнення своєрідного «ефекту резонансу», здатного привести до перевищення критичних значень кризового падіння. Очевидно, що досягнення можливості узгодження антициклічної політики на глобальному рівні є справою майбутнього, але економічна наука починає підходити до аналізу цієї проблеми вже сьогодні [5].

Висновки. Таким чином, використання компаративістського підходу дозволяє визначити в науковому пізнанні специфічні риси формування наукового світогляду у класичній, некласичній та постнекласичній науці. Загальні методологічні підходи, притаманні кожному етапу розвитку науки, знаходять своє відображення і в економічній науці. Вони повинні бути враховані при формуванні методології антициклічної політики. Зокрема, основними напрямками використання компаративістського підходу при формуванні сучасної антициклічної політики з урахуванням особливостей постнекласичного етапу розвитку науки повинні стати наступні:

- усвідомлення суб'єктивності наукового знання і необхідність, з одного боку, враховувати поведінку економічних суб'єктів при здійсненні антициклічного регулювання, а з іншого боку – визнання відповідальності суб'єктів за руйнівні наслідки економічного зростання (забезпеченого за допомогою антициклічної політики) на навколишнє середовище, що призводить до необхідності урахування екологічного фактору при здійсненні антициклічного регулювання;
- поступовий перехід від теорій зростання до теорій економічного розвитку для пояснення механізму сучасного циклу та розробки теоретичних основ антициклічної політики;

- необхідність в зв'язку з цим здійснити переорієнтацію зусиль держави в галузі антициклічного регулювання – із прагнення досягти нової точки макроекономічної рівноваги на створення умов для переходу економічної системи у якісно новий стан через вихід з «пастки кризової циклічності»;

- перехід до використання переважно вірогідно-статистичних моделей прогнозування економічного розвитку замість лінійних моделей, які базуються на уявленні про економічну систему як чітко структуровану, в той час як процеси, що в ній відбуваються, точніше характеризувати поняттям «хаос»;

- необхідність в зв'язку з цим забезпечити оптимальне співвідношення між визначеною стратегією антициклічного регулювання та гнучкою тактикою антициклічної політики, що реалізується в межах зазначеної стратегії;

- урахування в антициклічному регулюванні зростання ролі мікро- та мегарівня економічного аналізу. Якщо посилення ролі макrorівня знаходить свій прояв у зміні базових методологічних постулатів неолібералізму, таких як модель «людини економічної», то зростання ролі мегааналізу означає необхідність переходу до рівня глобальної економіки. Відповідно, національне антициклічне регулювання в умовах поліциклічності економічної динаміки вимагає узгодження в масштабі глобального світу.

Урахування зазначених особливостей компаративістського підходу до формування сучасної антициклічної політики дозволить, на наш погляд, забезпечити її релевантність та підвищити рівень ефективності.

Література

1. Котенко В. П. Компаративистика – новое направление методологии анализа научной деятельности и развития науки / В. П. Котенко // Библиосфера. – 2007. – № 3. – С. 21–27.
2. Нуреев Р.М. Старая и новая экономическая компаративистика. Предмет и метод компаративистики / Р.М. Нуреев // TERRA ECONOMICUS. – 2010. – Том 8. – № 3. – С. 143–154.
3. Бузгалин А.В. Economics и «экономический империализм»: альтернативы есть / А.В. Бузгалин // Вопросы политической экономики : научный электронный экономический журнал. – 2012. – № 1 (2). – С. 19–35.
4. Елецкий Н.Д. Неопределённость развития современных социально-экономических структур / Н.Д. Елецкий // Философия хозяйства. – 2011. – № 5. – С. 22–41.
5. Григорьев Л.М. Механизмы глобального регулирования: экономический анализ / Л.М. Григорьев, А.А. Курдин // Вопросы экономики. – 2013. – № 7. – С. 4–28.

References

1. Kotenko V. P. Komparatyvystyka - novoe napravlenye metodolohyy analiza nauchnoy deyatel'nosty y razvytyya nauky // Byblyosfera. - 2007.- №3.- P.21-27.
2. Nureev R.M. Staraya y novaya ekonomycheskaya komparatyvystyka. Predmet y metod komparatyvystiky/ R.M.Nureev //TERRA ECONOMICUS. – 2010. –V.8. - №3. – P.143-154.
3. Buz-halyn A.V. Economics y «ekonomycheskyy ymperyalizm»: al'ternatyvy est' /Buzhalyn A.V.//Voprosy polytycheskoy ekonomyy. – 2012. - №1(2). – P.19-35. - vopoliteco.ucoz.com
4. Eletskeyy N.D. Neopredelennost' razvytyya sovremennykh sotsyal'no-ekonomycheskykh struktur/N.D.Eletskeyy// Fylosofyya khazyaystva. – 2011. - №5. – P.22-41.
5. Hryhor'ev L.M. Mekhanyzmy hlobal'noho rehulyrovanyya: ekonomycheskyy analiz/ L.M.Hryhor'ev, A.A.Kurdyn //Voprosy ekonomyy. – 2013. - №7. – P.4-28.

Рецензія/Peer review : 5.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор, професор кафедри бух обліку ПДАА Плаксiєнко Валерій Якович

КОМПАРАТИВНИЙ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Представлено історичні витоки компаративного аналізу, сучасний стан, основні теоретичні концепції, проблеми його розвитку, пов'язані з протиставленням в економічній теорії акцентів на дедуктивні або індуктивні методи аналізу, акцентовано увагу на виявленні особливого як відправного моменту порівняння інституціональних систем, показано можливості комплементарного і розкрито зміст якісного компаративного аналізу, запропонованого Ч. Реджіном.

Ключові слова: інститути, інституціональна комплементарність, інституціональні системи, компаративний аналіз, комплементарний компаративний аналіз, якісний компаративний аналіз.

VOLODYMYR VALENTYNOVICH LYPOV
Kharkiv National University of Economics

COMPARATIVE INSTITUTIONAL ANALYSIS. MODERN STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Abstract - A purpose of the article is determination of theoretic-methodological principles of exposure of effective institutional forms of development and determination of possibility of their borrowing taking into account the specific of national institutional context.

Historical sources of comparative analysis, its modern state, basic theoretical conceptions, problems of its development, dealing with opposing in the economic theory of accents on the deductive or inductive methods of analysis is presented, attention on an exposure particular, as a starting point of comparison of the institutional systems is accented, possibility complementary comparative analysis is presented, contents of quality comparative analysis, offered C. Ragin, is exposed.

Depending on the purpose of research it is possible to use the different methods of comparative institutional analysis. A quality comparative and complementarity comparative analysis have considerable heuristic potential.

Keywords: comparative analysis, complementarity, complementarity comparative analysis, institutional systems, institutes, quality comparative analysis

Актуальність роботи пов'язана зі зростанням відкритості економіки України, її включенням у загальносвітовий процес господарської діяльності, необхідністю забезпечення конкурентоспроможності не просто окремих підприємств, а національної економіки в цілому. Постає завдання виявлення та визначення можливостей запозичення найбільш ефективних інституціональних моделей господарювання, інституціональних форм, використання яких здатне підвищити ефективність як окремих суб'єктів, так і економіки в цілому. Одним з найбільш дієвих інструментів їх виявлення та визначення міри відповідності національному інституціональному контексту є компаративний аналіз (КА). Трансформаційні перетворення на пострадянському просторі, швидке зростання економік Південної Азії, бурхливі зміни в економіках розвинених країн Європи та Америки стимулювали активний розвиток цього напрямку економічних досліджень.

Мета роботи – узагальнення підходів до КА економічних систем (ЕС), визначення на цій основі тенденцій та напрямків розвитку порівняльних досліджень.

Аналіз напрацювань та визначення невирішеної частини проблеми. Крах в 90-х рр. ХХ ст. соціалістичної системи стимулював перехід від традиційного в КА ідеологічного підходу, що акцентував увагу на розподілі ЕС на планові та ринкові (праці Л. Мізеса, Й. Шумпетера, Ф. Хайека, У. де Сото, Я. Корнаї, Л. Бальцеровича) до акценту на інституціональній специфіці координації господарської діяльності. Витоки останнього містяться в ордоліберальній доктрині В. Ойкена, концепції політархії Ч. Ліндблома, структурному аналізі суспільного порядку провідних націй-держав світу, запропонованому Б. Гаврилишиним. Значну увагу на початку 90-х рр. привернула робота М. Альбера «Капіталізм проти капіталізму». Відправним моментом порівняльного дослідження альтернативних систем капіталізму Європи та США слугує пошук нового протиріччя як двигуна розвитку ЕС. Серед широкого спектру праць, присвячених порівняльному дослідженню ЕС, слід також виділити роботу Ф. Фукуями «Довіра», в якій досліджується дистанція довіри в провідних країнах Заходу, Японії та Китаю, колективну монографію ІСЕМВ РАН «Західноєвропейські країни: особливості соціально-економічних моделей», роботи М. Шнітцера, А. Колганова та О. Бузгаліна, С. Роуффілда, В. Кудрова, І. Грабинського, Н. Ушакової та І. Помінової, серію монографій Інституту економіки перехідного періоду (Інституту Гайдара), колективну монографію під редакцією І. Фаминського. Інтерес в контексті проблем постперехідних економік представляє запропонований Д. Норт, Д. Уоллісом і Б. Вайнгастом підхід, що припускає ділення держав на природні та з відкритим доступом до ресурсів. Об'єднує вказані роботи об'єкт дослідження – реально існуючі національні ЕС. Однак істотно відрізняються цілі та методологічні підходи до їх аналізу і порівняння, предмет, інструментарій дослідження. КА замінюється послідовним описом різних ЕС або моделей, здійснюваним за допомогою відмінних методологічних засад (наприклад, колективна монографія у 2-х т. «Соціально-економічні моделі у сучасному світі та шлях Росії») [1, с. 52–58].

У цих умовах особливого значення набувають праці, в яких досліджуються теоретико-

методологічні засади КА ЕС. Ананьїн О. виділяє *порівняльний аналіз економічних систем* (Т. Кумпанс – Дж. Монтіас, Е. Нойбергер – У. Даффі), що «переважно вирішує дескриптивні завдання»; *порівняльний історичний аналіз* (А. Грейф, М. Аокі) як «метод наукового пояснення певних історичних ситуацій»; *теорію регуляції* (ТР, Р. Буайє), що «швидше зорієнтована на економічну діагностику як етап розробки економічної політики»; *ордoliberalізм* (В. Ойкен), що акцентує увагу на нормативних засадах економічної політики [2, с. 56–57]. Однак за межами уваги виявилися теоретичні напрацювання початку нового тисячоліття, загальним для яких стає акцент на дослідженні специфіки механізмів координації економічної діяльності, безпосередньо пов'язаних з *комплементарністю інститутів*, що утворюють цілісні інституціональні системи (моделі капіталізму). Серед них варто виділити *концепції різноманіття варіантів капіталізму (КРВК), соціальних систем інновацій і виробництва (ССІВ), національних систем бізнесу Р. Уїтлі, Інституціональних матриць (ІМ) С. Кирдіної та О. Безсонової* [1, с. 58–69, 185–202].

Основний зміст та результати дослідження. Хоч порівняння як інструмент дослідження систем господарювання використовується вже в перших спробах теоретичного осягнення цього явища, досить згадати Домострой Ксенофонта (IV ст. до н.е.), загальновідоме порівняння Аристотелем господарської і власне економічної діяльності людини (IV ст. н.е.), але, незважаючи на значний методологічний та пізнавальний потенціал, КА не знайшов адекватного визнання в провідних теоретичних концепціях економічної науки. І причини цього явища ми знаходимо в самому його змісті. Адже проблема порівняння в науковому дослідженні полягає у тому, що за співставленням реальних об'єктів, яке декларується, завжди стоїть фактичне порівняння їх моделей, що існують у свідомості дослідника. Реально співставляються не самі зовнішні для його свідомості явища навколишнього світу, а лише уявлення про них, відповідні моделі. Отже ключового значення набуває вибір підстав для їх формування. Для класичної політекономії, марксизму, історичної школи, старого інституціоналізму, ТР такими є суспільство в цілому. Неокласична школа, неоінституціоналізм, КРВК у якості відправної точки обирають окремі економічні суб'єкти. Вказаний вибір визначає пріоритет протилежних (індуктивних/дедуктивних) методів аналізу. Необхідність їх поєднання і є перепоною, що завадила активному впровадженню КА як з боку класичної політекономії, марксизму, ТР, що спираються на *індуктивні методи дослідження*, так і з боку неокласики, мейнстріму, які акцентують увагу на *дедуктивному аналізі*.

Свою роль відіграє і переважно негативне ставлення представників західної наукової думки до *діалектичних методів аналізу*. Однак, КА за самою суттю передбачає *протиставлення* об'єктів порівняння, пошук *протилежності* у тому *загальному*, що робить економічні системи такими, якими вони є, *визначення особливого* у його *співвідношенні* як з *одиночним*, так і з *загальним*. Відповідно критерієм оцінки є *співпадіння* або *відмінність* об'єктів порівняння саме у цьому *особливому*. Адже порівнянню підлягають *однорідні явища, або лише їх частини, що мають спільні засади*. При цьому відбувається абстрагування від специфічних для кожного з них властивостей. Вони представляються постійними й незмінними. Вступає в дію допущення «При інших рівних». Ми розглядаємо лише незначну частину якостей об'єктів (ЕС), що вибираються для співставлення. Е. Іль'єнков так характеризує проблему, що виникає при порівняльних дослідженнях: «...Коли бажають встановити певне співвідношення між двома об'єктами, то співставляють завжди не ті «специфічні» якості, які роблять один об'єкт «звук А», а інший – «столом», «біфштексом» або «квадратом», а лише ті властивості, які виражають дещо «третє», відмінне від їх буття в якості перерахованих речей. Речі, що співставляються, розглядаються як *різні модифікації цього «третього», спільної для всіх властивості, начебто в ньому* (виділено автором – В.Л.)» [3, с. 20]. Так, у якості параметрів співставлення ЕС А. Колганов та О. Бузгалін пропонують техніко-економічні та постеконімічні критерії, характер відносин, що визначають алокацію ресурсів, відносини власності, соціальні параметри перехідних економік, відносини відтворення та механізми функціонування¹ [4]. І хоч *об'єктом* КА виступають ЕС *в цілому*, та дослідники зосереджені на послідовному порівнянні значної кількості систематизованих аспектів функціонування різних ЕС. В центрі уваги *предмет* дослідження – пошук *особливого* і *відмінного* в ЕС. Оборотною стороною запропонованого підходу стає відсутність достатньо повної цілісної узагальнюючої характеристики самого об'єкта дослідження (ЕС) її розпорошення в процесі аналізу окремих складових. До того ж, порівняльний аналіз інститутів в роботі вчених представляється лише одним з багатьох інструментів КА соціально-економічних систем (СЕС).

Дещо відмінні підходи застосовують М. Шнітцер та С. Роузфільд. Перший ключового значення

¹ До першої групи автори відносять структуру технологічного укладу, технологічний тип, що домінує, частку постіндустріальних технологій, постеконімічні чинники, рівень вирішення екологічних та інших глобальних проблем. **Характер відносин, що визначають алокацію ресурсів** порівнюється через співставлення способів їх алокації в попередній системі, моделей реформ, рівнів розвитку ринку, регулювання. **Відносини власності** – шляхом порівняння вихідних станів, реальних структур, структур форм власності, реального розподілу прав власності та економічної влади, рівня та механізмів відчуження або його зняття, динаміки відносин власності. **Соціальні параметри перехідних економік** – через співставлення динаміка результатів, соціальних форм підкорення/вивільнення праці, динаміки відносин розподілу доходів, динаміки відносин зайнятості. **Відносини відтворення та механізми функціонування економічних систем** – шляхом порівняння макроекономічних показників, моделей відносин відтворення, характеристики включення у світове господарство.

надає саме системній характеристиці *об'єкту* дослідження – країн, які найкраще репрезентують варіації ЕС. Однак його спроба виділити критерії порівняння (*особливого*, гл. 16–18) зіштовхується з проблемою визначення параметрів, які б одночасно були присутні та достатньо репрезентативно представляли ключові характеристики ЕС як розвинених країн Заходу та Сходу (США, Німеччина, Японія), так і пострадянських країн, слабзорозвинених країн (Китай, Мексика, Нігерія) [5]. С. Роузфільд значно поглиблює аналіз критеріїв виявлення *особливого* в порівнюваних ЕС (гл. 1–6), скорочує кількість об'єктів порівняння, для яких наводиться системна характеристика (гл. 7–12), пропонує узагальнюючий аналіз стану (гл. 13, 14) і перспектив їх розвитку (гл. 16) [6]. Вчений наводить методiku і зразки аналізу, використовуючи які можна порівнювати інші країни, що належать до відповідних груп. І хоч обидві роботи базуються саме на порівнянні інституціональних систем, але запропонований підхід більш коректно було б назвати *компаративним аналізом інститутів*, ніж *компаративним інституціональним аналізом*.

Широке розповсюдження отримали порівняльні дослідження окремих сфер ЕС. Однак більшість з них лише з великою натяжкою можна віднести до власне КА. І саме дотримання *принципу виділення особливого/відмінного* може слугувати ключовим орієнтиром визначення їх приналежності до компаративістських. Прикладом можуть слугувати колективні дослідження «Сучасний ПДВ», «Як платять професорам? ...», робота Е. Уайтхауза. В першому випадку підставою порівняння (*особливе/відмінне*) можуть слугувати різноманітні аспекти функціонування сучасних системи стягнення ПДВ, дослідженню яких власне і присвячено роботу експертів МВФ. Але саме підхід до їх вибору (*не як особливих, а як загальних*), акцент на їх дослідженні (*предмет*), використання, співставлення даних про функціонування національних систем стягнення ПДВ (*об'єкт, окреме*) лише у якості джерела для аналізу, ілюстративного матеріалу, призводить до того, що КА лишається одним з додаткових інструментів, які сприяють досягненню головної мети роботи – систематичного дослідження сучасної світової практики стягнення ПДВ. Метою виявляється визначення *загального* у системах ПДВ країн світу [7]. У випадку з дослідженням Е. Уайтхауза, навпаки, в першому розділі представлено критерії порівняння пенсійних систем 53 країн світу (підстава визначення *особливого*), а другий представляє «регіональний країновий аналіз». Однак «регіональність» аналізу обмежується об'єднанням представлених країн за регіонами. Таким чином «порівняння» в запропонованому підході зупиняється на представлених систематизованих даних про *окреме, одичне* [8]. У випадку з дослідженням систем оплати праці ми маємо справу з колективною роботою, в якій зібрано і проаналізовано інформацію про ключові аспекти організації систем оплати праці працівників вищої школи (*загальне*) у 28 країнах світу¹, що представляють всі континенти та весь спектр академічних і соціальних контекстів. Глави, присвячені характеристиці систем оплати в конкретних країнах (*одичне*) доповнюються тими, в яких обґрунтовано методiku збору даних, що забезпечують можливість їх міжнародного порівняння, проблеми, що при цьому виникають, представлено результати порівняльного дослідження та тенденції розвитку світової систем оплати праці викладачів вищої школи (*особливе та відмінне*) [9]. Передумовою успішного здійснення порівняльного дослідження стає *поєднання як індуктивних, так і дедуктивних методів*.

Першою фундаментальною роботою в галузі власне *компаративного інституціонального аналізу (КІА)* ЕС стала праця М. Аокі [10]. Автор розглядає розгалужену структуру критеріїв порівняння ЕС (*загальне*) та власне *інституціональний інструментарій аналізу (теорію ігор)*. Перший рівень становлять протоінститути, що за своїм змістом дуже близькі до базових інститутів у концепції ІМ. До них віднесено традиційні інститути власності та норми суспільної поведінки, приватно орієнтовані інститути торгівлі, контракції, ринкових відносин, державного управління, організаційна архітектура й управління, інститути, що визначають переважну соціальну орієнтацію та соціальний капітал суспільства. На другому рівні простежується диверсифікація протоінститутів у межах інституціональних сфер корпоративного управління, фінансування, інноваційної діяльності. Саме на цьому рівні відбувається визначення (*особливого/відмінного*) в ЕС. Вчений неодноразово акцентує увагу на комплементарній зумовленості їх інституціональної архітектури. Практичну цінність роботи надають глави, в яких теоретичні напрацювання використовуються для характеристики інституціональної структури японської системи головних банків та інноваційної моделі Силіконової Долини (*одичне*).

Узагальнення подальшого розвитку компаративних інституціональних досліджень знайшло своє відображення в Оксфордській хрестоматії з КІА [11]. Під однією обкладинкою зібрано суттєво доопрацьовані спеціально для даного видання найбільш цікаві роботи, що з'явилися в останні роки, з проблем теорії та методології КА (Ч. 1), співвідношення ринкових і державно керованих форм інституціональної взаємодії (Ч. 2), інституціональної організації суб'єктів господарювання (Ч. 3) та сучасних викликів для КІА (Ч. 4). Інтерес в контексті акценту на визначенні *особливого* як основи компаративних досліджень становить запропонована Ч. Реджіном та доопрацьована Б. Когутом методика

¹ До них віднесено правові рамки та соціальну політику у сфері вищої освіти; структуру академічної ієрархії, практики найму й рівні заробітної плати; додаткові виплати, бонуси та пільги; кваліфікації викладачів та типи контрактів; процедури просування кар'єрними сходами та інші (такі, що лишаються за межами основного контракту) можливості додаткової зайнятості та отримання доходу; міжнародну мобільність та конкуренцію за викладачів і дослідників.

якісного порівняльного аналізу (qualitative comparative analysis) [12; 13]. Уважний розгляд дозволяє виявити в її основі елементи діалектичного підходу, збагачені інструментарієм формалізації та стандартизації економічних досліджень, характерним для неокласичного напрямку. Відправним моментом є опора на конкретні приклади, вибір яких повинен «зумовлюватись вихідними теоретичними концепціями і забезпечувати можливість *бінарної кодифікації (binary (0,1) coding)* критеріїв порівняння» (*особливе*). Одночасно використання логіки *розпливчастих (нечітких) множин (fuzzy set logic)* забезпечує потенціал поглиблення аналізу відмінностей між ЕС. Можливі варіанти співвідношення інституціональних характеристик систематизуються у вигляді таблиці. Окремі позиції у випадку відсутності в реальній практиці відповідних співвідношень можуть лишатися незаповненими. Наявність *логічних протиріч* стає свідченням присутності варіантів, які *«не спостерігаються» (unobserved)* дослідником, що свідчить про необхідність поглиблення теоретичного осмислення явища на предмет їх виявлення і включення в таблицю. Отримані результати формалізуються, тестуються і спрощуються з використанням мінімізаційної логіки *булевої алгебри (Boolean algebra logic)* на предмет виявлення *необхідних і достатніх причинно-наслідкових зв'язків (necessary and sufficiency causality conditions)* і представляються у вигляді таблиці співвідношення можливих комбінацій. *«Обмеження диверсифікації» (limited diversity)* пов'язані зі значними ускладненнями, що можуть виникнути в процесі аналізу всіх можливих причинно наслідкових зв'язків. Відповідно отриману таблицю далі редуцують за допомогою використання методу *«спрощуючих допущень» (simplifying assumptions)*. Результати порівнюються з вихідною гіпотезою для визначення їх логічної еквівалентності. Надійність перевіряється за допомогою *контрфактуалізації (counterfactuals)* – виявлення *порівняльної подоби (comparative similarity)* у ключових для дослідника систем аспектах (*actual world*) їх існування (*особливого*). В кінцевому підсумку ми отримуємо результати, що можуть бути використані для підтвердження дійсності вихідної гіпотези або нового розуміння даних, що становили підстави аналізу. Додатковим інструментом аналізу виступає інтерпретація співвідношення *етнічних (emic)* та *етичних (etic)* чинників поведінки.

Акцент на комплементарній зумовленості інституціональних систем дозволяє по новому підійти до визначення загального, одиничного та особливого в їх устрої. Запропоноване автором виділення структурної та функціональної складових інституціональної комплементарності, що розглядаються на мега-, макро-, мезо-, мікро- та нанорівнях, дозволяє зосередити увагу на засадничих принципах соціальної взаємодії (колективізм, корпоративізм, індивідуалізм) як вихідній основі структурної комплементарності інституціональних форм (Ст.К). Вона визначає особливе в устрої інституціональних систем, та зумовлює відмінності у моделях функціональної взаємодії (комплементарності інституціональних функцій, ФК). Відповідно вибудовується вся інституціональна система (акцент у фінансуванні на банк або біржу; системи корпоративного управління, в яких акціонер є інсайдером, або аутсайдером; індивідуалізовані або колективні трудові відносини; системи навчання і формування професійних кваліфікацій, що перекладають основні витрати на індивіда, або передбачають активну участь у цьому процесі як держави, так і бізнесу; технології, що зорієнтовані на уособленість учасників виробничого процесу або кооперацію; інновації кардинальні, продуктові або інкрементальні, технологічні; «мінімальна» або розвинена держава загального добробуту [1; 14]. В кінцевому підсумку ці відмінності втілюються в моделях ринкового, соціал-демократичного, мезокорпоративного, публічного капіталізму. Якщо у випадку з Ст.К перевага надається дедуктивним методам аналізу (виходячи зі специфіки соціальних орієнтацій ціннісних систем вибудовуються вся система інституціональних форм), то ФК передбачає акцент на індуктивному аналізі (на перше місце виходить цілісна комплементарна зумовленість всього комплексу інституціональних функцій, що забезпечують успішне функціонування інституціональних блоків фінансування, корпоративного управління, виробничих відносин, навчання та підвищення кваліфікації, моделей виробництва, інноваційних систем, держави загального добробуту). Методологічною базою порівняльних комплементарних досліджень інститутів виступають якісний (аналіз впливу ціннісних основ господарювання на характер структурної комплементарності), кількісний (аналіз показників, що характеризують комплементарність окремих інститутів, інституціональних сфер соціально-економічних систем (СЕС)), мірний (міра комплементарності), структурний (Ст.К на різних рівнях СЕС), функціональний (ФК елементів СЕС), системний (СЕС в цілому, окремі їх компоненти як цілісні явища), діалектичний (діалектика комплементарних відносин на рівні базових інститутів СЕС), історико-генетичний (еволюція комплементарних основ способів виробництва), графічний (рисунки, що характеризують структурні та функціональні взаємозв'язки між інститутами), економетричний (вимірювання інституціональної комплементарності на рівні СЕС), етнометричний (використання результатів етнометричних досліджень ціннісних орієнтацій національних культур) аналіз, метод побудови граф (морфологія інституціональної взаємодії). Перевага порівняльного комплементарного аналізу полягає у можливості прогнозування якісних характеристик інститутів, властивих певним моделям СЕС виходячи зі знання чільного принципу їх функціонування. У випадку інституціональної гетерогенізації (співіснування в межах єдиної інституціональної системи інститутів, відмінних за своїми соціальними орієнтаціями) порівняльний комплементарний аналіз дозволяє визначити *компенсаційні інститути*, що заповнюють інституціональну напругу і лакуни, які виникають в разі запозичення інститутів протилежної ІМ.

Висновки. В умовах відкритості національних економік зростає значення їх

конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Запорукою останньої є дієва інституціональна система, здатна швидко реагувати на зміни в оточуючому середовищі, виявляти і пристосовувати до внутрішнього інституціонального контексту найбільш ефективні форми суспільного відтворювального процесу. Інструментом їх виявлення є КА. Він активно розвивається на початку нового тисячоліття. Існує значна кількість методологічних підходів до його здійснення. Серед останніх варто відзначити якісний інституціональний аналіз, запропонований Ч. Реджіном. Суттєвий потенціал порівняльних досліджень містить порівняльний комплементарний аналіз, здійснюваний на основі концепції інституціональної комплементарності.

Література

1. Липов В. Институциональная комплементарность СЭС / В. Липов. – Х. : Изд-во ХНУ, 2011. – 484 с.
2. Ананьин О. Экономическая компаративистика и экономическая наука / О. Ананьин // Истоки. Экономика в контексте истории и культуры. – М. : ИД ВШЭ, 2004. – С. 52–84.
3. Ильенков Э. Диалектическая логика: очерки истории и теории / Э. Ильенков. – М. : Политиздат, 1984. – 320 с.
4. Колганов А. Экономическая компаративистика. Сравнительный анализ экономических систем / А. Колганов, А. Бугалин. – М. : ИНФРА – М., 2005. – 745 с.
5. Шнитцер М. Порівняння економічних систем / М. Шнитцер. – К. : Основи, 1997. – 520 с.
6. Роузфілд С. Порівнюємо економічні системи: Культура, багатство та влада в XXI столітті / С. Роузфілд. – К. : КІС, 2005. – 370 с.
7. Современный НДС. – М. : Весь мир, 2003. – 256 с.
8. Уайтхауз Э. Пенсионная панорама. Пенсионные системы 53 стран. – М. : Весь мир, 2008. – 224 с.
9. Как платят профессорам? Глобальное сравнение систем вознаграждения и контрактов. – М. : ИД ВШЭ, 2012. – 439 с.
10. Aoki M. (2001) *Toward a Comparative Institutional Analysis*. – Cambridge-Mass. : MIT Press.
11. *The Oxford Handbook of Comparative Institutional Analysis* (2010). Oxford : Oxford University Press, 2010. – 707 p.
12. Kogut B. (2010) *Qualitative Comparative Analysis of Social Science Data*. *The Oxford Handbook of Comparative Institutional Analysis*. Oxford : Oxford University Press, 2010. – P. 139–179.
13. Ragin C. (1987). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. – Berkeley : University of California Press.
14. Липов В. Институциональная комплементарность как фактор формирования СЭС / В. Липов // JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES. – 2012. – Том 4. № 1. – С. 25–42.

References

1. Lipov V. *Institutionalnaya komplementarnost SES* [Institutional Complementarity of Socio-Economic systems]. – Kh.: KhNU imeni V.N. Karazina, 2011. – 484 p.
2. Ananin O. *Ekonomicheskaya komparativistika i ekonomicheskaya nauka* / O. Ananin // Istoki. Ekonomika v kontekste istorii i kultury. – M.: ID VShE, 2004. – P. 52 – 84.
3. Ilyenkov E. *Dialekticheskaya logika: ocherki istorii i teorii* [Dialectical logic: essay of a history and theory] / E. Ilyenkov. – M.: Politizdat, 1984. – 320 p.
4. Kolganov A. *Ekonomicheskaya komparativistika. Sravnitelnyy analiz ekonomicheskikh sistem* [Economic comparativistic. Comparative analysis of economic systems] / A. Kolganov, A. Buzgalin. – M.: INFRA – M., 2005. – 745 p.
5. Shnittser M. *Porivnianiya ekonomichnykh sistem* [Comparison of economic systems] / M. Shnittser. – K.: Osnovy, 1997. – 520 p.
6. Rouzfeld S. *Porivniuemо ekonomichni systemy: Kultura, bagatstvo ta vlada v XXI stolitti* [Comparison of economic systems: culture, wealth, and power in the XXI century] / S. Rouzfeld. – K.: KIS, 2005. – 370 p.
7. *Sovremenny NDS* [Contemporary VAT] . – M.: Ves mir, 2003. – 256 p.
8. Uaytkhauz E. *Pensionnaya panorama. Pensionnye sistemy 53 stran* [Pension panorama: pensionary systems 53 states]. – M.: Ves mir, 2008. – 224 p.
9. *Kak platyat profesoram? Globalnoe sravnenie sistem voznagrashdeniya i kontraktov* [How to pay of professors? Global comparison systems of compensation and contracts]. – M.: ID VShE, 2012. – 439 p.
10. Aoki M. (2001) *Toward a Comparative Institutional Analysis* / M. Aoki. – Cambridge-Mass. : MIT Press.
11. *The Oxford Handbook of Comparative Institutional Analysis* (2010) – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 707 p.
12. Kogut B. *Qualitative Comparative Analysis of Social Science Data* (2010) / B. Kogut // *The Oxford Handbook of Comparative Institutional Analysis* (2010) – Oxford : Oxford University Press, 2010. – P. 139 - 179.
13. Ragin, Charles (1987). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. – Berkeley : University of California Press.
14. Lipov V. *Institutionalnaya komplementarnost kak faktor formirovaniya SES* / V. Lipov // JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES. - Vol. 4. – № 1. – 2012. – P. 25 – 42.

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ

У статті досліджено генезис еволюційної теорії та можливість її застосування для аналізу процесів взаємодії економічних суб'єктів на макро- та мікрорівні. Виділено основні підходи та найбільш відомих дослідників зазначеного напрямку. Конкретизовано внесок кожного науковця у розвиток еволюційної теорії та виділено основні теоретичні концепти. Запропоновано використання основних положень еволюційної теорії для пояснення взаємодії між окремими підприємствами та між підприємствами і суб'єктами їхнього зовнішнього середовища.

Ключові слова: еволюційна теорія, популяція, суб'єкти зовнішнього середовища, адаптація.

E.M. RUDNICHENKO

Khmelnitsky National University

THE ANALYSIS OF THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF EVOLUTIONARY THEORY

Abstract - The aim of the paper is specification of the most well-known provisions of evolutionary economics to explain the nature and processes of interaction of the environment and the population business entities.

The genesis of evolution theory is researched. The ability of such theory usage to analyze the processes of interaction between environmental agents on macro and micro level is considered. The main approaches and the most known savants of evolution theory are distinguished. The contribution of every savant to the development of evolution theory is concretized.

The usage of main concepts of evolution theory to explain the interaction between different enterprises and between enterprises and their environmental agents is proposed.

Keywords: evolution theory, population, environmental agents, adaptation.

Вступ. Інституційне забезпечення функціонування держави передбачає можливість впливу як на окремих суб'єктів економічного середовища, так і на їх об'єднання. Необхідно відмітити, що такі об'єднання не завжди мають формальний (офіційний) характер. Привабливість певного ринку, або ринкової ніші, специфічність ресурсу, врешті висока прибутковість обраного виду діяльності є стимулом для створення не лише конкурентних відносин, а й окремих груп суб'єктів з аналогічними сферами діяльності і схожою метою. На нашу думку, через деякий час існування групи економічних суб'єктів, їх функціонування та розвиток певним чином починає підпорядковуватися процесам, які виникають у природі і навколишньому середовищі. Тобто виникають специфічні «популяції», які займають окремі «ніші» існування.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи історичний аспект становлення і розвитку еволюційної економіки, а також специфіку взаємовідносин між її основними суб'єктами, на нашу думку, доцільно виділити та стисло розглянути два напрямки розвитку економічної думки (макро- та мікрорівень) з конкретизацією найбільш відомих положень такої економіки для пояснення природи та процесів взаємодії суб'єктів зовнішнього середовища та популяцій суб'єктів господарювання. До мікрорівня відносять дослідження Г.Саймона [1], М.Крозье [2], Ф.Селзніка [3], Т.Парсонса (підприємство як організм) [4], У.Матурани та Ф.Варели (теорія аутопоезісу) [5], а до макрорівня – роботи М.Ханнана, Дж.Фрімена [6], Г.Керролла [7], Х.Олдріча (взаємодія у межах екологічної ніші) [8]. Основні напрями досліджень у межах еволюційно-популяційного підходу (макро- та мікрорівень) наведено у табл. 1.

Коментуючи основні ідеї еволюційного підходу, слід сказати наступне. Одним з його засновників на мікрорівні фактично є Г. Саймон, який розвивав такі ідеї, як сатисфакція (досягнення скоріше задовільних, ніж максимальних, результатів у прийнятті рішень), обмежена раціональність і послідовний пошук. Самі ці ідеї багато в чому сприяли утвердженню погляду про те, що менеджери зовсім не є пристроями для раціонального розв'язання проблем або рахунковими машинами.

Таблиця 1

Основні напрями досліджень у межах еволюційно-популяційного підходу (макро- та мікрорівень)

Автор(и)	Рівень	Основні ідеї
1	2	3
Дослідження підприємства як організму, з детальним аналізом внутрішньоорганізаційних процесів та процесів адаптації всередині організації		
Г. Саймон	Мікро	Сатисфакція (досягнення скоріше задовільних, ніж максимальних, результатів у прийнятті рішень), обмежена раціональність і послідовний пошук, аналіз внутрішніх взаємовідносин в межах організації, адаптація всередині організації, раціональне використання інформації, як запоруки розвитку
М. Крозье	Мікро	Теоретичні основи соціальної взаємодії, дослідження підприємства як соціального організму, особиста безпека працівника та її соціальна сутність
Ф. Селзнік	Мікро	Концепція втілення і захисту інституційних цілей організації

1	2	3
Т. Парсонс	Мікро	Досягнення стабільності системи, адаптація індивіда до нових умов функціонування системи та потрясінь
Теорія аутопоезису, або "спосіб організації живих систем"		
У. Матурана, Ф. Варела	Мікро	Системи, які самі себе відтворюють, неможливість системного визначення зовнішнім середовищем параметрів автономних систем, структурні зміни автономної системи обумовлюються періодичними актами взаємодії із зовнішнім середовищем, чітка відмінність між способами взаємодії з навколишнім середовищем живих і неживих систем. Безперервні структурні зміни у відповідь на впливи середовища (постійне пристосування, навчання і розвиток).
Взаємодія популяцій та окремих суб'єктів у межах екологічної ніші		
М. Ханнан, Дж. Фрімен, Г. Керролл	Макро	Пояснення економічних явищ та процесів з використанням аналогій з екосистемою, використання таких термінів, як популяція, екологічна ніша, природний відбір, ізоморфізм, мутація для пояснення процесів функціонування суб'єктів господарювання та трансформаційних процесів у межах екологічної ніші. Інноваційний підхід як запорука справжньої еволюції
Х. Олдріч	Макро	Когнітивна та соціополітична легітимація. Умови розвитку організацій (інституційні, міжпопуляційні, внутрішньопопуляційні). Модель розвитку популяції. Гармонізація відносин між інституційним та міжорганізаційним середовищем.

Особи, що приймають рішення, не працюють в умовах досконалого знання, звідси виникає невизначеність, яка є нормальним станом справ [9]. У процесі своїх досліджень Г.А. Саймон створив узагальнену модель економічної поведінки – модель обмеженої раціональності. Відправною точкою була необхідність переглянути нереалістичну передумову повної інформації, що використовує неокласична теорія [10]. Вкладом Г. Саймона у теоретичний базис еволюційної теорії є те, що саме він вперше розглянув внутрішні взаємовідносини в межах організації і виявляв певні залежності поведінки окремих індивідів, як часток цілісного організму (організації). Працівники за Г. Саймоном, можуть адаптуватися до певних змін, однак не завжди розуміють глобальний процес, який відбувається всередині організації. Тому, на думку вченого не може бути "універсальних" працівників, а у значною мірою результат залежить від обсягу корисної інформації і здатності її раціонально використовувати. Тобто раціональне використання інформації є запорукою розвитку як організації так і певної популяції таких організацій.

Погляди М. Крозьє на управління як ще одного засновника еволюційної теорії, який сформував значний внесок, виходять за рамки якогось одного напрямку соціологічної науки і є доволі різноспрямованими і комплексними. Він, спираючись на досягнення структурного функціоналізму, теорії бюрократії, теорії соціальної дії, соціології конфлікту, а також стратегічного аналізу поведінки індивідів із використанням владних відносин, виводить свою теорію функціонування організації – синтетичну теорію управління. У рамках структурного функціоналізму М. Крозьє розглядає суспільство як систему. Якщо екстраполювати це на функціонування організації, можна констатувати, що будь-яке підприємство також являє собою соціальну систему і є соціальним організмом. При цьому ключовими детермінантами у визначенні М. Крозьє є саме соціальний характер підприємства та прояви його діяльності як цілісного організму. Фундаментальним процесом в діяльності будь-якої організації за М. Крозьє [11, с. 7] є соціальна взаємодія, й саме це положення попри його інтуїтивну зрозумілість та псевдо тривіальність є наріжним каменем еволюційної теорії, оскільки воно обґрунтовує характер відносин між елементами популяції. З позиції аналізу впливу суб'єктів реалізації фіскальної функції на екологічну нішу суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки дослідження М. Крозьє представляють особливий інтерес, оскільки він одним з перших досліджував питання особистої безпеки працівника, причому виділяючи різні ланки управління і відповідне бачення особистості в загальній управлінській системі.

Ф. Селзнік та Т. Парсонс здійснили внесок у еволюційну теорію. Ф. Селзнік, розглядаючи проблему дивергенції цілей, розробив концепцію втілення і захисту інституційних цілей організації, в якій обґрунтував необхідність застосування спеціальних методів для пом'якшення цього організаційного ефекту [12, с. 72]. А Т. Парсонс детально розглянув дії та цілі, що є пріоритетними для особистості чи суспільства у певний момент часу. Він розглядав дії як можливість досягти певного балансу, або стабільності при виведенні системи з рівноваги. Причому дії індивіда могли суперечити вимогам суспільства, оскільки кожна особистість по-різному адаптується до нових умов функціонування системи, або потрясінь. Така точка зору представляє особливий інтерес з позиції забезпечення економічної безпеки у вигляді досягнення нового гомеостазу при порушенні попереднього.

Серед сучасних напрямів досліджень організаційних систем, які ґрунтуються на процесах, що виникають у живих організмах, виокремлюється теорія аутопоезису. Авторами даної теорії є нейробіологи У.

Матурана та Ф. Варела. Ці дослідники працювали в університеті Сантьяго (Чилі), тому теорія Матурани-Варели отримала ще назву сантьягської теорії. Згідно з цією теорією, аутопойезіс визначається як "спосіб організації живих систем", тобто систем, які самі себе відтворюють, тому "єдиним продуктом їх організації є вони ж самі, це значить, не існує ніякої різниці між виробником і продуктом. Існування та активність будь-якої аутопойетичної системи нероздільні, що і складає особливість її організації" [13].

Згідно з теорією аутопойезису, жива система зв'язується з навколишнім середовищем структурно, тобто за допомогою періодичних актів взаємодії, кожен з яких викликає структурні зміни системи. Так, клітинна мембрана постійно включає в метаболічні процеси клітини речовини з навколишнього середовища. Нервова система змінює характер своїх зв'язків в результаті кожного акту чуттєвого сприйняття (оскільки теорія аутопойезису фактично заснована на екстраполяції положень біології у економіку та соціологію, то часто приклади у межах такої теорії, що пояснюють її положення, взято саме з біології). І разом з тим живі системи автономні. Середовище лише ініціює структурні зміни; воно не визначає їх природу і не керує ними. Структурне зв'язування в розумінні У. Матурани і Ф. Варели встановлює чітку відмінність між способами взаємодії з навколишнім середовищем живих і неживих систем. Живий організм відгукується на впливи середовища структурними змінами, а зміни ці, в свою чергу, змінюють його подальшу поведінку. Іншими словами, структурно пов'язана система є такою, що навчається. Безперервні структурні зміни у відповідь на впливи середовища і, відповідно, постійне пристосування, навчання і розвиток – це ключова характеристика поведінки всіх живих істот [14]. Цінність теорії аутопойезису полягає в тому, що вона, по-перше, дозволяє пояснити природу поведінки, точніше сказати, реакції економічних суб'єктів у відповідь на вплив з боку зовнішнього середовища; по-друге теорія аутопойезису чітко пояснює опосередкований характер реакції підприємства на зміни зовнішнього середовища; по-третє, теорія аутопойезису обґрунтовує необхідність навчання підприємства та пояснює механізм такого навчання.

Живі системи реагують на зовнішні подразнення автономно, шляхом структурних перебудов, тобто змін структури свого зв'язку із середовищем. Згідно У. Матурани і Ф. Варели, управляти живою системою не можна – можна лише чинити на неї подразнюючий вплив. Більш того, жива система не тільки сама визначає свої майбутні структурні зміни, вона також визначає, які зовнішні подразнення їх викличуть. Іншими словами, жива система зберігає за собою свободу вирішувати, що саме помічати у своєму оточенні і на що реагувати [14], самостійно вибирає цільову функцію з метою досягнення єдиної цілі – продовження свого функціонування. Цільова функція підприємства нав'язується їй зовнішнім середовищем як необхідна умова виживання. Підприємства, які невірні вибирають цільові функції, дотримуються інших цільових функцій, витісняються шляхом природного відбору, що здійснюється через ринкову конкуренцію. Саме зовнішнє середовище фірми вважається екзогенним середовищем, з якого надходять сигнали про зміни попиту, про зміни витрат, а поведінка фірми є результатом простої реакції на такі зміни [15, с.17]. І від правильно вибраної поведінки підприємства залежить його реакція, а від реакції – можливість функціонування у зовнішньому середовищі.

Опис взаємодії підприємства та його зовнішнього середовища з позицій підприємства (Г. Саймон, М. Крозье, Т. Парсонс, У. Матурана та Ф. Варела) представляє істотний інтерес, але не менший інтерес представляє й опис самого мікросередовища підприємства, погляд на сукупність підприємств, на їхню популяцію, як на цілісний об'єкт впливу. У більшості сучасних досліджень взаємодії групи суб'єктів господарювання із зовнішнім середовищем цитують роботи таких авторів, як М. Ханнан, Дж. Фрімен, Г. Керролл, Х. Олдріч [6–8]. Оригінальність погляду таких авторів полягає в тому, що вони виділяють як окремий напрям науки «організаційну екологію», відповідно до якої відносини між окремими підприємствами як економічними агентами, відносини між групами підприємств та відносини у системах, у складі яких налічується декілька підприємств, можуть бути описані в біологічних термінах. Іншим важливим наслідком їхніх робіт, який представляє безпосередній інтерес в межах економічної безпеки є висновок, що підприємство відчуває не просто відокремлений вплив зовнішнього середовища й окремих його суб'єктів – такий вплив може спочатку актуалізуватися в екологічній ніші, а підприємство буде відчувати наслідки від деформації екологічної ніші.

Висновки. Стисло узагальнюючі наявні теоретичні напрацювання щодо еволюційної теорії, слід зазначити: сьогодні продовжується активне дослідження внутрішньоорганізаційних процесів та процесів адаптації всередині організації; основою дослідження економічних процесів в межах еволюційної теорії постає методологічна експансія розуміння біологічних процесів на рівень взаємодії між окремими підприємствами та між підприємствами і суб'єктами їхнього зовнішнього середовища; адаптація та еволюція підприємства відбуваються відповідно до змін середовища, але вплив такого середовища не є прямим – воно визначає передумови для реакції підприємства, але не визначає саму реакцію, зважаючи на автономність підприємства та його прагнення продовжувати своє функціонування; ключовою умовою економічної безпеки будь-якого суб'єкта є наявність особистісного простору існування, в якому такий суб'єкт може розвиватися, здійснювати взаємодію з іншими суб'єктами та досягати своїх цілей.

Література

1. Simon H.A. Bounded rationality in social science: Today and tomorrow. *Mind & Society*. – 2000. – Vol. 1. – P. 25–39.

2. Crozier M. A quoi sert la sociologie des organisations? Vol. I. Theorie, culture et societe; vol. II. Vers un nouveau raisonnement pour l'action. Paris: Ed. Seli Arslan. – 2000. – 347 p.
3. Selznick P. Leadership in Administration: A Sociological Interpretation / Philip Selznick. – Berkeley : University of California, 1984. – 149 p.
4. Американская социология. Перспективы, проблемы, методы / [под ред. Т. Парсонса ; пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1972. – 392 с.
5. Матурана У. Древо познания / У. Матурана, Ф. Варела ; [пер. с англ. Ю.А. Данилова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 223 с.
6. Ханнан М. Популяционная экология организаций / М. Ханнан, Дж. Фримен // Экономическая социология. – 2013. – Т. 14. – № 2. – С. 42–72.
7. Кэрролл Г. Концентрация и специализация: динамика ширины ниши в организационных популяциях / Г. Кэрролл // Российский журнал менеджмента. – 2005. – Том 3. – № 2. – С. 119–138.
8. Олдрич Х. Предпринимательские стратегии в новых организационных популяциях [Электронный ресурс] / Х. Олдрич // Экономическая социология. – 2005. – Т. 6. – № 4. – Режим доступа : www.ecosoc.mses.ru
9. Дункан У. Джек Основополагающие идеи в менеджменте / У. Джек Дункан ; [пер. с англ.]. – М. : Дело, 1996. – С. 272.
10. Мочерний С.В. Економічна теорія [Електронний ресурс] : [навч. посіб] / С.В. Мочерний. – [4-е вид., стереотип.]. – К. : ВЦ "Академія", 2009. – 640 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/ekonomika/ekonomichna_teoriya_-_mocherniy_sv
11. Бахмарова В.Н. Концепция управления Мишеля Крозье: социологический анализ / В.Н. Бахмарова, О.Я. Гелих // Экономика и политика России в переходный период : сборник докладов ; под ред. В.А. Грошева, А.В. Лабудина : научная сессия профессорско-преподавательского состава, научных сотрудников и аспирантов по итогам НИР 2009 года. Факультет экономической теории и политики. (Март – апрель 2010 года). – СПб : Изд-во СПбГУЭФ, 2011. – С. 6–11
12. Решетникова К.В. Теоретико-методологические основы типологии позиционных конфликтов [Электронный ресурс] / К. В. Решетникова // Социол. исслед. – 2003. – № 7. – С. 70–76. – Режим доступа : http://ecsocman.hse.ru/data/436/829/1219/008-RESHETNIKOVA_K.V.pdf
13. Варела Ф. Аутопозз как способ организации живых систем; его характеристика и моделирование / Ф. Варела, У. Матурана, Р. Урибе // Дискурс радикального конструктивизма. Традиции скептицизма в современной философии и теории познания. – Мюнхен : Phren, 2000. – С. 234–244.
14. Фритьюф К. Скрытые связи [Электронный ресурс] / К. Фритьюф. – М. : София, 2004. – Режим доступа : <http://vikent.ru/enc/2087/>
15. Попов Е.В. Эволюция институтов микроэкономики / Е.В. Попов. – М. : Наука, 2007. – 544 с.

References

1. Simon H.A. Bounded rationality in social science: Today and tomorrow / H.A.Simon // Mind & Society. – Vol.1. – 2000. – pp. 25-39.
2. Crozier M. A quoi sert la sociologie des organisations? Vol. I. Theorie, culture et societe; vol. II. Vers un nouveau raisonnement pour l'action/ M.Crozier – Paris: Ed. Seli Arslan. – 2000. – 347 p.
3. Selznick P. Leadership in Administration: A Sociological Interpretation / Philip Selznick. – Berkeley : University of California, 1984. – 149 p.
4. Amerikanskaya sotsiologiya. Perspektiviy, problemyi, metodyi / Pod red. T. Parsonsa: Per. s angl. — М.: Progress, 1972. — 392 s.
5. Maturana U. Drevo poznaniya / U.Maturana, F.Varela. Perevod s angl. Yu.A. Danilova. М.: Progress-Traditsiya, 2001. – 223 s.
6. Hannan M. Populyatsionnaya ekologiya organizatsiy/ M. Hannan, Dzh. Frimen // Ekonomicheskaya sotsiologiya. – 2013. –Т. 14. – № 2. – С. 42-72.
7. Kerroll G. Kонтсентratsiya i spetsializatsiya: dinamika shirinyi nishi v organizatsionnyih populyatsiyah / G.Kerroll // Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta. – 2005. – Том 3. – № 2. – С. 119-138.
8. Oldrich H. Predprinimatelskie strategii v novyih organizatsionnyih populyatsiyah [elektronniy resurs] / H.Oldrich // Ekonomicheskaya sotsiologiya. – 2005. – Т.6. – 4. Rezhim dostupa: www.ecosoc.mses.ru
9. Dulkan U. Dzhek Osnovopolagayuschie idei v menedzhmente / U.Dzhek Dulkan. Per. s angl. – М.: Delo – 1996. – s.272.
10. Mocherniy S. V. Ekonomichna teoriya : navch. poslb [elektronniy resurs] / S. V. Mocherniy. — 4-te vid., stereotip. — К.: VTs "Akademlya", 2009. — 640 s. Rezhim dostupa: http://pidruchniki.ws/ekonomika/ekonomichna_teoriya_-_mocherniy_sv
11. Bahmarova V.N. Kontseptsiya upravleniya Mishelya Kroze: sotsiologicheskii analiz / V.N. Bahmarova, O.Ya. Gelih // Ekonomika i politika Rossii v perehodnyy period. Nauchnaya sessiya professorsko-prepodavatel'skogo sostava, nauchnyih so-trudnikov i aspirantov po itogam NIR 2009 goda. Mart – aprel 2010 goda. Fakultet ekonomicheskoy teorii i politiki: sbornik dokladov / pod redaktsiey V.A. Grosheva, A.V. Labudina. – SPb. : Izd-vo SPbGUEF, 2011. – С. 6-11
12. Reshetnikova K.V. Teoretiko-metodologicheskie osnovy tipologii pozitsionnyih konfliktov [elektronniy resurs]/ K. V. Reshetnikova // Sotsiol. issled. - 2003. - №7. - S. 70-76. rezhim dostupa: http://ecsocman.hse.ru/data/436/829/1219/008-RESHETNIKOVA_K.V.pdf
13. Varela F. Autopoez kak sposob organizatsii zhivyih sistem; ego harakteristika i modelirovanie / F. Varela, U. Maturana, R. Uribe //Tsokolov S. Diskurs radikalnogo konstruktivizma. Traditsii skeptitsizma v sovremennoy filosofii i teorii poznaniya. – Myunhen: Phren. – 2000. – S. 234-244.
14. Fritof Kapra, Skrytyie svyazi [elektronniy resurs] / K. Fritof. – М.: «Sofiya». – 2004 g. Rezhim dostupa: <http://vikent.ru/enc/2087/>
15. Popov E.V. Evolyutsiya institutov miniekonomiki / E.V.Popov. – М.: Nauka. – 2007. – 544 s.

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р.

Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: директор Державного науково-дослідного інституту митної справи, д.е.н. - Бережнюк І.Г.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕРЫ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье рассматривается развитие промышленности Российской Федерации. Исследуются новые меры по стимулированию промышленного производства, применяемые развитыми и развивающимися странами мира. Раскрывается процесс негативного влияния отдельных экономических факторов внешней среды на развитие промышленных предприятий в России. Даются рекомендации по формированию нового подхода к стимулированию экономической деятельности промышленных предприятий.

Ключевые слова: экономические меры, стимулирование промышленного производства, сдерживающие факторы, необходимость перемен.

A.V. FEDOTOV

GBOU VPO of „Financial-technological academy”, Korolev, Moscow reg., Russian Federation

THE ECONOMIC MEASURES FOR THE STIMULATION OF THE INDUSTRIAL PRODUCTION

Abstract - In the article the development of the industry of the Russian Federation is examined. Are investigated new measures for the stimulation of the industrial production, used by the developed and developing countries of peace. The process of the negative influence of the separate economic factors of environment on the development of industrial enterprises in Russia is revealed. They are given to recommendation regarding the formation of new approach to the stimulation of the economic activity of industrial enterprises.

Keywords: economic measures, the stimulation of the industrial production, deterrent factors, the need for changes.

Постановка проблемы. В условиях рыночной экономики усиливается значение экономического регулирования производства важнейших товаров и услуг. Однако, имеющиеся меры уже не способны оказать позитивного воздействия на участников рынка. В этой связи, требуется разработка новых мер экономического воздействия, способных улучшить экономическую ситуацию.

Анализ публикаций. Проблемы экономического стимулирования промышленного производства нашли свое отражение в работах зарубежных и российских ученых, таких как Горемыкин В.А., Грибов В.Д., Веселовский М.Я., Романенко В.А., Орлов О.А., Секерин В.Д, Формби Д. и др. Однако, изменение обстановки, в форме нарастающих кризисных явлений в мировой экономике, требуют дальнейших разработок и выработки более эффективных мер стимулирования развития производства.

Цель статьи. Целью данной статьи является разработка рекомендаций по формированию нового подхода к стимулированию экономической деятельности промышленных предприятий и выработке концепции экономического дальнейшего экономического развития.

Основной материал. Важнейшим экономическим показателем, характеризующим развитие экономики государства, являются темпы роста валового внутреннего продукта. Данный показатель определяет состояние экономики государства и перспективы его дальнейшего экономического развития.

В таблице 1 приводятся темпы роста ВВП отдельных стран мира за период с 2003–2011 гг., %. Анализ данных таблицы 1 показывает, что самые высокие темпы роста ВВП за период с 2003 по 2011 год демонстрирует китайская экономика, второй результат демонстрирует экономика Индии, на третьем месте Беларусь, четвертое место занимает Казахстан. Российская экономика демонстрирует рост ВВП за этот период несколько более высокий, чем Бразилия и Южная Корея [2].

Таблица 1

Темпы роста ВВП отдельных стран мира за 2003–2011 года, %

Год	Россия	Китай	Индия	Бразилия	Беларусь	Казахстан
2003	7,3	10,0	7,0	0,8	7,0	9,0
2004	7,2	10,2	7,7	5,8	11,5	9,5
2005	6,4	11,4	9,0	3,3	9,4	9,8
2006	8,2	12,6	9,5	4,0	10,0	10,7
2007	8,5	14,2	10,0	6,2	8,6	9,0
2008	5,2	9,6	6,2	5,4	10,2	3,0
2009	-7,8	9,2	6,8	-0,6	0,2	1,2
2010	4,0	10,2	10,1	7,5	7,6	7,2
2011	4,3	9,4	7,8	2,6	5,0	6,5
Индекс роста за 2003–2011 гг.	1,51	2,51	2,04	1,41	1,94	1,88
Индекс роста за 2008–2011 годы	1,05	1,44	1,35	1,15	1,24	1,19

Рассчитано по данным сайта <http://www.ereport.ru/>

Если анализировать рост ВВП за период с 2008 по 2011 год, то рост ВВП России практически остановился и составляет лишь 5%, что является значительно ниже, чем в других анализируемых странах. В 2012 году темпы роста ВВП России уменьшились до 3,7%. Темпы роста ВВП России в первом квартале 2013 года составили всего лишь 1% [4], что уже вызывает серьезные опасения.

Важнейшей отраслью экономики России является промышленность. Доля промышленности в ВВП России составляет свыше 37%, доля занятого населения в промышленности — 31,9% [3]. Темпы роста промышленного производства в России за последние два года также падают. Индекс промышленного производства в январе-июле 2013 г. по сравнению с январем-июлем 2012 г. составил 100,0%, в июле 2013 г. по сравнению с июлем 2012 г. — 99,3% [6]. Таким образом, экономический рост в промышленности России по данным Госкомстата за семь месяцев 2013 года по сравнению с 2012 годом прекратился, а в июле 2013 года он даже сократился на 0,7% [6].

Причины низких темпов развития промышленности России обусловлены различными сдерживающими факторами и отсутствием действенных мер экономического стимулирования промышленного производства.

Продукция промышленности Российской Федерации на международном рынке испытывает серьезную конкуренцию со стороны продукции других стран. В связи с вступлением России в ВТО данная конкуренция усилилась и Российским предприятиям становится все труднее в действовать в таких условиях.

Следует также отметить, что имеется и другая серьезная причина, а которой большинство исследователей не обращают серьезного внимания. А произошло следующее – за последние годы руководство многих стран приняло целый комплекс мер по стимулированию промышленного производства в своих странах. Данные меры позволили существенно увеличить темпы роста промышленной продукции и тем самым вытеснить конкурентов, в том числе и российских из многих секторов экономики.

Так, в крупнейшей экономике мира США были успешно реализованы инициативы по стимулированию промышленного производства. Меры по стимулированию развития промышленности затронули такие важные направления, как налоговое регулирование, инвестиционную политику, и в первую очередь, связанную с ростом федеральных расходов на НИОКР, промышленную политику, предусматривающую улучшение условий финансирования промышленных компаний, внешнюю торговлю, основу которой составило увеличение объемов государственного финансирования экспорта и использование административных методов поддержки экспорта.

Не смотря на высокий уровень корпоративного налога на прибыль до 35%, в США имеется большое количество всевозможных льгот и послаблений, которыми успешно пользуются большинство предприятий. Из-за применения различного рода налоговых льгот эффективная ставка корпоративного налога в США значительно ниже номинального уровня, в частности в промышленности она составляет 26%, в сельском хозяйстве – 22%, горнодобывающей отрасли – 18%, жилищно-коммунальном хозяйстве 14%, строительстве и торговле – 31%. Ярким примером лоббистской деятельности является тот факт, что в 2011 году 30 американских корпораций, в том числе «General Electric», имели отрицательную эффективную ставку корпоративного налога, то есть вообще не платило налогов [7].

США, в настоящее время, занимают первое место в мире по расходам на НИОКР, направляя на эти цели более 400 млрд долларов ежегодно, что составляет 30% мирового показателя, при этом более двух третей расходов на НИОКР в стране приходится на промышленность. К мерам промышленной политики в США относится ряд программ субсидирования производства промышленных товаров, в частности некоторых моторных транспортных средств (электромобили). Американские власти предпринимают меры по улучшению доступа к финансированию для промышленных компаний. В сентябре 2010 года Администрация малого бизнеса США увеличила максимальную сумму кредита для предприятий малого бизнеса с 2 до 5 млн долл. В марте 2010 года Президент США Б.Обама утвердил Национальную экспортную инициативу, которая ставит целью удвоение американского экспорта в период 2010–2014 гг. Инициатива предусматривает следующие меры: снижение торговых барьеров за рубежом, в частности открытие новых рынков, улучшение условий доступа на рынки промышленных товаров, эффективное обеспечение выполнения действующих торговых соглашений; расширение содействия экспорту малого и среднего бизнеса, в том числе информационной и технической поддержки начинающим экспортерам; организацию торговых миссий в зарубежные страны во главе с представителями Администрации США; увеличение экспортного кредитования, в том числе по линии экспортно-импортного банка США.

Предпринятые меры по стимулированию промышленности уже дали положительные результаты. В частности, объем промышленного производства в 2010 году увеличился на 4,4% и в 2011 году – на 3,9%; загрузка производственных мощностей с уровня 66,2% в 2009 году выросла до 71,7% в 2010 году и 74,9% в 2011 году; занятость в промышленности к середине 2012 года увеличилась по сравнению с минимальными показателями двухлетней давности на 0,5 млн чел. до 12,0 млн чел.; совокупная прибыль промышленных компаний превысила 250 млрд долл. в год; биржевой индекс «Dow Jones Industrial Average», значительная часть которого базируется на котировках акций промышленных компаний, вырос почти в 2 раза по сравнению с минимальным показателем в марте 2009 года [7].

Успешно развивается вторая по объемам промышленного производства экономика мира – это китайская экономика. Политику стимулирования национальной экономики уже в течение 20 лет успешно проводит руководство Китая. Несмотря на заметное повышение роли рыночных механизмов, Китай остается

в числе стран региона, проводящих наиболее активную промышленную политику. Чтобы поддержать НИОКР, связанные с созданием прогрессивных видов оборудования, и его производство национальными компаниями, правительство предоставляет субсидии и налоговые льготы для фирм, осуществляющих крупномасштабные проекты в этих областях [8].

В Японии правительство и центральный банк в последнее время выступили с рядом новых инициатив по стимулированию отраслей национальной экономики. Так, Банк Японии до конца марта 2014 г. выделяет специальные низкопроцентные кредиты 85-и финансовым институтам, включая крупнейшие коммерческие банки страны, для поддержки «растущих отраслей», таких как здравоохранение, отрасли, связанные с охраной окружающей среды, и освоение альтернативных источников энергии [9].

В течение последнего десятилетия Южная Америка процветает, избавляясь тем самым от репутации региона, развитие которого являет собой череду подъемов и спадов. Более быстрый и устойчивый рост производства на протяжении большей части 2000-х годов сопровождался ощутимыми улучшениями социальных условий. Три страны Латинской Америки: Аргентина, Бразилия и Мексика, – являются членами Группы 20-и.

Регион прошел через мировой экономический кризис 2008–2009 годов относительно без потерь. В 2011 году объем производства в регионе увеличился примерно на 6 процентов (более высокие темпы роста демонстрировали только страны Азии с формирующимся рынком) и, по прогнозам, составит в ближайшие годы примерно 4–5 процентов, что по-прежнему намного выше среднего показателя за 30 лет, который не достигает и 3 процентов. Успешное развитие экономик Аргентины, Бразилии и Мексики, также были обусловлены правильными решениями в области экономики. В частности, хороший результат дали меры смягчения налоговой политики, государственной поддержки ведущих отраслей промышленности, стимулирования развития предпринимательской деятельности [10].

На фоне проводимых в большинстве развитых и развивающихся стран экономических реформ и применения мер экономического стимулирования, правительство России отстает и до сих пор не принимает серьезных экономических мер воздействия на слабеющую экономику. По мнению значительной, части участников состоявшегося в Москве 20 августа 2013 года экономического форума в Российской экономике не происходит необходимых перемен. Так, по мнению К. Бабкина, президента Ассоциации производителей сельскохозяйственной техники «Росагромаш»: «Вот уже лет двадцать основными ориентирами нашей страны являются борьба с инфляцией и вступление в ВТО. Налоги в России в четыре раза выше, чем в Америке, ставки по кредитам – в 10 раз выше. Ресурсы российского происхождения в два раза дороже, чем должны быть. Поэтому в нашей стране невыгодно что-либо производить. Отсюда и многочисленные проблемы: невостребованность профессионалов, невысокий спрос на качественное образование, проблемы в системе здравоохранения и другие. Главная идея, прозвучавшая на форуме, – сменить ориентиры. Не преследовать чьи-то корыстные цели, а ориентироваться на людей, дать им работу, качественное образование. Тогда экономика станет социально ориентированной» [1].

Выводы. Для стимулирования промышленного производства необходимо отказаться от жесткой монетарной политики Центрального банка, уменьшить количество и размер взимаемых налогов на доходы предприятий, стимулировать население к потреблению, а не к накоплению, разработать правительственные меры по стимулированию несырьевого экспорта товаров и услуг. Таким образом, для изменения имеющейся ситуации потребуются комплексные меры, направленные на стимулирование развития промышленных предприятий.

Литература

1. Бабкин К. Как прекратить насилие над экономикой / К. Бабкин // Крестьянские Ведомости. – 19.08. 2013.
2. Федотов А.В. Инновационная внешняя среда, как определяющий фактор инновационного развития предприятий. Региональное управление и экономический рост / А.В. Федотов, Н.А. Тихонов // Материалы 3-й Международной научно-практической конф. – Королев, 2012.
3. Экономика России // Википедия. – 26. 07. 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org>
4. Бизнес-Тасс. – 26.08.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.biztass.ru>
5. Мировая экономика. – 30.08.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ereport.ru/>
6. Госкомстат России. – 31.08.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gks.ru/>
7. Промышленность США. – 30. 08.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.webeconomy.ru/>
8. Промышленность Азии. – 30.08.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.webeconomy.ru/>
9. Промышленное производство Японии растет. – 31.08.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.webeconomy.ru/>
10. Экономика Южной Америки. – 31.08.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.webeconomy.ru/>

1. Babkin k. As to end violence above the economy. "Крестьянские Ведомости" 19.08. 2013
2. Fedotov A.V., Tikhonov N.A. Innovation environment as the determining factor of the innovation development of enterprises. Regional control and the economic increase: /Materials 3- by it international practical-scientific conference - Korolev: 2012 g.
3. VikipediYa. Economy of Russia 26. 07. 2013
4. Business - TASS 26. 08. 2013 <http://www.biztass.ru>
5. World economy 30.08.2013 <http://www.ereport.ru/>
6. Goskomstat of Russia 31.08.2013 <http://www.gks.ru/>
7. Industry of USA 30. 08.2013 <http://www.webeconomy.ru/>
8. Industry of Asia 30. 08.2013 <http://www.webeconomy.ru/>
9. The industrial production of Japan grows 31.08.2013 <http://www.webeconomy.ru/>
10. Economy of South America 31. 08.2013 <http://www.webeconomy.ru/>

Рецензія/Peer review : 1.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.э.н., проф. кафедри управління, ГБОУ ВПО Московской области
«Финансово-технологическая академия», Веселовский М.Я.

УДК [659.11:339.3]:339.138

С.В. КОВАЛЬЧУК, І.А. ХМАРСЬКА
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

РЕКЛАМУВАННЯ В ТОРГОВЕЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ МЕРЕЖАХ

У статті розкрито сутність реклами, розглянуто основні види рекламних засобів, що використовуються в діяльності торговельно-виробничих мереж; визначено значення рекламних кампаній та акцій.

Ключові слова: реклама, рекламування, маркетингові комунікації.

S.V. KOVALCHUK, I.A. KHMARSKA
Khmelnitsky National University

ADVERTISEMENT IN TRADING-PRODUCTION NETS

Abstract - Defining the role of advertising in promoting a product, its impact on the promotion of the needs, the impact of various types of advertising on consumer behavior.

This article deals with the nature of advertising, the basic types of promotional tools used in the activities of trade and production networks, is set to advertising and promotions.

Using the right advertising media company provides a significant increase in sales, that's why it is important to assess target audience and learn about its priorities, using this knowledge to develop the campaign in future.

Keywords: advertisement, advertising, marketing communications.

Постановка проблеми. У процесі розроблення ефективних засобів зв'язку зі споживачами та методів просування товару важливе місце належить розробці ефективного рекламного звернення, яке проінформує споживача, закарбується в його пам'яті та принесе свій результат у вигляді збільшення обсягів реалізації продукції підприємства. Кожен з нас у своєму житті користувався послугами торговельно-виробничих мереж і відчував на собі вплив їхніх рекламних кампаній. В умовах зростання кількості торговельно-виробничих підприємств боротьба за споживача стає все гострішою, тому в умовах конкурентної боротьби питання реклами відіграє особливо важливу роль.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні аспекти рекламної діяльності підприємств викладені у працях таких зарубіжних вчених, як: Ф.Джефкінс, Г.Картер, Ф.Котлер, У.Уеллс, К.Хопкінс, а також вітчизняних науковців, до яких належать Є.Ромат, Т.Примак, І.Решетнікова та ін. Проте, актуальність ця проблема не втратила й досі, бо бурхливий розвиток технологій та інформаційних мереж призводить до появи нових засобів комунікацій та способів донесення рекламних звернень.

Мета статті полягає у визначенні ролі рекламування у просуванні товару, її впливу на стимулювання потреб, впливу різних видів реклами на поведінку споживача.

Виклад основного матеріалу. В умовах насиченості ринку та жорсткої конкурентної боротьби стало недостатнім розробити високоякісний товар і продавати його за доступною ціною, необхідно проінформувати потенційних споживачів про його появу, якісні характеристики та переваги перед конкурентами. У цьому випадку на допомогу приходять реклама. Реклама є найпереконливішим і найдешевшим способом інформування потенційних споживачів про певний товар або певну послугу. Поряд з основними цілями рекламної діяльності зі стимулювання збільшення обсягів продажів і одержання комерційної вигоди реклама вирішує такі завдання [3, с.299]:

- 1) поширення знань про фірму, її історію, досягнення, клієнтуру;
- 2) надання більш повної інформації щодо рекламованого товару;
- 3) здійснення впливу на осіб, які приймають рішення про закупівлю товарів на користь фірми-рекламодавця;
- 4) допомога працівникам служби збуту під час їхніх переговорів з клієнтами;

- 5) формування позитивного ставлення до фірми з боку суспільства;
- 6) подолання упередженості стосовно товарів рекламодавця;
- 7) підтримка позитивних емоцій у осіб, які купили товар, та усвідомлення того, що вони зробили правильний вибір;
- 8) поширення відомостей про сервіс, тобто про те, що фірма піклується про покупців і після того, як вони придбали товар;
- 9) інформування про випробовування товару і поліпшення його заради позитивного ефекту у споживача;
- 10) демонстрація чіткого і безумовного виконання взятих на себе зобов'язань;
- 11) розповідь про роль фірми в захисті навколишнього середовища, поліпшенні побуту споживачів, наукових дослідженнях, що мають загальнолюдську цінність.

Сутність реклами та її значущість для сучасного суспільства доцільно визначити шляхом виділення її функцій[4]. Так, науковцями і практиками доведено, що реклама виконує такі функції, як:

- маркетингову;
- комунікативну;
- освітню;
- економічну;
- соціальну.

Сутність маркетингової функції реклами полягає у створенні основи для збалансованого розвитку потоку товарів і послуг. Сутність комунікативної функції полягає у співпраці з потенційними споживачами відбувається передача інформації про якісні характеристики товару, його переваги, користь, виробника. Реклама має освітній характер, надаючи споживачам змогу отримати знання щодо способів удосконалення свого життя шляхом використання пропонованих їм товарів; у своєму освітньому контексті реклама прискорює адаптацію до нового, збільшуючи темпи НТП та втілюючи інноваційні технології в реальне життя. Щодо економічної функції реклами слід зауважити, що інформуючи споживачів про товари та послуги, вона стимулює зростання продажів і позитивно впливає на розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі, підтримуючи платіжний баланс країни. Соціальна функція реклами пов'язана з глибоким розумінням суспільної ідеології.

Рекламна діяльність здійснюється в медійній та немедійній формах, тому важливим інструментом дослідження рекламної діяльності є аналіз структури рекламного ринку як у медійній частині, так і немедійній.

Експертні дослідження, що здійснюються Всеукраїнською рекламною коаліцією з 2002 р., дають оцінку обсягів рекламно-комунікаційного ринку та бюджетів, затрачених на рекламу. Так, за результатами проведеного аналізу, 40% обсягів медіа-реклами припадає на телевізійну рекламу, обсяги реклами в пресі становлять більше 30%, на зовнішню рекламу припадає майже 12% [1, с.38].

Оскільки основними засобами реклами є телебачення, радіо, друковані ЗМІ, зовнішня та внутрішня реклама, транспорт, то і форми реклами, і засоби її поширення різноманітні і відрізняються між собою потужністю. Для вибору того чи іншого каналу поширення реклами рекламодавець обирає цільову групу, на яку вона буде спрямована і відповідно визначаються пріоритети даної групи (для створення ефективної реклами), час проведення реклами, який також може відрізнятися для різних груп населення. Висока насиченість ринку використання окремих засобів реклами виявляється недостатнім, тому для зацікавлення споживача до свого продукту фірми зазвичай проводять рекламні кампанії, поєднуючи різні види реклами і отримуючи при цьому значно вищу її ефективність. Отже, зазвичай, при проведенні рекламних кампаній використовуються основні та допоміжні засоби реклами: преса, радіо, телебачення, зовнішня реклама, виставки, рекламна література. Зокрема, McDonald's у своїй діяльності використовує такі засоби реклами: картки з картинками, іграшки-образи героїв мультфільмів «Шрек», «Мадагаскар», «Астерікс і Обелікс на олімпійських іграх», (також образ героїв мультфільму «Нікчемний я» використовується у рекламі бренду для французького споживача); вкладки, листівки, плакати, кульки з логотипом тощо.

Вагоме значення має використання в рекламі віршованої форми або певного гасла, що значно краще запам'ятовується споживачам. Так, вдалими виявилися рекламні ролики McDonald's з використанням відомої фрази «Я це люблю», при одному лише погляді на логотип, в голові прокручується саме ця фраза, тобто будь-які звернення покликані викликати певні почуття, тому використання фірмових слоганів не є випадковим, вони несуть конкретну інформацію, закарбовуються в пам'яті, а з часом сам лише слоган представляє бренд. Інформація, представлена в рекламних роликах чинить сильний емоційний вплив на свідомість людини. Швидко поширення серед покупців інформації про те, що McDonald's використовує 100% яловичину, що це завжди свіжість та швидкість, забезпечило можливість опинитися на лідируючій позиції за обсягами продажів, здобути довіру та завоювати популярність серед широкого кола споживачів. Не менш великим є вплив зображення, яке супроводжує рекламний слоган. Гарним прикладом у рекламах McDonald's є використання образів щасливих дітей, що викликає позитивний настрій і доброзичливе ставлення до його продукту.

Окрім усього іншого McDonald's у своїй відеорекламі використовує образи відомих людей: німецька модель Гайді Клум, співаки брати Грімм, американські тенісистки Венус та Серена Вільямс.

Відомі співачки, такі, як: Йолка та Квітка Цісик озвучили рекламні джінгли корпорації.

Висновки. Таким чином, реклама сьогодні відіграє важливу роль серед учасників ринку. Використання правильних засобів реклами забезпечує компанії значне зростання обсягів продажів, тому важливо перш за все проводити оцінку цільової аудиторії і дізнаватися про її пріоритети, використовуючи в подальшому ці знання для розробки рекламної кампанії.

Література

1. Граніш С. Рекламна діяльність підприємств на споживчому ринку у контексті маркетингової політики комунікацій / С. Граніш // *Маркетинг в Україні*. – 2010. – №6. – С.36-41.
2. Джефкінс Ф. Рекламна: практ. посіб. / Ф. Джефкінс ред. Д. Ядіна. – 4-е вид. – К. :Знання, 2001. – 456с.
3. Корж М.В. Маркетинг: навч. посіб. / М. В. Корж. – К. : ЦУЛ, 2008. – 344с.
4. Покатаєва О. Рекламна як інструмент підвищення ефективності роботи підприємств торгівлі / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/iver/2009_2_2/1_6-13.pdf

References

1. Граніш С. Рекламна діяльність підприємств на споживчому ринку у контексті маркетингової політики комунікацій / С. Граніш // *Маркетинг в Україні*. – 2010. – №6. – С.36-41.
2. Джефкінс Ф. Рекламна: практ. посіб. / Ф. Джефкінс ред. Д. Ядіна. – 4-е вид. – К. :Знання, 2001. – 456с.
3. Корж М.В. Маркетинг: навч. посіб. / М. В. Корж. – К. : ЦУЛ, 2008. – 344с.
4. Покатаєва О. Рекламна як інструмент підвищення ефективності роботи підприємств торгівлі / – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/iver/2009_2_2/1_6-13.pdf

Рецензія/Peer review : 21.7.2013 р.

Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економіки підприємства та підприємництва ХНУ - Орлов О.О.

УДК 339.13

Т.М. БОРИСОВА

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль

ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ЯК НЕКОМЕРЦІЙНИЙ ПРОДУКТ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УКРАЇНІ

Розглянуто та проаналізовано багаторівневі моделі товару та некомерційного продукту як особливого виду предмету обміну на некомерційному ринку. Розглянуто елементи некомерційного товару на прикладі заходів із протидії торгівлі людьми. Виявлено проблемні аспекти та перспективи реалізації в Україні такого некомерційного продукту, як протидія торгівлі людьми.

Ключові слова: некомерційний товар, маркетинг некомерційних суб'єктів, неприбуткова організація, заходи з протидії торгівлі людьми, некомерційний обмін.

T. M. BORYSOVA

Ternopil National Technical University named after Ivan Pulyui, Ternopil

COMBATING HUMAN TRAFFICKING AS A NON-COMMERCIAL PRODUCT: PROBLEM ASPECTS AND PROSPECTS OF REALIZATION IN UKRAINE

Abstract - The author of the paper aims to research of essence of concepts «non-commercial product», its levels and problem aspects and prospects of realization in Ukraine of such non-commercial product, as combating trafficking in human beings.

The part of research results concerning the state of affairs in implementing the Convention on Action against Trafficking in Human Beings in Ukraine, initiated by All Ukrainian NGO Coalition for Combating Trafficking in Human Beings, in which author took part and prepared the analyst report, and also her own researches are presented in the article. The author focuses on the analysis of multilevel models of product and non-commercial product as the special type of product in particular. Research found out that non-commercial product «combating trafficking in human beings» conducted by governmental bodies is not perfect in Ukraine now.

Analysis of data from 15 regions of Ukraine make possible to identify a problem of assistance to victims as a part of the augmented non-commercial product. In fact NGO mainly assist victims in their physical, psychological and social recovery in Ukraine. On basis of the conclusions some recommendations are offered in the article.

Keywords: non-commercial product, marketing of non-commercial subjects, not-for-profit organization, combating trafficking in human beings, non-commercial exchange.

Постановка проблеми. Одним з ключових елементів некомерційного маркетингу є товар, який виступає матеріальною (товар, місце) чи нематеріальною (послуга, ідея, імідж тощо) зв'язуючою ланкою між виробником та споживачем некомерційного блага, що забезпечує існуючий на ринку попит. Саме комплекс некомерційного маркетингу пропонує інструменти впливу на попит на некомерційні продукти як результат діяльності некомерційного суб'єкта, адресований споживачу та призначений для некомерційного обміну [1, с.163]. Зважаючи на об'єкт дослідження, некомерційним продуктом організацій та установ, які спеціалізуються на протидії торгівлі людьми та дотичні до цієї сфери, є заходи, спрямовані на протидію торгівлі людьми, в тому числі на перешкоджання попиту, що призводить до торгівлі людьми. Саме тому актуальним питанням є дослідження напрямів підвищення ефективності заходів із протидії торгівлі людьми засобами некомерційного маркетингу.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні існує кілька визнаних теоретичних моделей товару, творцями яких є такі відомі науковці, як Ф.Котлер [2], Ж.-Ж.Ламбен, С.Андреев та Л.Мельниченко (некомерційного продукту) [1]. Емпіричні дослідження напрямів використання інструментів некомерційного маркетингу в діяльності вітчизняних НУО загалом та тих, котрі спеціалізуються на протидії торгівлі людьми зокрема, здійснені за ініціативи самих НУО та фінансування міжнародних організацій: дослідження практики стабільного розвитку серед українських неурядових організацій у сфері протидії торгівлі людьми (2009), дослідження ефективності використання некомерційного маркетингу громадськими організаціями України (2011), дослідження обізнаності населення України з різними формами торгівлі людьми (2011).

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є дослідження сутності понять «некомерційний продукт», його рівнів та аналіз проблемних аспектів та перспектив реалізації в Україні такого некомерційного продукту, як протидія торгівлі людьми. **Об'єктом дослідження** виступають ключові поняття і категорії маркетингу некомерційної сфери, стан реалізації в Україні заходів із протидії торгівлі людьми як некомерційного продукту. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких завдань: дослідити сучасні моделі товару, в тому числі і некомерційного; проаналізувати рівні некомерційного продукту (на прикладі заходів із протидії торгівлі людьми; виявити проблемні аспекти та перспективи реалізації в Україні такого некомерційного продукту, як протидія торгівлі людьми.

Одержані результати дослідження. В теорії маркетингу є декілька підходів до впорядкування складових товару. Так, більшість вітчизняних науковців у своїх працях використовують трирівневу модель товару, запропоновану Ф.Котлером: перший рівень – товар за задумом; другий рівень – товар у реальному

виконанні; третій рівень – товар з підкріпленням. В подальших дослідженнях автор представив удосконалену багаторівневу модель товару [2, с.183–185]:

1. Ключова вигода (англ. «core benefit») – фундаментальна потреба, яку споживачі задовольняють споживаючи продукт або послугу.

2. Основний товар (англ. «generic product») – версія продукту, що наділений лише необхідними для його функціонування властивостями або характеристиками.

3. Очікуваний товар (англ. «expected product») – набір властивостей або характеристик, які покупці зазвичай очікують і з якими згодні, коли вони купують товар.

4. Покращений товар (англ. «augmented product») – включає додаткові особливості, вигоди, атрибути чи пов'язані послуги, які допомагають диференціюватись від товарів конкурентів.

5. Потенційний товар (англ. «potential product») – очікувані покращення і перетворення товару в майбутньому.

Особливістю некомерційного товару є його спрямованість на отримання соціального ефекту через зміну поведінкових схем споживачів. Науковці у монографії [1, с.165] зазначають, що некомерційний продукт в залежності від специфіки потреб та цінностей може набувати наступних матеріально-речових форм: продукт, ідея, послуга, фізичне місце, імідж фізичної особи, грошові ресурси, призначені для безкоштовної передачі споживачеві. Протидія торгівлі людьми як некомерційний продукт на вітчизняному ринку представлена у таких формах:

- продукт – Закон України «Про протидію торгівлі людьми», Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми;
- ідея – дотримання міжнародних стандартів щодо захисту прав людини;
- послуги – послуги державних установ, НУО та фізичних осіб щодо попередження і боротьби з торгівлею людьми та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- ресурси для безкоштовної передачі споживачеві – наприклад, одноразова матеріальна допомога постраждалим від торгівлі людьми, матеріальна допомога від НУО за кошти міжнародних організацій тощо.

Закон України «Про протидію торгівлі людьми» визначає протидію торгівлі людьми як систему заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми. Сутність протидії торгівлі людьми як некомерційного продукту може бути розглянута згідно з багаторівневою моделлю Ф.Котлера в розрізі п'яти аспектів:

1. *Ключова вигода* – забезпечення дотримання прав людини, захист жертв торгівлі людьми.
2. *Основний товар* – заходи із запобігання торгівлі людьми, допомога жертвам торгівлі людьми, переслідування тих, хто займається торгівлею людьми. На жаль, в рекомендаціях Держдепартаменту США для України зазначено, що уряд України не виконує мінімальних стандартів зниження масштабів торгівлі людьми.

3. *Очікуваний товар* – це заходи, які відображені у Законі України «Про протидію торгівлі людьми» та відповідних підзаконних актах. Так, основними напрямками державної політики у сфері протидії торгівлі людьми (*очікуваний товар*) є такі:

- 1) попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту;
- 2) боротьба зі злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності;
- 3) надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, впровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми.

4) *Покращений товар* – заходи з протидії торгівлі людьми відповідно до Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ратифікованої Верховною Радою України 21 вересня 2010 р. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми – це всебічний міжнародний правовий інструмент, що зосереджується на правах людини стосовно жертв торгівлі людьми. Конвенція визначає міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, попередження різних форм торгівлі людьми, а також кримінального переслідування цього злочину. В розрізі некомерційних суб'єктів досліджуваній некомерційний товар диференціюється за якістю та кількістю послуг жертвам у їхньому фізичному, психологічному і соціальному видужуванні. Відповідно до ст. 12 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [3] така допомога охоплює щонайменше: рівень життя, достатній для підтримання їхнього існування, через такі заходи, як належне і безпечне житло, психологічна й матеріальна допомога; доступ до швидкої медичної допомоги; послуги з письмового і усного перекладу, коли потрібно; поради та інформування, особливо стосовно їхніх законних прав і послуг, що їм можуть бути надані, мовою, яку вони розуміють; допомогу у представленні і врахуванні їхніх прав та інтересів на відповідних стадіях кримінального процесу проти порушників; доступ до освіти для дітей.

5) *Потенційний товар* – заходи з протидії торгівлі людьми та захисту жертв торгівлі людьми, які відповідають кращим світовим практикам. Наприклад, передбачення у законодавстві періоду реабілітації та обмірковування вважається кращою міжнародною практикою у роботі з іноземцями та особами без

громадянства, щодо яких є підстави вважати, що вони постраждали від торгівлі людьми. Іншим напрямом покращення досліджуваного некомерційного продукту є збільшення величини одноразової матеріальної допомоги, яка на сьогодні в Україні не сприяє у повному обсязі задоволенню потреб постраждалих від торгівлі людьми, оскільки складає лише близько 100 євро. Крім того, напрямом покращення некомерційного товару «протидії торгівлі людьми» є забезпечення виплати відшкодування постраждалим від торгівлі людьми, оскільки, як виявив правовий аналіз матеріалів судової практики з розгляду кримінальних справ за обвинуваченням осіб у скоєнні злочину, передбаченого ст. 149 КК України протягом 2011–2012 років, цивільні позови про відшкодування майнової, фізичної або моральної шкоди, заподіяної злочинними діями осіб, потерпілими були заявлені лише у 8 % доступних для ознайомлення вироків у Єдиному державному реєстрі судових рішень України. Як приклад кращої практики відшкодування майнової, фізичної або моральної шкоди, заподіяної злочинними діями осіб, можна навести виплати компенсацій у Великій Британії, де їх максимальний розмір, до якого відповідачів засуджує суд, що аналізує трудові конфлікти, складає 70 тисяч фунтів стерлінгів.

У січні – червні 2013 р. Всеукраїнською Коаліцією громадських організацій з протидії торгівлі людьми проведено дослідження стану виконання Україною Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, що були здійснені протягом 2011 р. – першої половини 2013 р., за результатами якого автор статті готувала аналітичний звіт від Коаліції для Групи експертів з питань протидії торгівлі людьми Ради Європи (GRETA) та приймала участь у даному дослідженні як експерт з питань протидії торгівлі людьми від Тернопільської області. У зборі даних із АР Крим та чотирнадцяти областей України взяли участь чотирнадцять громадських організацій-членів Коаліції. В ході дослідження з 15 регіонів було отримано багато цінної інформації, яка дозволила виявити проблемні аспекти та перспективи реалізації в Україні такого некомерційного продукту, як протидія торгівлі людьми.

До другої половини 2012 року допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми, надавали в основному громадські та міжнародні організації за рахунок коштів міжнародних донорів. За інформацією Представництва Міжнародної організації з міграції в Україні, кількість постраждалих від торгівлі людьми, які отримали допомогу від Представництва МОМ в Україні, склала у 2011 р. 823 чол., а в 2012 р. – 945 чол. Інформація про різні види допомоги від МОМ та громадських організацій наведена у таблиці.

Таблиця 1

**Допомога, надана особам, які постраждали від торгівлі людьми,
через Представництво МОМ в Україні [4]**

Види допомоги	2011	2012	I квартал 2013
Транспорт	541	660	132
Консультації / інформація	814	945	215
Реінтеграційна підтримка	767	845	150
Підготовка на курсах	305	295	67
Медична допомога	583	634	75
Психологічна допомога	412	404	23
Юридична	162	208	40
Житло	257	296	60
Поновлення паспортів	5	4	1
Допомога членам родини	505	403	99

Одним з елементів покращеного досліджуваного некомерційного товару є допомога потерпілим від торгівлі людьми. Так, з другої половини 2012 року особи, яким встановлено офіційний статус постраждалих від торгівлі людьми, можуть отримувати допомогу від Держави згідно положень Закону України «Про протидію торгівлі людьми» та відповідних підзаконних актів. Допомога, на яку мають право особи, яким встановлено офіційний статус постраждалих від торгівлі людьми, включає в себе інформацію щодо своїх прав та можливостей, викладену мовою, якою володіє така особа; медичну, психологічну, соціальну, правову та іншу необхідну допомогу; тимчасове розміщення в закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми; відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому Цивільним кодексом України; одноразову матеріальну допомогу, допомогу у працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку.

Аналіз листів-відмов Мінсоцполітики у встановленні статусу постраждалих від торгівлі людьми, та нормативно-правових документів виявив, що залишається потреба у вдосконаленні законодавства та навчанні надавачів послуг. Зокрема, недоліком правил виплати одноразової матеріальної допомоги є те, що постраждала особа має звернутися по неї за офіційним місцем проживання, що може створити загрозу для конфіденційності постраждалої особи. Проблематичним залишається надання медичної допомоги у повному обсязі, що пов'язано з системними проблемами у сфері охорони здоров'я в Україні; захищеного притулку, оскільки не в усіх областях є Центри соціально-психологічної реабілітації, де можна розмістити постраждалих осіб; матеріальної допомоги; транспортні витрати постраждалих осіб, на яку держава коштів не виділяє. Тут, як і раніше, велику роль продовжують відігравати громадські та міжнародні організації. Так,

в Україні діє єдиний спеціалізований медичний заклад, де виключно особи, які постраждали від торгівлі людьми, можуть отримати комплексну високоякісну медичну допомогу, перебуваючи в одному місці, в умовах безпеки та конфіденційності, – Медичний реабілітаційний центр Міжнародної організації з міграції у м. Києві.

В ході дослідження виявлено, що неузгодженість законодавства про безоплатну правову допомогу з законодавством про протидію торгівлі людьми створює перешкоди для забезпечення Державою права постраждалих осіб на вторинну правову допомогу як ще одного з елементів покращеного некомерційного товару. Так, ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» не включає у перелік суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу громадян України та іноземців і осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми. Зважаючи на те, що, згідно з Кримінально-процесуальним кодексом України представляти інтереси сторін у суді можуть лише ліцензовані адвокати, фінансування послуг яких для постраждалих осіб не передбачено Державним або місцевими бюджетами, витрати на представництво інтересів постраждалих осіб беруть на себе громадські організації за кошти міжнародних донорів.

Висновки. Аналіз інформації, отриманої з 15-и регіонів України, дозволив зробити висновок, що громадські організації за кошти міжнародних донорів (МОМ) фактично беруть на себе витрати на різні види допомоги; суми різних видів державної соціальної допомоги були і залишаються невисокими. На основні зроблених висновків з метою покращення досліджуваного некомерційного товару рекомендовано наступне: забезпечити достатнє фінансування для надання допомоги (медичної, правової, матеріальної, психологічної, у вивченні мови та інших) особам, постраждалим від торгівлі людьми, у повному обсязі; усунути недоліки у законодавчих актах шляхом включення до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» у перелік суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу громадян України та іноземців і осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми; збільшити фінансування з державного бюджету на допомогу і заходи захисту постраждалих від торгівлі людьми; розвивати систему соціального замовлення для можливості залучення громадських організацій до надання допомоги постраждалим від торгівлі людьми.

Література

1. Андреев С. Н. Основы неkomмерческого маркетинга / С. Н. Андреев, Л. Н. Мельниченко. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 256 с.
2. Kotler Philip. Marketing Management. The Millenium Edition. Tenth edition. – Boston : Pearson Custom Publishing, Inc., 2002. – 720 p.
3. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (ратифіковано Законом № 2530-VI(2530-17) від 21.09.2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_858.
4. Протидія торгівлі людьми: Україна (Статистика станом на 31 березня 2013) [Електронний ресурс]. – К. : Міжнародна організація з міграції (МОМ), 2013. – 6 с. – Режим доступу : <http://www.stoptrafficking.org/view.statistics/>

References

1. Andreev S. N. Bases of Non-Commercial Marketing / S. N. Andreev, L.N. Mel'nichenko. – M. : Progress-Tradition, 2000. – 256 p.
2. Kotler, Philip. Marketing Management. The Millenium Edition. Tenth edition. / Philip Kotler. – Boston : Pearson Custom Publishing, Inc., 2002. – 720 p.
3. Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings [Electron resource]. – Access mode : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_858.
4. Combating Trafficking in Human Beings: Ukraine (last updated on 31 March 2013) [Electron resource]. – K. : International Organization for Migration (IOM), 2013. – 6 p. – Access mode : <http://www.stoptrafficking.org/view.statistics/>

Рецензія/Peer review : 26.7.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільського національного економічного університету В.І. Гринчуцький

АНАЛИЗ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ УКРАИНЫ СРЕДИ СТРАН МИРА

В период рыночной трансформации экономики Украины первоочередное значение имеет разработка на научном фундаменте внешнеэкономической политики и механизма ее реализации с учетом мирового опыта. Важность выбора правильных ориентиров внешнеэкономической политики приобретает особое значение в условиях усиления процесса глобализации мирового хозяйства и обострения конкуренции на мировых рынках.

Ключевые слова: конкурентоспособность, рейтинг конкурентоспособности, потенциал, мировая экономика, экспорт, производство, импорт.

A.G. ERMOLENKO, J.V. SLIVA-SCHERBA

Taurida National V.I. Vernadsky University

ANALYSIS OF COMPETITIVENESS IN UKRAINE AMONG COUNTRIES OF THE WORLD

Abstract - The market transformation of the Ukrainian economy is of prime importance to the development of scientific foundations of foreign policy and the mechanism for its implementation, taking into account the world experience. The importance of choosing the correct orientation of foreign policy is particularly important in the context of increasing globalization of the world economy and increased competition in world markets.

Economic development is not a one-way process, it is typical not only the translational motion, but the retreat. In this mystery and the eternal mystery of the economy, it is unpredictable in nature. Since the formation of the capitalist economy, the processes of changing economic situations - from a favourable economic environment (growth) to the unfavourable - was natural, and the economy is becoming increasingly cyclical, that is, its development occurs in certain phases of the cycle. The most characteristic phase of the economic cycle is the crisis.

Thus, the modern economic thought is not only recognized the cyclical nature of social reproduction and deepened the study of shapes, patterns and causes of cycles, but also hard and unsuccessfully looking for ways and means to neutralize the negative consequences of the cycle on the socio-economic development of society.

Keywords: competitiveness, rating of competitiveness, the global economy, the union, exports, imports, production.

Постановка проблемы. Конкурентоспособность национальной экономики в современном мире во многом определяется способностью промышленного производства вводить новшества и модернизироваться. Действительно, промышленность и сегодня остается ведущим производителем товаров инвестиционного и личного потребления, главным плательщиком налогов в государственный бюджет. От уровня ее развития зависят темпы научно-технического обновления, рост производительности труда в других сферах и отраслях, уровень благосостояния населения.

Вместе с тем, украинская промышленность как в плане технико-технологической базы, так и в плане отраслевой структуры не соответствует современным требованиям. Результатом такого положения становится ее отставание от ряда развитых и новых индустриальных стран. Такое положение способствует дальнейшей структурной деградации украинской экономики и впоследствии может привести к закреплению ее технической отсталости, перераспределению все большей части доходов в пользу зарубежных экономик, снижению уровня жизни народа и возникновению угроз безопасности страны. В связи с этим рост конкурентоспособности украинской промышленности является ключевой задачей возрождения экономики, перехода ее в состояние устойчивого поступательного развития. Именно поэтому актуальность данной темы на сегодняшний день очень велика.

Целью данной работы является сравнительный анализ конкурентоспособности Украины по основным показателям, выявление причин и слабых сторон конкурентоспособности нашей страны, а также определение основных направлений политики и путей повышения конкурентоспособности.

Результаты исследования. Учитывая постоянный прогресс теоретических и прикладных экономических исследований, методология, используемая Всемирным экономическим форумом (ФЭВ) для оценки конкурентоспособности стран. Со временем неминуемо эволюционирует. Последним шагом в этой эволюции стал Индекс глобальной конкурентоспособности (ИГК), разработанный в сотрудничестве с профессором Хавьером Сала-и-Мартинем из Колумбийского университета и впервые представленный в 2004 году. С тех пор ИГК стал главным индексом ВЭФ для измерения национальной конкурентоспособности.

ИГК вобрал в себя основные новейшие экономические идеи касательно конкурентоспособности и, с учетом сложности процесса экономического роста, принимает во внимание взвешенное среднее значение большого числа разных компонентов, каждый из которых касается одного из аспектов конкурентоспособности.

ИГК составлен из 113 переменных, которые детально характеризуют конкурентоспособность стран мира, находящихся на разных уровнях экономического развития. Все переменные объединены в 12 контрольных показателей, определяющих национальную конкурентоспособность:

1. Государственные и частные институты.
2. Инфраструктура.

3. Макроэкономическая стабильность.
4. Здравоохранение и начальное образование
5. Высшее образование и профессиональная подготовка.
6. Эффективность рынка товаров.
7. Эффективность рынка труда.
8. Уровень развития финансового рынка.
9. Оснащенность новыми технологиями.
10. Размер рынка.
11. Уровень развития бизнеса.
12. Инновации.

ВЭФ обнародовал свой отчет о глобальной конкурентоспособности 2011–2012. Его результаты стали для Украины неутешительны. По данным отчета ВЭФ наша страна опустилась на семь позиций вниз по сравнению с прошлым годом и оказалась на 89-ом месте среди 139 стран мира. Перед Украиной расположилась Албания, а сразу за нами идет самая маленькая страна континентальной Африки – Гамбия, а на 91 месте стоит Гондурас. Среднемировой индекс конкурентоспособности в мире составляет 4,18 пункта, при этом Украина набрала всего 3,9. Полный список стран и территорий мира, упорядоченных по ИГК.

ИГК специалисты ВЭФ рассчитывали по 12-и ключевым группам. «Регресс является последствием ухудшения позиций Украины по 9 из 12 составляющим ИГК», – объясняют в аналитической записке специалисты Национального банка (таблица 1).

Таблица 1

Результаты Украины в ИГК 2011–2012 гг. в разрезе составляющих

	2011–2012	2010–2011
	Рейтинг	Рейтинг
Индекс глобальной конкурентоспособности	89	82
Основные требования	102	94
1. Государственные и частные институты	134	120
2. Инфраструктура	68	78
3. Макроэкономическая стабильность	132	106
4. Здравоохранение и начальное образование	66	68
Усилители эффективности	72	68
5. Высшее образование и профессиональная подготовка	46	46
6. Эффективность рынка товаров	129	109
7. Эффективность рынка труда	54	49
8. Уровень развития финансового рынка	119	106
9. Оснащенность новыми технологиями	83	80
10. Размер рынка	38	29
Факторы развития и инновационного потенциала	88	80
11. Уровень развития бизнеса	100	91
12. Инновации	63	62

Наибольшее падение Украина продемонстрировала по группе «Макроэкономическая стабильность», опустившись за год сразу на 26 ступеней (на 132 место). Группа «Эффективность товарных рынков» стала хуже на 20 позиций, опустившись на 129 место.

В группе «Институты» наша страна потеряла 14 позиций, опустившись до 134 места. «Группа «Институты» – это регулятивная, деловая среда деятельности, которая состоит из прав собственности, независимости судебной власти, доверия к правоохранительным органам и политикам, прозрачности государственной политики, защиты интеллектуальной собственности [2].

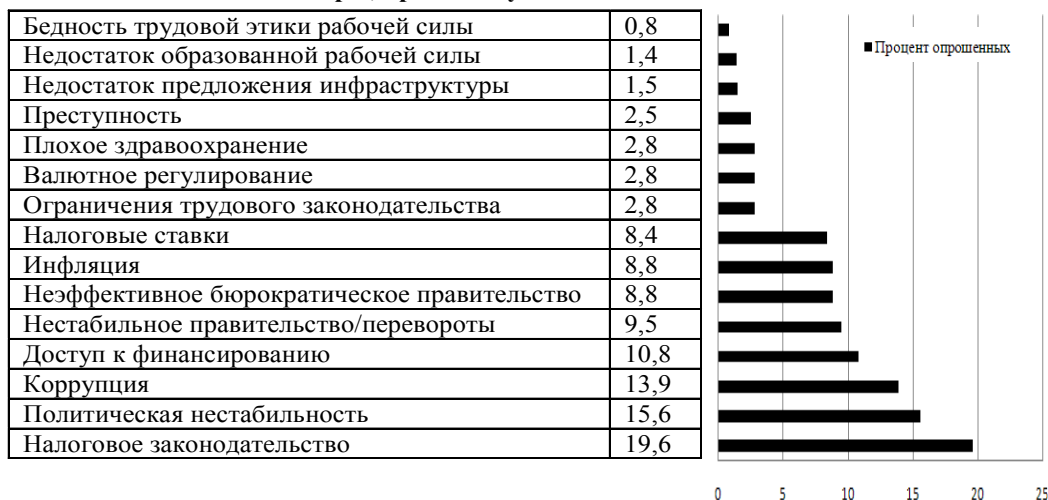
Столько низкий показатель по группе «Институты» связан с тем, что Украина имеет плохую оценку по целому ряду компонентов. Так, в отчете НБУ указывается, что по показателю «защита прав миноритарных акционеров» и «эффективность законодательных органов в регулятивной сфере» наша страна занимает предпоследнее место в рейтинге – 138-е.

В отчете отмечается, что в 2012 году специалисты ВЭФ провели исследование по оценке топ-менеджерами компаний факторов, которые мешают вести бизнес (таблица 2).

Исходя из результатов этого исследования, 19,5% украинских респондентов обвинили налоговое законодательство в преградах вести бизнес, политическая нестабильность влияет на этот процесс на 15,6%, коррупция оказалась на третьем месте с показателем 13,9%.

Есть, однако, и некоторые положительные моменты в этом отчете. Так, положительную динамику показала украинская инфраструктура, которая поднялась на 10 позиций вверх, заняв 68 место. Охрана здоровья и начальное образование выросло на две позиции – до 66 места, а высшее и профессиональное образование осталось на 46 месте.

Факторы, препятствующие ведению бизнеса

Украине удалось сохранить такие конкурентные преимущества, как высокообразованное население, гибкий и эффективный рынок труда, перспективный по объемам внутренний рынок.

В стране есть потенциал для создания конкурентоспособной экономики: достигнуты неплохая технологическая готовность компаний, качество высшего и среднего образования.

Потому инвестиции, необходимые для повышения производительности труда (а сегодня это основной фактор повышения конкурентоспособности), инвестиции в науку, образование, инфраструктуру.

Выводы. Ключевой компетенции Украины на евразийском континенте поможет выбрать правильный вектор стратегии экономического развития нашей страны, а вместе с определением стратегии необходимо навести порядок в системе управления путем внедрения системы электронной власти, выработки критериев оценки эффективности управленческой работы в масштабах страны и регионов.

Говорить о том, что Украина теряет свою конкурентоспособность, неправомерно, ибо ее у нас практически еще не было. О своей конкурентоспособности могут говорить страны первой десятки рейтинга или, по крайней мере, двадцатки. У нашей страны же существует уникальная возможность взять курс на построение конкурентоспособной экономики, конкурентоспособного общества, конкурентоспособной страны.

Литература

1. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток економіки, теорії, методології, реалії бізнесу / Т.І. Ткаченко // Київський національний торгово-економічний університет. – 2012. – 215 с.
2. Огонь А.Д. Тенденции международной торговли в условиях жесткой конкуренции на мировом рынке / А.Д. Огонь // Международная экономическая политика. – К., 2012. – № 12. – С. 34–39.
3. Котенова О.В. Украина ищет свое место в мировой экономике / О.В. Котенова, А.В. Пшеничный // ІК. – 18.03.2011. – № 366.
4. Заяц М.А. Украина на пороге европейского рынка [Электронный ресурс] / М.А. Заяц // Подробности. – 04.04.2012. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/analytics/2011/04/04/761950.html>

References

1. Tkachenko T.I. Stalij rozvytok ekonomyky, teoriyi, metodologiyi, realiyi biznesu / Tkachenko T. // Kyivskyj Nacionalnyj Torgovo-ekonomichnyj Universytet. 2012. 215 s.
2. Ogon A. D. Tendencyu mezhdunarodnoj trgovly v uslovnyax zhestkoj konkurencyu na myrovom rynke / A. D. Ogon // Mezhdunarodnaya ekonomycheskaya polityka. K. 2012g. 12. S. 34-39.
3. Kotenova O.V. Ukrayna yshhet svoje mesto v myrovoj ekonomyke / O. V. Kotenova, A. V. Pshenychnyj –K.: «ІК», 366, 18.03.2011
4. Zayacz M. A. Ukrayna na poroge evropejskogo rynku / M. A. Zayacz .-K.: «Podrobnosti» ot 04.04.2012. [Electronny resurs] // Rezhym dostupa : <http://podrobnosti.ua/analytics/2011/04/04/761950.html>

Рецензія/Peer review : 11.7.2013 р.

Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: заведуючий кафедрой "финансы предприятий и страхования" Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, д.э.н., профессор Воробьев Ю.Н.

ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ РЫНКА ЭКСПЕРТНЫХ УСЛУГ

В рамках статьи автором выдвинуто несколько гипотез о наличии взаимосвязи между развитием рынка экспертных услуг с конкретной территорией, организацией сферы производства и обращения в регионе. Анализ осуществлен на основе коэффициент-парной корреляции, а для проверки гипотезы вычисляется t-статистика.

Ключевые слова: региональный рынок, рынок экспертных услуг, факторы формирующие, тенденции развития.

O. KOLODINA

Volga Region State University of Service, Togliatti, Russia

STUDY OF FACTORS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE MARKET OF EXPERT SERVICES

Abstract. The purpose of the article is to analyze the factors of forming and developing of market of the expert services on the basis of determination of the coefficient of pair correlation.

Formation of regional markets objectively related to the specific territory and largely depends on the organization of production and circulation in each region. In addition to solving organizational and economic problems of the formation of the new elements of the market system an analysis of the existing system in terms of its compliance with the requirements of a modern market economy should be conducted. Within the article, the authors put forward several hypotheses about the existence of the correlation between the development of the market of expert services with a specific territory, the organization of the production and circulation in the region. The analysis was done on the basis of pair correlation coefficient, and the hypothesis t-statistic is computed to test the hypothesis.

Keywords: regional market, market of expert services, the forming factors, trends of development.

Постановка проблемы. Формирование региональных рынков объективно связано с конкретной территорией и во многом зависит от организации сферы производства и обращения в каждом отдельном регионе. Наряду с решением организационно-экономических задач формирования новых элементов рыночной системы должен быть проведен анализ существующей системы с точки зрения ее соответствия современным требованиям рыночной экономики. Но дело не столько в количественной характеристике обеспеченности, сколько в существенном отставании по уровню и качеству оказываемых субъектами рыночной экономики услуг, что в настоящее время является одним из сдерживающих факторов перехода к развитым рыночным отношениям. Отсутствие развитой рыночной среды, которую должны формировать предприятия и организации рынок экспертных услуг, тормозит развитие деловой активности во многих отраслях экономики. При общем недостаточном развитии региональных рынков имеет место несбалансированность их развития в каждом отдельном регионе, выражающаяся в различной степени развитости отдельных элементов.

Цель статьи. Анализ факторов формирования и развития рынка экспертных услуг на базе определения коэффициента парной корреляции.

Изложение материала исследования. На формирование региональных рынков в районах России оказывают влияние такие факторы, как экономическая структура региона, завершенность комплексов профилирующих отраслей, характер инвестиционного процесса, величина, сроки службы и возраст созданных фондов, инженерное обустройство территории, межрегиональные и международные связи, уровень денежных доходов населения, дифференциация социально-экономических групп населения по размеру среднедушевых доходов, система цен на товары и услуги, темпы инфляции, уровень развития системы торговли, маркетинговой деятельности, научно-технический прогресс в сфере производства, реализации и потребления товаров и услуг, демографический состав населения, распределение населения по видам занятости, национальные привычки и традиции потребления, природно-климатические условия, образовательно-культурный уровень и др. Все эти факторы характеризуются существенными региональными особенностями, которые в совокупности формируют региональную структуру спроса, предложения и цены.

Начнем с оценки общего состояния анализируемого рынка. И здесь следует отметить, что функционирование и развитие РЭУ в начале 2000-х годов происходил на фоне благоприятной конъюнктуры рынка (рис. 1). Так, рост объема оказываемых услуг устойчиво составлял в среднем 20 % в год, а в крупных и сетевых компаниях был значительно выше. Этот рост происходил на фоне экстенсивного расширения, связанного прежде всего с организацией и введением новых предприятий, расширением уже существующих. В самарской области по состоянию на конец 2011 года зарегистрировано несколько десятков экспертных организаций, аттестованных и лицензированных различными организациями в зависимости от сферы их деятельности, в настоящий момент не существует единого органа, осуществляющего аттестацию и лицензирование экспертной деятельности.

Рис. 1. Динамика объема предоставленных экспертных услуг

Региональный сектор экспертных услуг является одной из подсистем, встроенных в общую систему регионального хозяйства. В то же время региональный сектор экспертных услуг – самостоятельная открытая система, состоящая из формирующих ее элементов. Как открытая социально-экономическая система региональный рынок экспертных услуг, испытывает воздействие негативных и позитивных факторов. Для наиболее эффективного анализа особенностей формирования и функционирования рынка экспертных услуг в Самарской области необходимо оценить основные факторы определяющие развитие рынка и проверить ряд гипотез о наличии взаимосвязей.

1. Положительная динамика развития региона в последние годы и постоянно возрастающий объем производства в основных ее отраслях. Порождает спрос, в том числе на проведение экспертиз качества различных видов производимой продукции, подтверждение соответствия ее свойств тем параметрам, которые прокламирует производитель конкретной продукции. Таким образом, наличие постоянно возрастающего спроса промышленного производства на оказание экспертных услуг создает первичную предпосылку для формирования РЭУ. В этой связи можно сформулировать следующую гипотезу: увеличение объемов валового регионального продукта оказывает позитивное влияние на развитие рынка экспертных услуг, а именно на объем оказываемых услуг.

2. Развитие рыночных отношений, положительная динамика потребительского рынка также сказывается на росте спроса на РЭУ. Что определяется ростом количества сделок, и как следствие спорных и конфликтных ситуаций, возникновение которых связано как с наличием объективных противоречий в отношениях «продавец – покупатель», так и неоднозначностью их толкования в связи с хранением, транспортировкой, проведением разгрузочно-погрузочных работ, а также необходимостью контроля за состоянием параметров объекта экспертизы. Показатель, отражающий развитие рыночных отношений, – количество участников рынка, который определяет структуру рынка. При этом учитывается количество предприятий различных отраслей (производство, торговля, сфера услуг, банковский сектор и т.д.), действующих на территории данного региона за год. В этой связи можно сформулировать следующую гипотезу: увеличение числа предприятий в регионе оказывает позитивное влияние на развитие рынка экспертных услуг, а именно на объем оказываемых услуг.

3. Развитие внешнеэкономической деятельности в стране. Для экономики Самарской области характерна глубокая интеграция в международную экономику, что предполагает проведение многочисленных внешнеторговых операций, обеспечение которых предусматривает проведение экспертиз. В этой связи можно сформулировать следующую гипотезу: увеличение объема внешнеэкономической деятельности региона оказывает позитивное влияние на развитие рынка экспертных услуг, а именно на объем оказываемых услуг.

4. Уровень и качество жизни населения, рынок экспертных услуг в наибольшей степени привязан к областным и республиканским центрам, где уровень благосостояния населения значительно выше, чем в небольших городах или в сельской местности. Опыт работы отечественных экспертных организаций показывает, что значительная часть прибыли поступает от выполнения заявок, где заказчик является физическое лицо. Данный фактор влияет на спрос на экспертные услуги в двух направлениях, во-первых, рост уровня благосостояния население предполагает увеличение платежеспособного спроса, непосредственно оказывающего влияние на формирование и развитие рынка экспертных услуг. Второе направления, основана на иерархии потребностей по А.Маслоу, Закона Энгеля и Закона возвышения потребностей. Круг потребностей современного человека крайне разнообразен тем более, что человеческие потребности включают не только индивидуальные нужды, но и потребности семьи, социальной группы, трудового коллектива, населения, государства. Социально-экономические процессы общества проявляются в возвышении потребностей людей, которое протекает по двум направлениям: по горизонтали, что означает

количественное распространение общественно нормальных потребностей (всё большее число людей пользуется новыми благами: телевизорами, мобильными телефонами, автомобилями, музыкальными центрами и т.д.); по вертикали, что означает качественное возрастание уровня запросов людей (в пище, одежде, жилье, защите от внешних врагов и преступников, защите от нищеты и др.). Соответственно, это повышает значимость таких категорий как качество, безопасность, достоверность информации и приводит к росту спроса на РЭУ. Уровень и качество жизни населения, рынок экспертных услуг в наибольшей степени привязан к областным и республиканским центрам, где уровень благосостояния населения значительно выше, чем в небольших городах или в сельской местности. Развитие рыночных отношений было подкреплено растущими реальными доходами населения в период после кризиса 1998 г. Одновременно начался новый цикл обновления предметов длительного пользования, которые массово закупались населением 8 – 10 лет назад в начальный период реформ. Анализ доходов экспертных организаций показывает, что значительная часть прибыли поступает от выполнения заявок, где заказчиком является физические лица. При этом расширяется и круг заказчиков по социальному составу населения. В этой связи можно сформулировать следующую гипотезу: увеличение среднемесячного денежного дохода на душу населения в регионе оказывает позитивное влияние на развитие рынка экспертных услуг, а именно на объем оказываемых услуг.

5. Глобализация и интеграционные процессы в мировой экономике предполагают проведение многочисленных внешнеэкономических операций, обеспечение которых предусматривает проведение экспертиз. В том числе, вступление России в ВТО вынуждает ее привести свою законодательную и нормативную базу в соответствие требованиям международных организаций, формирование соответствующей инфраструктуры, в том числе рынка экспертных услуг как элемента эффективной инфраструктуры современного рынка.

6. Увеличение суммы сделок и степени их рисков, основным мотивом обращения к экспертным организациям является необходимость в достоверной информации с целью предотвращения или разрешения конфликтных ситуаций, или снижение риска. Опыт зарубежных компаний показывает, что их клиентами, в первую очередь, становятся фирмы, совершающие крупные сделки, и в меньшей степени организации с небольшим оборотом. Рост объема продаж ведущих участников рынка, помимо прочего, повысил их запас прочности – несмотря на тенденцию к снижению рентабельности, они оказались в состоянии включить дополнительную статью расходов «экспертиза». Повышение общего уровня легальности при одновременном расширении масштабов деятельности позволило ведущим участникам рынка экспертных услуг захватить дополнительные рыночные ниши. В этом случае дополнительные издержки легализации в краткосрочном периоде принесут серьезные выгоды уже в среднесрочной перспективе. Очень важно и то, что ведущие участники рынка начинают переоценивать сравнительные издержки, риски и выгоды от использования экспертных услуг. Поскольку на многих рынках товаров массового потребления с относительно острой конкуренцией, возможности ценовых маневров серьезно ограничены, поэтому в полный рост встает проблема сравнительных издержек, возникающих при разных схемах хозяйственной деятельности. Если говорить об административных и политических изменениях, то явно возросло давление со стороны государственных органов в сторону ступенчатой легализации деятельности. Наконец, помимо экономических и политических расчетов – взвешивания сравнительных издержек и выгод – важное значение имеет также стремление владельцев и высших менеджеров бизнеса к повышению социального статуса. Все выше перечисленное стимулировало рост объемов оказываемых экспертных услуг. В этой связи можно сформулировать следующую гипотезу: увеличение объема розничных и оптовых продаж в регионе оказывает позитивное влияние на развитие рынка экспертных услуг, а именно на объем оказываемых услуг.

На основании статистических данных по развитию Самарской области (табл. 1) проверим наличие связи между факторами и развитием рынка экспертных услуг. Для определения тесноты связи между переменными используем коэффициент парной корреляции, а для проверки гипотезы вычисляем t -статистику. Расчет коэффициента осуществляется на основании генеральной совокупности при линейной зависимости переменных.

В табл. 2 представлены стандартизированные параметры данных и t -статистика относительно основных факторов развития рынка экспертных услуг в Самарской области. Кроме того, в таблице приведены оценки степени взаимосвязи между факторами. Для проверки сделанных автором предположений о наличии взаимосвязей между факторами и рынком экспертных услуг был выбран стандартный показатель уровня значимости, равный 0,05. Число степеней свободы для t -статистики, используемой для проверки гипотезы в отношении среднего значения, равно $(n - 1)$. Из таблицы t -распределения критическое значение t -статистики для двусторонней проверки и уровне значимости $\alpha = 0,05$ равно 1,8595. Следовательно, нулевую гипотезу об отсутствии связи между переменными отклоняем. Это наряду с положительными знаком коэффициента корреляции показывает прямую пропорциональную зависимость между переменными.

Динамика показателей развития рынка экспертных услуг в Самарской области за 2001–2010 годы

Год	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Вазовый региональный продукт, млн рублей	180049	206320	256554	327118	401812	487713	584968	699295	579023	692 927
Оптовая и розничная торговля, млн рублей	107059	127798	147999	182204	225857	262912	312219	387217	388484	423533
Внешнеэкономическая деятельность, млн рублей	4256,2	4309,9	5936,1	6788,1	7286,1	8901,1	8537,4	11695,5	6412,1	9565,2
Среднемесячные денежные доходы на душу населения, рублей	3263	4270	5788	7177	9352	11529	13982	15805	19175	20 280
Объем экспертных услуг, млн рублей	126	144	179,6	229	281,3	341,4	409,4	489,5	405,31	485,04
Индекс-дефлятор	120	113	117	118	120	114	113	116	103	109
Объем экспертных услуг, в сопоставимых ценах, млн рублей	104,21 8	127,21	153,37	194,23	232,67	297,65	359,44	420,89	393,5	445
Число предприятий с иностранным капиталом	83	103	136	153	163	232	449	533	564	523

Таблица 2

Матрица корреляции показателей основных факторов формирующих региональный рынок экспертных услуг

№	Факторы влияния		t- статистика	Факторы влияния							
				1	2	3	4	5	6	7	
1	Вазовый региональный продукт, млн рублей	0,9	2962,524	1							
2	Число организаций	0,89	5,607428	0,88	1						
3	Внешнеэкономическая деятельность, млн рублей	0,89	5,569054	0,89	0,87	1					
4	Среднемесячные денежные доходы на душу населения, рублей	0,95	8,87068	0,95	0,74	0,72	1				
5	Число предприятий с иностранным капиталом	0,92	6,70329	0,92	0,81	0,69	0,95	1			
6	Оптовая и розничная торговля, млн рублей	0,98	14,16269	0,98	0,93	0,8	0,98	0,95	1		
7	Объем экспертных услуг в сопоставимых ценах	1	25,83934	0,99	0,88	0,84	0,97	0,94	0,99	1	

Матрица корреляции показывает наличие тесной связи между существующими факторами, оказывающими положительное влияние на развитие рынка экспертных услуг.

Оценив состояние и динамики развития регионального рынка экспертных услуг, представляется возможным сделать следующие выводы:

Степень участия отраслевого рынка в формировании валового регионального продукта, в наполняемости бюджетов всех уровней незначительна и не соответствует тому уровню, который в среднем характерен для мирового сообщества.

Потенциальные возможности регионального рынка экспертных услуг используются слабо и только в части проведения товароведческих и технических экспертиз, оценочной деятельности.

Рынок экспертных услуг в регионе четко не сформирован и достаточно ограничен в возможностях. Данный сегмент нуждается в тщательном анализе, выявлении конкретных проблем и создании программы по развитию и дальнейшему функционированию. В последнее десятилетие ускорилась интеграция рынка экспертных услуг в систему экономических и социальных отношений в рамках отечественной и мировой экономики. РЭУ является неотъемлемым элементом процесса воспроизводства общественного продукта, приводит к его качественной и структурной перестройке. Анализ рынка позволяет найти пути более рациональной организации воспроизводственного процесса, ускорение научно технического прогресса, рост производительности и структурные изменения социально-экономических аспектов общественного развития.

1. Володин В. Рынок экспертных услуг монополизирован государством / В. Володин // Саморегулирование & Бизнес. – 2011. – № 4.
2. Красовский П.А. Какой должна быть экспертная услуга / П.А. Красовский // Качество. Инновации. Образование. – 2006. – № 2. – С. 62–65.
3. Новоселов А.С. Теоретические аспекты исследования региональных рынков / А.С. Новоселов // Регион: экономика и социология. – 2008. – № 3. – С. 3–22.
4. Растова Ю.И. Роль саморегулируемых профессиональных организаций в формировании экспертного сообщества в России / Ю.И. Растова // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2009. – № 1. – С. 126–129.

References

1. Volodin V. Rynok ekspertnykh usluh monopolizirovan hosudarstvom// Samorehulirovanie& Biznes. 2011. Vol. 4.
2. Krasovskiy P.A. Kakoy dolzhna byt' ekspertnaia usluha?// Kachestvo. Innovatsii. Obrazovanie. 2006. Vol. 2. s. 62-65
3. Novoselov A.S. Teoreticheskie aspekty issledovaniya regional'nykh rynkov. Region: ekonomika i sotsiologia. 2008. Vol. 3. s. 3-22.
4. Rastova Yu.I. Rol' samorehuliruemykh professionalnykh orhanyzatsii v formirovaniі ekspertnogo soobshchestva v Rossii. Vestnik Omskoho universiteta. Seria «Ekonomika». 2009. Vol. 1. S. 126–129.

Рецензія/Peer review : 18.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 338.2:001.08

М. В. ЛЕЛЮК

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ РИНКУ: НЕОБХІДНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОМПАРАТИВІСТИКИ В ШИРОКОМУ ТА ВУЗЬКОМУ РОЗУМІННІ

В статті розглядається компаративістський підхід до аналізу проблем співвідношення ринкового механізму саморегуляції та планового регулювання з боку державних органів. Обґрунтовується необхідність використання компаративістики в широкому розумінні (на рівні співставлення методологічних підходів різних наук до аналізу складних систем) та у вузькому розумінні (на рівні порівняння специфіки співвідношення планових та ринкових засад управління в різних країнах та в різні історичні періоди). Наголошується на доцільності використання ценологічного підходу (за аналогією з біологічними ценозами) для аналізу адміністративно-територіальних економічних утворень. Аналізується зміна цілей планування в умовах економічного ценозу – відмова від орієнтації на досягнення зростаючих кількісних показників і перехід до створення передумов для забезпечення стійкості ценозу в процесі його розвитку (через планування структури ценозу).

Ключові слова: економічні системи, компаративістика, індикативне планування, економічний ценоз.

M. V. LELIUK

Poltava State Agrarian Academy

PLANNING IN THE MARKET: THE NEED TO USE COMPARATIVE STUDIES IN BROAD AND NARROW SENSE

Abstract - The article considers the comparative approach to analysis of the interrelation problems between market mechanism of self-regulation and government economic planning. The necessity of the use of comparative studies in a broad sense (at comparing methodological approaches of various sciences to the analysis of complex systems) and in the narrow sense (at the specific comparison of planned and market principles of management in different countries and in different historical periods) is justified. Emphasis is placed on the feasibility of using cenosis approach (similar to biological communities) for the analysis of administrative economic entities. In the article the change of planning purposes in economic cenosis conditions - refusal to focus on increasing achievement of quantitative indicators and moving to create preconditions for cenosis sustainability during its development (through planning of cenosis structure) - is analyzed.

Keywords: economies, comparative studies, indicative planning, economic cenosis.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Усвідомлення необхідності поєднання і взаємодоповнення механізмів ринкової саморегуляції та планових методів та інструментів регулювання економіки для забезпечення подальшого соціально-економічного розвитку країни висуває на перший план проблему теоретико-методологічного забезпечення індикативного планування в умовах ринку. Компліментарний характер плану і ринку потребує від економічної науки обґрунтування їх оптимального співвідношення. За цих умов зростає роль економічної компаративістики, що дозволяє здійснити адекватний порівняльний аналіз можливостей використання планових і ринкових механізмів в різних економічних системах або в одній економічній системі, але в різні періоди часу. Такий підхід створює передумови гнучкої адаптації набутого досвіду до реалій національної економіки. В той же час порівняння можливе на рівні методологічних підходів різних наук до визначення особливостей розвитку складних систем. Зазначені особливості дозволяють, на наш

погляд, говорити про компаративістику у вузькому та широкому розумінні. Органічне поєднання цих двох підходів може стати передумовою комплексного аналізу проблем співвідношення плану та ринку в конкретних історичних умовах розвитку української соціально-економічної системи.

Аналіз останніх досліджень. Цивілізаційні підходи компаративістики М. Вебера, А. Тойнбі, а також теоретичні основи порівняння планової та ринкової систем, досліджувані В. Ойкеном, знайшли продовження та переосмислення в працях з порівняльного дослідження економічних систем Р. Буайє, Р. М. Нурєєва, О. І. Ананьїна, А. В. Бузгаліна, А. І. Колганова, А. В. Горшкова та інших. В той же час, подальшого вирішення потребують проблеми використання методів компаративістики для внутрішнього аналізу економічних систем.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є обґрунтування необхідності використання компаративістського підходу в широкому та вузькому розумінні при аналізі проблем взаємодії державного індикативного (інтерактивного) регулювання економічної системи та ринкових механізмів її саморегуляції.

Виклад основного матеріалу. Порівняльний аналіз та його застосування в економічних дослідженнях дозволяє здійснити типологізацію і структурувати емпіричну інформацію про економічні системи, не перевищуючи необхідного рівня абстракції та запобігаючи шаблонності уявлення про них. Компаративістику визначають як економічну науку, що досліджує різноманітні економічні системи шляхом їх зіставлення, порівняння. А. В. Бузгалін та А. І. Колганов конкретизують мету економічної компаративістики як дослідження різних існуючих як одночасно, так і послідовно в часі видів економічних систем і аналіз схожостей та розбіжностей між ними. Компаративістика вивчає дійсне співвідношення між видами ринкових та неринкових економік, існуючих або існувавших в світі, і таке дослідження приводить до розуміння різних економічних систем як конкретних стадій розвитку економічного типу суспільних відносин [1, с. 4]. На думку вчених, в той час як перші західні видання з економічної компаративістики зосереджували увагу на співставленні ринкових та неринкових економік, еволюція економічних систем зумовила необхідність пошуку більш глибоких теоретичних засад для їх порівняльного дослідження.

На нашу думку, компаративістику доцільно розглядати в широкому та вузькому розумінні. В першому випадку мається на увазі філософське порівняння понять та методів різних галузей науки – економічної та біологічної. Так, наукове визнання спільності законів еволюції, необхідне для цілісного пізнання дійсності, для вивчення даними сферами знання дозволяє оперувати поняттям економічного ценозу – цілісного економічного організму, що складається з самостійно діючих елементів, які знаходяться у взаємодії та здійснюють синергетичний вплив на всю систему в цілому. При цьому для збереження цілісності, а значить життєздатності, біологічного ценозу важливою є стійкість, забезпечена різноманітністю видів та напрямів їх діяльності, а також певним співвідношенням між цими елементами.

Аналогічно і планування діяльності економічної системи потребує акценту на забезпеченні її стійкості. В зв'язку з цим державне регулювання, на наш погляд, має базуватись на принципах надання неоднорідної підтримки учасникам ценозу з метою формування необхідної його структури, що забезпечувала б стійкість всієї системи. Для цього і необхідні індикативні методи планування, яке, засноване на змістовному діалозі між учасниками процесу суспільного виробництва, сприятиме підвищенню ефективності функціонування комплексу ценозу в контексті теорій економічного розвитку, а не простого зростання, вираженого у збільшенні кількісних показників, пов'язаних із економічною динамікою. Таким чином, релевантне державне індикативне планування у вигляді цілеспрямованого формування структури ценозу уявляється нам ефективним інструментом забезпечення його сталого розвитку.

Як свідчать останні дослідження, зокрема А. В. Горшкова, назріла необхідність виокремлення регіональної компаративістики, що вивчає окремі складові макроекономічного господарського комплексу (національних господарств) через їх порівняльний аналіз. Причому поряд з елементами та механізмами внутрішньої структури економіки регіону повинні досліджуватись економічні зв'язки регіону з іншими регіонами країни та іншими країнами. В даному випадку вивчення зовнішніх економічних зв'язків регіону з іншими регіонами та безпосереднє вивчення регіонів через їх порівняльний аналіз визнаються вченим окремими аспектами дослідження, які не можуть бути охоплені предметно-методологічною сферою виключно регіональної економіки, але потребують розвитку регіональної компаративістики. Слідуючи цьому переконанню, порівняльний аналіз «малих» економічних систем повинен будуватись із врахуванням як глобальних економічних тенденцій, так і тенденцій, характерних для постсоціалістичних країн, а також регіональних економік [2, с. 48]. Таким чином, вагомого значення набуває застосування компаративістики до різних структурних рівнів економічної системи.

Специфічні особливості стимулювання розвитку необхідної структури ценозу (як наприклад, податкове стимулювання), тим не менш, доцільно було б перенести на рівень адміністративно-територіального утворення, тобто територіального економічного ценозу. Так, рівні інтерактивного регулювання були б розділені між загальнодержавними та територіальними органами влади, надавши останнім значні повноваження з моніторингу реальної економічної ситуації та адаптації загальнодержавних індикаторів розвитку до реалій конкретного ценозу мезорівня.

У вузькому розумінні використання економічної компаративістики пов'язане з порівнянням методів індикативного планування всередині даного розділу економічної науки, але в розрізі досвіду різних країн. В

даному випадку постає проблема ступеня доцільності використання запозиченого досвіду індикативного планування розвинених держав для України.

Обов'язково необхідно враховувати, що індикативне планування розвивалося в системах Y-економік, в той час як в Україні функціонує X-економіка. Згідно з концепцією інституціональних матриць, в суспільствах домінують X- або Y-матриця структури економічних інститутів, поглиблений аналіз таких економік дає змогу віднести їх до одного чи іншого типу. Терміном «X-економіка» позначається певна модель, структура економічних інститутів, що забезпечує стійке функціонування господарської системи особливого типу. Моделі X-економіки протиставляється модель Y-економіки, тобто структура інститутів, що забезпечують функціонування ринкових, обмінних в широкому значенні, господарських систем [3, с. 10].

Згідно позиції С. Г. Кірдіної, хоча всі економіки є гетерогенними ієрархічними структурами, в яких взаємодіють інститути як ринкового, так і неринкового типу, однак в реальних економіках одні групи інститутів мають домінуючий характер, виступають базовими, а альтернативні їм – лише доповнюють структуру економічних відносин. Так, порівнявши функції, котрі повинні виконуватись для того, щоб економічна система являла собою стійкий процес відтворення переробки природних ресурсів для їх споживання членами суспільства, а також інститути, що домінували в виконанні цих функцій для різних економік, дослідники приходять до наступної класифікації. До першої групи, де головуюче положення в різні періоди історії займали інститути X-економік, відносять економіки Росії, країн Південно-Східної Азії і Латинської Америки, а до другої групи, де послідовно домінували інститути Y-економіки – в основному європейські країни та США. З цієї точки зору, Україну, разом з іншими країнами постсоціалістичного простору, справедливо віднести до X-економік. Відповідно, дослідження досвіду індикативного планування, наприклад, Франції, що відноситься до Y-економік, на предмет сумісності з вітчизняними реаліями має враховувати необхідність ретельного вивчення історично складеного підґрунтя даних систем та наукового передбачення можливих результатів певних регулятивних впливів.

Важливе значення, як на наш погляд, має урахування культурологічних, ментальних особливостей, притаманних суб'єктам конкретної національної економічної системи, оскільки під впливом таких особливостей формується специфічна економічна поведінка. Так, професор Р. М. Нуреев важливу увагу при дослідженні компаративістики приділяє цивілізаційному підходу – порівнянню економічних систем у просторі. Цивілізаційний підхід передбачає аналіз економічних особливостей кожної нації, які відображаються в економічній ментальності. Такий інститут формується віками і характеризує специфіку свідомості населення, що складається історично і проявляється у єдності свідомих і несвідомих цінностей, норм і устоїв, що відображаються в поведінці населення [4, с. 138]. Здійснення планування повинно обов'язково враховувати подібний цивілізаційний підхід; ігнорування зазначених особливостей може призвести до бездумного копіювання запозиченого досвіду, яке здатне призвести до результатів, протилежних очікуваним.

Висновки. Таким чином, економічна компаративістика являє собою перспективний напрям для прикладних досліджень, релевантний для оцінки стану та динаміки економічних систем і системних утворень різних рівнів. Визначення її поняття, на нашу думку, має включати вузьке розуміння – порівняння економічних систем та інститутів всередині свого наукового напрямку, та широке розуміння – порівняння підходів до системних утворень в різних сферах науки. У вузькому розумінні порівняння методів індикативного планування та можливість запозичення їх для релевантного вітчизняного державного інтерактивного регулювання економіки стає важливою задачею для подальшого дослідження. У широкому значенні використання підходів компаративістики пов'язане із запозиченням методів дослідження об'єктивної дійсності з інших сфер наукового знання. Зокрема, ми вважаємо за доцільне перенесення понять біоценозу на дослідження економічної системи як комплексу самостійно діючих та перебуваючих у взаємодії системних складових, і відповідно – екстраполяції законів розвитку біоценозу на економічний ценоз задля пошуків методів забезпечення його сталого розвитку. Так цілеспрямоване індикативне стимулювання утворення необхідної структури такого комплексу здатне забезпечити його адекватний розвиток як на рівні системи національного господарства, так і на рівні територіальних одиниць, а також окремих підприємств. При цьому частину методів регулювання доцільно делегувати органам місцевого самоврядування з метою забезпечення найоперативнішої реакції і запобігання відриву планування від його об'єкта.

Таким чином, формування та розвиток інституту планування в умовах ринку потребує органічного об'єднання двох напрямків компаративістського підходу – як в широкому, так і у вузькому розумінні. Тільки такий підхід дозволяє, на наш погляд, здійснити комплексний аналіз проблеми планування в конкретній національній економіці.

Література

1. Бузгалин А.В. Экономическая компаративистика. Сравнительный анализ экономических систем / А.В. Бузгалин, А.И. Колганов. – М. : Инфра-М, 2009.
2. Горшков А.В. Региональная компаративистика: теория и практика / А.В. Горшков // Вестник Челябинского университета. Сер. 8. Экономика. Социология. Социальная работа. – 2002. – № 1. – С. 46–50.

вітчизняних промислових підприємствах не відповідає умовам їх функціонування, тому що управлінська ланка не приділяє належної уваги плануванню. Вирішення даної проблеми – це не тільки підвищення результатів поточної діяльності промислових підприємств, а й створення основи для росту їх конкурентоспроможності і забезпечення високих темпів розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Слід зазначити, що проблеми планування в умовах ринку знайшли ґрунтовне висвітлення в працях зарубіжних авторів: А. Апчерча, В. Акоффа, І. Ансоффа, Е. Аткінсона, П. Артрілла, К. Друрі, Р. Манна, Д. Хана, В. Хойера, Ч. Хорнгрена, Дж. Фостера та ін. Певний внесок в розвиток теорії планування зробили вітчизняні економісти: М. Алексеева, П. Атамас, Е. Бельтюков, М. Бухалков, В. Василенко, С. Голов, О. Орлов, С. Рябцун, Л. Соколова, О. Шеремет, П. Фомін, М. Чумаченко та ін. Аналіз наукових джерел свідчить, що існує ряд проблем, пов'язаних із плануванням, які потребують подальшого дослідження. Зокрема, науковий аналіз зарубіжних авторів відноситься переважно до умов стабільної економіки. В ситуації ж нестабільного функціонування української економіки на життєздатність вітчизняних підприємств впливають важко прогнозовані чинники зовнішнього середовища, які розглядаються неповною мірою, або не враховується взагалі. Сьогодні стоїть завдання розробки нових інструментів планування, які дозволять забезпечити високий ступінь гнучкості системи поточного планування підприємств. Зокрема, недостатня увага приділяється формуванню механізму аналізу та системи планування на промислових підприємствах, що ставить дану проблему в розряд актуальних.

Постановка завдання. У даній статті доцільно розглянути низку питань, пов'язаних з формуванням механізму аналізу та системи планування на промислових підприємств. Отже, метою статті є систематизація й обґрунтування складових елементів механізму аналізу та системи планування на промислових підприємствах.

Результат дослідження. В процесі аналізу підприємств щодо планової діяльності були виявлені такі недоліки:

- 1) відсутність планово-економічної служби підприємства;
- 2) фрагментарність реалізації планування, тобто охоплення функцією планування тільки деяких елементів і підсистем об'єкта господарювання;
- 3) планування заходів, які спрямовані на створення нових напрямів діяльності, здійснюється як відповідна реакція на дії конкурентів, що згодом знижує ефект від реалізації цих заходів;
- 4) відсутність стратегічного підходу до планування;

Причиною зазначених недоліків на промислових підприємствах не здійснюється робота в напрямку підвищення системності реалізації планування. При формуванні системи планування необхідно враховувати умови в яких функціонують підприємства, що формуються під впливом зовнішнього та внутрішнього середовища. Деякі підходи до визначення спрямованості планової діяльності було запропоновано в роботі І. Акоффа [1], у якій передбачається оцінювання ступеня впливу на діяльність підприємства факторів макро- і мікросередовища, сукупна дія яких формує той чи інший рівень нестабільності зовнішнього оточення і, як наслідок, доцільність застосування тієї чи іншої системи управління. Оцінка нестабільності зовнішнього середовища проводиться за шкалою, при цьому для обраних умов функціонування визначаються такі характеристики, як звичність людей, темп змін і передбачуваність майбутнього. Умови функціонування підприємств обумовлюють орієнтацію планування на створення нових напрямів діяльності або на використання вже існуючого потенціалу. Сутність процедури вибору типу системи планування полягає у виявленні групи факторів, які характеризують умови функціонування підприємств.

Одним із найбільш важливих факторів, що визначають планову орієнтацію, є стан зовнішнього середовища підприємства. Цей фактор є комплексним, потребуючим деталізації на ряд складових, оцінка яких дозволяє більш точно визначити спрямованість планового процесу. Система відносин підприємства з зовнішнім середовищем визначається галузевою специфікою, яка проявляється через його взаємини з конкурентами, постачальниками та споживачами. Галузева специфіка відображає закономірності функціонування підприємства в зовнішньому середовищі. Підприємства, які здійснюють свою діяльність в одній галузі, мають спільні ринки збуту продукції, спільних конкурентів, постачальників і споживачів. Конкуренція є специфічним регулятором економічної діяльності, сприяє максимізації продуктивності, запобігає значній концентрації економічної влади і захищає інтереси споживача. Вислів «в конкурентній боротьбі перемагає споживач» найкраще характеризує сутність відносин в ринковій економіці. Це зумовлює типову реакцію підприємства на зміну цих факторів.

Характеристику тенденцій розвитку галузі доповнимо наступними факторами:

- 1) ступінь мінливості попиту на продукцію, що характеризує відношення споживачів до продукції підприємств галузі;
- 2) характер конкуренції в галузі, що характеризує взаємини певного підприємства з конкурентами;
- 3) показник середньогалузевої рентабельності, який характеризує ступінь ефективності діяльності підприємств різних галузей, і можливість інвестування власних засобів у розвиток підприємств;
- 4) залежність галузі від сировинного фактора, який характеризує умови постачання підприємствам галузі й певну незалежність підприємств при прийнятті рішень.

У запропонованій сукупності факторів, які характеризують галузь, у якій функціонують підприємства, першим є життєвий цикл, у межах якого галузь можна охарактеризувати як зрілу, таку, що

динамічно розвивається, або ту, що переживає спад. Якщо галузь перебуває у стадії зрілості, то планування діяльності підприємств, що в ній функціонують, має враховувати розробку заходів, спрямованих на підтримку вже існуючих положень. Якщо галузь динамічно розвивається, то планування має носити інноваційний характер, тобто бути орієнтованим на створення нових напрямів діяльності.

Підприємства, що здійснюють свою діяльність у галузях, які переживають спад, варто орієнтувати планування як на створення нових напрямів діяльності, так і на використання існуючих позицій.

Другим фактором є ступінь мінливості попиту на продукцію галузі, яку можна описати за допомогою таких параметрів, як висока, середня, низька.

Третім фактором виступає характер конкуренції в галузі, яку можна охарактеризувати як сильну, помірну чи слабку. Характер конкуренції в галузі описує такий елемент зовнішнього оточення, як конкуренти. Чим вище конкуренція, тим більше в плануванні повинна переважати орієнтація на розробку нових напрямів діяльності, здатних забезпечити підприємству конкурентні переваги. Якщо цей показник досить низький, то підприємству не має сенсу розробляти подібні заходи, оскільки воно може досить успішно функціонувати за рахунок маневрування вже існуючим потенціалом.

Четвертим фактором є показник середньогалузевої рентабельності – високий, середній, низький. Цей фактор безпосередньо не характеризує зовнішнє середовище підприємства. Однак він показує можливість підприємства реалізовувати заходи, спрямовані на нові напрями діяльності за рахунок власних коштів. Чим вище цей показник, тим у підприємства більше можливості для інвестування власних засобів у розвиток підприємства.

П'ятим фактором виступає залежність галузі від постачальників сировини та матеріалів, яка характеризується як висока, середня, низька. Незалежність підприємств галузі від сировинного фактора, характеризується великою кількістю постачальників сировини і матеріалів у даній галузі, відповідно більш гнучкими цінами на сировину і матеріали, що підвищує ефективність їх діяльності. Отже, чим нижче ступінь залежності підприємств галузі від постачальників, тим більше у них можливостей для реалізації заходів, спрямованих на нові напрями діяльності.

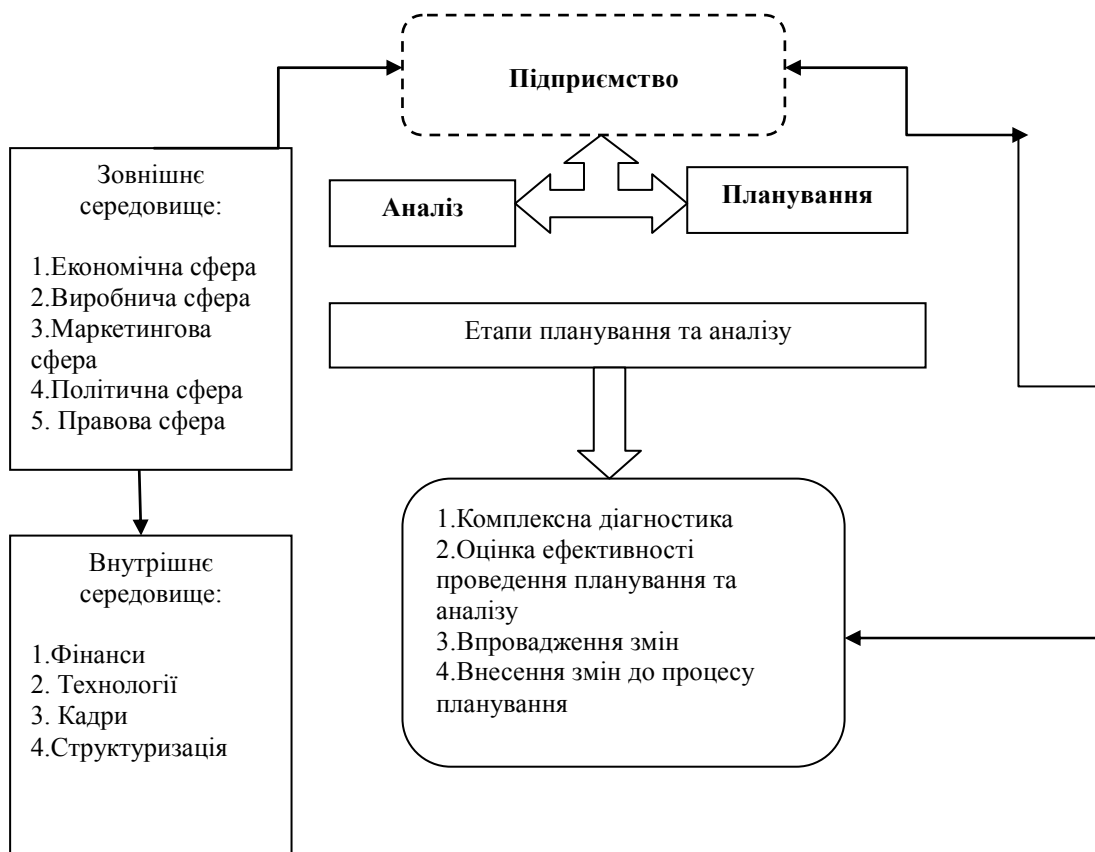

Рис. 1. Модель механізму аналізу та системи планування на промислових підприємства

Найчастіше система планування отожднюється з системою планів, і процес її формування зводиться до розробки планових документів різних рівнів. Усе це зумовлює подальшу необхідність в дослідженні підходів формування системи планування. В процесі таких дій, мають вирішуватися наступні задачі: проведення аналізу умов функціонування підприємств; визначення головного фактора формування системи планування; визначення кожного етапу формування системи. Важливою задачею на шляху створення системи планування є визначення послідовності формування елементів системи. Найбільш універсальним методом при формуванні організаційних систем є метод організаційного проектування. Цей

метод найчастіше використовується при формуванні організаційної структури системи управління, тобто враховує формування окремо взятого елемента – суб'єкта управління.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в умовах централізованого планування на основі єдиного плану визначалися цілі підприємств, галузей і регіонів, системи розподілу ресурсів, постачальники, споживачі, ціни на товари. Була відсутньою необхідність вивчення ринку товарів і послуг. Внаслідок такої практики планування, виробництво на рівні окремих підприємств менше всього було орієнтоване на споживача.

Воно спрямувало свої зусилля виключно на виконання плану будь-якими засобами і способами. Отже, основним напрямом діяльності науковців в цій сфері є розробка нової концепції планування, яка має ґрунтуватись на наступних положеннях:

- наявність єдиного методологічного підходу до планування, заснованого на ідеї розвитку ринкових відносин, яким властивий високий ступінь невизначеності та динамізму;
- використання інтерполяційних принципів визначення планових показників, що передбачає вдосконалення методів та інструментів планування;
- створення гнучкої системи аналізу та контролю, яка спрямована на виявлення резервів і оцінку ситуації на ринку й подальшого врахування їх результатів при розробці плану на наступний період. Наукова новизна дослідження полягає у формуванні механізму аналізу та системи планування на промислових підприємств та у поданні складного комплексу перетворень у вигляді єдиної системи.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання з метою підвищення ефективності функціонування промислових підприємств на основі вдосконалення системи аналізу та планування, реалізація яких спрямована на стабілізацію фінансово-економічної діяльності підприємств і їх адаптацію до ринкових умов функціонування.

Література

1. Акофф Р. Планирование в больших экономических системах / Р. Акофф. – М. : Прогресс, 1985. – 326 с.
2. Бельтюков Е. А. Планирование деятельности предприятия : [учебное пособие] / Бельтюков Е. А., Бревнов А. А., Парсяк В. Н. – Харьков : Одиссей, 2006. – 384 с.
3. Богатырьов А.М. Планування діяльності підприємств харчової промисловості в умовах ринку : [монографія] / А.М. Богатырьов, А.І. Бутенко, І.О. Кузнецова. – О. : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Одеська національна академія харчових технологій, 2011. – 275 с.
4. Бухалков М. И. Планирование на предприятии : [учебник] / Бухалков М. И. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : ИНФРА М, 2005. – 416 с.
5. Вачугов Д.Д. Стратегия планирования. Основы менеджмента и рынка / Д.Д. Вачугов, В.Ф. Веснин // Социально-политический журнал. –2007. – № 14. – С. 15–18.
6. Орлов О. О. Планування діяльності промислового підприємства : [підручник] / Орлов О. О. – К. : Скарби, 2002. – 336 с.
7. Осипов В.І. Економіка підприємства : [підручник] / В.І. Осипов. – О. : Маяк, 2010. – 724 с.
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики : т. 1. 1-2 кн. / Смит А. – М. : Экономика, 2010. – 383 с.
9. Фридман М. Капитализм и свобода / М. Фридман // Chalidze publication New York. – 2010. – № 3. – С. 165–180.
10. Хойер В. Как делать бизнес в Европе / В. Хойер. – М. : Новости, 2012. – 200 с.

Reference

1. Akoff R. Planning in large economic systems / Akoff R. - M.Prohress, 1985. - 326s.
2. Bel'tyukov E. A. lanning activities of the enterprise: the manual / A.M. Bel'tyukov, A.A. Brevnov, V.N. Parsyakov - Kharkiv: Odyssey, 2006. - 384 p.
3. Bohatyryov A.M. Planning of the food industry in a market: monograph / A.M Bohatyryov, A.I. Butenko, I.A. Kuznetsova - A. : Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research NAS of Ukraine . Odessa National Academy of Food Technologies, 2011. - 275s.
4. Buhalkov M.I. Planning in the enterprise: Tutorial / M.I. Buhalkov - [3rd ed., Yspr.y add.]. - Moscow: INFRA M, 2005. - 416 p.
5. Vachuhov D.D. Strategy planning. Fundamentals of management and market / D.D. Vachuhov, V.F. Vesnyn. Social- The political magazine. - 2007. - № 14. - S. 15-18
6. Orlov O.O. Planning of industrial enterprise. Tutorial / O.O. Orlov - K. Treasures, 2002. - 336 p.
7. Osipov V.I. Business Economics: textbook / V.I. Osipov. - O: Beacon, 2010. - 724s.
8. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Anthology of economic classics. A. Smith, T. 1. 1-2 Prince. - M.: "Economy", 2010. – 383s.
9. Friedman M. Capitalism and freedom / M. Friedman // Chalidze publication New York. -2010. - № 3. - C. 165-180s.
10. Hoyer W. How to do business in Europe / V.Hoyer. - Moscow: Novosti , 2012. - 200 p.

Рецензія/Peer review : 22.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
 Рецензент: к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і підприємництва,
 Хмельницький національний університет, Мороз В.С

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Рассматривается эффективность мероприятий по поддержке малого предпринимательства, а также соответствие запланированных мероприятий реальной потребности в ней на микро- и макроуровне. Обоснована необходимость изменения действующей системы поддержки субъектов малого предпринимательства. Определены основные направления по совершенствованию системы поддержки сектора малого предпринимательства на макроуровне, а также основные пути улучшения разработки данных программ на уровне регионов.

Ключевые слова: поддержка, малое предпринимательство, совершенствование, кластерный анализ, области Украины и АРК.

NATALIIA VIKTOROVNA OSTAPENKO

Taurida National V. I. Vernadsky University, Simferopol

IMPROVEMENT OF MECHANISM OF MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS

Abstract - Aim of article is to determine ways to improve the management of small business development at the macro level.

Efficiency of actions for support of small business, and also compliance of the planned actions for real requirement of it on micro and macro level is considered. Necessity of change of operating system of support of subjects of small business was located. The main ways of improvement of support system for the small business sector at the macro level, as well as the main methods of improvement of development of these programs at the regional level were determined.

Based on analysis of the performance of development of programs of small businesses support at the regional level the author comes into conclusion that it is necessary to carry out the planning of small business development at the national level.

Keywords: support, small business, improvement, cluster analysis, regions of Ukraine and Crimea.

Постановка проблемы. Сектор малого предпринимательства может стать действенным локомотивом развития национальной экономики, поскольку именно малый бизнес призван стимулировать экономический рост, способствовать снижению безработицы, а также способствовать формированию «среднего класса» общества. Однако ввиду сложных условий функционирования данного сектора экономики, а также трудностей с привлечением заемных средств малый бизнес в украинской экономике не выполняет присущих ему функций. Поэтому актуальными становятся вопросы разработки механизма стимулирования развития данного сектора, который был бы эффективен в рамках действующей системы национальной экономики.

Анализ последних исследований и публикаций. Отечественные авторы, исследуя вопросы развития сектора малого предпринимательства, в своих работах в основном предлагают декларативные мероприятия по совершенствованию механизма поддержки [1–5]. В исследовании Солоида О. В. [6] предлагается новая теоретическая концепция развития малого предпринимательства на основе принципов его развития в зарубежных странах. Пивоваров М. Г. [7] проводит анализ существующей системы поддержки малого предпринимательства, этапов формирования программ поддержки, выполнения программ поддержки на региональном уровне, а также предлагает декларативные мероприятия по совершенствованию существующей системы. Коллективы ученых в своих монографиях [8, 9] отмечают актуальность исследования развития малого предпринимательства с помощью использования методов кластерного анализа.

Однако вопросам совершенствования разработки программных мероприятий по поддержке малого предпринимательства на макроуровне в рамках целостной национальной экономики уделялось недостаточно внимания.

Поэтому **целью** статьи является определение путей повышения эффективности управления развитием малого предпринимательства на макроуровне.

Изложение основного материала. Для анализа различных аспектов эффективности предоставления финансово-кредитной поддержки для сектора малого бизнеса автором предлагается ввести следующий набор показателей (табл. 1). Эти показатели рассчитываются по данным о предоставленной поддержке субъектам малого предпринимательства на региональном уровне, а также по данным развития данного сектора экономики.

В процессе анализа данные показатели были рассчитаны (табл. 1) по областям Украины и АРК с целью комплексного анализа развития малого предпринимательства на макроуровне с помощью методики кластерного анализа и сгруппированы по уровню предоставления поддержки в 4 кластера. Данный анализ проведен по методу к-средних с помощью программного пакета Statistica 10 (рис. 1).

Показатели поддержки субъектов малого предпринимательства

Показатели	Порядок расчета	Описание
Доля от среднего уровня финансовой поддержки на 1 проект	$\varphi \bar{S} = \frac{\bar{S}_1}{\bar{S}_{общ}}$	$\varphi \bar{S}$ – удельный вес, $\bar{S}_{общ}$ – общий средний уровень финансирования на 1 проект, \bar{S}_1 – средний уровень финансирования на 1 проект по отдельному региону.
Уровень охвата финансовой поддержки	$S_x = \frac{Q_{m-n}}{Q_m}$	S_x – уровень охвата поддержкой МП, Q_{m-n} – количество МП, получивших поддержку, Q_m – общее количество МП.
Уровень удовлетворенности финансовой поддержкой	$S_s = \frac{Q_z}{Q_{sz}}$	S_s – уровень удовлетворенности поддержкой, Q_z – количество заявок на поддержку, Q_{sz} – количество удовлетворенных заявок.
Социальный эффект от поддержки	$S_{so} = \frac{Q_{r-s}}{Q_r}$	S_{so} – социальный эффект, Q_{r-s} – количество созданных и сохраненных рабочих мест от поддержки, Q_r – общее количество рабочих мест на МП.
Доля финансово-кредитной поддержки	$S_f = \frac{V_{fk}}{V_s}$	S_f – доля финансово-кредитной поддержки, V_{fk} – объемы финансово-кредитной поддержки, V_s – общий объем поддержки.

Источник: составлено автором

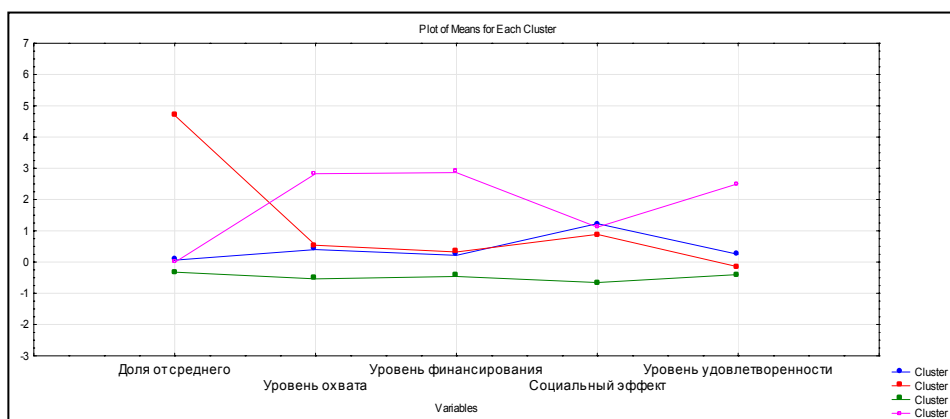

Рис. 1. Метод к-средних кластеризации областей Украины по показателям эффективности поддержки малого предпринимательства

Источник: рассчитано автором по данным [10, 11]

Анализируя полученные группы областей (рис. 1), можно констатировать, что наибольший социальный эффект при усредненных показателях импульсивности поддержки малого предпринимательства наблюдается в первом кластере, области которого располагаются в основном на граничной территории Украины и территориально не связаны между собой. Однако в характеристике данного кластера можно выделить области с высокой долей информационной и консультационной поддержки, что обуславливает большую направленность на косвенные методы поддержки при ограниченности бюджетных средств. В первый кластер входят Волынская, Донецкая, Ивано-Франковская, Хмельницкая, Черновицкая, Черниговская области.

Второй кластер областей отличается наибольшим уровнем финансовой поддержки на 1 проект, но при этом остальные показатели находятся на среднем уровне, что говорит о нецелесообразности выделения больших средств на 1 проект. Данный кластер состоит из Луганской области.

Наименее результативным по поддержке сектора малого предпринимательства, но наиболее численным является третий кластер, состоящий из 16 областей Украины: АРК, Винницкая, Днепропетровская, Житомирская, Закарпатская, Запорожская, Киевская, Кировоградская, Львовская, Николаевская, Одесская, Ровенская, Сумская, Тернопольская, Харьковская и Херсонская области. Данный кластер характеризуется неэффективностью мероприятий по поддержке субъектов малого предпринимательства, а также отсутствием финансовых средств на данные мероприятия.

Наиболее эффективная система поддержки разработана и действует в Полтавской и Черкасской областях (четвертый выделенный кластер областей), находящихся в центральном районе государства. При средних объемах поддержки малого предпринимательства на 1 проект, данный кластер отличается

наибольшей результативностью реализации намеченных мероприятий. Можно констатировать, что в данном регионе Украины достаточно серьезное значение уделяется системе поддержки малого предпринимательства и его финансированию

Для более детального рассмотрения вопроса неравномерности предоставления финансовой поддержки и потребности в ней в областях Украины и АРК, автором предлагается применение методов кластерного анализа для исследования развития субъектов малого предпринимательства на региональном уровне, а также соотнесение данных кластеров с результатами кластеризации по уровню финансовой поддержки. Для этого предлагается использовать показатели эффективности малых предприятий в обеспечении занятости и объемах реализованной продукции, рассчитанные по областям как среднее на 1 малое предприятие (рис. 2).

С помощью метода к-средних была проведена группировка областей Украины и АРК в 4 кластера по уровню развития субъектов малого предпринимательства. Наиболее эффективными являются 2-й и 1-й кластеры. Рассматривая полученные кластеры развития малых предприятий по регионам страны, можно говорить о кластере № 2 как самом развитом по показателям эффективности развития малых предприятий. В данный кластер входят наиболее промышленно развитые области Украины – Днепропетровская и Донецкая. Высокий уровень развития в данных областях малых предприятий может обуславливаться их концентрацией в крупных финансовых центрах.

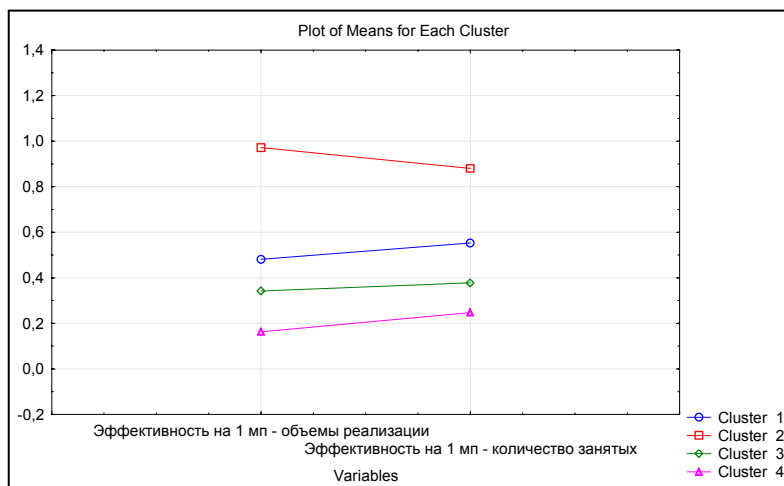

Рис. 2. Метод к-средних кластеризации областей Украины и АРК по показателям эффективности развития субъектов малого предпринимательства
Источник: рассчитано автором по данным [10]

В первый кластер входят малые предприятия также крупных развитых областей и финансовых центров: Луганская, Львовская, Одесская и Харьковская области.

Третий кластер отличается средним уровнем эффективности деятельности малых предприятий. Данные области также являются крупными центрами. Данный кластер состоит из АРК, Запорожской, Киевской и Полтавской областей.

Четвертый кластер по эффективности развития малых предприятий является наиболее многочисленным и характеризуется наиболее низкой эффективностью – в него входят 15 областей Украины: Винницкая, Волинская, Житомирская, Закарпатская, Ивано-Франковская, Кировоградская, Николаевская, Ровенская, Сумская, Тернопольская, Херсонская, Хмельницкая, Черкасская, Черниговская и Черновицкая области.

При этом для разработки предложений по совершенствованию существующей системы поддержки малого предпринимательства на макроуровне автором проводится анализ путем соотнесения результатов двух проведенных кластерных анализов по областям Украины и АРК как по уровню развития малых предприятий, так и по уровню их поддержки. Данное соотнесение позволит разрабатывать программы развития на национальном уровне, включая региональные аспекты развития и поддержки малых предприятий по областям. Таким образом, были соотнесены области Украины и АРК по уровню развития малых предприятий, затем по уровню их поддержки, и на основе данного соотнесения автором сделаны выводы относительно соответствия эффективности реализации мероприятий по поддержке в каждой области с запланированным уровнем эффективности. Затем данные области были сгруппированы в кластеры по этим трем параметрам.

Проводя анализ соотношения уровня развития малых предприятий и уровня их поддержки можно констатировать, что отвечает необходимости предоставления поддержки программы Львовской, Одесской, Харьковской и Днепропетровской областей (поскольку в данных областях малые предприятия развиваются эффективно и без поддержки, то ее минимальный объем можно считать приемлемым исходя из ограниченности бюджетных средств).

Относительно направления больших объемов средств в Луганскую область данное решение говорит о коррумпированности и теневых схемах распределения средств, поскольку малые предприятия, получившие финансовую помощь, обеспечили низкий социальный результат ввиду низкого уровня охвата малых предприятий. Выделение больших объемов финансовых средств на мероприятия по поддержке малого бизнеса в данном случае является нецелесообразным.

Донецкая область входит в кластер с высокими показателями развития малых предприятий и при средних объемах поддержки малого предпринимательства прослеживается ее максимальный социальный

эффект. Остальные области данного кластера по показателю поддержки (Волинская, Ивано-Франковская, Хмельницкая, Черновицкая и Черниговская) характеризуются слабым качеством развития малых предприятий, поэтому мероприятия по поддержке являются более чем необходимыми.

Полтавская и Черкасская области имеют довольно низкие показатели качественного развития малых предприятий. Но по степени финансирования, охвата, уровню удовлетворенности поддержкой малого предпринимательства данные области находятся на самом высоком уровне, что говорит о целесообразности данных мероприятий.

Оставшиеся области 3-го и 4-го кластеров по показателям развития малых предприятий приходятся на 4-й кластер относительно поддержки, который характеризуется практически полным ее отсутствием. Данные области целесообразно поддерживать в большей степени. Их положение является крайне неудовлетворительным. Это Автономная республика Крым, Запорожская, Киевская, Винницкая, Житомирская, Закарпатская, Кировоградская, Николаевская, Ровенская, Сумская, Тернопольская и Херсонская области. Выводы из проведенного исследования представлены в картографическом виде на рисунке 3.

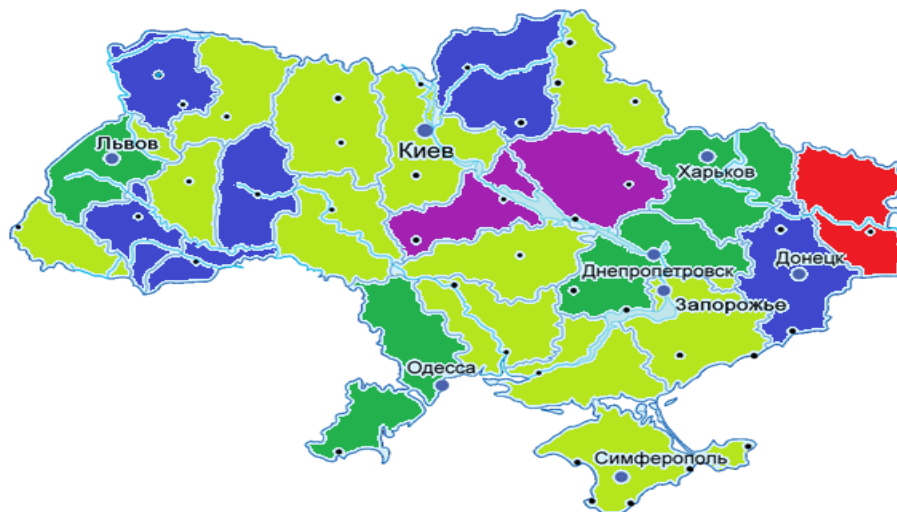

Рис. 3. Картографическое представление соответствия поддержки уровню ее необходимости на национальном уровне
Источник: составлено автором

В картографическом представлении соответствия поддержки уровню развития малых предприятий (рис. 3) более темным цветом выделены области, в которых мероприятия по поддержке соотносятся с уровнем развития малых предприятий, независимо от качества предоставляемой поддержки (кроме Луганской области). Проводя данный анализ можно констатировать, что в 12 из 24-х областей Украины и АРК разработка программ по поддержке малого предпринимательства отличается результативностью исходя из общенационального планирования развития малых предприятий. В остальных же 12 областях и АРК данные мероприятия являются несогласованными, а поддержка является минимальной и фрагментарной. Как видно из данной карты (рис. 3), наиболее соотносящимися с необходимостью поддержки является центрально-восточная часть Украины, а также частично западная и юго-западная части.

Выводы. На основе анализа результативности разработки программ по поддержке малого бизнеса на региональном уровне автор считает необходимым проводить планирование развития малого предпринимательства на национальном уровне. При этом поддержка должна предоставляться диверсифицировано и только тем субъектам малого предпринимательства, которые будут способствовать повышению занятости населения и объемов реализованной продукции.

Рациональным будет объединение областей из общих кластеров по показателям развития субъектов малого предпринимательства, поскольку в них можно разрабатывать общие мероприятия по стимулированию развития данного сектора. Как отмечают Жукевич С. М. и Савчук Л. И. [12] в своем исследовании «Одним из наиболее перспективных направлений дальнейшего развития малого предпринимательства в Украине является развертывание различных форм организационных объединений малых предприятий». Поэтому и мероприятия по поддержке малого бизнеса перспективно будет связать для областей со схожими проблемами развития в данной сфере.

При этом распределение средств на поддержку малого предпринимательства предлагается осуществлять централизованно на национальном уровне. С целью препятствия распространению коррумпированных схем распределения данных средств в рамках кластерных объединений предлагается создание специальных органов (не государственных), которые будут открыто и качественно распределять объемы финансовых средств, направляемых на поддержку малых предприятий, а также определять объемы финансовых средств, выделяемых для стимулирования развития малого предпринимательства для каждой области данного кластера.

1. Савченко В. Ф. Державне регулювання підприємництва в Україні в умовах нестабільної трансформаційної економіки / В. Ф. Савченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2012. – № 3 (15). – С. 167–172.
2. Васильців Т. Г. Удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності в Україні / Т. Г. Васильців // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 145–150.
3. Ткач Є. В. Напрями розширення та вдосконалення спектру банківських продуктів і технологій для інноваційно-активного малого бізнесу / Є. В. Ткач // Збірник наукових праць ДНУ «Економічний простір». – 2008. – № 11. – С. 132–140.
4. Антонов А. В. Вдосконалення інституційних механізмів підтримки підприємництва на сільських територіях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=530>
5. Приймак В. І. Удосконалення механізму розвитку малого підприємництва і зайнятості населення / В. І. Приймак // Науковий Вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць. – 2006. – Вип. 16.7. – С. 225–231.
6. Солоїд О. В. Концепція підтримки конкурентоспроможності малих підприємств / О. В. Солоїд // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 4. – С. 106–109.
7. Пивоваров М. Г. Інституційні механізми державної підтримки розвитку малого підприємництва в національному господарстві й регіонах / М. Г. Пивоваров // Держава та регіони : науково-виробничий журнал. – 2012. – № 5 (58). – С. 52–59.
8. Розвиток малих підприємств (статистичне оцінювання впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність країни) : монографія / [І. Г. Мансуров, С. С. Ващаєв, С. Г. Дрига та ін.]. – К. : КНЕУ, 2009. – 181 с.
9. Кизим М. О. Оцінка якості цільових програм державної підтримки розвитку малого бізнесу / М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко, Н. І. Полторак ; НАН України, Наук.дослід. центр індустр. пробл. розвитку. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2009. – 327 с.
10. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності 2010 : статистичний збірник / [ред. І. М. Жук]. – К. : Державний комітет статистики України, 2009. – 327 с.
11. Звіт про роботу фондів підтримки підприємництва, створених за участю УФПП, за 2011 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Українського фонду підтримки підприємництва. – Режим доступу : http://ufpp.gov.ua/results_activity.php
12. Жукевич С. М. Роль і місце малого бізнесу в Україні: ретроспективний аналіз і перспективи розвитку / С. М. Жукевич, Л. І. Савчук // Інноваційна економіка – 2013. – № 1 (39). – С. 21–24.

References

1. Savchenko V. F. Derzhavne rehulivannia pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh nestabilnoi transformatsiinoi ekonomiky / V. F. Savchenko // Naukovyi visnyk ChDIEU. - 2012.- 3(15). - S. 167-172.
2. Vasylytsiv T. H. Udokonalennia derzhavnoho rehulivannia pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini / T. H. Vasylytsiv // Stratehichni priorytety. – 2009 r. – 1(10). – S. 145 – 150.
3. Tkach Ye. V. Napriamy rozshyrennia ta vdokonalennia spektru bankivskykh produktiv i tekhnolohii dlia innovatsiino-aktyvnoho maloho biznesu / Ye. V. Tkach // Zbirnyk naukovykh prats DNU «Ekonomicnyi prostir». – 2008. – 11. – S. 132–140
4. Antonov A. V. Vdokonalennia instytutsiinykh mekhanizmiv pidtrymky pidpriemnytstva na silskykh terytoriakh [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu : <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=530>
5. Pryimak V. I. Udokonalennia mekhanizmu rozvytku maloho pidpriemnytstva i zainiatosti naselennia/V. I. Pryimak//Naukovyi Visnyk NLTU Ukrainy :Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats.–2006. –Vyp. 16.7. – S. 225-231.
6. Soloid O. V. Kontseptsiia pidtrymky konkurentospromozhnosti malykh pidpriemstv. Herald of Khmelnytsky National University. – 2011. Issue 6. Vol. 4. S. 106–109.
7. Pyvovarov M. H. Instytutsiini mekhanizmy derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho pidpriemnytstva v natsionalnomu gospodarstvi y rehionakh /M. H. Pyvovarov// Derzhava ta rehiony : naukovo-vyrobnychiy zhurnal. -2012. –5(58). - S. 52-59.
8. Mantsurov I. H. Rozvytok malykh pidpriemstv (statystychno otsiniuvannia vplyvu na ekonomichne zrostannia ta konkurentospromozhnist krainy): monohrafiia / I. H. Mantsurov, S. S. Vashchaiev, S. H. Dryha ta in.– K.: KNEU, 2009. – 181 s.
9. Kyzym M. O. Otsinka yakosti tsilovykh proham derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho biznesu / M. O. Kyzym I. Yu. Matiushenko N. I. Poltorak; NAN Ukrainy, Nauk doslid. tsentr industr. probl. rozvytku. - Kh.: VD «INZhEK», 2009. – 327 s.
10. Statystychnyi zbirnyk «Diialnist pidpriemstv – subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti 2010» / red. I. M. Zhuk. – K.: Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy, 2009. – 327 s.
11. Zvit pro robotu fondiv pidtrymky pidpriemnytstva, stvorenykh za uchastiu UFPP, za 2011 rik [Elektronnyi resurs] / Ofitsiyni sait Ukrainskoho fondu pidtrymky pidpriemnytstva. – Rezhym dostupu do materialiv: http://ufpp.gov.ua/results_activity.php
12. Zhukevych S. M. Rol i miste maloho biznesu v Ukraini: retrospektyvnyi analiz i perspektyvy rozvytku / S. M. Zhukevych, L. I. Savchuk //Innovatsiina ekonomika – 2013. - 1(39). – S. 21-24.

Рецензія/Peer review : 18.7.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: д.э.н., профессор кафедры международной экономики
Таврического национального университета имени В. И. Вернадского Никитина М. Г.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ РЕФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ

У статті доводиться неспроможність класичної економічної теорії пояснити складні нелінійні процеси і явища, що відбуваються в відкритих, нерівноважних, нестійких економічних системах. Також в статті здійснено спробу синтезувати основні положення синергетичної економіки та інституціоналізму в контексті економічної системи України. Описується схема інституційних змін, яка б могла сприяти виходу національної економіки на якісно нові аттрактори і забезпечити стійке економічне зростання.

Ключові слова: система, синергетика, інституції.

D.V. POKOTILOV

Tavrical National University, Simferopol, Ukraine

FEATURES OF THE INSTITUTIONAL REFORMATIONS IN UKRAINE

Abstract – The article deals with a new for a modern economic theory of Ukraine synergetic paradigm. A theoretical definition of synergetic as a science is given; its subject and object are defined. Incapability of classical economic theory to explain complicated nonlinear processes and phenomena that take place in the open unbalanced, unsteady economic systems is proved. The attempt to synthesize the main items of synergetic economics and institutionalism in the context of the economic system of Ukraine is made. The scheme of institutional changes that could promote the outgoing of national economics on quantitatively new attractions and provide durable economics growth is described.

Key words: system, synergetic, institutions.

Постановка проблеми. У соціально-економічних системах, що трансформуються, відбувається інтенсивний пошук теоретичних концепцій, у яких ринкові системи повинні бути подані не лише з позицій їхнього функціонування, а і з позицій генезису. На думку низки дослідників, у розв'язанні цієї проблеми на перше місце виходять досягнення інституціональної теорії, яка спрямована на пошук шляхів формування ефективних ринкових інститутів і посилення їхнього впливу на прискорення темпів економічного розвитку. Вибір конкретного сценарію інституційних змін в Україні має бути здійснений на основі врахуванні особливостей перехідних систем економіки та концептуально новому методологічному підході до формування інституційної архітекτονіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У галузі аналізу проблем інституційних змін у перехідних системах широко відомі праці Д.Норта, А.Алчiana, Р.Капелюшнікова, Р.Нурсева, А.Олейника, В.Полтеровича, В.Радаєва, В.Тамбовцева, А.Шастітко, В.Гейця, А.Гриценка, С.Архієреєва, В.Тарасевича, О.Яременка та ін. Автори аналізують особистості формування інститутів у перехідних економіках, необхідність радикальних інституційних перетворень, висловлюють позиції щодо проблем становлення нової інституційної архітекτονіки. Проте наростання феноменів передбачуваності, невизначеності та спонтанності у процесах інституційних змін доводить необхідність використання нових методологічних підходів до цих проблем [1, с. 49].

Формулювання цілі статті. Метою статті є визначення особливостей інституційних систем перехідних суспільств, виокремлення основних чинників, що визначають складність і нелінійність інституційного вибору в умовах зростаючої невизначеності розвитку систем, що трансформуються, а також наведення основної схеми здійснення інституційних реформувань в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною особливістю інституційних систем перехідних суспільств є їх перебування в стані нерівноваги і невизначеності. Такі системи можуть бути кваліфіковані як відкриті складні нелінійні системи, що знаходяться в точці біфуркації – точці інституційного вибору [2, с. 258].

На думку Е.Петерса, біфуркація — це «явище, яке полягає в тому, що нелінійна динамічна система набуває удвічі більше рішень порівняно з тим, що було до досягнення критичного рівня» [3].

Поведінка системи поблизу точки біфуркації істотно ускладнюється. "В центрі уваги синергетики перебувають критичні точки, в яких система змінює характер своєї макроскопічної поведінки і може зазнавати нерівноважних фазових переходів між осциляціями, просторовими структурами і хаосом", — пише В.-Б.Занг [4].

Тому саму нелінійну нерівноважну систему можна визначити як таку, що "приховує" в собі біфуркації, тобто різноманіття можливих шляхів свого подальшого розвитку. Наочні уявлення біфуркацій можна співвіднести з одним із якнайдавніших архетипових образів — образом світового дерева [1, с. 49].

У момент біфуркації система може піти не оптимальним шляхом розвитку і через випадковість вибору вийти на таку, що йде вбік, траєкторію. З вищесказаного виходить, що в соціально-економічних системах перехідного типу визначальним чинником інституційних змін виступає чинник випадковості та невизначеності інституційного вибору. Для розуміння всієї складності процесів, що відбуваються в моменти інституційного вибору, досить формально визначити вид його функції:

$$V = F(X, Y, R, W, S),$$

де V — інституційний вибір в умовах невизначеності та випадковості; X — множина чинників, що піддаються впливу суб'єктів інституційних змін; Y — множина чинників, регулювати які неможливо (неформальні та випадкові реакції економічних агентів, непередбачені обставини); R — можлива кількість зовнішніх чинників, що впливають на інституційний вибір; W — кількість внутрішніх чинників, що впливають на інституційний вибір; S — множина можливих альтернатив, що виникають у процесі нелінійної взаємодії формальних і неформальних інститутів.

Таким чином, F як функція інституційного вибору визначається безліччю можливих альтернатив, але лише частина з них подається свідомому впливу суб'єктів інституційного вибору.

У наведеній нижче таблиці виокремлено чотири основні групи чинників, що визначають складність і нелінійність інституційного вибору в умовах зростаючої невизначеності та нерівноважності в розвитку соціально-економічних систем, що трансформуються [1, с. 51-52].

Таблиця 1

Чинники, що зумовлюють невизначеність інституційного вибору

Зовнішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Стан економіки країни і ступінь її інтегрованості у світову економіку і міжнародні економічні інститути ▪ Обсяг інституційних інвестицій ▪ Характер інституційних бар'єрів ▪ Механізми виникнення інституційних інновацій ▪ Характер політичної системи ▪ Співвідношення політичних сил і партій
Внутрішнє середовище	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Вплив груп спеціальних інтересів ▪ Ступінь впливу інституційних інноваторів ▪ Зміни в поведінці індивідів ▪ Ступінь активності організацій та їхня здатність обстоювати свої інтереси ▪ Діючий порядок зміни інститутів ▪ Активи й інструменти мегалідерів ▪ Стратегії учасників інституційних змін ▪ Ступінь відповідності нового інституту соціально-культурному середовищу ▪ Кількість учасників, зацікавлених в інституційних інноваціях
Мотивація суб'єктів інституційних змін	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Очікувані вигоди (зростаюча віддача) у процесі граничних інституційних змін ▪ Цінність (значущість) створюваних інститутів з погляду відповідності економічним інтересам ▪ Очікувані витрати, спрямовані на зміну інституційних норм ▪ Витрати на моніторинг і впровадження нових інститутів ▪ Легітимність упроваджуваних норм
Поінформованість про альтернативи	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Доступність інформації про наявні альтернативні норми і правила ▪ Інформація про переваги впроваджуваних інститутів ▪ Рівень моніторингу про результати впровадження нового інституту ▪ Ступінь конфліктності у процесі впровадження нового інституту ▪ Здібності адаптації нової норми до існуючого інституційного середовища

Враховуючи усі вищезазначені чинники, у якості основної схеми здійснення інституційних реформувань в Україні, на нашу думку, слід керуватися наступним алгоритмом дій:

В першу чергу, необхідно проаналізувати основні трансформаційні інститути, які впливають на самоорганізацію економічної системи країни, визначити причини їх неефективного функціонування, оскільки саме вони можуть стати рушійною силою подальшого економічного зростання і формування ефективної економічної політики.

Важливим трансформаційним інститутом на теперішньому етапі розвитку України є інститут інноваційного оновлення економіки.

Також увагу слід приділити становленню інституту контрактного права, який знаходиться в нашій країні на стадії зародження. У процесі його становлення великого значення набуває формування в країні дієвої правової системи, що забезпечує строге виконання законів і контрактів і невідворотність покарань за їх порушення.

В даний час в Україні для господарюючих суб'єктів сформувалися нерівні умови конкуренції, що пов'язано з утворенням такого явища, як "інституційний монополізм". Інституційний монополізм породжується перевагами, які одержує невелика група людей, що мають доступ до влади і системи законотворчості, і яку вони використовують в цілях створення нерівних умов конкуренції для різних господарюючих суб'єктів.

Значну увагу необхідно приділити інститутам міжнародної економічної діяльності, адже вони

роблять найбільший вплив на становлення національних інститутів в процесі участі країни в різних міжнародних організаціях, приєднання до яких виступає могутнім каталізатором інституційних змін [2, с. 259].

Таким чином, інститути трансформації, виступаючи параметрами порядку в розвитку інституційної системи, відповідальні за те, яку траєкторію руху вибирає соціально-економічна система в точці біфуркації, наскільки швидко вона рушить по новій траєкторії, чи буде стійка до зовнішніх впливів [2, с. 259].

Інститути трансформації додають соціально-економічній системі її якісну визначеність, і справляють визначальний вплив на всі інститути [2, с. 259].

З позицій економічної синергетики, перехідні економіки мають можливість різко пришвидшити економічний розвиток, проводячи економічну політику, направлену на формування фінансової макроекономіки. Для формування механізмів самоорганізації в економічній та інституційній системах, фінансова і монетарна політика як основні форми державного регулювання економіки, повинні не просто координуватися, а розглядатися як єдине і неподільне ціле. Це означає, що соціально-економічні системи, що самоорганізуються, вимагають формування якісно нової економічної політики держави.

Фінансові інститути мають визначальний вплив на становлення інституту підприємництва в Україні. Підприємство, з погляду системних властивостей ринку, було поставлене в умови ринкового хаосу, тому було вимушене формувати свої ринкові зв'язки "насліпо". Тому до проблеми фінансового оздоровлення і реконструкції підприємств необхідний диференційований підхід, виходячи зі значущості кожного конкретного підприємства в загальнодержавній виробничій інфраструктурі. Необхідно знайти інституційні способи позбавлення найбільш значущих підприємств від довгострокових боргів, вирішити відтермінування платежів за податковими заборгованостями, активніше використовувати інститут лізингу. Приватизація підприємств також повинна спонукати до активізації функції накопичення капіталу [2, с. 259].

Висновки. Отже, передумовами вирішення практичного завдання проведення якісних інституційних змін в економіці України є, по-перше, інституційні зміни повинні мати кооперативний і когерентний характер і стосуватися всіх складових інституційної системи. При спробі змінити тільки окремі інститути, функціонуюча система або пригнічує (гасить) подібні зміни, або ж деформує їх, і система повертається на попередню траєкторію; по-друге, необхідна узгодженість у функціонуванні, перш за все, системи фінансових інститутів, на базі яких держава проводить макроекономічну політику; по-третє, необхідні значні інституційні інвестиції, які повинні покривати витрати на створення, підтримку і моніторинг системи інститутів, що впроваджуються; по-четверте, необхідно подолати опір груп спеціальних інтересів, які не зацікавлені в радикальних інституційних змінах, оскільки вони втрачають квазіренду, що одержується внаслідок дії неефективних інститутів; по-п'яте, необхідно враховувати чинник часу і здійснювати інституційні реформи поетапно, у міру накопичення необхідної структурної інформації; по-шосте, в процесі проведення інституційних змін необхідно враховувати, що в розвитку інституційної системи, як і будь-якої синергетичної системи, існують періоди стійкого і нестійкого розвитку, що характеризуються нелінійними взаємодіями порядку і хаосу; по-сьоме, інституційну систему необхідно розглядати як складну відкриту систему з своїм життєвим циклом і чергуванням рівноважних і нерівноважних станів [2, с. 260].

Література

1. Решетило В. П. Біфуркаційний характер інституційних змін соціально-економічних систем перехідного типу / В. П. Решетило // Економічна теорія. – 2007. – № 4. – С. 49–58.
2. Кудин С. Синергетика інституційних змін економіки України / С. Кудин, Ю. Миронович // ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ – 2008. – № 39. – С. 257–260.
3. Петерс Э. Хаос и порядок на рынках капитала. Новый аналитический взгляд на цикличность, цены и изменчивость рынка / Петерс Э. – М., 2000. – С. 296.
4. Занг В. Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / Занг В. Б. – М., 1999. – С. 290.

References

1. Reshetylo V. P. Bifurkatsiynny kharakter instytutsiynykh zmin sotsial'no-ekonomichnykh system perekhidnoho typu / V. P. Reshetylo // Ekonomichna teoriya. – 2007, №4. – S. 49–58.
2. Kudyn S., Myronovych Yu. Synerhetyka instytutsiynykh zmin ekonomiky Ukrainy/S. Kudyn// VISNYKL'VIV. UN– TU – 2008, № 39. - S. 257-260.
3. Peters Э. Khaos y porядok na ryinkakh kapytala. Novy analytychesky vzhlyad na tsyklychnost', tseny y yzmenchivost' rynku. — М., 2000. — S. 296.
4. Zanh V. B. Synerhetycheskaya ekonomyka. Vremya y peremeny v nelyneynoy ekonomycheskoj teoryu. — М., 1999. — S. 290.

Рецензія/Peer review : 12.9.2013 р.

Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: к.е.н., доцент, кафедра економічної теорії, Таврійський національний університет,
Федоров Ілля Олександрович

АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ СПЕЦІАЛЬНОГО ФОНДУ ЯК ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

В даному дослідженні проаналізовано ринок інформаційних технологій щодо автоматизації облікового процесу в бюджетних установах, визначені особливості найбільш поширених продуктів. Визначені основні проблеми, з якими може стикатися бюджетна установа при впровадженні автоматизованого обліку. Запропоновано основні елементи автоматизації обліку операцій з коштами спеціального фонду як частини загальної системи управління вищим навчальним закладом.

Ключові слова: автоматизація обліку, бюджетна сфера, вищий навчальний заклад, система ERP.

NATALIA OLEKSANDRIVNA RUDENKO

Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

AUTOMATION OF SPECIAL FUND INCOMES AND EXPENDITURES ACCOUNTING AS PART OF UNIVERSITY'S MANAGEMENT

Abstract: Implementation of new software in the accounting of business transactions in the public sector needed to improve the utilization of public funds.

In this article the author analyzed market of information technologies to automate accounting process in budgetary institutions, and most popular products were marked out. The basic problems in the process of implementation the budget institution automated were emphasized. The basic elements of the automation of operations of the special fund as part of the overall system of higher education institution were proposed.

Features of the automation of accounting in state universities were marked out. The necessity of implementing ERP (enterprise resource planning) system for institutions of higher education was proposed.

Keywords: accounting automation, budgetary sphere, higher education organization, enterprise resource planning system.

Постановка проблеми. В контексті постійного розвитку інформаційних технологій сфера бухгалтерського обліку в суб'єктів господарювання (як з бюджетною формою фінансування, так і з госпрозрахунковою) не зможе уникнути впровадження повної чи часткової автоматизації обліку операцій. Позабюджетна сфера є досить висококонкурентним середовищем, тому темпи впровадження інформаційних технологій (в т.ч. в обліку та аналізі) в ній значно вищі, ніж в бюджетній сфері. Однак, при відповідному зростанні попиту з боку установ державного сектору, виникла і достатня пропозиція програмних продуктів, яка дозволяє врахувати особливості бюджетного та позабюджетного фінансування в межах установи. Залежно від розмірів, галузі діяльності підприємств (установ) та інших параметрів можуть застосовуватися різні за складністю програмні продукти.

Аналіз останніх досліджень. Проблема автоматизації обліку та аудиту в цілому займалися такі вчені, як Голюков В.І., Демченко Т.А., Євдокимов В.В., Козак М.І., Писаревська Т.А., Терещенко Л.О., Шквир В.Д., особливості автоматизації процесів обліку в бюджетних установах в своїх роботах відмічали Барановська С.П., Гуцайлюк Л.О., Хорунжак Н.М., Шара О.І. та інші. Однак існує необхідність деталізувати підходи до побудови програмного продукту для особливого виду бюджетних установ – вищих навчальних закладів.

Метою даної роботи є визначення особливостей, які характерні для процесів автоматизації обліку коштів спеціального фонду в державних вищих навчальних закладах, основних проблем і шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження, проведеного науково-практичним виданням «Дебет-Кредит» в 2010 році, найбільшу частку в інформаційних технологіях щодо автоматизації обліку на підприємствах займали електронні таблиці MS Excel (62%), на другому місці – «1С: Підприємство 7.7», «Галактика», «Парус» та інші (28%), на третьому – продукти платформи «1С: Підприємство 8» із вбудованими рішеннями з фінансового планування та бюджетування (приблизно 7%). Також дане дослідження показало недостатній ступінь задоволення бухгалтерів програмними продуктами, що може бути викликано або недостатньою кваліфікацією робітників, або недостатнім рівнем розробки програмного забезпечення [1, с.25]. Для потреб обліку на невеликих підприємствах може бути достатнім використання MS Excel, трудомісткість облікової роботи в якій буде мінімальною при відносно малих оборотах. Але при значних обсягах реалізації підприємства внесення вручну інформації, без перевірки подвійним записом, та поряд з неможливістю пов'язувати дані з інших програм (імпортувати та експортувати) може призвести до накопичення помилок та зниження ефективності діяльності бухгалтерської служби. Програмні продукти, які за результатами дослідження зайняли друге місце, являють собою бази оперативного обліку, які дозволяють планувати грошові потоки та контролювати платежі, здійснювати облік та планування доходів і витрат за видами бізнесу тощо. Але і ці програмні продукти не позбавлені певних недоліків. Втім, здебільшого вони стосуються повноти ведення управлінського обліку і надання відповідної достовірної інформації для своєчасного і обґрунтованого прийняття рішень.

Значна кількість представників середнього та великого бізнесу в світі застосовують системи ERP (Enterprise Resource Planning) – планування ресурсів підприємства. Лідером на цьому ринку є компанія «SAP AG», найбільш широко відомий продукт SAP R/3. Частка компанії складає 49,6% ринку рішень для управління підприємством за даними звіту IDC, провідної міжнародної дослідницької та консалтингової компанії. Ця компанія є лідером на ринках СНД – займала майже 50% ринку Російської Федерації в 2007 році (для порівняння, на цьому ж ринку по 15% – «Oracle» та «1С», Microsoft Dynamics – 7,8% та «Галактика» – 4,7%) [2]. ERP орієнтована на роботу з фінансовою інформацією і можливість планування різних ресурсів підприємства.

Переважає більшість систем обліку і управління підприємством розроблялася для суб'єктів підприємницької діяльності, які не є бюджетними установами. Однак на даний момент майже всі представники ринку можуть запропонувати програмні продукти саме для бюджетних установ, а деякі спеціально для ВНЗ. До бюджетних установ пізніше, ніж для комерційних підприємств дійшла черга автоматизації обліку і управління. Багато в чому завдяки існуванню спеціального фонду, оскільки він в деякій мірі відображає госпрозрахункову діяльність установи. Згідно з вищенаведеним даним дослідженням щодо вітчизняних підприємств, окрім продукту MS Excel, широко застосовуються програмні продукти: «1С: Підприємство», «Галактика», «Парус». Кожен з них має спеціально розроблений продукт для бюджетних установ.

Впровадження автоматизації обліку будь-якого рівня прямо впливає на його організацію, а наявність чи відсутність ефективного програмного продукту стає одним з визначальних факторів цієї організації. Одна з основних переваг автоматизації – підвищена швидкість надання узагальненої інформації (звітних даних), яка стає принциповою перевагою в конкурентному середовищі. Робота з обліковою інформацією передбачає одноразове отримання даних та передачу узагальненої інформації за всіма потрібними напрямками для подальшого вільного використання. Впровадження в процес бухгалтерського обліку бюджетної установи програмного продукту проходить в декілька основних етапів [3]:

- оцінка необхідності та фінансових наслідків впровадження і експлуатації автоматизованих систем;
- обґрунтування вимог до програмного продукту та відповідного технічного забезпечення;
- впровадження обраного програмного продукту (в тому числі, навчання персоналу та налаштування забезпечення у відповідності до особливостей діяльності установи);
- післяпродажне обслуговування (приведення у відповідність програмного забезпечення змінам чинного законодавства, новим вимогам щодо інформації та звітності в самій установі тощо).

Перед початком процесу впровадження нового програмного продукту в облікову сферу установи необхідно визначити цілі такого впровадження і виокремити необхідні ділянки обліку (проаналізувавши їх взаємовплив та значення для загального результату діяльності установи). Можна розглядати автоматизацію лише обліково-аналітичного процесу в бюджетній установі (у відповідності до визначених потреб обліку доходів та видатків спеціального фонду). Однак, враховуючи достатню складність такого програмного продукту і зв'язок облікової інформації з іншими сегментами, на яких автоматизація не розповсюджується, було б неефективно замовляючи програмний продукт обмежити його лише одною важливою сферою і обійти інші пов'язані елементи. Звичайно, для бюджетної установи значну роль при замовленні програмного продукту будуть відігравати доцільність (враховуючи розміри установи та масштаби її діяльності), економічна ефективність (отримання більших економічних переваг від впровадження системи, ніж витрат на її придбання), наявність вільних фінансових ресурсів. При умові наявності достатніх ресурсів і потреби бюджетній установі необхідно здійснювати автоматизацію всіх сфер своєї діяльності.

Для ВНЗ це буде означати, що основними сегментами його інформаційної системи згідно із наявними двома чітко виділеними напрямками діяльності будуть навчально-науковий та фінансово-господарський сегменти (рис. 1). Кожен з основних сегментів буде мати декілька підпорядкованих йому підсистем [4].

В навчальному сегменті необхідно виділити навчальний процес, управління контингентом студентів та контроль за їх успішністю. Науковий сегмент відповідає за управління науково-дослідницькими роботами. Сегмент, що обслуговує фінансово-господарську діяльність може бути представлений плануванням та управлінням фінансами, бухгалтерським і податковим обліком (в разі необхідності), управлінням персоналом (в т.ч. в частині стипендій та заробітної плати), оперативним обліком, плануванням та управлінням закупівлями та управлінням наявним майном установи. Окрім цього, на стику названих великих сегментів утворюються такі системи, як приймальна компанія, кадровий облік, управління угодами та контрактами, управління аудиторним та житловим фондом. Такі системи входять до кіл декількох дрібних сегментів. Якщо повертатися до потреб автоматизації обліку доходів та видатків спеціального фонду, то автоматизація розрахунку навантаження по кафедрах установи в разі виділення в її структурі центрів фінансової відповідальності є необхідною.

В деяких програмних продуктах для автоматизації ВНЗ пропонується блок аналізу господарської діяльності та фінансового стану установи. Цей блок має право на існування для приватних ВНЗ, однак бюджетні установи мають свої особливості фінансування (відсутність прибутку як такого і суворе регламентація надходжень і видатків по обом фондам значно зменшує репрезентативність розрахованих

показників фінансового стану). Втім, для бюджетних установ може бути використаний інший набір показників аналізу господарської діяльності.

При здійсненні процесу автоматизації бухгалтерського обліку у ВНЗ необхідно звернути певну увагу на деякі особливості, які будуть притаманні лише в установах з бюджетним фінансуванням, а саме:

- можлива наявність декількох джерел надходження коштів (для ВНЗ джерела спеціального фонду це не просто можливість, а постійне і досить масштабне явище), що викликає наявність кількох рахунків (в національній валюті – відкриті в територіальних органах Державної казначейської служби та в іноземній валюті – в комерційних банках) та формування звітності окремо за джерелами надходження коштів (і в розрізі центрів відповідальності) та по установі в цілому, а також ведення обліку видатків в розрізі виділених підрозділів;

- можливість контролю виконання довготривалих договорів з поетапним виконанням (як контрактів на навчання, оплати за гуртожиток чи наймане житло, угоди з замовниками послуг чи наукових досліджень тощо), і розрахунком відповідних штрафних санкцій за порушення термінів чи обсягів сплати коштів за договорами;

- розрахунок фонду оплати праці (з урахуванням форм оплати, додаткових доплат за вчений ступінь та вчене звання, премії тощо) та розрахунок стипендіального фонду (тут пов'язаною ділянкою буде автоматизація контролю успішності навчання студентів, розрахунок їх рейтингу та місця в групі та на потоці);

- методика обліку основних засобів та ТМЦ (зважаючи на численність найменувань у вказаних ділянках обліку), із акцентуванням на спрощенні процесів пошуку карток, їх сортування та автоматизоване проведення операцій переоцінки та нарахування зносу; гнучкість при формуванні звітних форм (як обов'язкової звітності для зовнішніх користувачів, так і внутрішньої – для потреб ланки управління), які будуть враховувати специфіку діяльності установи;

- чіткий розподіл ділянок обліку (в т.ч. і прав введення та коригування облікової інформації, а також обов'язків) на АРМ працівників бухгалтерської служби; організація дієвої автоматизованої системи вимагає відповідний рівень технічного забезпечення; потрібно також приділити увагу обмеженню доступу до комп'ютерів бухгалтерії неавторизованими користувачами інформаційного простору ВНЗ, тобто створити закриту систему, щоб зменшити загрози зараження шкідливими програмами і втрати облікової інформації;

- організація навчання персоналу бухгалтерської служби (оскільки названа система буде охоплювати більше сфер діяльності бюджетної установи, ніж просто автоматизація обліку, то існує необхідність професійного навчання її користувачам для подальшої кваліфікованої та ефективної її експлуатації).

Стратегічні цілі функціонування ВНЗ (стратегії розвитку, передовий досвід діяльності та якості здійснюваних операцій, заснованих на баченні, місії та стратегії ВНЗ) можуть бути досягнуті тільки шляхом створення відповідного інформаційного забезпечення з використанням рішення системи ERP [5]:

- в навчальній сфері (освітні портали, форуми, системи для електронного навчання, віртуальні бібліотеки, бібліотечні системи, лабораторії, технічне забезпечення, практика тощо);

- в науковій сфері (дослідницьке обладнання, бібліотечні системи, підтримка проектних робіт, лабораторії, відповідне програмне забезпечення для наукових досліджень тощо);

- реалізація рішень для інших сфер (створення інформаційних систем щодо людських ресурсів, фінансових та облікових інформаційних систем, адміністративних систем (в т.ч. документообіг), маркетингової системи, рішення для типографії та відділу продажів тощо);

- адміністративна підтримка для навчального (студентська інформаційна система) та наукового процесів (дослідницька інформаційна система).

Розвиток систем ERP був і залишається єдиною можливим способом для досягнення таких цілей, оскільки включає в себе узагальнений погляд на всі сфери діяльності ВНЗ та узагальнену інформаційну базу для даних та здійснення операцій.

Конкурентне середовище, в якому функціонують всі вищі навчальні заклади, потребує використання останніх розробок в управлінні організацією для збереження ринкової ніші та зростання доходів. Впровадження автоматизації лише в секторі бухгалтерського обліку недостатньо, оскільки облік являє собою складову частину управління установою. Для підвищення ефективності управління вищим навчальним закладом в цілому необхідно охопити одною автоматизованою системою всі сфери його діяльності: навчальну, наукову та адміністративну.

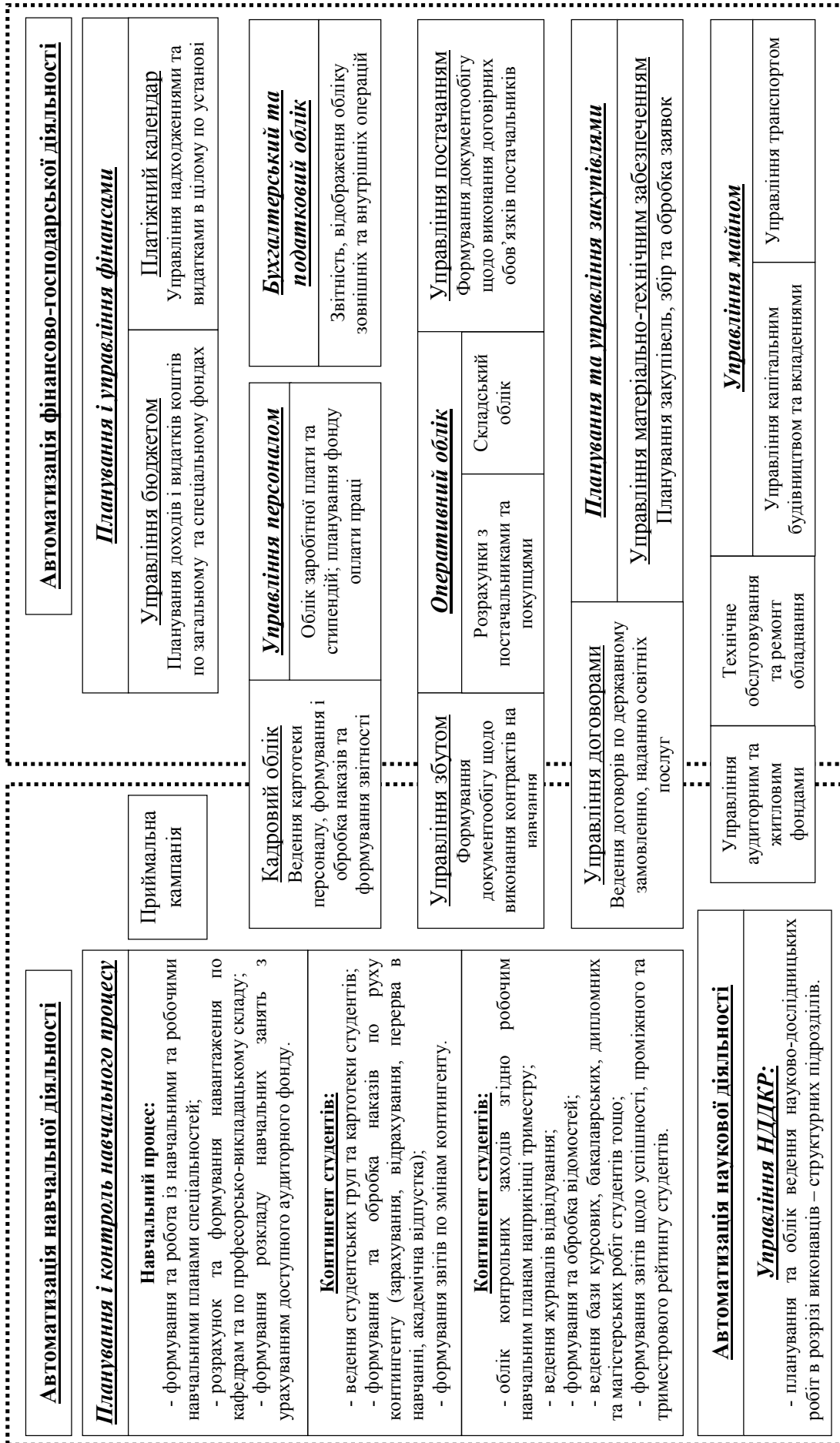

Рис. 1. Можлива архітектура рішення автоматизації діяльності вищого навчального закладу

1. Багатоликий управлінський облік – автоматично з “Дебетом-Кредетом” // Дебет-Кредит. – 2010. – № 3/4. – С. 25–30.
2. IDC Russia Enterprise Application Software 2008–2012 Forecast and 2007 Vendor Share, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2008/08/04/310487>
3. Бондар Р.В. Проблема автоматизації бухгалтерського обліку у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Бондар Р.В. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Economics/41355.doc.htm
4. Автоматизированная система управления вузом Галактика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.galaktika.ru/vuz/arxitektura.html>
5. Implementing ERP Systems in Higher Education Institutions. Leo Zornada MSc., Tamara Bertok Velkavrh MSc. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uprm.edu/cti/docs/patsi/DeploymentStudy/01491143.pdf>

References

1. Bahatolykyu upravlins'kyu oblik – avtomatychno z “Debetom-Kredetom” // Debet-Kredyt – №3/4. – 2010. – С. 25-30.
2. IDC Russia Enterprise Application Software 2008-2012 Forecast and 2007 Vendor Share, 2008 p. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.cnews.ru/news/top/index.shtml?2008/08/04/310487>.
3. R.V. Bondar. Problema avtomatyzatsiyi bukhgalters'koho obliku u vyshchomu navchal'nomu zakladi. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/5_NITSB_2009/Economics/41355.doc.htm
4. Avtomatyzirovannaya sistema upravlenyya vuzom Halaktyka. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.galaktika.ru/vuz/arxitektura.html>
5. Implementing ERP Systems in Higher Education Institutions. Leo Zornada MSc., Tamara Bertok Velkavrh MSc. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.uprm.edu/cti/docs/patsi/DeploymentStudy/01491143.pdf>

Рецензія/Peer review : 10.9.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор б.в.з. кафедри обліку і аудиту ЧДУ ім. П.Могили - Великий Ю.В.

УДК 338.24

И.А. ЦЫКУНОВ

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, г. Симферополь

РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭНЕРГОСБЕРЕГАЮЩЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

В статье исследованы проблемы энергосбережения в экономике Украины, определены проблемы энергосбережения как элемента национальной энергетической безопасности. Рассмотрены направления экономической политики Украины. Определены основные субъекты системы государственного регулирования энергетической безопасности. Особое внимание уделяется анализу направлений повышения эффективности использования топливно-энергетических ресурсов. Определены основные инструменты повышения эффективности потребления энергетических ресурсов. Особое внимание уделено анализу условий реализации национальной энергетической безопасности. Определены функции государственного регулирования энергосбережения.

Ключевые слова: национальная экономика, энергетика, энергетическая безопасность, энергосбережение, эффективность, государственное регулирование.

I.A. TSYKUNOV

Taurida National university of the name V.I. Vernadskiy

ADJUSTING OF ENERGY-SAVING ACTIVITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE

Abstract - In the article the problems of energy-savings are investigational in the economy of Ukraine, the problems of energy-savings are certain as an element of national power safety.

Directions of economic policy of Ukraine are considered. The basic subjects of the system of government control of power safety are certain. The special attention is spared to the analysis of directions of increase of efficiency of the use of fuel and energy resources. The basic instruments of increase of efficiency of consumption of power resources are certain. The special attention is spared to the analysis of terms of realization of national power safety.

The functions of government control of energy-savings are certain.

Keywords: national economy, energy, power safety, energy-savings, efficiency, government control.

Введение. Регулирование национальной экономики – противоречивый, многофакторный и многофункциональный процесс. Однако проблеме взаимосвязи и соотношения элементов управления экономикой на разных уровнях уделяется недостаточное внимание. В научной литературе широко дискутируется вопрос: государство или рынок должны управлять экономическими, научно-техническими экологическими и другими процессами. Как справедливо отмечали некоторые отечественные экономисты,

это одна из основных причин неэффективной работы или блокирования экономических регуляторов, которые должны успешно работать и совершенствоваться в современной экономике.

Постановка проблемы. В современной трансформационной экономике остро встает проблема регулирования энергосбережения как элемента национальной энергетической безопасности, что в современной экономике становится одним из главных факторов устойчивого экономического развития Украины. В отечественной экономике постоянно возрастает роль устойчивого и эффективного обеспечения энергетическими ресурсами национальных экономических агентов. Отечественные ученые все чаще обращают внимание не только на недостаток и ограниченность, но и на не эффективное использование энергетических ресурсов. Исследованием данных проблем в контексте национальной энергетической безопасности занимаются Геец Я.А., Жалило Я., Гальчинский А.С., Пастернак-Турашенко Г.А., Семенченко П.И., Ситник Г.П., Абдураманов М.М., Пригожев А.А., Власюк И., а также зарубежные исследователи: Вайцзеккер Э., Ловенсы Л., Дейли Д. и др. отмечавшие, что вопросы экономической безопасности связаны с эффективным использованием ресурсов.

Вместе с тем остаются малоисследованные вопросы регулирования эффективности использования энергетических ресурсов.

Целью статьи является определение проблем и исследование направлений регулирования энергосберегающей деятельности предприятий в рамках усиления энергетической безопасности национальной экономики Украины.

Результаты. Энергетическая безопасность связана с обеспечением текущих и перспективных потребностей в энергии с учетом возникновения чрезвычайных режимов функционирования экономики и преодоления угроз национальной энергетической безопасности.

Любой вид человеческой деятельности, любой вид производства не может обойтись без использования энергии. Среди условий использования энергии следует выделить, во-первых, условие ограниченности и, во-вторых, условие рациональности использования энергетических ресурсов. Последнее реализуется в энергосбережениях и энергосберегающих технологиях. Производство и потребление энергии требует определенных организационных действий экономических агентов, определенного регулирования.

Регулирование означает обеспечение организационной взаимосвязи и взаимодействия субъектов хозяйственной системы и их внутренних элементов, определение направлений, упорядочение позиций и действий каждого из агентов. Практика хозяйственной жизни показывает, что все эти явления и процессы одновременно объединены и самостоятельны. Они находятся в функциональной зависимости, имеют определенные распоряжение, им присущи динамизм, и внутренние взаимозависимости структурных элементов.

Хозяйственное регулирование – преимущественное воздействие на объект хозяйствования. Задачи регулирования определяются субъектами регулирования.

По нашему мнению, в условиях трансформации национальной экономики, государственное регулирование раскрывается в качестве структурного блока хозяйственного механизма. И его развитие происходит во взаимодействии с развитием его элементов управления предприятиями, наличием монополизма, ограниченностью ресурсов, историческими и социальными условиями. Совершенствование системы государственного регулирования достигается на основе комплексного использования более эффективных методов взаимодействия на экономические, технологические, организационные и другие процессы, при рациональном выборе приоритетов развития национальной экономики.

Все субъекты системы государственного регулирования на всех уровнях используют в той или иной мере все методы регулирования процессов энергосбережения. Так в законе Украины «Об энергообеспечении» дано определение энергосбережения – «діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економічне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних та правових методів» [1].

Основными направлениями повышения эффективности использования топливно-энергетических ресурсов являются:

- внедрение новых и совершенствование существующих технологий, создание новых энергосберегающих производственных технологий;
- автоматизация технологических процессов, внедрение регулируемых электроприборов;
- повышение эффективности работы котельных;
- внедрение новых энергоэффективных производственных систем;
- оснащение приборами учета и регулирования расхода основных энергоносителей;
- поиск и использование местных видов энергетических ресурсов, видов топлива, утилизация вторичных энергоресурсов.

Для реализации энергосберегающего потенциала необходимы конкретные меры по реализации и значительно облегчающие проблему удовлетворения потребностей экономики в топливе и энергии. Для этого необходимо создать механизм экономического и эффективного использования энергии. Механизм должен проявляться в системе льгот, санкций и дотаций, развитии нормативно-технической базе энергопотребления, соответствующей ценовой политике на топливо и энергию. Система должна

реализовываться в комплексе государственных стандартов и нормативов, регламентирующих энергопотребление производства; технологических процессов сертификации производства работ, соответствия технологических процессов стандартам энергопотребления.

В соответствии с концепцией экономической механизм в сфере энергопотребления должен учитывать ряд инструментов, направленных на повышение заинтересованности в эффективном потреблении энергоресурсов:

- льготное налогообложение предприятий и учреждений-потребителей топлива и производителей энергопотребляющего оборудования, новых теплоизоляционных материалов; необходимо проводить льготную налоговую политику для стимулирования энергосбережения;
- финансирование энергосберегающих проектов и программ с участием национальных фондов энергосбережения, в т.ч. и за счет кредитных ресурсов;
- ускорение амортизации по эффективному энергосберегающему оборудованию и оборудованию контроля потребления энергоресурсов;
- финансовая поддержка предприятий-производителей и потребителей энергоресурсов, производителей энергосберегающей техники в форме дотаций из бюджетных и внебюджетных фондов, финансирование опытно-конструкторских разработок по разработке использования вторичных энергоресурсов;
- разработка системы экспортных квот и лицензий на экономию энергоресурсов в объемах, необходимых для оплаты услуг инвесторов;
- льготные таможенные пошлины на импорт специального оборудования и материалов, повышающих энергоэффективность национальных предприятий;
- установление экономической ответственности для агентов нерационально потребляющих топливно-энергетические ресурсы, производящих энергетически не совершенное оборудование, отстающее от мировых стандартов.

Важным экономическим фактором энергосбережения являются цены на топливо-энергетические ресурсы. И чем они выше, тем более жестким должно быть их воздействие на эффективность использования энергии, и тем более сильными инфляционные процессы. Последнее говорит о необходимости государственного регулирования цен на энергоносители в сфере «естественных» монополий, производящих электроэнергию, газ, теплоснабжение [2].

Определяющим здесь будет регулирование цен на газ и нефть как на базовые энергоносители энергодолга страны, предельными условиями установления цены на них будут следующие факторы:

- обеспечение самофинансирования отрасли (нижняя граница цены);
- цены мирового рынка (верхняя граница цены);
- структурное соотношение цен на первичные энергоносители, чтобы сохранить конкурентоспособность вторичных и нетрадиционных энергоресурсов.

Такой подход возможен, чтобы обеспечить экономические условия функционирования нефтеперерабатывающей, угольной и газовой отраслей. В тоже время неизбежны дотации для угольной и газодобывающей промышленности и определенной избыточности цен, сдерживающих нерациональное энергосбережение.

Условием реализации национальной энергосберегающей стратегии является организация регулирования этими процессами. Основными формами такого управляющего воздействия должны быть следующие:

- отслеживание функционирования действующего механизма энергосбережения и разработка совместно с другими органами управления разработкой предложений по его совершенствованию;
- управление энергосбережением как на национальном, так и региональном уровнях;
- организация разработки программ энергосбережения, участие в финансировании и их реализации, контроль за исполнением;
- руководство деятельностью Государственного энергетического надзора и энергетической экспертизой;
- координация и участие в финансировании работ по созданию государственной системы стандартов и нормативов в энергоиспользовании;
- координация деятельности отраслевых организаций и организация координации связей между национальными и региональными органами энергоснабжения, энергопользования и энергосбережения [3].

Таким образом, устойчивое энергоснабжение национального хозяйства является важным способом обеспечения национальных потребностей в энергии. Выступает способом бескризисного и стабильного удовлетворения потребностей в энергетических ресурсах, с учетом потребностей будущих периодов.

Решение проблемы устойчивого обеспечения экономики энергоресурсами предполагает решение двух задач: первая – в долгосрочном периоде предоставить национальной экономике необходимое количество энергии, вторая – организовать энергопотребление так, чтобы не наносить ущерб природе и интересам будущих поколений в обеспеченности энергетическими ресурсами.

Обеспечение устойчивого потребления энергоресурсами национальных потребителей продиктовано условиями функционирования национальной экономики в период ее трансформации. Главные особенности

этих условий состоят в обострении конкуренции на внутреннем и внешнем рынках; в значительном исчерпании традиционных сырьевых и энергетических ресурсов; в массовом применении несовершенной энергозатратной техники и технологии, их моральном и физическом износе; во взаимосвязи угроз национальной безопасности с энергообеспеченностью; с ростом энергопотребления населения. Можно говорить о росте энергопотребления, как о факторе, несущем экономический и экологический ущерб, но при избытке мощностей производящих энергию следует говорить о недопотреблении и не рациональном потреблении энергии. Решение проблем перспективного устойчивого энергопотребления в Украине возможно только за счет внедрения новых инновационных технологий производства и потребления всех видов энергоресурсов, за счет инновационного энергосбережения.

Энергосбережение носит системный, комплексный характер. Как непрерывный процесс экономии энергии охватывает все стадии воспроизводственного процесса. Экономия энергоресурсов возможна и необходима в производстве, добыче и переработке энергоресурсов. Распределение энергоресурсов, передача энергии, транспортировка энергоносителей – затратный процесс, требующий внедрения современных энергосберегающих технологий.

Выводы. Как показывает анализ, на устойчивое и стабильное обеспечение энергоресурсами и инновационное энергосбережение воздействует ряд факторов, влияние которых неоднозначно и противоположено. Одна группа факторов ведет к увеличению энергопотребления, другая – к усилению энергосбережения. Общая эффективность определяется величиной и направленностью сальдо. Только инновационный характер энергосбережения за счет модернизации, обновления технологии позволит решить проблему устойчивого и стабильного энергетического развития национальной экономики. Последнее определяется инновационным потенциалом, как всей национальной экономики, так и ее отдельных сегментов.

Инновационный потенциал в энергетической сфере Украины – это совокупный запас кадровых, научных, научно-технических решений, сложившейся инновационной инфраструктуры, способной решать проблемы создания инновационного продукта. К сожалению, в Украине имеет место процесс снижения инновационного потенциала, который уже приобрел необратимый характер. Сложность выхода из сложившейся ситуации заключается в необходимости создания общегосударственной масштабной программы мобилизации всех ресурсов. Приоритетная роль в управлении процессом усиления энергосбережения должна принадлежать государству.

Основными функциями государственного регулирования энергосбережения являются:

- мониторинг функционирования действующего механизма энергосбережения, его корректировка в целях роста эффективности процесса;
- аккумуляция и распоряжение фондом энергосбережения, как на общегосударственном, так и на региональных уровнях;
- разработка и утверждение программ энергосбережения, участие в их финансировании, реализации и контроле исполнения;
- осуществление государственного энергетического надзора и энергетической экспертизы;
- координация и участие в финансировании работ по созданию государственной системы стандартов и нормативов энергопотребления в соответствии с проводимой энергосберегающей политики;
- координация деятельности отраслевых ведомств и организация взаимосвязи всех субъектов хозяйствования в сфере энергопотребления и энергосбережения.

Литература

1. Про енергозабезпечення : закон України від 1 липня 1994 року № 74/94ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 30. – С. 283.
2. Нагорная В.Н. Экономика энергетики : [учебное пособие] / Н.В. Нагорная / Дальневосточный государственный технический университет. – Владивосток : Изд-во ДВГТУ, 2007. – 157 с.
3. Про державне прогнозування та розроблення програми економічного і соціального розвитку України : закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2000. – № 25. – С. 195.

References

1. Pro enerhozabezpechennia : zakon Ukrainy vid 1 lypnia 1994 roku № 74/94VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). – 1994. – № 30. – S. 283.
2. Nahornaia V.N. Ekonomyka enerhetyky : [uchebnoe posobyie] / N.V. Nahornaia / Dalnevostochnyi hosudarstvennyi tekhnicheskyy unyversytet. – Vladivostok : Yzd-vo DVHTU, 2007. – 157 s.
3. Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohramy ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy : zakon Ukrainy vid 23 bereznia 2000 r. № 1602-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). – 2000. – № 25. – S. 195.

Рецензія/Peer review : 19.7.2013 р.

Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: доцент, кафедра економічної теорії,
Таврицький національний університет імені В.І. Вернадського, Соколова Ж.В.

ДВАДЦЯТЬ РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

В статті на основі фактичного матеріалу проаналізовано стан економіки України в період незалежності. Досліджені різні погляди вчених, державних діячів щодо досвіду, проблем, які мали місце за цей період. Висловлені рекомендації щодо подальшого розвитку економіки держави, поліпшення життя її громадян.

Ключові слова: незалежність, економічний розвиток, інвестиційний шлях розвитку, економічна система, модель господарювання, демографічна ситуація.

G.A. CHERESHNYA

Khmelnitsky National University

TWENTY YEARS OF UKRAINIAN INDEPENDENCE: EXPERIENCE, PROBLEMS, PROSPECTS

Abstract – The article is based on the surveys of economists, historians, sociologists, statesmen, using factual material featured experience of economic reforms in Ukraine's independence. Analyzed one of the most important characteristics of economic efficiency - productivity, compared to its current state in 1990-th year and with the leading countries of the world today. In the case studies the problem of differentiation in the levels of the regions of Ukraine, falling incomes, their impact on the index of human life. Is a critical analysis of the demographic situation in Ukraine and causes catastrophic extinction of the population. Attention is paid to the need to formulating strategies and tactics of economic reforms in terms of their impact on social welfare of the people. Recommendations expressed on choosing an economic system that is functioning as a fundamental principle of economic efficiency model, which would be anticipated conditions for personal fulfilment as the driving force of society.

Keywords: independence, economic development, investment development path, economic system, pattern of economic, demographic situation

Постановка проблеми в загальному вигляді та аналіз останніх досліджень і публікацій. 24 серпня 2011 року виповнилось двадцять років функціонування України в умовах незалежності. Вчені-економісти, історики, соціологи, державні діячі виступили з науковими дослідженнями щодо досягнень, проблем, перспектив на майбутнє на цьому шляху з урахуванням уроків пройдених десятиріч. Свої думки з цього приводу представили А. Арсєнко, В. Буткін, О. Веклич, В. Вишневський, О. Гош, С. Дем'яненко, П. Єщенко, Г. Лопушняк, П. Махнюк, Д. Полозенко, В. Попов, П. Симоненко, М. Шлапак та інші. В цих дослідженнях висловлюються кардинально протилежні думки щодо аналізу пройденого Україною шляху за двадцять останніх років.

Метою дослідження – на основі фактичного матеріалу показати досвід, проблеми, які мали місце за цей період, висловити рекомендації щодо забезпечення в державі належного економічного розвитку, гідного життя її громадян, нормальної демографічної ситуації.

Виклад основного матеріалу дослідження. За період незалежності нашої держави динаміка зростання соціально-економічних показників не дає підстав стверджувати, що в країні відбулись якісні зміни, які відповідають поняттю “економічний розвиток”. Однією з найважливіших характеристик ефективності економіки є продуктивність праці. Вона в Україні, на жаль, перебуває на рівні минулого століття. До прикладу, в 2001–2008 рр. вона становила 12,2–16,4% цього показника у США, 15,9–22,2% – Німеччині, 13,4–19,6% – Франції, 16,1–21,2 – Великобританії, 17,6–23,6 – Японії. В 2008 році в Україні порівняно з країнами – новими членами Європейського Союзу (далі – ЄС) продуктивність праці була на рівні 30–33% продуктивності праці в Чеській республіці, Угорщині, Словаччині, 38% – Польщі, 50,4% і 55,6% – Росії і Румунії [3, с.45]. Згідно з оцінкою темпів зростання валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) на середньострокову перспективу, для досягнення рівня продуктивності праці у країнах – нових членах ЄС і високо розвинутих країнах при здійсненні комплексного підходу до модернізації в Україні, знадобиться 10–15 років. Якщо проаналізувати останнє десятиріччя, то ВВП становив лише 63% показника 1990 року, оплата праці – 76%, продуктивність праці – 80%, тривалість життя збільшилась всього на два роки. Як наслідок – наша країна займає передостаннє місце серед держав Європи та Центральної Азії [3, с.45].

Українська економіка в порівнянні з 1990 роком стиснулась у розмірах вдвоє. Це свідчить про те, що приватне володіння і керівництво власністю в наших умовах не є ефективним в порівнянні з суспільним. Більшість українських підприємств належить нерезидентам. Сьогодні весь прибуток отриманий в результаті трудових зусиль суспільства всупереч інтересам народу експортується в західні банки, туди надходить також і критична частина обігових і амортизаційних фондів підприємств.

В Україні з-за відсутності інвестиційних ресурсів вкрай повільно впроваджуються новітні технології і держава сповзає до сировинної моделі економіки. Якщо в 2000 році інноваціями займалися 18% підприємств, то в 2010 – 13,8%. Частка підприємств, які впроваджували інновації, знизилась з 14,8% у 2000 році до 11,5% у 2010 році, а питома вага реалізованої інноваційної продукції становила 7% у 2002 році і 3,8% у 2010 [3, с.45]. За останні двадцять років в Україні не побудовано жодного великого підприємства на

власній сучасній інноваційній основі [6, с.79].

Як підтверджують ряд досліджень [2, 3, 5], в Україні падає питома вага машинобудування в промисловості і відносно збільшується металургійне виробництво. Оскільки останнє є експортним та енергомистким (в Україні енергомисткість ВВП в 2,5 разу вища від середньої енергомисткості ВВП у розвинутих країнах), то нашій державі стає дедалі важче витримувати конкуренцію на фоні світового надлишку сталеливарних потужностей. Разом з тим, зростає залежність України від зовнішнього фактора: сьогодні понад половину її ВВП створюють експортноорієнтовані галузі – металургія, хімічна промисловість, сільське господарство. Їх продаж на світовому ринку впливає як на курс національної валюти, так і на попит і пропозицію щодо продукції названих галузей, що, в свою чергу, стимулює нестабільність і критичну ситуацію.

Двадцятирічний шлях ринкового реформування в Україні поглибив диференціацію у рівнях розвитку регіонів. До прикладу, в Хмельницькій області валовий регіональний продукт в розрахунку на одну людину склав у 2008 році 11932 грн, а в Дніпропетровській – 30918 грн, що у відсотках до загальноукраїнського відповідно 58,2% і 150,9%. Середньомісячна оплата праці в розрахунку на одного штатного працівника в Хмельницькій області склала 1726 грн, а в Донецькій – 2549 грн, що у відсотках до середньоукраїнського рівня відповідно 77,1% і 113,8%. Витрати населення у розрахунку на одну людину в третьому кварталі 2010 року в Хмельницькій області склали 3481,3 грн, а в Донецькій області – 4467 грн, що у відсотковому відношенні до середньоукраїнського рівня відповідно 78% і 100,1% [3, с.47]. Усі ці моменти стають причинами зростання соціально-економічних суперечностей, які становлять потенційну загрозу для територіальної цілісності та суверенітету України.

Роки незалежності, на нашу думку, довели недоцільність в Україні президентсько-парламентської та парламентсько-президентської форм влади. Це були роки хаосу в управлінні українською економікою і суспільством. Не виявив жодної конструктивної риси в управлінні економікою України і поділ влади. Навпаки, життя країни супроводжувалось постійною боротьбою різних гілок влади, яка неодноразово доводила, що парламентська форма не змогла забезпечити українському суспільству належних умов для соціально-економічного розвитку.

Такий стан в українському суспільстві негативно вплинув і на добробут українського народу. Різке падіння доходів населення України розпочалось ще в перші роки незалежності і стало настільки значущим, що його наслідки даються взнаки і досі. У 2002 році частка бідного населення сягнула 47%, а в 2009 році внаслідок рецесії частка бідного населення ще зросла [2, с.81]. На даний момент Україна не може себе забезпечити жодною товарною позицією споживчого ринку. Споживання м'яса, в порівнянні з часами УРСР, скоротилося в два рази. В 2011 році середній українець з'їдав 18,6 кг свинини, а в 1989 – 31 кг. Поголів'я ВРХ скоротилося більш, ніж у п'ять разів з двадцяти мільйонів голів до п'яти мільйонів [1, с.1]. Сьогодні, коли Україна прагне ввійти до ЄС маємо як основний напрямок взяти курс на піднесення добробуту бідних верств населення, частка яких за даними Держкомстату сягає 26,4 % без збільшення багатства багатих, а отже на скорочення розбіжності між доходами бідних і багатих. Як відомо, у соціології вважається, що перевищення доходів верхнього дециля у десять разів спричиняє соціальну напруженість, яке веде до соціальних вибухів. Якщо в країнах ЄС співвідношення доходів 20% найбагатших і 20% найбідніших громадян становить в середньому 4,8:1, в Китаї – 7:1, то в Україні – 15:1, а окремі дослідники вважають, що 40:1 [3, с.46]. З цих причин у нас індикатор споживання продуктів харчування є невисоким: м'яса – 57% від потреби, молока і молокопродуктів – 59%, плодів і ягід – 47% [5, с.84]. Сьогодні з показника індексу людського життя Україна займає 69 місце в світі, а в 2011 р. була на 45-му [3, с.45].

Україна перетворилася на країну катастрофічного вимирання населення, яке за останні двадцять років скоротилося більш як на 6 млн осіб, що перевищує її демографічні втрати в роки Великої Вітчизняної війни. За темпами вимирання населення наша країна займає перше місце в світі. Як вважають експерти ООН, згідно з середнім варіантом прогнозу до 2050 року населення України зменшиться на 11 млн чол., або на 23,4% і до середини ХХІ століття становитиме 35,1 млн чол. [4, с.45]. СНІД і туберкульоз стали вірними супутниками української нації. Кількість хворих на туберкульоз і носіїв ВІЛ в сумі становить 1 млн осіб (2% населення України). Щогодини в Україні захворює на туберкульоз 4 чоловіка і помирає від нього один хворий. За останні 15 років ми втратили 150 тисяч громадян через цю хворобу, з них 86% – люди працездатного і репродуктивного віку. Такий стан був одразу після громадянської війни в 20-х роках минулого століття [1, с.1].

Висновки. Як видно, за минулі двадцять років в Україні не сформульовано стратегії і тактики економічних реформ з точки зору їх впливу на соціальний добробут усього народу. Не визначено часових рамок та очікуваних результатів трансформації національної економіки. Реформування народного господарства України було віддано на відкуп Світовому банку та Міжнародному Валютному Фонду, які нав'язали їй неоліберальні рецепти “лікування” економіки, що вилилось у колосальні зовнішні борги (95 млрд боргу має Україна станом на 2012 р.) [7, с.3]. Здійснювана в Україні політика прийшла в суперечність з завданнями ефективної роботи підприємств і стала серйозною перешкодою для її переходу на інноваційний шлях розвитку. Явно не відповідає вимогам ефективного господарювання механізм утворення цін, підвищення якості продукції, задоволення потреб населення у товарах народного споживання.

Вважаємо, що в Україні необхідно сформувати цілісну, єдину систему, яка б органічно поєднувала

форми централізму та ринкові методи управління, обрати таку економічну систему, яка б слугувала першоосновою моделі господарювання. Якою буде економічна система, такою і буде модель господарювання, в якій створюватимуться всі умови для самореалізації людини, яка є рушійною силою суспільства, адже в сучасних цивілізованих країнах, розуміючи це, капітал пов'язують не тільки з грішми і матеріальними цінностями, а й з потенційними ресурсами людини. Не здійснивши цього, Україна повністю втратить шанс вирватись з групи відсталих держав з низьким рівнем життя.

Література

1. Гаврильченко Ю. Україна: маємо те, що маємо / Ю. Гаврильченко // Комуніст Поділля. – 2012. – № 33. – С. 1.
2. Гош О. Соціально-економічний лад реформованої України: основні необхідні інновації / О. Гош // Економіка України. – 2011. – № 3. – С. 78–88.
3. Єщенко П. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні / П. Єщенко, А. Арсєнко // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 36–50.
4. Перспективи світового народонаселення 2009 р.: доповідь відділу ООН з питань народонаселення // Економіка України. – 2012. – № 1. – С. 45.
5. Полозенко Д. Основні напрями соціальної політики на сучасному етапі розвитку економіки України / Д. Полозенко // Економіка України. – 2011. – № 7. – С. 83–89.
6. Попов В. Українська економіка в параметрах інфляції та безробіття / В. Попов // Економіка України. – 2011. – № 11. – С. 69–79.
7. Симоненко П. Зависимость Украины от международных финансовых структур / П. Симоненко // Комуніст Поділля. – 2012. – № 34. – С. 1.

References

1. Gavrilenko Y. Ukraine: we have what we have / Y. Gavrilenko // Communist skirts. - 2012. - № 33. – P.1.
2. Ghosh A. Socio-economic structure of the reformed Ukraine: main innovations needed / O. Ghosh // Economy of Ukraine. - 2011. - № 3. - P.78-88.
3. Eshchenko P. Restoring social and economic development - priority number one in the world and in Ukraine / Eshchenko P., A. Arsyeyenko // Economy of Ukraine. - 2012. - № 1. - P.36-50.
4. World Population Prospects 2009: report of the UN Population // Economy of Ukraine. - 2012. - № 1. - P.45.
5. Polozenko D. Principles of Social Policy at the present stage of development of Ukraine / D. Polozenko // Economy of Ukraine. - 2011. - № 7. - P.83-89.
6. Popov V. Ukrainian economy in the parameters of inflation and unemployment / Popov // Economy of Ukraine. - 2011. - № 11. - P.69-79.
7. Symonenko P. Dependence of Ukraine from mezhduнародных fynansovыh structures / P. Symonenko // Communist skirts. - 2012. - № 34. – P.1.

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри обліку та аудиту ХНУ - Войнаренко М.П.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

В статті розглянуто законодавчі обмеження щодо переміщення культурних цінностей через державний кордон України. Встановлено сутність та правовий статус державного реєстру національного культурного надбання, національного архівного фонду, музейного фонду України. Проаналізовано доступність інформації про дані реєстрів, форму подання та рівень їх сформованості.

Ключові слова: культурні цінності, переміщення культурних цінностей, реєстр національного культурного надбання, національний архівний фонд, музейний фонд України, органи доходів і зборів.

O. V. YAKOVENKO, Y. O. MEDVID

State scientific research institute of customs affairs

THE PROVISION OF INFORMATION FOR THE MOVEMENT OF CULTURAL PROPERTY

Abstract - In this paper established the study existing constraints, the level of certainty, accessibility and formation of information on the movement of cultural property to the state border of Ukraine.

The legislation of Ukraine forbids to export cultural values attributed to the State Register of Cultural Heritage and the National Archival Fund of the Museum Fund of Ukraine. However, none of these registers in Ukraine is not fully developed. The information on them is only available in the regulations on their creation, or on the order of amendments are separate elements, and in exceptional cases, individual components are presented in the form of registries or directories in an open to public form.

All this demonstrates the need for further work on the formation and functioning of the national reference system of cultural values. The experience of Russian Federation has proved the rationality of forming at least a registry, not the catalogue of cultural values. This approach saves the state money and time cost, and has more opportunities to integrate existing registers of certain groups of cultural values.

Keywords: cultural values, movement of cultural property, the Register of Cultural Heritage, the National Archives Foundation, the Museum Fund of Ukraine, government revenues and fees.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Згідно із прийнятою у 1972 році Конвенцією про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини та Конвенцією ЮНІДРУА щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей [1, 2] зусилля людства мають бути спрямовані на ефективну боротьбу проти незаконного переміщення та торгівлі культурними цінностями (КЦ).

Завдання захисту культурної спадщини людства тісно пов'язане із охороною національної спадщини кожної держави, кожного народу окремо. Безумовно, український народ за роки свого існування створив чималу кількість культурних пам'яток різного характеру, захист та збереження яких може бути виконане за умови тісної співпраці між державними органами влади та громадянами.

Захист та охорона культурної спадщини передбачають збереження, відтворення та охорону культурних цінностей. Охорона культурних цінностей пов'язана із недопущенням незаконного переміщення та торгівлі ними. Саме виконання дій спрямованих на недопущення незаконного переміщення культурних цінностей через митний кордон України і є одним із завдань органів доходів і зборів.

Наукові публікації за цією темою можна поділити на ті, що розглядають завдання митних органів у регулюванні переміщення культурних цінностей (Калашникова О.Л., Юринець Ю.Л.), роль інших інституцій та процедур у процесі регулювання (Докучаєва В.Ю., Лісничка В.М., Настюк В.Я., Холодок В.Д.), обсяги та тенденції незаконного переміщення культурних цінностей (Допілка В.О., Жуков В.А., Марко В.І., Усенко О.В.), міжнародне співробітництво та зарубіжний досвід у питаннях охорони культурної спадщини (Андрес Г.О., Курило Т.В., Кучерська Н.І., Одайник Б.М., Осташкіна В.М.) та ряд праць інших авторів.

Незважаючи на ретельний розгляд окремих аспектів регулювання переміщення культурних цінностей на державному рівні та роль митних органів (органів доходів і зборів) у цьому процесі, недостатньо вивченими залишаються питання обмежень щодо переміщення культурних цінностей через державний кордон України, а саме правова визначеність окремих груп культурних цінностей, рівень сформованості та доступу до реєстрів зазначених груп.

Метою статті є дослідження існуючих обмежень щодо переміщення культурних цінностей через державний кордон України, рівень визначеності, доступності та сформованості інформації щодо груп заборонених до вивезення культурних цінностей.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (далі Закон) культурні цінності – це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [3].

У цьому нормативно-правовому акті визначено також перелік інститутів, до повноважень яких входить часткове регулювання процесів переміщення культурних цінностей, у тому числі органів доходів і зборів.

Митним кодексом України регулюються наступні моменти:

- 1) трактування культурних цінностей для цілей митного контролю (відповідно до Закону) [4];
- 2) визначення переліку культурних цінностей, що підлягають обов'язковому письмовому декларуванню;
- 3) уточнення органів влади, з якими взаємодіють митні органи у сфері регулювання руху культурних цінностей.

При бажанні перемістити культурні цінності через митний кордон України власник або уповноважена ним особа мають виконати відповідну процедуру, отримати дозвіл. При митному огляді та митному оформленні товарів митник має порівняти товар, що переміщується, із зазначеним у дозволі. Закономірно, що ця діяльність неминуче пов'язана із ризиком. Це обумовлено рядом причин, основною з яких є відсутність працівників відповідної кваліфікації серед митників, що дозволило б їм одразу розпізнати товар, що є культурною цінністю та незадекларований, або ж помітити підміну товару.

До суб'єктивних (причин, які можна було б уникнути при належній організації процесу) належить недостатність інформаційного забезпечення процесу переміщення культурних цінностей. Під цим розуміється не лише відсутність програмного забезпечення для ідентифікації культурних цінностей, а й рівень сформованості загальнодержавної інформаційної бази про національні культурні цінності.

Відсутність доступного реєстру загальнонаціональних культурних цінностей можна було б нівелювати інформаційною базою, що включає реєстр цінностей культури, які не дозволено вивозити за межі України.

До переліку культурних цінностей, які заборонено вивозити через кордон України віднесено [3, ст. 14]:

- занесені до державного реєстру національного культурного надбання;
- включені до національного архівного фонду;
- включені до музейного фонду України.

Державний реєстр національного культурного надбання (ДРНКН) – форма обліку об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової, чи іншої культурної цінності, що мають важливе значення для формування національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину.

ДРНКН запроваджений Законом України «Основами законодавства України про культуру». У ДРНКН виділено пам'ятки історії; пам'ятки археології; пам'ятки містобудування та архітектури; пам'ятки мистецтва; документальні пам'ятки.

Пізніше законодавством було передбачено створення державного реєстру нерухомих пам'яток України, який тісно пов'язаний із ДРНКН. Потрібно відмітити, що широкому загалу є доступною інформація про об'єкти державного реєстру нерухомих пам'яток з інтернет-ресурсів [5]. Більш проблемною є інша частина культурних цінностей – рухомі об'єкти, що часто стають предметом неправомірних операцій.

У рамках створення та функціонування ДРНКН Національною бібліотекою Вернадського на базі власних фондів підготовлено матеріали до державного реєстру національного культурного надбання – книжкові пам'ятки. Цей електронний ресурс містить описи найцінніших і найдавніших книжкових пам'яток: рукописних книг; інкунабул; палеотипів; стародруків кириличним, гражданським, латинським шрифтами; українських видань до 1860 р. включно. Наповнення ресурсу триває, по мірі внесення та редагування описів [6].

Перелік колекцій – книжкових пам'яток з фондів НБУВ – складається з колекції рукописних книг, колекції стародруків та рідкісних видань, утворених в НБУВ бібліотечних зібрань та історичних колекцій.

Окремим розділом реєстру книжкових пам'яток фахівці пропонують виділяти список колекцій-книжкових пам'яток, з коротким обґрунтуванням їх цінності [6]. Ця інформація дозволить надати цінним книжковим колекціям статус книжкових пам'яток, які особливо охороняються державою, не підлягають розформуванню, переміщенню, вивезенню за кордон і т. п. Найявністю на пересічній книжці печатки, штампа, есклібриса колекції, що внесена до ДРНКН, автоматично виключає можливість її законного вивезення з України.

Національний архівний фонд (НАФ) – сукупність архівних документів, що відображають історію духовного і матеріального життя Українського народу та інших народів, мають культурну цінність і є надбанням української нації [7]. НАФ є складовою частиною вітчизняної і світової культурної спадщини та інформаційних ресурсів суспільства, перебуває під охороною держави і призначений для задоволення інформаційних потреб суспільства і держави, реалізації прав та законних інтересів кожної людини. Документи Національного архівного фонду є культурними цінностями, що постійно зберігаються на території України або згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підлягають поверненню в Україну [7, ст. 4]

Для регулювання переміщення культурних цінностей важливою є наявність інформаційної бази за якою можна було б ідентифікувати ту чи іншу річ, у тому числі документи.

Систему довідкового апарату державних архівів України становлять [8]:

- центральний фондний каталог (представлено 180 668 фондів);
- описи (майже 330 тис. одиниць);

- каталоги державних архівів (понад 1 млн тематичних карток, що розкривають зміст 10% фондів і колекцій НАФ на рівні подокументного описування); представлено також майже 1 млн фото-, понад 50 тис. кіно-, 50 тис. фоно- і майже 1 тис. відеодокументів;

- огляди архівних фондів (600 тематичних і пофондових оглядів, з яких бл. 200 опубліковано в різних часописах та окремими виданнями).

Частину інформації НАФ систематизовано у рамках архівних зібрань України у формі в межах двох серій: "Путівники" (довідники про склад та зміст фондів окремих державних архівів) та "Спеціальні довідники" (архівні довідники інших типів, зокрема загальнонаціонального, загальнодержавного характеру, міжнародні, тематичні; бібліографічні покажчики; анотовані реєстри описів фондів та покажчики архівних фондів, в тому числі особового походження, втрачених, розсекречених тощо).

Спеціальні довідники складаються з анотованих реєстрів, анотованих каталогів кінодокументів; інших спеціальних довідників. Анотовані реєстри доступні в електронному вигляді у pdf-форматі. Наявність цієї інформації є значним здобутком. Та все ж вона не може бути використана з метою контролю за переміщенням культурних цінностей, оскільки не зведена у єдиний реєстр (базу даних), зручний для пошуку, і придатний для інтегрування у загальнонаціональну базу культурних цінностей.

Музейний фонд України (МФУ) – сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну [9].

Унікальні музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання музейного фонду України та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до музейного фонду України і мають виняткове художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, незалежно від форми власності і місця зберігання вносяться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сферах культури та мистецтв до Державного реєстру національного культурного надбання. Але як зазначалось раніше ДРНКН, а саме частина, що стосується рухомих культурних цінностей, є декларованим, а не доступним суспільству, сформованим, діючим реєстром.

Крім цих трьох груп заборонено вивозити за межі території України культурні цінності, що перебувають у розшуку. Частково їх перелік наведений на офіційному сайті Міністерства внутрішніх справ. Але він є неповним та слабоструктурованим.

Висновки. Законодавством України передбачено часткове регулювання процесів переміщення культурних цінностей органами доходів і зборів. Їх завдання полягають саме у недопущенні незаконного вивезення та ввезення на територію України культурних цінностей. Так, за межі території держави не можна вивозити об'єкти ДРНКН, НАФ та МАФ, але жоден з цих реєстрів в Україні не сформований повністю, крім того інформація про них є лише у нормативних актах про їх створення, або ж про порядок внесення до них окремих елементів, та у деяких випадках окремі складові представлено у вигляді загальнодоступних реєстрів або ж каталогів.

Усе це доводить необхідність подальшої роботи щодо формування та функціонування національної довідкової системи культурних цінностей. Досвід інших країн довів раціональність формування хоча б реєстру, а не каталогу культурних цінностей. Це зекономить державні кошти і затрати часу, та має більші можливості щодо інтегрування існуючих реєстрів окремих груп культурних цінностей.

Література

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини [Електронний ресурс] : [прийнято ЮНЕСКО 16.11.1972 ; ратифіковано Верхов. Радою 4 жовтня 1988 року]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089
2. Конвенція ЮНІДРУА щодо викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей [Електронний ресурс] : [прийнято Міжнародним інститутом уніфікації приватного права (УНІДРУА) 24.06.1995 року ; набрання чинності від 1. липня 1998 року]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/995_590
3. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято Верхов. Радою 21 вересня 1999 року № 1068-XIV]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/1068-14>
4. Митний кодекс України [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято Верхов. Радою 13 березня 12 року № 4495-VI]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
5. Державний реєстр нерухомих пам'яток України // Міністерство культури України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/294593>
6. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Матеріали до реєстру національного культурного надбання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/register/register.html>
7. Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято Верхов. Радою 13 грудня 2001 року № 2888-III]. – Режим

доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2888-14>

8. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/>

9. Про музеї та музейну справу [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято Верхов. Радою 29 червня 1995 року № 249/95-ВР]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>.

References

1. Konventsiya pro okhoronu vsesvitn'oyi kul'turnoyi i pryrodnoyi spadshchyny [Elektronnyy resurs] : konventsiya [pryynyato YuNESKO 16.11.1972] : [ratyfikovano Verkhov. Radoyu 4 zhovtnya 1988 roku]. – Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_089

2. Konventsiya YuNIDRUA shchodo vykradenykh abo nezakonno vyvezenykh kul'turnykh tsinnostey [Elektronnyy resurs] : konventsiya [pryynyato Mizhnarodnym instytutom unifikatsiyi pryvatnoho prava (UNIDRUA) 24.06.1995 roku] : [nabrannya chynnosti vid 1. lyupnya 1998 roku]. – Rezhym dostupu : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/995_590

3. Pro vyvezennya, vvezennya ta povnennya kul'turnykh tsinnostey [Elektronnyy resurs] : zakon Ukrainy [pryynyato Verkhov. Radoyu 21 veresnya 1999 roku №1068-XIV]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/card/1068-14>

4. Mytnyy kodeks Ukrainy [Elektronnyy resurs] : zakon Ukrainy [pryynyato Verkhov. Radoyu 13 bereznya 12 roku № 4495-VI]. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

5. Ministerstvo kul'tury Ukrainy. Ofitsiyyny veb-sayt. Derzhavnyy reyestr nerukhomykh pam'yatok Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/294593>

6. Natsional'na biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernads'koho. Materialy do reyestru natsional'noho kul'turnoho nadbannya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://irbis-nbuv.gov.ua/fond/register/register.html>

7. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrainy «Pro Natsional'nyy arkhivnyy fond i arkhivni ustanovy» [Elektronnyy resurs] : zakon Ukrainy [pryynyato Verkhov. Radoyu 13 hrudnya 2001 roku №2888-III] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2888-14>

8. Ofitsiyyny veb-portal Derzhavnoyi arkhivnoyi sluzhby Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.archives.gov.ua/>

9. Pro muzeyi ta muzeynu справу [Elektronnyy resurs] : zakon Ukrainy [pryynyato Verkhov. Radoyu 29 chervnya 1995 roku №249/95-ВР]. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>.

Рецензія/Peer review : 13.7.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., доцент, директор Державного науково-дослідного інституту
митної справи Бережнюк І.Г.

УДК 378.1

Н.А. АЗЬМУК

Черкаський державний бізнес-коледж, м. Черкаси

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ В СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто особливості використання нестандартних форм зайнятості в сфері вищої освіти. З'ясовано, що найбільш поширеними формами гнучкої зайнятості є вторинна зайнятість і надзайнятість, а також надомна та додаткова телеробота. Визначено, що найбільш перспективними формами зайнятості в сфері вищої освіти є мобільна телеробота та е-ланс, внаслідок активного розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій і поширення транснаціональної вищої освіти.

Ключові слова: нестандартні форми зайнятості, транснаціональна вища освіта, телеробота, мобільна телеробота, е-ланс.

N.A. AZMUK

Cherkasy State Business-College

ACTUAL ASPECTS OF NON-STANDARD EMPLOYMENT IN HIGHER EDUCATION

Abstract – The aim of research - the study of the characteristics and prospects for the use of non-standard forms of employment in the field of higher education.

The main forms of non-standard employment, which are used in the field of higher education in Ukraine is the second job, overemployment as well as varieties of telecommuting: home based telework and supplementary or occasional telework. This is largely due to overload on teachers of universities, low-wage labor. At the same time, active introduction of Computer technologies in the areas of life and the development of transnational education, stimulate the development of new flexible forms of employment. The most promising types of transnational higher education are the program's distance and online learning, due to their availability and low cost of implementation.

Transnational higher education is changing not only the educational system but also promotes the development of new flexible forms of employment: mobile telework and e-lans.

Keywords: non-standard forms of employment, transnational higher education, telework, mobile telework, e-lans.

Постановка проблеми. Сучасні інформаційні та телекомунікаційні технології з їх стрімко зростаючим потенціалом відкривають великі можливості для виникнення нових форм організації праці і зайнятості в рамках як окремих організацій, так і суспільства в цілому. Діапазон таких можливостей постійно розширюється, нововведення впливають на всі сфери економіки, в тому числі і на галузь освіти. Вища освіта є основною компонентою розвитку держави і однією з провідних продуктивних галузей в економіці. В ній продукується інтелектуальний капітал та інновації, внаслідок чого сфера вищої освіти є базовою для застосування нових і прогресивних форм соціально-трудових відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження трансформації ринку праці в процесі становлення та поширення глобальної інформаційної економіки зробили В. Базилевич, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Грیشнова, Л. Лісогор, Е. Лібанова, О. Макарова та ін. Разом з тим, практика використання нестандартних форм зайнятості у сфері вищої освіти є відносно новою і вимагає додаткового вивчення.

Формулювання цілі статті. Метою статті є з'ясування особливостей використання нестандартних форм зайнятості в сфері вищої освіти та визначення перспектив їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поширення нестандартних форм зайнятості змінює ситуацію на ринку праці і є важливим фактором зовнішнього середовища, в якому діє сучасна організація. Сферою активного застосування гнучких форм зайнятості завжди була і залишається система організації праці науково-педагогічного персоналу вищих навчальних закладів. Розглянемо більш докладно найпоширеніші та найперспективніші з них.

Серед різних форм нестандартної зайнятості в сфері вищої освіти вторинна зайнятість займає особливе місце, що пов'язано зі специфікою організації праці викладачів вищих начальних закладів. *Вторинну зайнятість* визначають як додаткову форму використання робочої сили вже залученого в трудову діяльність працівника. Її специфічними рисами є: короткостроковість і нерегулярність, активна позиція працівника у пошуку додаткового роботодавця, зосередженість в нових або зростаючих секторах економіки, а також іноді неоформленість трудових відносин. У переважній більшості випадків вторинна зайнятість приносить співробітникові додатковий дохід.

Реалізується вторинна зайнятість через внутрішнє і зовнішнє сумісництво. Питома вага зовнішніх сумісників у загальній кількості зайнятих в Україні в 2012 р. складає 3,01%, або 311,7 тис. осіб. В структурі за видами економічної діяльності сфера освіти по залученню сумісників займає перше місце і має найвищий показник – 5,25%, або 86,7 тис. осіб [1].

Можна виокремити цілу низку причин, які зумовлюють пошук додаткової роботи науково-

педагогічний персонал ВНЗ нашої країни:

1) Прагнення до підвищення рівня доходів. Це зумовлено тим, що рівень оплати праці на основному робочому місці не дозволяє забезпечити основні матеріальні і духовні потреби співробітника, проте, з тих чи інших причин, працівник не наважується на звільнення та пошук нової роботи. Для сучасної України характерним є низький рівень оплати праці науково-педагогічного персоналу, при якому заробітна плата співробітників середнього і навіть високого рівня кваліфікації перебуває на межі прожиткового мінімуму. Забезпечити в цих умовах прийнятний рівень життя для себе і членів своєї сім'ї неможливо, що й стимулює розвиток вторинної, а іноді і множинної зайнятості в названому секторі економіки.

2) Обмеженість робочого часу за основним місцем роботи. Праця викладача характеризується наявністю відносно гнучкого графіка роботи, тривалої відпустки та відсутністю необхідності щодня перебувати на робочому місці. Таким чином, гнучкий режим робочого часу дає можливість викладачам ВНЗ для додаткової зайнятості.

3) Прагнення до підвищення рівня власної конкурентоспроможності на ринку праці. Таке прагнення виникає у людей, які хочуть розширити свої можливості для самореалізації. Для висококваліфікованого науково-педагогічного персоналу такою можливістю можуть бути: коучинг, рецензування наукових робіт, науково-технічний переклад, редакторська робота в наукових і фахових журналах тощо.

У той же час вторинна, а іноді і множинна зайнятість часто призводять до такого явища як надзайнятість. *Надзайнятістю* вважається тривалість робочого часу більше нормативного порога, встановленого трудовим законодавством відповідної країни. В більшості випадків це добровільний вибір індивіда, за винятком країн, де працювати більше нормативного порога змушує бідність, а іноді і злиденне становище населення. Добровільна надзайнятість характерна для сфер діяльності з високою складовою творчого наповнення, професіоналізмом і значним рівнем самореалізації в сфері своєї праці.

Для науково-педагогічної діяльності характерним є високий рівень творчості, інновацій та самовіддачі, що й обумовлює поширення добровільної надзайнятість у зазначеній сфері. Разом з тим, існує і вимушена надзайнятість науково-педагогічного персоналу як в Україні, так і інших країнах колишнього Радянського Союзу. У середньому річне навантаження на одного викладача ВНЗ складає 850–900 годин (близько 22–25 годин на тиждень), і чим нижчий статус викладача, тим більша частка аудиторних годин в структурі його навантаження. Її питома вага в загальному обсязі навантаження на викладача може варіюватися від 40% у завідувача кафедри і до 100% у асистента. У цьому випадку ми можемо говорити про надмірне навантаження на викладача, оскільки інші види роботи, такі як підготовка до занять, перевірка робіт студентів, консультування, підготовка наукових статей та методичних матеріалів, він змушений виконувати у свій «вільний» час.

В університетах розвинених країн аудиторне навантаження викладача становить 4–6, максимум 8 годин на тиждень, все інше – робота з аспірантами та наукова діяльність. Таким чином, освітні системи США та Європи характеризуються орієнтацією на якісний викладацький склад, який своїм ім'ям створює репутацію університету та його випускників.

Також слід зазначити, що існує невідповідність рівня отриманої винагороди викладачами українських ВНЗ витраченим зусиллям. Внаслідок цього виникає зниження якості викладацьких послуг, висока психологічна напруга і втома, зниження мотивації та інтересу до роботи, падіння компетенції викладача, призводить до зниження рівня знань студентів.

Тимчасова зайнятість – це робота на умовах контракту, який має обмеження по терміну дії або за обсягом виконання робіт. У сфері вищої освіти тимчасова зайнятість може реалізуватися в наступних формах: читання лекцій в тому чи іншому ВНЗ; стажування в університетах або науково-дослідних організаціях, участь у розробці спільних наукових проєктів, програмах на базі іншого університету або організації; наукова діяльність в сторонніх організаціях.

В цілому тимчасова зайнятість в розвинених країнах широко розповсюджена у всіх видах економічної діяльності. Так, у країнах ЄС-28 у 2012 році чисельність працюючих за тимчасовими договорами складає 24,7 млн осіб, або 13,6% від загальної кількості зайнятих. Залежно від особливостей національних законодавств частка працюючих за тимчасовими договорами коливається від 26,6% чисельності найманих працівників в Польщі до 1,5% в Румунії. В структурі тимчасової зайнятості на галузь освіти припадає значна частка – 10,1%, що складає 2,5 млн осіб. Найбільша питома вага характерна для таких країн, як Великобританія (17,7%), Італія (12,5%), Іспанія (10%), Франція (9,4%), Німеччина (9,3%) і найменша для країн колишнього соцтабору [2].

В Україні тимчасова зайнятість є недостатньо розповсюдженою, зокрема у 2012 р. за цивільно-правовими договорами працювало тільки 257,9 тис. осіб, або 2,5 % від загальної кількості зайнятих [1]. Це пояснюється тим, що український ринок праці характеризується значним неформальним сектором та низьким рівнем мобільності працівників. При цьому частка сфери освіти у структурі тимчасової зайнятості за видами економічної діяльності в Україні у 2012 р. становить 6,3%, або 16,3 тис. осіб [1].

В умовах глобалізації та формування єдиного освітнього простору набуває нового значення дистанційна зайнятість саме в сфері освіти, яка стає все більше затребуваною завдяки новому явищу – транснаціональній освіті.

В Кодексі сумлінної практики у транснаціональній освіті надається наступна характеристика

транснаціональної освіти: "Всі види навчальних програм вищої освіти, або комплекси курсів навчання, чи освітніх послуг (включаючи програми дистанційної освіти), при наданні яких той, хто навчається знаходиться в країні, відмінній від тієї, в якій розташований навчальний заклад, який присуджує кваліфікацію. Такі програми можуть або належати освітній системі іншої держави, ніж тій, в якій ця програма реалізується, або вони можуть функціонувати незалежно від будь-якої національної освітньої системи» [3].

Транснаціональна освіта може реалізовуватися в різних формах. Гленн Р. Джонса, один із засновників Міжнародного союзу транснаціональної освіти, наводить наступну класифікацію форм транснаціональної освіти:

- онлайніві і дистанційні програми освіти: програми дистанційної освіти, які надаються через інтернет, по мережі, через супутники, комп'ютери, пошту або за допомогою інших технологій – через державні кордони;
- кампуси-філії: кампуси, які відкриваються навчальним закладом в іншій країні для навчання іноземних студентів за своїми навчальними програмами;
- за ліцензією: коли один навчальний заклад дає дозвіл на відкриття навчального закладу в іншій країні в якості провайдера однієї або більше програм студентам іншого навчального закладу в іншій країні;
- визнання на постійній основі одним навчальним закладом розробки іншого навчального закладу в іншій країні в якості часткового заліку за програмою першого навчального закладу;
- навчальні заклади-побратими: укладення угоди між навчальними закладами різних країн з метою реалізації спільних навчальних програм;
- корпоративні програми: великі корпорації пропонують програми із заліковими одиницями, отриманими в інших навчальних закладах [4].

Найбільш перспективною із наведених форм є он-лайніві і дистанційні програми. Оскільки, з одного боку, за їх допомогою освіта стає доступною для всіх верст студентської молоді з різних країн світу, з іншого боку, реалізація таких програм передбачає значно менші затрати на їх впровадження ніж кампусне навчання, зі значно більшою аудиторією студентів. Крім того, активний розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій постійно розширює можливості для комунікацій на відстані, а обмін інформацією і результатами інтелектуальної праці значно спростився. Це, в свою чергу, зумовлює активний розвиток таких видів дистанційної зайнятості, як телеробота та е-ланс.

Телеробота – це вид нестандартної зайнятості, заснований на відстані від традиційного робочого місця, гнучкому режимі робочого часу та використанні інформаційних і комунікаційних технологій в якості основи організаційних зв'язків. Робоче місце переноситься з офісу, як правило, додому, забезпечуючи разом з тим "віртуальну" присутність на роботі. При теледоступі існує цілком реальна взаємодія співробітника, що працює вдома, зі своїми колегами, які можуть перебувати в офісі або за його межами. При цьому і сам офіс може стати віртуальним бути замінений на єдиний комунікаційний вузол.

У рамках дослідження ЕСaTT були виділені наступні види телезайнятості:

- 1) надомна телеробота (home based telework) – вид зайнятості, коли працівники, принаймні один робочий день на тиждень, здійснюють трудові обов'язки «вдома», використовуючи персональний комп'ютер та засоби комунікації: факс, телефон, електронну пошту;
- 2) додаткова телеробота (supplementary or occasional telework) – вид зайнятості подібний до попереднього, при цьому на зайнятість «вдома» припадає менше одного робочого дня на тиждень;
- 3) телеробота в спеціалізованому телецентрі (centre based telework). Це коли певна організація пропонує робочі місця для співробітників сторонніх організацій, беручи на себе питання оснащення даних робочих місць оргтехнікою, засобами комунікації;
- 4) мобільна телеробота (mobile telework) – вид зайнятості, коли працівники здійснюють свої трудові обов'язки щонайменше 10 годин на тиждень поза домом і поза робочим місцем, використовуючи комп'ютер для зв'язку з організацією в режимі онлайн [5].

Найбільш поширеними видами телероботи для науково-педагогічного персоналу в Україні на сьогодні є надомна і додаткова робота. Це пояснюється специфікою діяльності науково-педагогічного персоналу, а саме: значним обсягом методичної роботи та підготовкою наукових публікацій. Проте найбільш перспективною формою в сфері вищої освіти є мобільна телеробота, завдяки стрімкому розвитку і впровадженню в усі сфери життя ІКТ, з одного боку, а з іншого – активному розвитку дистанційних форм навчання.

Цьому сприяють наступні глобальні тенденції в інформатизації суспільства:

- 1) Активне використання інтернет-технологій в повсякденному житті людей всього світу. Згідно з даними звіту, підготовленим Міжнародним союзом телекомунікацій (International Telecommunications Union), спостерігається зростання рівня впровадження та використання ІКТ. Частка населення, яка має доступ до інтернету в 2011 р., варіювалася від 70% у розвинених до 24% у країнах, що розвиваються. При цьому, зростання числа користувачів в країнах, що розвиваються (16%) за останній рік вище, ніж у розвинених (5%). В цілому станом на кінець 2011 р., інтернетом користувалися 2,3 млрд осіб, або кожен третій [7].
- 2) Спрощений доступ до інтернету вдома, про що свідчить постійне зростання кількості «домашніх»

користувачів інтернетом. У 2011 році з 1,8 млрд домогосподарств з усього світу 600 млн використовували інтернет вдома, що більше на 14% у порівнянні з попереднім роком. Станом на кінець 2011 р. у розвинених країнах 70% домогосподарств мали доступ до інтернету і 20% – у країнах, що розвиваються. За оцінками МСТ, до 2015 року 40% домогосподарств у країнах, що розвиваються повинні мати доступ до інтернету [7]. Зазначимо, що використання інтернету вдома не тільки задовольняє інформаційні потреби користувачів, але і зменшує витрати домогосподарств на придбання товарів і послуг, в тому числі і такої специфічної послуги, як онлайн навчання, що економить час на здійснення необхідних платежів.

3) Зниження цін на послуги ІКТ. Так, в період з 2008 по 2011 роки як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються ціни на послуги ІКТ знизилися на 30% і стали більш прийнятними. Рейтинг ІРВ 2011 (кошик цін за послуги ІКТ) очолюють Макао (Китай), Норвегія і Сінгапур з найдоступнішими в ціновому відношенні послуг ІКТ у всьому світі [6]. Підкреслимо, що послуги ІКТ, як правило, відносно доступні в ціновому аспекті в країнах з більш високим рівнем валового національного доходу (ВНД) на душу населення. У рейтингу 2011 ІРВ Україна займає 63 позицію (ВНД на душу населення 8890 дол. США.), Білорусія – 53 позицію (ВНД на душу населення 5950 дол. США), Росія – 31 місце (ВНД на душу населення 9900 дол. США) [7].

Значення показника ІРВ нашої країни за два останні роки не змінилося, тобто ціни на послуги ІКТ не стали більш доступними для населення. На жаль, в Україні тривалий час зберігається ситуація, яка характеризується, з одного боку, низьким рівнем доходів населення, а з іншого – досить високим рівнем цін на товари та послуги.

Варто відзначити, що інтернетизація суспільства обумовлює розвиток ІТ-компетенцій користувачів, що в свою чергу стимулює розширення використання принципово нового виду нестандартної зайнятості – е-ланса.

Е-лансер – це незалежний професіонал, який не перебуває у штаті організацій і самостійно виходить на ринок в якості незалежного підрядника, що працює віддалено, а свої послуги надає за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій. Розвиток е-ланс послуг базується, перш за все, на економічних чинниках: по-перше, можна працювати відразу на декількох замовників, по-друге, існує більше можливостей для самореалізації, по-третє, підприємство-замовник економить на соціальних витратах та витратах, пов'язаних з організацією робочого місця.

Передумовами активного використання е-ланса у сфері освіти є активний розвиток дистанційної освіти, а саме онлайн проектів. Перші спроби використання інтернету в освітній діяльності ВНЗ зробив Тюбінгенський університет, який у 1999 р. розмістив у мережі свої лекційні матеріали. Сьогодні існує більше ніж 50 світових веб-ресурсів безкоштовної онлайн освіти. У 2012 р. стартували три найбільші проекти, які пропонують онлайн програми для студентів з усього світу: Coursera (заснований професорами Стенфордського університету), edX (спільний проект Масачусетського технологічного інституту і Гарвардського університету) та Udacity (заснований професорами Стенфордського університету).

Найбільшим та найуспішнішим з них є Coursera, проект який вже подолав позначку в 3,5 мільйони студентів. Coursera – це стартап у сфері онлайн освіти, заснований професорами Стенфордського університету. Цей проект дозволяє пройти повний інтерактивний курс, який викладається професором однієї з кращих шкіл світу. Його місією є навчити мільйони студентів з усього світу, змінюючи метод традиційного навчання. Зараз даний проект включає 435 курсів, розроблених викладачами 87 університетів з 16 країн [8]. Курси пропонуються англійською, французькою, італійською, іспанською, німецькою, арабською та китайською мовами з субтитрами на багатьох мовах світу, в тому числі російською мовою.

Що стосується України офіційною датою розвитку дистанційної форми навчання можна вважати 07.07.2000 р., коли на підставі наказу МОН № 293 було створено перший Український центр дистанційної освіти при Національному технічному університеті України "Київський політехнічний інститут". Дистанційне навчання пропонує значна кількість українських університетів. Однак у більшості випадків у нашій країні дистанційна освіта фактично зводиться до заочної форми навчання, оскільки ключовим елементом повинно стати спеціалізоване інформаційно-освітнє середовище, що дозволяє реалізувати технології дистанційного навчання. Воно являє собою системно організовану сукупність засобів передачі даних, інформаційних ресурсів, протоколів взаємодії, апаратно-програмного й організаційно-методичного забезпечення, орієнтовану на задоволення освітніх потреб користувачів.

Висновки. Резюмуючи вищесказане, підкреслимо, що сьогодні в сфері вищої освіти України активно використовуються такі форми нестандартної зайнятості, як вторинна, надзайнятість, а також такі види телероботи: надомна і додаткова. В багатьох випадках такі форми зайнятості обумовлені недостатнім рівнем матеріального стимулювання і значним обсягом додатково навантаження. Разом з тим, розвиток інформаційних технологій створює об'єктивні передумови для докорінної перебудови освітніх технологій у вищій освіті. При цьому впровадження інформаційних технологій у систему вищої освіти, обумовлює використання таких сучасних гнучких форм зайнятості, як мобільна телеробота та е-ланс.

Література

1. Праця України у 2012 р. [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим

доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. OECD labour market outcomes – Temporary and part-time employment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/els/emp/oecdlabourmarketoutcomes-temporaryandpart-timeemployment.htm>
3. Revised code of good practice in the provision of transnational education: Human Resources Development Working Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hrd.apec.org/index.php/Transnational_Education
4. Седунова С.Ю. Трансграничное образование: теория и практика, возможность и реальность [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pskgu.ru/projects/pgu/storage/wg6110/wgpgpu13/wgpgpu_13_31.pdf
5. Benchmarking progress on new ways of working and new forms of business across Europe: ECaTT Final Report – August 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ecatt.com/>
6. Measuring the Information Society 2012: ITU: International Telecommunication Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/index.html>
7. Coursera [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.coursera.org/>

References

1. Work in Ukraine in 2012, Kyiv. Government service of statistics of Ukraine. URL: <http://ukrstat.gov.ua/>
2. OECD labour market outcomes - Temporary and part-time employment. URL: <http://www.oecd.org/els/emp/oecdlabourmarketoutcomes-temporaryandpart-timeemployment.htm>
3. Revised code of good practice in the provision of transnational education: Human Resources Development Working Group. URL: http://hrd.apec.org/index.php/Transnational_Education
4. Sedunova S.Y. Transnational education: theory and practice, opportunity and reality. URL: http://pskgu.ru/projects/pgu/storage/wg6110/wgpgpu13/wgpgpu_13_31.pdf
5. Benchmarking progress on new ways of working and new forms of business across Europe: ECaTT Final Report - August 2000. URL: <http://www.ecatt.com/>
6. Measuring the Information Society 2012 - ITU: International Telecommunication Union. URL: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/index.html>
7. Coursera. URL: <https://www.coursera.org/>

Рецензія/Peer review : 10.9.2013 р.

Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф., завідувач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Кукурудза І.І.

УДК 330.322

М.С. БАБИЧ, Л.Б. БУШОВСЬКА

Хмельницький національний університет

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У даній статті визначено основні тенденції та фактори, що визначають інвестиційну привабливість області, проведено аналіз надходження іноземних інвестицій в основний капітал. Визначено ряд державних економіко-правових заходів для поліпшення ситуації на ринку інвестицій. Запропоновано шляхи покращення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний ринок, підприємство, основний капітал, іноземні інвестиції.

M.S. BABICH, L.B. BUSHOVSKA

Khmelnytsky National University

ESTIMATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF KHMELNYTSKY AREA

Abstract – The aim of this article is a theoretical and practical ground of basic tendencies and factors that determine the investment attractiveness of the Khmelnytsky area. In Ukraine there are factors that attract foreign investors: capacious market, subzero cost of labour force, profitable geographical location, favourable climatic terms. From experience of the postsocial European countries evidently, that foreign investments more active in all come not there, where a capital failing, but there, where already intensive come true capital investment. One of pre-conditions of intensification of foreign capital investments in the economy of Khmelnytsky region there is an increase of trust from the side of foreign investors to the terms of doing business in a region. Therefore the primary purpose of increase of level of economic development of region is forming of favourable investment climate of region through minimization of investment risks.

Keywords: investments, investment activity, investment market, enterprise, fixed assets, foreign investments.

Постановка завдання. Розвиток інвестиційної діяльності, спрямований на створення привабливого інвестиційного середовища та суттєве нарощування обсягів інвестицій, є актуальними завданнями в умовах ринкових перетворень.

Активізація інвестиційного процесу є вирішальною умовою продовження соціально-економічних перетворень. Реальна економічна ситуація в Україні значно ускладнює інвестиційну діяльність. Обсяг вкладень не забезпечує передумов економічного зростання і навіть повноцінного відтворення наявного стану. Фактично країна існує за рахунок безповоротного споживання успадкованого від радянських часів виробничого потенціалу. Необхідно розробити адекватний ринковим відносинам інвестиційний механізм,

що органічно поєднає форми приватного і державного інвестування та забезпечить оптимізацію взаємозв'язків різних суб'єктів інвестиційної діяльності, створення відповідної законодавчо-нормативної бази та інші заходи, що регламентують інвестиційний процес окремої фірми чи галузі, і національної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень. Проблема підвищення ефективності інвестицій та інвестиційної діяльності є предметом дослідження у працях вітчизняних вчених: Крупки Я.Д., Омельченка А.В., Онищенко В., Пересади А.А., Татаренко Н.О.; російських науковців: Четиркіна Е.М., Бочарова В.В., Лівшиця В.Н.; закордонних теоретиків: Бланка І.А., Бернса В., Бірмана В.С., Кейнса Дж.М., Вільямса Я., Гітмана Л.Д. і Джонка М.Д.

Разом з тим, значні аспекти теорії і практики інвестування в умовах ринкового середовища не здобули вагомому розвитку. Потребують подальшого дослідження питань податкового регулювання інвестиційної діяльності та питань, що стосуються активізації інвестиційних процесів. Необхідним є формування підходів до шляхів покращення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій. Виявлення шляхів покращення інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій визначило актуальність теми, мету і завдання дослідження.

Метою даної статті є теоретичне та практичне обґрунтування основних тенденцій та факторів, що визначають інвестиційну привабливість Хмельницької області.

Вклад основного матеріалу. Основними чинниками, що негативно впливають на інвестиційний клімат і зумовлюють високий ризик інвестування в Україні, є надто затяжний і непослідовний характер ринкового реформування економіки, правова, економічна й політична нестабільність, недосконалі фінансово-кредитна й податкова системи, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури, високий рівень тінізації економіки, відсутність ринку землі. Водночас в Україні існують чинники, які приваблюють іноземних інвесторів: місткий ринок, низька ціна робочої сили, вигідне географічне положення, сприятливі кліматичні умови. З досвіду постсоціалістичних європейських країн видно, що іноземні інвестиції найактивніше надходять не туди, де бракує капіталу, а туди, де уже інтенсивно здійснюються капіталовкладення.

Хмельницька область належить до інвестиційно привабливих регіонів України. Вигідне географічне розташування, поєднання значного економічного та природно-ресурсного потенціалу з традиційно високим потенціалом ділової активності місцевого населення сприяли формуванню області як регіону, сприятливого для бізнесу.

Територіальні чинники відіграють визначальну роль у надходженні інвестицій у Хмельницьку область, а відповідно, і у формуванні економічного потенціалу регіонів. На сьогодні Хмельниччина не є прикладом виваженої регіональної політики в забезпеченості інвестиціями, але починаючи з 2009 р. в області відбувається зростання приросту інвестицій. Протягом останніх років поступово нарощуються темпи залучення інвестицій [5]. Під час досліджуваного періоду підприємствами та організаціями всіх форм власності за рахунок усіх джерел фінансування в економіку області спрямовано 727,6 млн грн інвестицій в основний капітал (табл. 1).

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал підприємств Хмельницької області

№ пор.	Показники	Роки			
		2009	2010	2011	2012
1	Інвестиції в основний капітал (у фактичних цінах, млн грн.)	400,1	455,5	568,2	727,6
2	Індекси фізичного обсягу інвестицій в основний капітал (у відсотках до попереднього року)	86,5	95,5	109,3	121,0

Як видно з табл. 1, останнім часом намітилася тенденція до зростання інвестицій в основний капітал. Аналіз показує, що приріст інвестицій у фактичних цінах в основний капітал у порівнянні з попереднім періодом становив у 2012 р. 28,05%.

Найбільше інвестицій надійшло у харчову промисловість – 50,6%, машинобудування – 26,9% (табл. 2). Зазначені позитивні моменти пов'язані з тим, що робота органів місцевої влади та податкової служби була спрямована на боротьбу з тінізацією економіки області, яка є перешкодою в подальшому реактивному розвитку регіональних інвестиційних процесів. Розширенню інвестиційної зацікавленості іноземних інвесторів в економіці Хмельницької області сприяє й ряд інвестиційних проєктів, запропонованих Хмельницькою обласною державною адміністрацією.

Що стосується іноземних інвестицій в промисловість Хмельницької області, то тут необхідно зупинитись більш предметно, оскільки іноземні інвестори приймають активну участь у розбудові промисловості регіону, шляхом створення успішно функціонуючих спільних підприємств у стратегічно важливих галузях економіки.

Інвестиції в основний капітал за видами промислової діяльності підприємств Хмельницької області

№ пор.	Види промислової діяльності	Роки	
		2011	2012
1	Обробна промисловість	50972	38030
1.1	харчова промисловість	28163	19257
1.2	легка промисловість	1600	1336
1.3	обробка деревини	454	467
1.4	металургія та обробка металу	1063	1398
1.5	машинобудування	8744	10220
1.6	інша обробна промисловість	10948	5352

Станом на 1 січня 2012 р. іноземними інвесторами в Україну було вкладено 5339,0 млн дол. США, лише у промисловість України – 2690,6 млн дол. США, що становить 50,4 % загального обсягу іноземних інвестицій в нашу країну. З цієї суми на Хмельницьку область припадає 28,5 млн дол. США (0,5%).

Таблиця 3

Залучення іноземних інвестицій у промисловість Хмельницької області (млн дол. США)

	Станом на 1.01.2010 р.		Станом на 1.01.2011 р.		Станом на 1.01.2012 р.	
	сума	%	сума	%	сума	%
Всього по Україні	1725	100	2285	100	2690	100
Хмельницька область	8	0,46	12	0,53	15	0,56

Приріст склав 3 млн дол. США, це збільшення відбулось у формі грошових внесків (56%) та за рахунок майна (44%). А такі форми, як внески цінних паперів, нематеріальних активів, скасування боргу, що мали місце в структурі надходжень інших регіонів, не використовувалися.

Для підприємств з іноземними інвестиціями характерні невеликі за розміром статутні фонди, схильність до диверсифікації видів діяльності, а серед іноземних інвесторів переважають дрібні фірми, головним інтересом яких є швидке отримання прибутку, і надзвичайно мала кількість стратегічних інвесторів, які готові вкладати кошти у довгострокові проекти.

Що стосується Хмельницької області, то показник обсягу інвестицій на душу населення становить 19,9 дол. США і є одним з найнижчих серед регіонів-сусідів (рис. 1) [3]. Наявність великого інвестора в регіоні суттєво впливає на ситуацію по області в цілому. Значні відмінності в розподілі іноземного капіталу пояснюються економічним потенціалом регіону та діяльністю місцевої влади щодо залучення інвесторів.

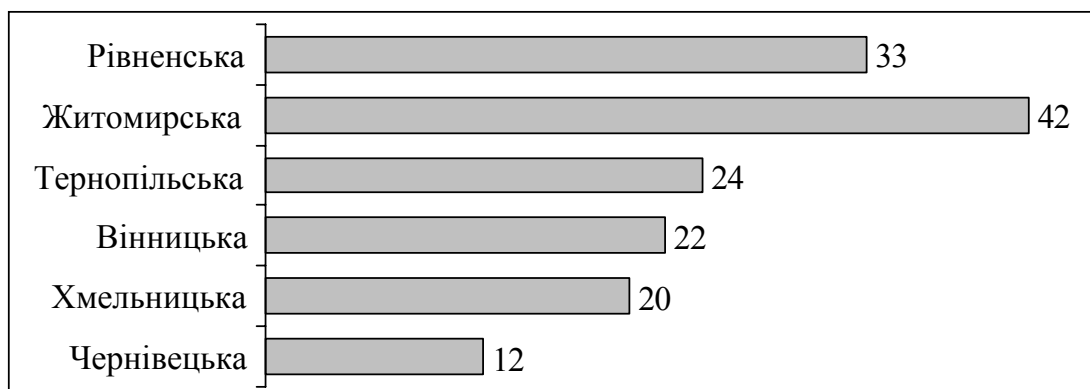

Рис. 1. Обсяг іноземних інвестицій на душу населення в окремих регіонах України на 1.01.2012 р.

Аналіз практики іноземного інвестування свідчить, що при прийнятті рішення щодо інвестування інвестор враховує:

- розміщення об'єкта інвестування поблизу основних ринків;
- легкість доступу до сировини та робочої сили;
- наявність розвинутої транспортної інфраструктури;
- конкурентоспроможність товарів та послуг, які надаватиме об'єкт інвестування;
- забезпеченість об'єкта інженерними комунікаціями;
- наявність розвинутої системи сучасних видів зв'язку;
- знання ринків збуту;
- соціально-політичну стабільність в регіоні;
- наявність робочої сили, яка не потребує соціальної підготовки;

- сприятливість екологічної ситуації;
- ставлення місцевої влади до інвесторів;
- готовність влади створювати прийнятні умови для іноземних інвесторів;
- відсутність бюрократичних бар'єрів на шляху інвесторів.

На сьогоднішній день основними проблемами, що стримують інвестиційну діяльність та збільшення обсягу інвестицій, є: технічна і технологічна відсталість більшості підприємств, що виробляють неконкурентоспроможну продукцію; неналежний рівень управління підприємствами; надто висока питома вага майнових внесків; мізерна кількість інвестицій у виді інтелектуальної власності; слабка інноваційна діяльність підприємств міста; кредиторська та дебіторська заборгованість більшості підприємств.

Шляхами покращення інвестиційної привабливості є:

- забезпечення реального низького рівня інфляції та передбачуваність рівня цін в економіці;
- створення простої і зрозумілої системи оподаткування;
- надання пільг малому та середньому бізнесу;
- функціонування сприятливого митного і валютного законодавства [4, с.11].

Висновок. Отже, можна виділити ряд пропозицій щодо інвестування Хмельницької області. Насамперед пропонується співпраця у таких напрямках:

- вкладення інвестицій у розвиток пріоритетних для області напрямків або у розвиток того чи іншого підприємства;
- створення спільних підприємств;
- робота підприємств області на давальницькій сировині.

Також, підсумовуючи дослідження іноземного інвестування в економіку Хмельницької області, можна зазначити, що однією з визначальних передумов інтенсифікації іноземних капіталовкладень в господарство Хмельниччини є підвищення довіри з боку іноземних інвесторів до умов ведення бізнесу в регіоні. Тому основною метою підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону є формування сприятливого інвестиційного клімату регіону через мінімізацію інвестиційних ризиків.

Література

1. Бондар М.І. Стан та вдосконалення аналізу ефективності інвестицій / М.І. Бондар // Економіка та держава. – 2010. – № 2. – С. 8–11.
2. Данилишин Б.М. Сприятливий інвестиційний клімат – передумова економічного розвитку регіону / Б.М. Данилишин // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 15–18.
3. Ковальчук О.В. Моніторинг інвестиційних процесів в Україні / О.В. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7. – С. 36–42.
4. Носова О.В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи / О.В. Носова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 3. – С. 119–136.
5. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html#sg

References

1. Bondar M.I. Stan ta vdoskonalennia analizu efektyvnosti investytsii// Ekonomika ta derzhava. – 2010. – 2. – s.8-11.
2. Danylyshyn B.M. Spryiatlyvyi investytsiinyi klimat – peredumova ekonomichnoho rozvytku rehionu // Finansy Ukrainy. -2011. - 3. – S.15-18.
3. Kovalchuk O.V. Monitorynh investytsiinykh protsesiv v Ukraini / O.V. Kovalchuk // Aktualni problemy ekonomiky. - 2011. - 7. – S.36-42.
4. Nosova O.V. Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy: osnovni pidkhody / O.V. Nosova // Ekonomika i prohnozuvannia. – 2012. – 3. – S. 119-136.
5. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html#sg

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглянуто сутність соціальної відповідальності в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки, а також основні аспекти відповідальності держави, підприємства та персоналу. Визначено, що в посиленні соціальної відповідальності в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки на підприємстві головну роль має служба управління персоналом. Запропоновано напрями посилення соціальної відповідальності в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки на всіх рівнях.

Ключові слова: соціальна відповідальність, кадрова безпека, інтелектуальна безпека, інформаційна безпека, персонал, захист інформації.

O.G. BRINTSEVA

Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv

SOCIAL RESPONSIBILITY IN INTELLECTUAL AND INFORMATION SECURITY

Abstract - The paper focuses on the theoretical aspects of social responsibility in the sphere of intellectual and informational security, the main aspects of responsibility of the state, the personnel and the enterprise, and also on the development of the directions of strengthening of social responsibility in the sphere of intellectual and information security at all levels. In the system of personnel safety, personnel are responsible for safety and health, results of a labour activity, the high level of intellectual and information security, the moral and psychological climate at the enterprise. It was determined that the strengthening of social responsibility in the sphere of intellectual and informational security in the enterprise a major role has personnel management department. The enhance of social responsibility at the individual level is largely influenced by the level of loyalty, «commitment» of a personnel to key values of enterprise; increasing of it is the one of the important tasks of personnel security.

Keywords: social responsibility, personnel safety, intellectual security, informational security, personnel, data protection

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, глобалізаційні тенденції, посилення конкуренції вимагають більш швидкого прийняття рішень, тому в сучасному світі інформація є однією з найбільших цінностей. Саме інформація стає найціннішим ресурсом для виробництва товарів та надання послуг, крім того інтелектуалізація праці веде до збільшення інформаційних потоків. Розвиток сучасних засобів зв'язку та інформаційних технологій значно пришвидшує процеси обміну інформацією, однак він обумовлює також і розвиток кіберзлочинності. За результатами опитування, проведеного консалтинговою компанією «ПрайсвотерхаусКуперс» у грудні 2011 р. [9], кіберзлочинність стала одним із п'яти найпоширеніших економічних злочинів в Україні; кожен третій респондент (37%) вважає, що ризик кіберзлочинності підвищився за останні 12 місяців; понад 25% організацій не мають відповідних політики та механізмів реагування на кіберзлочини; 46% опитаних не проходили навчання в області кібербезпеки протягом останніх 12 місяців; 58% респондентів з України заявили, що в їхніх організаціях немає процесу моніторингу відвідування соціальних мереж. Тому саме забезпечення інтелектуальної та інформаційної безпеки є однією з основних передумов високого рівня конкурентоспроможності та ефективності діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Інтелектуальна та інформаційна безпека в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів [2–5; 7] розглядаються як складові економічної безпеки. В найбільш загальному вигляді, *інтелектуальна безпека* – це захищеність знань як інтелектуальних ресурсів суспільства, що охоплює убезпечення працівників знань та їх інтелектуальної праці, інтелектуального продукту, інтелектуальної власності, інтелектуального капіталу. Основу інтелектуальної безпеки складають науковий і освітній потенціали суспільства, господарюючого суб'єкта, індивідуума.

Інтелектуальну безпеку підприємства [4] слід розглядати як захист продуктів і процесів розумової діяльності, об'єктів інтелектуальної власності. Інтелектуальна безпека включає не тільки захист продуктів розумової праці, але і раціональне використання, відтворення і підвищення інтелектуального потенціалу персоналу підприємства. Отже, виходячи з результатів сучасних досліджень, ми розглядаємо *інтелектуальну безпеку підприємства* як забезпечення високого рівня володіння сучасними знаннями, впровадження інноваційних практик в управління персоналом, підвищення рівня професійних знань, навичок, умінь, стимулювання прояву ініціативи та здібностей завдяки гнучкій системі преміювання.

З огляду на безпосередній взаємозв'язок інтелектуальної та інформаційної безпеки в сучасному світі, адже праця базується на активному використанні інформаційних ресурсів та технологій, важливою складовою інтелектуальної безпеки є кібербезпека – захищеність інформаційно-комунікаційних технологій. Згідно з Конвенцією Ради Європи про кіберзлочинність, яку Україна ратифікувала у 2005 р. [1], кіберзлочинність визначається як використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, яке спрямоване проти конфіденційності, цілісності і доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання ними, і становить загрозу інтелектуальній безпеці. У Конвенції визначено такі види кіберзлочинності, як правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних

даних і систем; правопорушення, пов'язані з комп'ютерами; правопорушення, пов'язані зі змістом; правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав.

Слід зазначити, що основною відмінністю інформаційної безпеки від кібербезпеки є те, що при забезпеченні інформаційної безпеки організовується захист інформаційних ресурсів, тобто інформації та засобів її обробки, а при забезпеченні кібербезпеки додається організація захисту кіберсередовища [6]. Саме на попередження негативного впливу зовнішніх загроз, пов'язаних з поширенням інформаційних технологій та кіберзлочинності, спрямована діяльність підприємства в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека* розглядається як реалізація сукупності правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї.

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень в сфері економічної та кадрової безпеки, питання соціальної відповідальності в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки на всіх рівнях залишаються практично нерозглянутими. Тому **метою статті** є дослідження теоретичних основ соціальної відповідальності в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки, основних аспектів відповідальності держави, персоналу та підприємства, а також розробка напрямів посилення соціальної відповідальності в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки на всіх рівнях.

Виклад основного матеріалу. *Соціальна відповідальність в сфері інтелектуальної безпеки* розглядається як відповідальність за забезпечення захисту інтелектуальних ресурсів, процесів їх продукування, обміну та використання; забезпечення високого рівня знань, впровадження інноваційних практик в управлінні персоналом, підвищення рівня професійних знань, навичок, умінь, стимулювання прояву ініціативи та здібностей.

Захист об'єктів інтелектуальної власності підприємства безпосередньо пов'язаний з ефективною системою інформаційної безпеки, яка спрямована не тільки на захист власної інформації, в тому числі конфіденційної, але й на проведення ділової розвідки, інформаційно-аналітичну роботу із зовнішніми і внутрішніми суб'єктами та ін.

Соціальну відповідальність в сфері інформаційної безпеки можна визначити як відповідальність підприємства за реалізацію сукупності правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації, результатів інтелектуальної діяльності та належний порядок доступу до них.

Соціальну відповідальність підприємства в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки можна розглядати за 3 основними напрямками: 1) відповідальність за захист інформації за допомогою технічних засобів – впровадження систем захисту інформації, спеціального програмного забезпечення (систем розмежування доступу до інформації, систем ідентифікації й аутентифікації, систем антивірусного захисту, систем аудита й моніторингу), систем захисту периметра інформаційної системи (систем охоронної й пожежної сигналізації; систем цифрового відеоспостереження; системи контролю й керування доступом) та ін.; 2) відповідальність за виконання норм чинного законодавства в сфері захисту та поширення інформації (зокрема, законодавства в сфері захисту інформації в автоматизованих системах, захисту інтелектуальної власності, захисту персональних даних та ін.); 3) відповідальність за вжиття організаційних та адміністративних заходів для захисту інформації (сукупність заходів щодо добору, контролю, перевірки та навчання персоналу, який бере участь у всіх стадіях інформаційного процесу; утримання персоналу, який володіє унікальними знаннями).

З огляду на те, що основним джерелом витоків інформації є персонал як носій інтелектуального капіталу та інформації, питання інтелектуальної та інформаційної безпеки більшою мірою пов'язані з індивідуальним рівнем відповідальності, ніж з відповідальністю підприємства, яке може створити умови для працівника, але не може гарантувати його лояльного ставлення.

Персонал підприємства є найвищою цінністю і водночас найбільшою загрозою для підприємства, якщо розглядати його діяльність з позицій кадрової безпеки. Кадрова безпека може трактуватись як захист інтересів підприємств від зловживань працівників службовим положенням, розкрадань майна та інших негативних явищ, пов'язаних з безвідповідальною діяльністю персоналу, тож саме посилення соціальної відповідальності на індивідуальному рівні стає визначальним для забезпечення дієвої та ефективної системи кадрової безпеки.

За результатами опитування, проведеного консалтинговою компанією «ПрайсвотерхаусКуперс» у грудні 2011 р. [9], 36% із 84 респондентів в Україні повідомили про те, що за останній рік вони зіткнулися принаймні з одним випадком економічного злочину. Цей показник вищий, ніж у світі (34%), але нижчий порівняно з даними за 2009 р. (45%). При цьому, найбільш поширеними економічними злочинами в українських компаніях були: незаконне привласнення активів, хабарництво і корупція та маніпуляції з фінансовою звітністю. Однак, найбільш прикро те, що 50 % економічних злочинів у 2011 р. (у 2009 р. цей показник становив 28 %) було скоєно співробітниками відносно компаній, в яких вони на той час працювали. Відповідно, зовнішніми особами у 2009 р. було скоєно 72 % економічних злочинів, а у 2011 р. цей показник склав 47 %. Звичайно, наведені факти свідчать про низький рівень відповідальності персоналу вітчизняних компаній, а в окремих випадках навіть не тільки про порушення морально-етичних принципів, а й норм чинного законодавства.

Серед найбільш поширених причин зловживань персоналу слід визначити такі [4]: наявність слабких місць у системі управління діяльністю фірми (зокрема, в системі бухгалтерського обліку); низька кваліфікація керівництва підприємства; відсутність налагодженого контролю з боку керівництва за діяльністю персоналу; слабкий кадровий менеджмент, що дає змогу займати відповідальні посади співробітникам-аферистам, неефективна робота служби персоналу; нездоровий морально-психологічний клімат у колективі підприємства; психологічна готовність (схильність) працівника до зловживання службовим становищем; особисті фінансові труднощі, неможливість задоволення життєвих потреб своїх та сім'ї; спосіб життя, соціальні зв'язки, вчинки, захоплення працівника.

В системі кадрової безпеки, відповідальність працівника полягає в тому, що він безпосередньо відповідає за особисту безпеку і здоров'я, а також за безпеку і здоров'я оточуючих людей; відповідає за результати своєї трудової діяльності; відповідає за забезпечення високого рівня інтелектуальної та інформаційної безпеки; відповідає за збереження сприятливого для трудової діяльності морально-психологічного клімату на підприємстві (рис. 1).

Соціальна відповідальність працівника в системі кадрової безпеки	<p><i>Відповідальність за особисту безпеку і здоров'я, а також за безпеку і здоров'я оточуючих людей:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - працівник зобов'язаний дбати про особисту безпеку і здоров'я, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей в процесі виконання будь-яких робіт чи під час перебування на території підприємства; - працівник повинен знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поведінки з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту; - працівник має проходити у встановленому законодавством порядку попередні та періодичні медичні огляди.
	<p><i>Відповідальність за результати своєї трудової діяльності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - працівник сумлінно ставиться до виконання своїх трудових функцій; - працівник відповідає за ефективність своєї трудової діяльності; - працівник підтримує і підвищує свою кваліфікацію; - працівник сприяє забезпеченню гідних умов праці; - працівник дотримується правил внутрішнього трудового розпорядку.
	<p><i>Відповідальність за забезпечення високого рівня інтелектуальної та інформаційної безпеки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - відповідальне ставлення до службової інформації та її поширення; - використання сучасних засобів захисту інформації та інтелектуальної власності підприємства; - впровадження інноваційних рішень в трудову діяльність.
	<p><i>Відповідальність за збереження сприятливого для трудової діяльності морально-психологічного клімату на підприємстві:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - працівник докладає зусиль для гармонізації відносин в колективі; - працівник бере участь у формуванні ефективної корпоративної культури на підприємстві, власним прикладом забезпечуючи утвердження цінностей та етичних принципів; - працівник ефективно використовує сучасні методи ведення ділових переговорів.

Рис. 1. Соціальна відповідальність працівника в системі кадрової безпеки

В посиленні соціальної відповідальності в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки на підприємстві головну роль має служба управління персоналом, адже її діяльність з пошуку, добору та адаптації персоналу безпосередньо впливає на рівень кадрової безпеки і здатна запобігти багатьом видам зовнішніх та внутрішніх ризиків, пов'язаних з персоналом.

Висновки та напрями подальших розробок. Важливими напрямами посилення інтелектуальної та інформаційної безпеки на державному рівні є сприяння економічному та науково-технологічному розвитку, подальша інтеграція у світовий інформаційний простір, удосконалення нормативно-правової бази з питань дотримання права інтелектуальної власності, подальший розвиток інформаційного суспільства. Для посилення соціальної відповідальності підприємства в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки та запобігання загроз, пов'язаних з поширенням кіберзлочинності, необхідне своєчасне інформування керівництва про загрозу кіберзлочинності і життя заходів для зменшення ризиків; постійне оновлення систем безпеки, адже кіберзлочинність динамічно змінюється, виникають нові ризики; проведення постійного моніторингу доступу персоналу до інформації; посилення заходів безпеки (зокрема, створення групи оперативного реагування на кіберзлочини); навчання працівників – підприємству необхідна культура «інформованості про кіберзлочинність»; проведення підприємством активної та прозорої політики щодо злочинів в сфері інтелектуальної та інформаційної безпеки. На посилення соціальної відповідальності на індивідуальному рівні значною мірою впливає рівень лояльності, «прихильності» персоналу до цінностей підприємства, підвищення якого є одним з важливих завдань системи кадрової безпеки, адже її діяльність має бути спрямована не на усунення наслідків зловживань персоналу, а на їх попередження.

Література

1. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_575
2. Макаренко С.И. Информационная безопасность : учебное пособие для студентов вузов / Макаренко С.И. – Ставрополь : СФ МГТУ им. М. А. Шолохова, 2009. – 371 с.
3. Маренич А.І. Виявлення та запобігання загроз кадровій безпеці [Електронний ресурс] / Маренич А.І., Мехеда Н.Г. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fin_pr/2011_3/11maidap.pdf
4. Марченко О.С. Інтелектуальна безпека у вимірі економіки знань [Електронний ресурс] / Марченко О.С. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnyua_etp/2012_1/MarchenkoOC.pdf
5. Мехеда Н.Г. Соціально-мотиваційні складові кадрової безпеки [Електронний ресурс] / Н.Г. Мехеда, А.І. Маренич. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ck.ua/files/1202/12maisam.pdf>
6. Михайлов С.А. Нові функції аудиту та моніторингу у забезпеченні кібербезпеки підприємств [Електронний ресурс] / С.А. Михайлов, Ю.С. Шевцов. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/itmm/2011_3/243-247.pdf
7. Сашук Г. Інформаційна безпека в системі забезпечення національної безпеки [Електронний ресурс] / Сашук Ганна. – Режим доступу : http://journal.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php
8. Україна. Всесвітній огляд економічних злочинів. Кіберзлочини в центрі уваги [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.pwc.com/uk_UA/ua/press-room/assets/GECS_Ukraine_ua.pdf

References

1. Konventsiya Rady Yevropy pro kiberzlochynnist' [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_575
2. Makarenko S.Y. Ynformatsyonnaya bezopasnost': Uchebnoe posobyе dlya studentov vuzov. - Stavropol': SF MHHU ym. M. A. Sholokhova, 2009. - 371 s.
3. Marenych A.I., Mekheda N.H. Vyyavlennya ta zapobihannya zahroz kadrovoyi bezpetsi [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fin_pr/2011_3/11maidap.pdf
4. Marchenko O.S. Intel'ektual'na bezpeka u vymiri ekonomiky znan' [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnyua_etp/2012_1/MarchenkoOC.pdf
5. Mekheda N.H., Marenych A.I. Sotsial'no-motyvatyivni skladovi kadrovoyi bezpeky [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1202/12maisam.pdf>
6. Mykhaylov S.A., Shevtsov Yu.S. Novi funktsiyi audytu ta monitorynhu u zabezpechenni kiberbezpeky pidpryyemstv [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/itmm/2011_3/243-247.pdf
7. Sashchuk Hanna. Informatsiyna bezpeka v systemi zabezpechennya natsional'noyi bezpeky [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://journal.univ.kiev.ua/trk/publikacii/satshuk_publ.php
8. Ukrayina. Vsesvitniy ohlyad ekonomichnykh zlochyniv. Kiberzlochyn v tsentri uvahy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://www.pwc.com/uk_UA/ua/press-room/assets/GECS_Ukraine_ua.pdf

Рецензія/Peer review : 12.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., професор кафедри економіки підприємства КНУ ім. Т. Шевченка Грішнова О.А.

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

В статті охарактеризовано особливості інституціоналізації соціально-трудо­вих відносин в економіці України та зарубіжних країнах, визначено суть та види інститутів соціальної сфери, проаналізовано причини виникнення «інституційних пасток» на ринку праці.

Ключовими словами: інститути соціально-трудо­вих відносин, «інституційна пастка», інституціоналізація соціальної сфери, інституції.

LARYSA LIUBOKHNETS
Khmelnytskyi National University

INSTITUTIONALIZATION OF SOCIO-INDUSTRIAL RELATIONS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND NATIONAL PRACTICE

Abstract – The aim of the research is to disclosure the features of institutions establishment in the system of socio-industrial relations and evolutionary processes of socialization of labour relations.

In this paper the features of the institutionalization of industrial relations in the economy of Ukraine and foreign countries are described, the nature and types of social institutions defined, the causes of the "institutional traps" occurrence in the labour market analyzed.

Providing of increased competitiveness in the labour force is possible with improving the institutions activities of the labour market and implement comprehensive state's policy which aimed at creating the conditions for good workforce development and their effective implementation through the creation of high-tech jobs that will match the concept of decent work.

Key words: institutions of socio-industrial relations, "institutional traps", institutionalization of social areas, institutions.

Постановка проблеми. Необхідність боротьби з кризовими явищами обумовлює потребу інституціоналізації соціальної сфери, виведення її на нову траєкторію розвитку відповідно до вимог соціальної модернізації суспільства та гуманізації всіх сфер суспільного життя, формування відповідного інституціонального середовища, яке б сприяло створенню умов ефективного розвитку та реалізації трудового потенціалу, зростанню зайнятості, покращенню умов праці та якості життя населення. Ефективність трансформаційних змін в соціально-економічній системі України в значній мірі залежить від ступеня інституціоналізації економіки, внаслідок чого створюються формальні та неформальні інститути розвитку соціально-економічних відносин, що регулюють механізм нагромадження людського капіталу, встановлення соціальної справедливості, реалізацію соціальної відповідальності суб'єктів господарювання. Трансформаційні зміни в економіці супроводжуються монополізацією сфери соціально-економічних відносин та розвитком конкурентного середовища на ринку праці, що стає можливим при зміні напрямку державного регулювання соціальної сфери в інтересах розвитку як окремих індивідів, так і суспільства в цілому. При цьому метою соціального діалогу стає налагодження партнерських відносин між найманими працівниками, роботодавцями і державою.

Модернізація соціально-трудо­вих відносин та регулювання ринку праці визначають наявність широкого кола актуальних проблем, а інституціоналізація розвитку сучасного суспільства потребує подальшого вивчення та систематизації, вирішення суперечностей розвитку трудової сфери обумовлюють актуалізацію аналізу інституційної складової соціально-трудо­вих відносин національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформаційні процеси суспільного життя обумовлюють необхідність поглибленого вивчення інституціоналізації соціально-трудо­вих відносин національної економіки. Інституційна парадигма розвитку економічних процесів представлена широким колом досліджень як класиків інституціоналізму (Т.Веблена, Дж.Комонса, У.К.Мітчела, М.Вебера, Е.Дюркгейма, Г.Спенсера) та неінституціоналізму (Р.Коуза, Д.Норта, О.Вільямсона, Дж.К.Гелбрейта, П.Друкера, А.Берлі, А.Тоффлера), так і працями сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених. Так, О.В.Бражко обґрунтовує можливість інституційного забезпечення механізму функціонування національного ринку праці [1], А.А.Чухно було розроблено теоретичні засади інституційної архітектоники та інституційної динаміки економічних систем [2], О.А.Гришнова, А.С.Пасека розкривають динаміку трансформації соціально-трудо­вих відносин під впливом глобалізаційних процесів та тенденцій [3], особливості модернізації інституту зайнятості як складової соціально-трудо­вих відносин розглядає в своїх дослідженнях А.М.Колот [4], В.В.Микитенко визначає складові інституційного середовища функціонування ринку праці та національного господарства в системі сталого розвитку економічної системи [5], А.В.Карпушкіна – ієрархію в системі соціально-трудо­вих відносин та інституційні можливості їх розвитку [6–8], аналізуючи механізм функціонування ринку праці О.М.Пищуліна виділяє інституційні пастки останнього [9]. І все ж інституції залишаються одним із найбільш слабких місць конкурентоспроможності національної економіки та потребують додаткового аналізу і визначення шляхів підвищення їх ефективності.

Мета дослідження – розкрити особливості становлення інститутів в системі соціально-трудових відносин в зарубіжних країнах та в Україні, еволюційність процесів соціалізації трудових відносин, що дозволить проаналізувати форми інституціоналізації системи соціально-трудових відносин, визначити місце держави, організації, суспільства в цілому в процесі формування різноманітних інститутів соціального середовища.

Виклад основного матеріалу. Соціально-трудові відносини досить часто розглядають через призму визначення правил становлення та регулювання взаємовідносин основних суб'єктів, що складаються з приводу гарантування зайнятості, покращення умов праці, розподілу та перерозподілу доходів, звільнення та виходу на пенсію. Тому сутнісна характеристика соціально-трудових відносин передбачає їх інституціоналізацію, яка проявляється в таких формах соціального взаємозв'язку, як захист зі сторони трудового законодавства інтересів найманих робітників в системі соціально-трудових відносин та державного регулювання трудових відносин, реалізація відносин соціального партнерства та договірних відносин, культура праці, покращення якості життя. Інституціоналізація соціально-трудових відносин передбачає формування стійких норм, правил, процедур, ліній поведінки та взаємодії найманих працівників, роботодавців та держави. Ідеї організованості, впорядкування суспільного життя та соціального середовища розглядалися Г.Спенсером, М.Вебером та Е.Дюркгеймом. За Г.Спенсером соціальні інститути виникають внаслідок значної диференціації суспільства, Е.Дюркгейм інститути трактував як ідеальні утворення в формі звичаєвих норм, що можуть впроваджуватись в практичній діяльності соціальних організацій, М.Вебер виділяв характерні риси інститутів, які не залежать від волі конкретного індивіда, містять певні настанови, якими керується цей індивід в своїй практичній діяльності, при цьому дані настанови включають в себе апарат примусу та носять раціональний характер. Аналізуючи процес формування органів та організацій в результаті інтеграції суспільних відносин нового типу, Т.Веблен, Дж.Коммонс та Дж.К.Гелбрейт під інститутом розуміли відносно стійке організаційно оформлене утворення індивідів та їх груп, орієнтоване на досягнення специфічних корпоративних цілей. Відношення до трактовки інституту змінюється в середині 70-х років ХХ століття, коли під поняттям «інститут» починають розуміти універсальний спосіб упорядкування суспільної діяльності людей через встановлення правил та норм їх поведінки. Так, Д.Норт визначає інститут як «встановлення людьми обмежень, котрі структурують політичну, економічну і соціальну взаємодію... формальні та неформальні правила, а також систему санкцій за їх недотримання» [10]. Інститути мають можливість зменшувати невизначеність у взаємовідносинах між економічними суб'єктами соціальної сфери, стимулюють розвиток стратегії співробітництва та сприяють встановленню рівноваги за Парето. Координаційний ефект інститутів проявляється в забезпеченні ефективного розміщення ресурсів та формуванні еволюційно-стабільної стратегії, мотиваційний ефект – у можливості вибору окремим економічним агентом, який стає вигідним для всіх, а розподільчий ефект полягає в тому, що інститути визначають структуру прав власності, яка може бути вигідна одним членам суспільства на шкоду іншим. Таким чином, інститути мають забезпечувати ефективну мотивацію поведінки ринкових суб'єктів, посилювати процеси їх взаємодії та підвищувати ефективність розвитку економіки в цілому.

Систематизація інститутів та стійкі форми інституціоналізації соціально-трудових відносин на рівні робітників, роботодавців та держави дає можливість виділити дві групи інститутів: інститути-суб'єкти та інститути-механізми, які поділяються на формальні та неформальні інститути за способом організації і регулювання суспільних відносин (рис. 1).

Рис. 1. Систематизація інститутів соціально-трудових відносин

Формальні інститути закріплені у законодавчих та нормативних актах, є обов'язковими у виконанні, діють на всіх рівнях економічної системи та формують інституційну структуру економіки країни, а

неформальні – це ті норми і правила, що характеризують соціально-культурні та соціально-психологічні аспекти економіки. Тобто, якщо формальні інститути виникають, функціонують та змінюються шляхом насадження ззовні, при цьому прийняття управлінських рішень відбувається в бюрократичних інстанціях у відповідності до встановлених процедур, то неформальні інститути виникають на основі динаміки самоорганізації соціальної взаємодії через систему переговорів між суб'єктами соціально-трудова відносин, на основі яких виробляються принципи і норми їх взаємодії та поведінки, при цьому неформальні інститути можуть обмежувати поведінку економічних агентів в соціальній сфері за умови відсутності формальних правил (соціальної довіри) та недоцільності цих правил (неефективність системи соціального страхування).

В системі формальних інститутів доцільно виділяти суспільні (політичні), приватні (економічні) та локальні (індивідуальні) інститути. Суспільні інститути визначають ієрархічну структуру суспільства, порядок прийняття фундаментальних для суспільства рішень та способи контролю за їх виконанням. Приватні інститути пов'язані з правами власності, формами її розвитку та розподілом, що знаходить своє відображення в характері розміщення ресурсів та ступені диференціації доходів населення як одного з показників якості життя населення. Локальні інститути означають індивідуальні угоди та контракти, які, на відміну від загально признаних (соціальних) контрактів, визначають взаємовідносини між економічними агентами з приводу виконання певних трансакцій.

У контексті дослідження інституційних основ формування та розвитку ринку праці, відтворення кадрового потенціалу економіки країни Ф.В.Зінов'єв визначає через функціонування трьох блоків інституційних елементів: освітнього, інформаційного та ринку праці (рис. 2) [11]. При цьому ринок праці тісно взаємопов'язаний з інформаційним ринком та ринком професійної освіти, оскільки саме вони створюють основу для формування високоякісного кадрового потенціалу країни, впливають на його конкурентоспроможність та сприяють ефективному використанню в соціально-трудова відносинах. Ринок праці забезпечується нормативним регулюванням економічних, соціальних та трудових процесів з метою ефективного розподілу трудових ресурсів, покращення умов праці та зайнятості населення, визначення умов рівноваги попиту та пропозиції робочої сили, становлення гнучкого ринку праці при підвищенні мобільності висококваліфікованих працівників. Визначають національну специфіку інституційних механізмів регулювання ринку праці. Так, до країн з жорстким регулюванням ринку праці та захистом уже існуючих робочих місць відносять Німеччину та Швейцарію, в той час як у Великобританії інститути застосовують для створення нових робочих місць. Досить гнучкою є система інститутів США. На національному ринку праці проявляються наноекономічні обмеження, що обумовлюють поведінку інституційних суб'єктів (традиції, стереотипи мислення, звички), які сформувались історично, враховуючи національну психологію та менталітет.

Рис. 2. Блоки інституційних елементів формування та відтворення кадрового потенціалу в Україні [11]

Інституціоналізація відносин зайнятості передбачає активну трансформацію системи соціальних відносин: формування конкурентного економічного середовища, сприятливого для розвитку диверсифікованої структури зайнятості населення; розвиток недержавного сектора економіки та нового типу соціально-трудова відносин; забезпечення соціального захисту населення. При цьому основним джерелом конкурентоспроможності, лідерства та переваг стає людський інтелект – схильність до інновацій та інноваційних змін, спроможність моделювати напрямки та механізми перспективного розвитку, уміння пристосовуватись до умов динамічного середовища, використання переваг через реалізацію кластерної системи господарювання, яка забезпечує створення нових робочих місць та зростання обсягів залучення найманих працівників.

За методологією ВЕФ, інституції – це комплексний показник, який складається з державних інституцій (0,75%) та приватних інституцій (0,25%). При цьому державні інституції включають п'ять комплексних показників, які характеризують якість взаємодії держави та інших учасників ринку (право власності, етика і корупція, зловживання впливом, ефективність уряду, безпека), а приватні інституції поділяються на корпоративну етику та звітність (таблиця 1).

Згідно зі звітом про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму, Україна у 2012 році за рівнем розвитку інституцій посіла лише 132-е місце з 144 країн світу та поступається усім країнам СНД, окрім Росії та Киргизії, у яких 133-є та 137-є місця відповідно. Таким чином, найголовнішою проблемою країни є необхідність перебудови своєї інституціональної структури, яка не є опорою для розвитку, оскільки вона страждає від бюрократизму, недостатньої прозорості і фаворитизму. Україна могла б стати ефективнішою в майбутньому у разі встановлення більшої конкурентності на ринках товарів і послуг (117-е) і продовження реформи фінансового і банківського сектора (114-е). Інституції визначають ефективність уряду у проведенні реформ. Практично усі складові показники для державного сектора (права власності, нецільове використання бюджетних коштів, довіра громадськості до політиків, хабарі та неформальні платежі, незалежність судової системи, фаворитизм у рішеннях чиновників, тягар адміністративного регулювання, ефективність правової системи у врегулюванні суперечок, прозорість політики держорганів, надійність роботи правоохоронних органів та інші) і для приватного сектора (корпоративна етика, рівень стандартів аудиту та звітності, ефективність корпоративного керівництва, захист інтересів міноритарних акціонерів, надійність захисту інвесторів) близькі до вказаного середнього рівня.

Таблиця 1

Показники України за складовою інституцій [12]

Показники	2012		2011		Зміна		Питома вага за кжною із категорій %
	Ранг	Бал	Ранг	Бал	Ранг	Бал	
Складова 1: Інституції	132	3,13	131	2,98	-1	0,15	25%
А. Державні інституції	129	3,03	131	2,86	2	0,17	75%
1. Право власності	136	2,72	134	2,65	-2	0,07	20%
2. Етика і корупція	130	2,42	131	2,32	1	0,11	20%
3. Зловживання впливом	125	2,50	129	2,36	4	0,14	20%
4. Ефективність уряду	136	2,68	136	2,63	0	0,06	20%
5. Безпека	75	4,84	101	4,37	26	0,47	20%
Б. Приватні інституції	131	3,43	134	3,34	3	0,09	25%
1. Корпоративна етика	124	3,22	126	3,10	2	0,12	50%
2. Звітність	128	3,65	132	3,59	4	0,06	50%

В процесі інституціоналізації можуть створюватися не тільки ефективні інститути, а й інституціоналізуватись процеси, що погіршують стан національної економіки, породжують неінституціоналізований ринок праці, поглиблюють кризові явища, перешкоджають створенню передумов для стабілізації й економічного зростання. Так, сформувались «інституційні пастки» розвитку ринку праці, серед яких виділяють наступні:

- Інерційність зайнятості населення, що проявляється у невідповідності динаміки зайнятості динаміці виробництва. При цьому на інерцію зайнятості і повільність пристосування ринку праці до змін у попиті на працю впливають витрати обороту робочої сили, тобто високі витрати, пов'язані з наймом та звільненням працівників, а надмірна зарегульованість трудових відносин обмежує гнучкість інститутів ринку праці [9].

- Домінування добровільних звільнень, в той час як у країнах Центральної та Східної Європи основна частина вибуття припадає на вимушені звільнення. Висока плинність кадрів пов'язана з низькою якістю робочих місць, важкими умовами праці, високим виробничим травматизмом та професійними захворюваннями, що негативно впливає на функціонування ринку праці.

- Недосконалість інституційного механізму формування заробітної плати, що проявляється у високій еластичності заробітної плати в порівнянні з низькою еластичністю зайнятості. Згідно з доповіддю Міжнародної організації праці «Заробітна плата у світі 2008–2009», за період 1995–2007 рр. в цілому у світовому процесі за умови зростання ВВП на душу населення на 1% середня заробітна плата зростала лише на 0,75% [13]. В період з 2000 по 2011 р. реальна середньомісячна заробітна плата у світі зросла практично на чверть, у 2010 р. – на 2,1%, а у 2011 р. її зростання знизилось до 1,2% і характеризувалось високою регіональною варіативністю. Якщо в Азії вона практично подвоїлась, то в Латинській Америці, Карибському басейні та Африці її зростання було набагато нижчим ніж у світовій практиці, а у розвинутих країнах становило близько 5% [14]. В країнах Східної Європи та Центральної Азії середня заробітна плата

зросла майже втриє. В Україні темпи зростання реальної заробітної плати випереджають темпи зростання ВВП та зайнятості. Так, за період 2000–2007 рр. середньорічні темпи приросту реальної заробітної плати становили 19,2%, а темпи приросту ВВП – 7,2%, у 2008–2009 рр. – темпи приросту реальної зарплати склали 6,3%, ВВП – 2,1%, наступні роки змінили темпи зростання, проте тенденція залишилась.

- Інституціональна прив'язка фіксованої частки заробітної плати до мінімального рівня оплати праці, яка є основою закріплення солідарності між робітниками різних секторів економіки та виступає інструментом боротьби з нерівністю в розподілі доходів.

- Відсутність інституціоналізованої системи інформації про ціни на ринку праці, що призводить до викривлення ситуації у сфері оплати праці. Виникає замкнене коло, коли неможливість координації на ринку праці обмежується відсутністю інформації, а відсутність координації не сприяє появі інформації. Це призводить до посилення нерівності в оплаті праці.

- Неєфективність інститутів трудового права, що проявляється в цілій низці протиріч норм трудового законодавства.

- Слабкість інститутів укладання контрактів та ведення переговорів, складності соціального діалогу, незавершеність процесу інституціоналізації профспілок та їх залежність від влади та підприємців, що не дозволяє їм ефективно протидіяти панівній ролі попиту на ринку праці з боку роботодавців.

- Низький рівень інститутів державного регулювання, що обумовлює невідповідність професійної освіти потребам ринку праці.

Висновки. Отже, для подолання інституціональної недосконалості вітчизняного ринку праці та вирішення виявлених інституційних проблем необхідно впровадити систему державних заходів, спрямованих на формування ефективних інститутів ринку праці, які дозволять подолати структурну невідповідність попиту та пропозиції на робочу силу, скоротити частку нелегальної зайнятості, підвищити мотивацію до праці та трудову мобільність. При цьому оцінка напрямів обігу робочої сили, практика використання неформальної зайнятості свідчить про необхідність зміцнення інституціональних засад розвитку ринку праці, посилення позицій найманих працівників та протидії проявам монополізму роботодавців в системі соціального партнерства. Для забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності трудових ресурсів необхідно не лише вдосконалювати діяльність інституцій ринку праці, але й проводити комплексну політику держави, спрямовану на створення умов якісного розвитку трудових ресурсів та їх ефективного реалізації через створення високотехнологічних робочих місць, що буде відповідати концепції гідної праці.

Література

1. Бражко О.В. Інституційне забезпечення функціонування ринку праці в Україні / О.В. Бражко // Економіка і держава. – 2010. – № 1. – С. 79–81.
2. Чухно А.А. Інституційна архітектура та інституційна динаміка / А.А. Чухно // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 137–143.
3. Грішнова О.А. Динаміка змін соціально-трудова відносин під впливом глобалізаційних тенденцій / О.А. Грішнова, А.С. Пасека // Регіональна економіка. – 2010. – № 1. – С. 7–16.
4. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціально-трудова сфері / А. Колот // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 8. – С. 23–31.
5. Микитенко В.В. Інституціональний консенсус функціонування ринку праці та національного господарства в системі сталого розвитку / В.В. Микитенко // Ефективна економіка. – 2012. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=970>
6. Карпушкіна А.В. Інституціональні можливості розвитку соціально-трудова відносин / А.В. Карпушкіна // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Уфа : Лето, 2011. – С. 91–93.
7. Карпушкіна А.В. Ієрархія в системі соціально-трудова відносин. / А.В. Карпушкіна // Управление экономическими системами. – 2011. – № 3.
8. Карпушкіна А.В. Інституціональний підхід к дослідженню соціально-трудова відносин / А.В. Карпушкіна // Вестник Челябинского государственного университета. Экономика – 2011. – № 16 (231). – Вып. 32. – С. 63–67.
9. Пищуліна О.М. Інституційні пастки» функціонування ринку праці в Україні / О.М. Пищуліна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 4 (13). – С. 140–147.
10. Норт Д. Інститути, інституціональні змієнення и функціонування економіки / Норт Д. – М., 1997. – С. 17.
11. Зінов'єв Ф.В. Інституційні основи регулювання ринку інтелектуальної праці в Україні [Електронний ресурс] / Ф.В. Зінов'єв, Ю.В. Віхорт. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2009_3/files/ECON_03_2009_Zinovjev_Vihort.pdf.
12. Назустріч економічному зростанню та процвітанню. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012 [Електронний ресурс] / Фонд «Ефективне управління». – 2012. – С. 27–29. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf.

13. Global Wage Report 2008/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unrussia.ru/doc/ExecutiviLO%20Summary-GWR%200809_RUSUpdated%20version%2018%20Nov.
14. Зароботна плата в мире в 2012–2013 гг. Зароботна плата и справедливый рост [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/info/publ/global_wages_ru.pdf

References

1. Brazhko O. Institutional support for the functioning of the labor market in Ukraine. *Economy and State*. 2010. № 1. P. 79–81.
2. Chukhno A.A. Institutional architectonics and institutional dynamics / A.A. Chuhno // *Economy of Ukraine*. 2008. № 7. S. 137–143.
3. Grishnova A.A., Pasyeka A.S. Dynamics of socio-industrial relations influenced by globalization trends. *Regional Economy*. 2010. № 1. P. 7–16.
4. Colot A. Transforming Employment Institute as part of global changes in the social and labor issues. *Ukraine: Aspects of labor*. 2009. № 8. P. 23–31.
5. Mykytenko V.V. Institutional consensus functioning of the labor market and the national economy as a system of sustainable development. *Efficient Economy*. 2012. № 1. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=970>
6. Karpushkina A.V. Institutional opportunities for development of social and labor relations. *International scientific-practical conference*. Ufa: Summer, 2011. P. 91–93.
7. Karpushkina A.V. The hierarchy in the system of labor relations. *Management / economic systems*. 2011. № 3.
8. Karpushkina A.V. The institutional approach to the study of social and labor relations. *Bulletin of the Chelyabinsk State University. Economy*. 2011. № 16 (231). Vol. 32. P. 63–67.
9. Pyschulina A.M. "Institutional trap" operation of the labor market in Ukraine. *Strategic Priorities*. 2009. № 4 (13). P. 140–147.
10. North D. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. M., 1997. p.17
11. Zinoviev F.V., Vihort U.V. The institutional framework regulation of intellectual work in Ukraine. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2009_3/files/ECON_03_2009_Zinoviev_Vihort.pdf
12. Report on the Competitiveness of Regions of Ukraine 2012. Closer economic growth and prosperity. About the "Effective Management", 2012. P. 27–29. URL : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2012_body_ua_20.11.2012.pdf
13. Global Wage Report 2008/09. URL : http://www.unrussia.ru/doc/ExecutiviLO%20Summary-GWR%2008-09_RUSUpdated%20version%2018%20Nov.
14. The report "Global Wage in 2012-2013". Wages and equitable growth. URL : http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/info/publ/global_wages_ru.pdf

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 330.564.2 (477)

С.В. МОРОЗ

Хмельницький національний університет, м.Хмельницький

ЕКОНОМІЧНІ ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

В статті основну увагу приділено прикладному аналізу теорій причин безробіття, його залежності від рівня заробітної плати, розподілу доходу на споживання і заощадження, технологічного оновлення капіталу. В роботі також аналізуються наслідки безробіття для економіки України, його вплив на приріст валового внутрішнього продукту, визначено його потенційне значення за умов відсутності безробіття.

Ключові слова: теорія безробіття: класична, кейнсіанська, технологічна; валовий внутрішній продукт, кореляційна залежність, потенційний валовий внутрішній продукт, розрив валового внутрішнього продукту.

SERGIY MOROZ

Khmelnitskyi National University

THE ECONOMIC CAUSES AND CONSEQUENCES OF UNEMPLOYMENT IN UKRAINE

Abstract -This article focuses on the application analysis of theories of the causes of unemployment, its dependence on the level of wages, income distribution, consumption and saving, technological renewal of the capital. The paper also examines the consequences of unemployment for Ukraine's economy, its impact on the growth of the Gross domestic product, the determination of its potential value in the conditions of absence of unemployment.

Keywords: history of unemployment: classical, Keynesian, technological, gross domestic product, correlation dependence potential gross domestic product, the gap in gross domestic product.

Актуальність теми. Структурні зрушення, що відбуваються на сучасному етапі розвитку національної економіки, призводять до суттєвих негативних явищ на ринку праці, зокрема, до значних обсягів та рівня безробіття економічно активного населення, як наслідок, до неефективного використання робочої сили. Розвиток підприємництва, малого і середнього бізнесу не в змозі на належному рівні вирішити проблему забезпечення ефективної зайнятості населення, створення нових робочих місць, підвищення якості життя населення тощо. Вимушена перерва в роботі протягом тривалого часу породжує професійну декваліфікацію та знецінення людського капіталу, послаблення мотивації до праці, часткове відсторонення від ринку праці, ерозію трудової етики, зниження продуктивності праці незайнятих осіб, що негативно позначається на якості робочої сили. Недостатня якість робочої сили посилює професійно-

кваліфікаційний дисбаланс на ринку праці, стримуючи подальшу макроекономічну стабілізацію й економічне зростання та консервуючи тривале безробіття. Незаперечним є і той факт, що довготривале безробіття тісно пов'язане з проблемами поширення бідності, наростання деструктивних настроїв та соціальної нестабільності, маргіналізації та криміналізації суспільства, що становить загрозу національній безпеці та соціальному прогресу.

Аналіз останніх досліджень. Зважаючи на тривалу наявність і масштабність безробіття в Україні, це явище досить широко висвітлено в економічній літературі. Теоретичні проблеми формування ринку праці, регулювання зайнятості та безробіття в Україні знайшли відображення у працях відомих українських вчених: С.І. Бандура, С.В. Мочерного, С.Д. Дзюбика, В.В. Близнюка, Д.П. Богині, В.І. Герасимчука, О.А. Грішнєвої, М.І. Долішнього, Т.А. Злупка, А.М. Колота, Е.М. Лібанової, та багатьох інших.

Постановка завдання. Існує нагальна необхідність дослідження соціально-економічної сутності безробіття, виявлення його економічних причин, факторів виникнення, наслідків для економіки держави. Виникає потреба в систематизації результатів дослідження; залежностей безробіття від економічних чинників; прогноз економічних наслідків. Це, в свою чергу, дозволить розробити стратегічні напрями подальших досліджень.

Викладення основного матеріалу. Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу, а отже, реалізувати власність на свою робочу силу, стає відносно надлишковим щодо ефективності капіталу, поповнюючи резервну армію праці [2, с.412].

За визначенням МОП, безробітною є людина, яка хоче і може працювати, але не має робочого місця. За Законом України "Про зайнятість населення", безробітними вважаються працездатні громадяни у працездатному віці, які через незалежні від них причини не мають заробітку і трудового доходу, зареєстровані у Державній службі зайнятості як особи, що шукають роботу [1]. Вони спроможні і готові працювати, але не отримують від служби зайнятості належної роботи, тобто роботи, яка відповідає їх професійній підготовці, стажу, досвіду та ін. Безробітними в Україні не можуть вважатись особи, молодші 16 років, ті, хто вперше шукає роботу і не має професії, відмовляється від професійної підготовки або перепідготовки, особи, що отримують пенсію, а також ті, хто двічі відмовився від запропонованої прийнятної роботи. За Законом України "Про зайнятість населення", така робота – це робота, яка відповідає рівню освіти, професії, спеціальності, кваліфікації працівника і знаходиться у межах транспортної доступності [1]. Для тих осіб, хто вперше намагається працевлаштуватися, прийнятною є робота, яка вимагає попередньої професійної підготовки. Якщо безробітний отримує допомогу, то для нього прийнятною може вважатися та робота, для виконання якої необхідно змінити професію. Отже, для отримання статусу безробітного слід зареєструватись в службі зайнятості, вести активний пошук роботи, не мати інших джерел доходу і не ухилятися від запропонованої прийнятної роботи.

Існує багато різних теорій щодо функціонування ринку праці і виникнення безробіття. Загалом можна виділити три основні напрями у поясненні феномена безробіття: класичний, згідно з яким безробіття залежить від надто високої заробітної плати; кейнсіанський – воно залежить від надто низького попиту; технологічний – намагаються пояснити тим, що ринок праці негнучкий і ускладнює встановлення рівноваги між попитом і пропозицією.

Рис. 1. Основні концепції безробіття

Таблиця 1

Динаміка безробіття та середньомісячної заробітної плати [3]

Роки	Безробітне населення (за методологією МОП)		Середньомісячна заробітна плата	
	тис. осіб	у % до попереднього року	номінальна гривень	реальна у % до попереднього року
2000	2630,0	95,2	230	99,1
2001	2440,3	92,8	311	119,3
2002	2128,6	87,2	376	118,2
2003	1994,0	93,7	462	115,2
2004	1888,2	94,7	590	123,8
2005	1595,2	84,5	806	120,3
2006	1513,7	94,9	1041	118,3
2007	1416,7	93,6	1351	112,5
2008	1424,0	100,5	1806	106,3
2009	1956,6	137,4	1906	90,8
2010	1784,2	91,2	2239	110,2
2011	1731,7	97,1	2633	108,7
2012	1656,6	95,7	3026	114,4

Згідно з класичною теорією безробіття викликане високою заробітною платою. Якщо остання піднімається вище рівня, коли всі ті, хто шукає, знаходить роботу, то виникає надлишок пропозиції на ринку праці.

Проаналізуємо кореляційну залежність між динамікою середньомісячної заробітної плати і динамікою безробіття.

Рівняння лінійної залежності безробіття від середньомісячної заробітної плати має вигляд:

$$y = -0,0275145 + 0,8609414x$$

Отриману модель можна інтерпретувати наступним чином: при зростанні середньомісячної заробітної плати на 1 %, рівень безробіття в Україні знижується на 0,14%. Таким чином можна стверджувати, що теорія класиків щодо причин безробіття не знаходить свого підтвердження в реаліях економіки України. В Україні прослідковується зворотна залежність, коли при зростанні середньомісячної заробітної плати зменшується кількість безробітних (рис. 2).

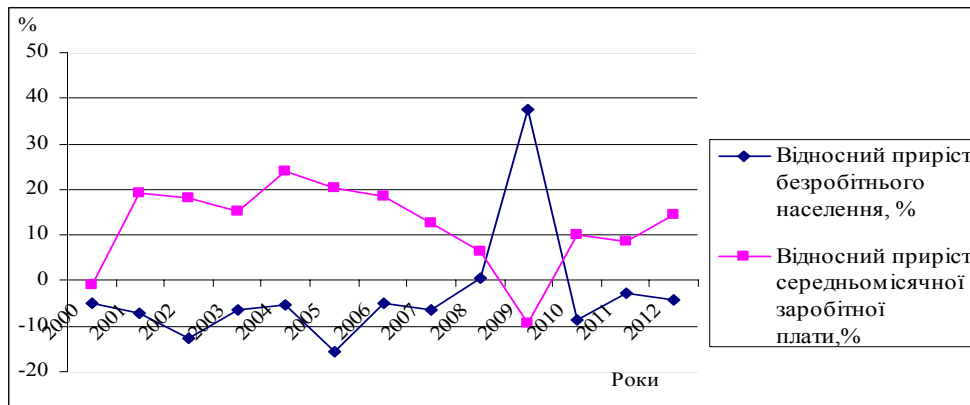

Рис. 2. Динаміка відносних приростів середньомісячної заробітної плати і безробіття

Дану залежність можна пояснити низьким рівнем оплати праці, ставка середньомісячної заробітної плати не досягла того рівня, за якого капіталіст відмовився б від найму робочої сили.

Найпоширенішою на сучасному етапі є кейнсіанська теорія, згідно з якою причиною безробіття є недостатній попит на товари, що зумовлено схильністю людей до заощаджень і недостатніми стимулами до інвестицій. Ліквідувати безробіття можна шляхом державного стимулювання попиту та інвестицій. Значна роль при цьому (особливо щодо зростання інвестицій) відводиться зниженню позичкового відсотка. Засобом боротьби з безробіттям Дж. Кейнс вважав збільшення воєнних витрат.

Таблиця 2

Динаміка безробіття та споживчих витрат [3]

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Витрати та заощадження, в т.ч.:	185073	215672	274241	381404	472061	623289	845641	894286	1101015	1266479	1407197
- придбання товарів та послуг	153589	180730	221713	306769	385681	509533	695618	709025	838220	1058032	1179071
- нагромадження не фінансових активів	2464	1680	3254	4444	7159	9939	29515	10493	23054	6761,625	18525
- приріст фінансових активів	14594	14597	28380	41207	37044	37840	22496	69884	133304	124328	86035
Питома вага витрат на споживання, %	82,99	83,80	80,85	80,43	81,70	81,75	82,26	79,28	76,13	83,54	83,79
Питома вага витрат на заощадження, %	1,33	0,78	1,19	1,17	1,52	1,59	3,49	1,17	2,09	0,53	1,32
Відносний приріст до попереднього року безробітного населення (за методологією МОП), %	94,01	107,39	101,09	89,22	112,32	98,63	107,40	136,70	66,37	106,44	98,56
Відносний приріст до попереднього року витрат на товари та послуги, %	114,64	117,67	122,68	138,36	125,72	132,11	136,52	101,93	118,22	126,22	111,44

Проаналізуємо кореляційну залежність безробіття від споживчих витрат.

Рівняння лінійної залежності безробіття від динаміки споживчих витрат має вигляд:

$$y=161,84-0,49208x$$

Отриману модель можна інтерпретувати наступним чином: при зростанні споживчих витрат на 1%, рівень безробіття в Україні знижується на 0,51%. Таким чином можна стверджувати, що кейнсіанська теорія щодо причин безробіття знаходить часткове підтвердження в реаліях економіки України. Частково тому, що в Україні розподіл доходів домогосподарства між споживчими витратами і заощадженнями є далеким від оптимального (див. рисунок 3) і характеризується занадто високою часткою витрат на споживання.

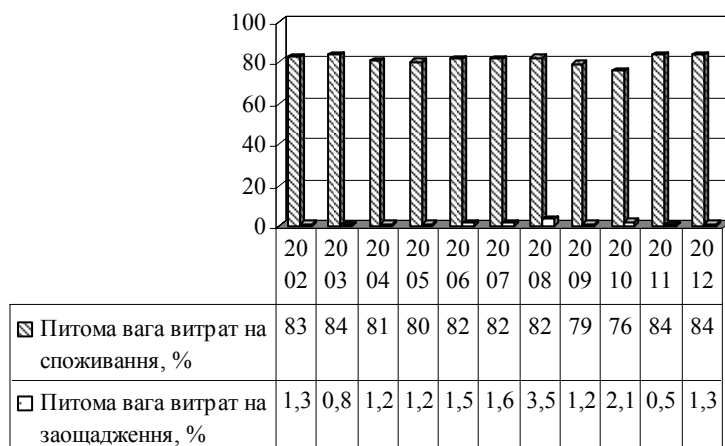

Рис. 3. Динаміка відносних приростів питомої ваги витрат на споживання і заощадження

В середині 50-х років ХХ ст. виникла технологічна концепція існування безробіття, згідно з якою причиною його появи є науково-технічний прогрес, технічні зміни у виробництві, особливо несподівані, непрогнозовані. Боротися з безробіттям, на думку авторів концепції, слід шляхом обмеження темпів і масштабів технологічного прогресу, його сповільнення.

Вихідні дані для дослідження залежності безробіття від рівня інвестицій в основний капітал наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка безробіття та інвестиційних витрат [3]

Роки	Інвестиції в основний капітал		Відносний приріст до попереднього року безробітного населення (за методологією МОП), %
	у фактичних цінах, млн грн.	у % до попереднього року	
2000	23629	114,4	95,2
2001	32573	120,8	92,8
2002	37178	108,9	87,2
2003	51011	131,3	93,7
2004	75714	128	94,7
2005	93096	101,9	84,5
2006	125254	119	94,9
2007	188486	129,8	93,6
2008	233081	97,4	100,5
2009	151777	58,5	137,4
2010	1506671	99,4	91,2
2011	2091301	122,4	97,1
2012	2599320	124,3	95,7

Проаналізуємо кореляційну залежність безробіття від інвестиційних витрат.

Рівняння лінійної залежності безробіття від динаміки споживчих витрат має вигляд:

$$y=149,818-0,4734x$$

При зростанні інвестицій в основний капітал на 1%, рівень безробіття в Україні знижується на 0,53%. Можна стверджувати, що технологічна концепція щодо причин безробіття знайшла своє підтвердження в реаліях економіки України. В Україні пропозиція робочої сили значно перевищує попит на неї (рис. 4).

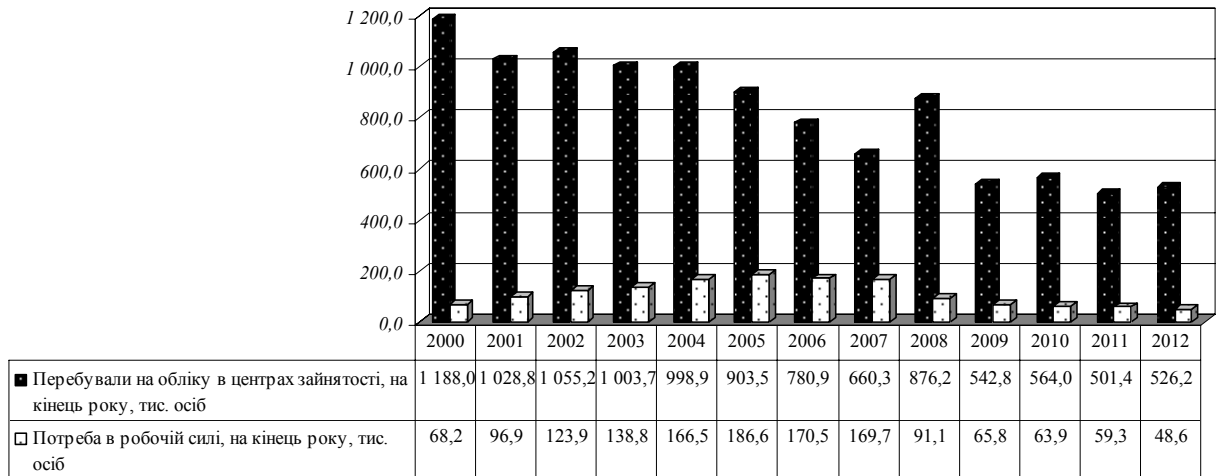

Рис. 4. Динаміка попиту і пропозиції на ринку праці [3]

Дана ситуація пояснюється низьким рівнем розвитку національної економіки, на ринку виникає надлишок робочої сили, безробітні хочуть працювати, а робочих місць не вистачає.

Надмірне безробіття призводить до значних економічних та соціальних втрат. Головною економічною ціною безробіття є не випущена продукція. В умовах, коли держава не в змозі створити достатню кількість робочих місць для всіх, хто хоче і може працювати, потенційне виробництво втрачається безповоротно. Ця втрачена продукція визначається в макроекономіці як розрив ВВП – показником, що характеризує коливання фактичного обсягу ВВП навколо потенційного [2, с.418].

$$\text{Розрив ВВП} = \frac{Y - Y^*}{Y^*}, \quad (1)$$

де Y – фактичний обсяг виробництва,
 Y^* – потенційний ВВП.

Коли $Y < Y^*$, то це свідчить про відставання ВВП – це обсяг продукції, який економіка втрачає через неповне використання свого виробничого потенціалу.

Чим більший рівень безробіття, тим значнішим буде відставання ВВП.

Зв'язок між рівнем циклічного безробіття і зменшенням фактичного обсягу продукту в порівнянні з обсягом продукту при повній зайнятості показує закон Оукена: якщо фактичний рівень безробіття перевищує його природний рівень на 1%, то економіка недоотримує реального ВВП на 2,5 %. Відомі дві формули зазначеного взаємозв'язку:

1. Коли потрібно з'ясувати, як впливає зміна рівня циклічного безробіття на відхилення фактичного рівня ВВП від потенційно можливого, користуються формулою [2, с.418]:

$$\frac{Y - Y^*}{Y} = -\beta \cdot (u - u^*), \quad (2)$$

де Y – фактичний обсяг виробництва;
 Y^* – потенційний ВВП;
 u – фактичний рівень безробіття;
 u^* – природний рівень безробіття;
 $(u - u^*)$ – циклічне безробіття;

β – коефіцієнт чутливості ВВП до динаміки циклічного безробіття (він показує, що коли фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1%, то фактичний обсяг виробництва буде нижчим за потенційно можливий на β %).

Коефіцієнт β найчастіше має значення в межах від 2 до 2,5. Це дає змогу зробити такий висновок: якщо циклічне безробіття в економіці становить 1%, то відставання фактичного обсягу виробництва від потенційно можливого дорівнюватиме 2–2,5%.

2. Можна визначити також вплив динаміки фактичного рівня безробіття на динаміку реального ВВП за два періоди, які порівнюються між собою. Тоді варто скористатися іншою формулою [2, с.419]:

$$\frac{Y_1 - Y_0}{Y_0} = 3 - 2 \cdot (u_1 - u_0) \quad (3)$$

де Y^1 – фактичний обсяг виробництва в поточному році;
 Y^0 – фактичний обсяг виробництва у попередньому році;
 u^1 – фактичний рівень безробіття в поточному році;
 u^0 – фактичний рівень безробіття у попередньому році.
 Проаналізуємо кореляційну залежність між рівнем бідності і ВВП.

Рівняння лінійної залежності валового внутрішнього продукту від безробіття має вигляд:

$$y=166,3335-0,483436x$$

Дана залежність вказує на те, що при зростанні безробіття на 1%, валовий внутрішній продукт знижується на 0,52%. Таким чином можна стверджувати, що закон Оукена відображає реальний зв'язок між рівнем безробіття та ВВП, проте значення β коефіцієнта, на нашу думку, не відповідає реаліям економіки України.

Використовуючи вищенаведену кореляційну модель, розрахуємо економічні втрати національного господарства України від безробіття, для чого побудуємо таблицю 3, природний рівень безробіття прийемо на рівні 4%.

Таблиця 3

Втрати від безробіття

Роки	Економічно активне населення, млн осіб	Безробітне населення за (методологією МОП), млн осіб	Рівень безробіття, %	ВВП, млн грн.	Потенційний ВВП млн грн.	Розрив ВВП, млн грн.
2000	22830,80	2630,0	11,5	170070	180257,45	-6650,00
2001	22426,50	2440,3	10,9	204190	215743,66	-7306,51
2002	22231,90	2128,6	9,6	225810	237052,53	-6545,68
2003	22171,30	1994,0	9,0	267344	279846,81	-6942,06
2004	22202,40	1888,2	8,5	345113	360375,05	-8083,69
2005	22280,80	1595,2	7,2	441452	457887,06	-7252,85
2006	22245,40	1513,7	6,8	544153	563407,13	-7935,75
2007	22322,30	1416,7	6,3	720731	744516,68	-8794,47
2008	22397,40	1424,0	6,4	948056	979399,66	-11624,10
2009	22150,30	1956,6	8,8	913345	955297,77	-22955,19
2010	22051,60	1784,2	8,1	1082569	1128116,27	-23029,84
2011	22056,90	1731,7	7,9	1302079	1355237,03	-26074,78
2012	22011,50	1656,6	7,5	1408889	1464026,64	-25832,74

Таким чином з таблиці 3 ми бачимо, що внаслідок безробіття виникає розрив ВВП, той обсяг продукту, який би економіка України досягла за умови повної зайнятості. Незважаючи на те, що рівень безробіття падає розрив ВВП зростає в наслідок зростання абсолютної величини ВВП.

Висновки. Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина працездатного населення не може знайти роботу, а отже, реалізувати власність на свою робочу силу, стає відносно надлишковим щодо ефективності капіталу, поповнюючи резервну армію праці.

Виділяють три основні теорії появи безробіття: класичну, згідно з якою безробіття залежить від надто високої заробітної плати; кейнсіанську – залежить від надто низького попиту; технологічну – ринок праці негнучкий і ускладнює встановлення рівноваги між попитом і пропозицією.

Рівняння лінійної залежності безробіття від середньомісячної заробітної плати має вигляд:

$$y=-0,0275145+0,8609414x$$

Отриману модель можна інтерпретувати наступним чином: при зростанні середньомісячної заробітної плати на 1 %, рівень безробіття в Україні знижується на 0,14%. Таким чином можна стверджувати, що теорія класиків щодо причин безробіття не знаходить свого підтвердження в реаліях економіки України.

Рівняння лінійної залежності безробіття від динаміки споживчих витрат має вигляд:

$$y=161,84-0,49208x$$

При зростанні споживчих витрат на 1% %, рівень безробіття в Україні знижується на 0,51%. Таким чином можна стверджувати, що Кейнсіанська теорія щодо причин безробіття знаходить часткове підтвердження в реаліях економіки України.

Рівняння лінійної залежності безробіття від динаміки споживчих витрат має вигляд:

$$y=149,818-0,4734x$$

При зростанні інвестицій в основний капітал на 1%, рівень безробіття в Україні знижується на 0,53%. Таким чином можна стверджувати, що технологічна концепція щодо причин безробіття знайшла своє підтвердження в реаліях економіки України.

Надмірне безробіття призводить до значних економічних втрат. Рівняння лінійної залежності валового внутрішнього продукту від безробіття має вигляд:

$$y=166,3335-0,483436x$$

При зростанні безробіття на 1%, валовий внутрішній продукт знижується на 0,52%. Таким чином можна стверджувати, що закон Оукена відображає реальний зв'язок між рівнем безробіття та ВВП, проте значення β коефіцієнта, на нашу думку, не відповідає реаліям економіки України.

1. Закон України "Про зайнятість населення" від 04.07.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Мочерний С. В. Економічна теорія : [навч. посіб.] / С. В. Мочерний. – [4-е вид., стереотип.]. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 640 с.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. The law of Ukraine "On employment of population" dated 04.07.2013. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Mochernyi S. Century Economic theory : textbook. Manual. Sec. Century. 4th ed., stereotype. K.: IC «Academy», 2009. 640 p.
3. State statistics Committee of Ukraine. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 331.5

В.В. НІКУЛІН

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ СУЧАСНОГО СТАНУ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Однією з корінних соціально-економічних проблем сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки та важливою характеристикою конкурентоспроможності ринку праці є безробіття. Надмірне безробіття негативно відображається на всій економіці країни, саме тому вивчення цього питання на сьогодні є актуальним.

Ключові слова: робоча сила, безробіття, інфляція, інтеграція, попит, пропозиція, економічно-активне населення, валовий внутрішній продукт, соціальне явище, циклічне безробіття, ринкова економіка.

VLADIMIR NIKULIN

Khmelnitsky National University

DYNAMICS ANALYSIS OF CONTEMPORARY CONDITION OF THE LABOUR MARKET IN UKRAINE

Abstract - The main purpose is to investigate main reasons effects of unemployment and to develop proposals for reducing the negative effects of this phenomenon in Ukraine.

Unemployment in Ukraine appeared with process of transition to a market economic system, and it is dominant hidden form. The predominant type of unemployment in Ukraine is cyclical unemployment. The main difficulty in determining scale of cyclical unemployment - hidden unemployment (people who are on vacation at his own expense or those who are not long-term wage). Structural unemployment is associated with the transition for a new type management, changes in consumer demand and technology. It is extremely a negative sign is constant growth and increasing unemployment duration within unemployed persons who are out of work for a long period. And that is unemployment problem are one of the most fundamental in development and functioning of the of human society.

Therefore, these aspects need further scientific justification for a deeper study the problem and finding the most relevant solutions.

Keywords: labour, unemployment, inflation, integration, supply, demand, economically active population, gross domestic product, a social phenomenon, cyclical unemployment, the market economy.

Постанова проблеми. Ситуація, що склалась в Україні, потребує глибокого аналізу та вибору оптимального шляху щодо подальшого розвитку ринку праці, зменшення безробіття, інфляційних процесів і зростання конкурентоспроможності національної економіки. Тому однією з найбільш актуальних проблем в Україні є здійснення ефективної політики щодо подолання безробіття та проведення ефективного реформування ринку праці. Важливим у подоланні наслідків економічної кризи є створення в державі нових робочих місць та працевлаштування молоді після закінчення навчальних закладів в Україні. Актуальність даної проблеми посилюється ще більше за умов подальшої реструктуризації економіки та перерозподілу робочої сили між секторами, пов'язаними зі вступом України до СОТ, лібералізацією зовнішньої торгівлі та європейською інтеграцією.

Мета статті. Основною метою є дослідження основних причин, наслідків безробіття, а також розробка пропозицій щодо зниження негативних наслідків даного явища в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Вирішенням проблеми безробіття займалися такі вчені, як В. Галицький, І. Моціон, М. Папієв, Я. Міклош, Ю. Маршавін. Питанням взаємозв'язку інфляції і безробіття займався А. Філіпс, в подальшому П. Самуельсон та Р. Солоу, які розробили так звану «криву Філіпса» [1, с. 182]. Артур Оукен прийшов до висновку, що рівень безробіття знаходиться у визначеній числовій залежності від динаміки внутрішнього валового продукту. Теоретичні узагальнення зводяться до того, що чим вищим є приріст сукупного попиту, тим вищою є інфляція та зростання реального продукту, але нижчим є рівень безробіття. Проте ряд питань, пов'язаних з безробіттям в Україні, особливо у

методологічному плані, залишаються не достатньо дослідженими. Це стосується, насамперед, проблеми соціально-економічних наслідків та втрат від безробіття, а також його впливу на безпечний національний розвиток.

Викладення основного матеріалу дослідження. Світова економічна криза негативно вплинула на розвиток економіки України. Економічна нестабільність та звужене відтворення благ і послуг поглибили проблеми суспільного та економічного життя країни, що призвело до збільшення залежності економіки України від стану експорту продукції металургійної та хімічної промисловості, сільського господарства. Внаслідок кризових явищ попит на продукцію значно знизився, що спричинило падіння промислового виробництва, а головне – зростання безробіття. Спад економічної активності позначився на звуженні попиту на складну працю, скороченні тривалості робочого часу. Під безробіттям розуміється таке соціально-економічне явище, коли частина економічно активного населення не може знайти застосування своїй робочій силі. Згідно зі ст.2 Закону України «Про зайнятість населення», «безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи. Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та зареєстровані як такі, що шукають роботу». Економічна сутність безробіття полягає в тому, що за рахунок вимушеної незайнятості частини економічно-активних громадян, суспільство позбавляється певної величини суспільного продукту, витрачаючись при цьому на утримання безробітних і членів сімей, котрі знаходяться на їх утриманні. Рівень безробіття у 2013 році можна дослідити за допомогою нижче наведеної таблиці.

Таблиця 1

Зареєстроване безробіття у 2013 році [2]

	Кількість зареєстрованих безробітних, на кінець звітного періоду			Середній розмір допомоги за місяць, гривень
	тис. осіб		у % до населення працездатного віку	
	Всього	з них отримують допомогу по безробіттю		
Січень	564,5	435,8	2,0	1089
Лютий	589,1	469,1	2,1	1069
Березень	571,6	450,3	2,0	1194
Квітень	534,7	408,5	1,9	1116
Травень	501,0	384,3	1,8	1119
Червень	465,3	360,3	1,7	1087
Липень	451,5	353,5	1,6	1133
Серпень	435,4	339,4	1,6	1136

Так, на 1 вересня 2013 року за офіційними даними Держкомстату кількість безробітних склала 435,4 тис. осіб, що складає 1,6% від працездатного населення, з яких отримують допомогу в середньому по 1136 грн 339,4 тис. осіб.

Досліджуючи статистичний матеріал, ми спостерігаємо постійне скорочення рівня безробіття, що являється позитивом для розвитку економіки України, так кількість безробітних за вісім місяців 2013 року скоротилась на 129,1 тис. осіб (564,5 - 435,4), що склало 22,9%. На наш погляд, така позитивна тенденція рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності, це можна прослідкувати аналізуючи динаміку руху працівників.

Таблиця 2

Динаміка руху працівників (тис. осіб) [2].

Показник	Роки		
	2010	2011	2012
Прийнято	2722	3021	2798
Вибуло	3019	3260	3206
Зміна	-297	-239	-408

Згідно з таблицею, кількість прийнятих працівників на роботу по зрівнянню з кількістю вибувших постійно скорочується, так у 2010 році це скорочення склало 297 тис. осіб, у 2011 – 239 тис. осіб, у 2012 – 408 тис. осіб, що свідчить про скорочення рівня зайнятості.

Отже, існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дають змоги об'єктивно оцінювати реалії безробіття в країні тому, що:

- неможливо врахувати осіб, які втратили "надію на працю" в Україні, які не перебувають на обліку в службі зайнятості;
- статистика не враховує часткову зайнятість; тих, хто примусово є у відпустках з ініціативи

адміністрації, вважають зайнятими;

- неправдива інформація з боку "безробітних". Велика кількість працівників виконують свою роботу без офіційного оформлення, тому майже неможливо перевірити тих, хто отримує виплати з безробіття, й задіяний в тіньовому секторі економіки.

При цьому статистика не враховує, що саме через відсутність роботи близько 7 млн наших співвітчизників виїхали за кордон на заробітки. Не включаються до складу безробітних близько 2 млн селян, які живуть лише із присадибного господарства, ні ті, котрі працюють на "чверть ставки", ні ті, що мають тимчасові підробітки. Значна частина населення зараз перебуває в умовах вимушеної неповної зайнятості. Так, лише чисельність працюючих осіб у режимі неповного робочого тижня (дня) перевищує 2 млн осіб. Окрім цього, існує багато перепон до присвоєння безробітному статусу безробітного, які пов'язані з бюрократизмом процедури та незацікавленістю державних органів влади до збільшення офіційної кількості безробітних. При цьому чітко спостерігається тенденція не до вирішення проблеми безробіття, а до зменшення офіційної кількості безробітних у країні. У більшості країн світу, безробітними вважаються всі, хто хоче працювати й не може знайти роботу. Так, наприклад у Росії таких 9,2 %, у Польщі – 19,2 %, у Чехії – 7,8 %, в Італії – 8,2 %, у Португалії – 8,7 % [3].

Безробіття є не тільки економічним, але і соціальним явищем, сутність якого полягає в тому, що вимушено непрацюючі особи, які існують не на зароблені кошти, а на допомогу, втрачають професіоналізм, виробничі навички, зневірюються і можуть деградувати як особистості. Таким чином, безробіття в умовах ринкових економічних відносин є, з одного боку, невід'ємною, а з іншого – неприйнятною альтернативою зайнятості, проблемою, яку суспільству доводиться вирішувати щоденно шляхом проведення заходів державного регулювання зайнятості.

За висновками експертів Представництва Світового банку в Україні, актуальною проблемою для населення України в період кризи, особливо серед молоді є феномен безробіття. Рівень безробіття, який поширюється під час кризових явищ, починає знижуватись тільки після тривалого періоду відновлення і зростання економіки, тому коли економіка вийде з кризового стану, їй знадобиться ще не один рік, щоб повністю відновити ринок праці на інноваційній основі. Саме тому, цю проблему потрібно вирішувати і вона потребує глибокого наукового аналізу та вироблення на цій основі практичних рекомендацій, які можуть використовуватися для розробки і реалізації ефективного соціально-економічної політики, направленої на забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення країни, зменшення рівня безробіття до мінімального соціально-допустимого рівня. Політика держави на ринку праці має бути спрямована на скорочення рівня безробіття, тобто забезпечення можливості реалізації своєї трудової активності всім громадянам [2]. Оскільки головною причиною безробіття є незбалансованість попиту і пропозиції робочої сили, саме тому потрібно втілювати в життя активну політику, яка складається із заходів, спрямованих на збільшення попиту на робочу силу з боку як державного, так і приватного сектора економіки; підвищення конкурентоспроможності робочої сили та забезпечення відповідності робочої сили і робочих місць; вдосконалення процесу працевлаштування.

Намагаючись прогнозувати подальшу ситуацію з безробіттям в Україні на 2015 р., необхідно враховувати чинники, що діятимуть у бік як збільшення, так і в бік зменшення його рівня. Зростання, зокрема, спричинятимуть: 1) потребу структурної реорганізації неефективної економіки; 2) зняття штучних обмежень щодо зростання циклічного безробіття; 3) дефіцитність інвестицій для створення нових робочих місць; 4) відсутність досвіду роботи служб зайнятості, дисципліни та відповідальності виконавчої влади.

Беручи до уваги ситуацію, яка склалась на території України та світі, потрібно розглянути чинники, які діятимуть у бік скорочення безробіття:

1) обмеженість незадоволеного попиту і можливість створення нових робочих місць у багатьох сферах, особливо у сфері послуг;

2) дотеперішня нерозвиненість приватного сектору і наявність тіньової економіки, які в разі скасування адміністративного тиску зможуть залучити значну частину непрацюючих осіб;

3) традиційно низький рівень зарплати і слабкість профспілок, які не можуть домогтись підвищення загального рівня зарплати, і пов'язане з цим обмеження попиту на працю.

Державна і територіальні програми зайнятості населення повинні бути спрямовані на:

1) сприяння розвитку на структурній перебудові економіки, створення умов для скерування звільнених працівників передусім на рентабельні виробництва і в пріоритетні галузі господарського комплексу;

2) покращення системи відтворення робочої сили у поєднанні з розвитком робочих місць, професійної орієнтації, перепідготовки та підвищення кваліфікації населення, ефективного використання трудових ресурсів;

3) формування матеріальної, кадрової, інформаційної, фінансової та науково-методичної бази державної служби зайнятості;

4) заходи сприяння зайнятості населення, яке проживає в сільській місцевості;

5) сприяння створенню нових робочих місць для засуджених за межами установ виконання покарань;

6) сприяння суспільно корисній зайнятості засуджених безпосередньо на підприємствах установ виконання покарань шляхом здійснення заходів інвестиційної політики.

Отже, в Україні безробіття з'явилося з процесом переходу до ринкової економічної системи, причому домінуючою є прихована його форма. Переважним типом безробіття в Україні є циклічне безробіття. Головна складність у визначенні масштабів циклічного безробіття – приховане безробіття (люди, які перебувають у відпустках за свій рахунок або ті, хто отримують не тривалий час зарплату). Структурне безробіття пов'язане з переходом до нового типу господарювання, зміною споживчого попиту й технологій. Вкрай негативною ознакою є постійне зростання тривалості безробіття і збільшення у складі безробітних осіб, які не мають роботи тривалий період. І саме проблема безробіття є однією з фундаментальних у розвитку і функціонуванні людського суспільства. Отож, ці аспекти потребують подальшого наукового обґрунтування з метою глибшого дослідження проблеми та пошуку найбільш актуальних рішень.

Література

1. Пиголенко І.В. Проблема безробіття працездатного населення в умовах трансформаційної економіки / І.В. Пиголенко, В.В. Мехрані // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2011. Вип. 3. – С. 80–85.
2. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу України: чинник безробіття / Л.І. Гальків // Економіка і регіон / ПолтНТУ. – 2009. – № 2 (21). – С. 110–113.
4. Заярна Н.М. Причини безробіття в різних умовах економічного розвитку України та методи її подолання / Н.М. Заярна, І.М. Недибалюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 196–200.
5. Машика Ю.В. Стан зайнятості та безробіття в Україні в умовах фінансово-економічної кризи / Ю.В. Машика // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.5. – С. 257–261.

References

1. Pyholenko IV, Mehran V. The problem of unemployment in of the working population transformation economy / Bulletin of NTU "KPI". Politics. Sociology. Right. Issue 3 (11) 2011.P.80-85
2. Statistical information [electronic resource] / The official site of the State Statistics Committee of Ukraine - Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Pebbles LI Losses of human capital of Ukraine: the factor of unemployment / Economy and region № 2 (21) - 2009 – PoltNTU. P.110-113
4. 4.Zayarna NM, Nedybalyuk IM The causes of unemployment in various economic conditions in Ukraine and techniques to overcome it / Scientific Bulletin NLTU Ukraine. 2011. Issue. 21.2. P.196-200
5. Machico Y. Condition employment and unemployment in Ukraine in conditions of financial and economic crisis Scientific Bulletin NLTU Ukraine. 2012. Issue. 22.5. P.257-261

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 338.22

А.В. РЕЗНИКОВА

Финансово-технологическая академия Россия, Московская область, г. Королев

КЛЮЧЕВАЯ РОЛЬ ВУЗОВ В ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РОССИЙСКИХ РЕГИОНОВ (НА ПРИМЕРЕ МОСКОВСКОЙ ОБЛАСТИ)

В статье рассматривается роль высшей школы в инновационном развитии регионов. Быстрый рост потребности со стороны работодателей в профессионально-компетентных работниках обеспечивает вовлечение в систему образования партнеров как от властных структур регионов, так и бизнеса.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, инновационное развитие, система образования.

A.V. REZNIKOVA

Financial and Technology Academy Russia, Moscow region, Korolev

THE KEY ROLE OF UNIVERSITIES IN INNOVATION-BASED DEVELOPMENT OF RUSSIAN REGIONS (FOR EXAMPLE, MOSCOW REGION)

Abstract - The article discusses the role of higher education in the innovative development of the regions. Rapid growth in demand by employers in professional and competent employees ensures the involvement of partners in the education system, both from the authorities of regions and businesses.

Study of Russian experience shows that technical universities are the most interesting for business. Business helps them to purchase equipment and also looks for talented youth. Government agencies provide funding for innovative projects

Keywords: professional competence, innovative development, the education system.

Постановка проблеми. Інноваційне розвиток регіонів в нинішнє час неможливо без інформаційного суспільства, що принципово змінює роль знань в його соціальному і економічному

развитии. Сегодня основным, ограничивающим производство, фактором становится не земля, как в случае аграрного общества, не капитал, как в индустриальном обществе, а знание.

По мере развития общества достаточно хорошо просматривается тот факт, что в качестве источника прибыли все чаще выступают знания, инновации и способы их практического применения. Однако инновационные преобразования стимулируют поиск новых решений, направленный на разработку и освоение инноваций в образовании.

Анализ последних достижений и публикаций. Проблемы формирования интеллектуальных ресурсов для создания и развития единой информационной системы в России рассматривались в публикациях российских ученых: В.А. Абрамова, С.М. Климовой, И.В. Пронина, А.В. Резниковой и Г.А. Шманенковой и др. В работах раскрывается база инновационной системы – интеллектуальная система, основы ее создания, знания, являющиеся движущей силой в генерации идей и новшеств. Источником знаний является образование и роль вузов повышается в формировании высокого качества знаний и создании инновационных структур [1].

Цель исследования. Роль вузов в инновационном развитии регионов на основе интеллектуального человеческого потенциала.

Вклад основного материала достижения. Анализ существующих точек зрения на формирование инновационных структур и в целом инновационной системы позволил автору сделать вывод, что важнейшим компонентом в настоящее время инновационной системы становится человеческий капитал. Однако, существует точка зрения [2], в соответствии с которой создание единой инновационной системы – дело далекого будущего, поскольку для этого необходимы следующие условия: развитая мощная экономическая система, система защиты интеллектуальной собственности, в основе инновационной системы должна быть крупная корпорация, ориентированная на наукоемкую технологию. Таких условий пока нет, в связи с этим в центре развития инновационной политики регионов может стать университет.

Инновации – это не только использование высоких технологий, но и инновации в сфере образования. Новые идеи создают люди, осуществляющие эффективное управление. Очевидно, что для принятия решения о финансировании инновационного проекта важным является человеческий фактор – команда проекта и ее руководитель. Речь идет о знаниях, опыте и участии их в реализованных проектах. Вот почему сегодня уделяется большое внимание содружеству бизнеса и вузов.

В вузах обеспечивается:

- создание цикла от проведения исследований до реализации их результатов в промышленности;
- использование результатов инновационной деятельности в подготовке специалистов;
- инвестиции в инновационную деятельность из внебюджетных источников;
- создание инновационных инфраструктур в вузе и регионе.

Вместе с тем, потенциал вузов предприятиями и организациями используется недостаточно:

- 1) результаты исследований используются редко для создания новых товаров, технологий и услуг;
- 2) российскими учеными недооценивается роль менеджмента;
- 3) коммерциализация научных разработок слабо организована на высокопрофессиональном уровне;
- 4) отсутствие законодательной базы в области защиты интеллектуальной собственности.

Все вышеназванное заметно снижает мотивацию, связанную с рекламой той или иной разработки, а также возможность востребованности таких разработок за рубежом. Следует отметить, что присутствует интерес зарубежных фондов к «финансовой поддержке» университетов России.

Традиционно инновационную деятельность определяют как совокупность научных, технологических, организационных, финансовых и коммерческих мероприятий, включая инвестиции в новые знания, которые направлены на получение технологически новых или улучшенных продуктов или процессов. В научных организациях и университетах развитых стран мира на долю нематериальных активов приходится 70–90% их балансовой стоимости.

Научно-исследовательская деятельность в условиях высшей школы имеет свою специфику, которая обусловлена основным видом деятельности вуза – образовательным. Именно в совокупности элементов, включающей как компонент образовательную деятельность, видится естественная возможность обеспечения конкурентного преимущества высшей школы в области инновационной деятельности и ее роли в развитии регионов. Возможности вузов влиять на научно-техническое развитие страны, усиливает необходимость занять свободную нишу в области инновационной деятельности.

Важный фактор успеха высшей школы в области инновационной деятельности состоит в том, что Министерство образования и науки подготовило ряд предложений по стимулированию тех вузов, которые сегодня начинают «играть ключевую роль в развитии регионов». Правительство готово выделять больше бюджетных мест и увеличивать финансирование тем университетам и институтам, которые готовят специалистов с учетом рыночных потребностей регионов.

Однако у экспертов есть большие сомнения в эффективности такой стимуляции. Многие предприятия и сами не знают, какие кадры им нужны будут через пять лет, и считают, что это федеральная власть или регионы должны создать систему прогнозирования рынка труда. При нахождении решения этих проблем эффективная региональная система профессионального образования должна стать устойчивым

механизмом социально-экономического и культурного развития региона, обеспечивающим доступность, высокое качество и эффективность профессионального образования.

Есть также мнение, что стимулировать надо не вузы, а предприятия, чтобы они больше внимания уделяли финансированию обучения кадров. Другие усматривают в такой схеме стимулирования вузов коррупционные риски и предлагают на федеральном уровне и прогнозировать, и организовывать взаимодействие рынка с учебными заведениями.

Быстрый рост потребности со стороны бизнеса не в просто профессионально-компетентных людях, а профессионалах, способных быстро реагировать на меняющиеся требования рынка труда, приводит к тому, что рынок образовательных услуг начинает формироваться с участием нескольких сторон – высшего образовательного учреждения, государственных и муниципальных структур, а также бизнеса.

Можно уже говорить о том, что сегодня формируется «поле взаимодействия заинтересованных сторон», которое обусловлено наработкой определенных механизмов в области экономической поддержки ВУЗов. Так в России поддержка ВУЗов осуществляется на основе следующих механизмов [3]:

Таблица 1

Классификация механизмов партнерства государственных структур и бизнеса в сфере высшего образования

Механизмы партнерства в области экономической поддержки ВУЗов (экономические механизмы)			
Передача имущества, поддержка и модернизация образовательной инфраструктуры	Стипендиальная и грантовая поддержка студентов, магистрантов, аспирантов и преподавателей	Образовательное кредитование	Создание целевого капитала (эндаумент-фонда)
3. Механизмы партнерства в области научно-исследовательской деятельности			
Совместные исследовательские проекты	Создание новых инвестиционных инфраструктур (лаборатории, научно-исследовательские центры, бизнес-инкубаторы, технопарки)		
Механизмы партнерства в области управления содержанием образования (образовательные механизмы)			
Совместные образовательные проекты (учебные программы, семинары, конференции); проекты в области издательской деятельности	Участие преподавателей ВУЗов в корпоративных образовательных программах	Заказы на подготовку специалистов; совместные образовательные структуры	

Примеров в Московской области оказалось не так много, однако удалось выявить и партнеров, и наиболее активные образовательные учреждения Московской области (табл. 2).

Таблица 2

Примеры реализации механизмов партнерства в сфере высшего образования.

Образовательное учреждение	Механизм партнерства	Проекты и партнеры
1	2	3
МФТИ (ГУ), Долгопрудный		Благотворительный фонд МФТИ (для студентов)
ГОУ ВПО Финансово-Технологическая Академия, г. Королев	Совместные образовательные структуры. Важное место в обучении отводится участию студентов в изучении нормативных актов и практике	Администрация и Совет депутатов городского округа Юбилейный (базовая кафедра по участию обучаемых в подготовке и экспертизе проектов нормативных правовых актов органов местного самоуправления; - включение выпускников академии в кадровый резерв работников органов местного самоуправления);
	Совместные образовательные структуры	ОАО «Композит» (на территории данного предприятия располагается Базовая кафедра управления качеством и исследований в области новых материалов и технологий)

1	2	3
	Инновационные инфраструктуры	Малое инновационное предприятие ООО «Новатор»
		Малое инновационное предприятие ООО «Поиск 4К»
		Малое инновационное предприятие ООО «Импульс»
	Научно-образовательные центры	НОЦ «Экоресурс»
		НОЦ «Космическая инноватика»
	Студенческое общество	СНО (студенческое научное общество)

Изучение российского опыта показывает, что бизнес проявляет наибольший интерес к техническим университетам, помогая им с приобретением оборудования и присматривая для себя талантливую молодежь, государственные структуры обеспечивают финансирование инновационных проектов.

Литература

1. Резникова А.В. Основные направления повышения региональной конкурентоспособности (на примере развития наукоградов Московской области). Регионы России: стратегии и механизмы модернизации, инновационного и технологического развития / Резникова А.В. – М. : ИНИОН, 2012. – С. 231–235.
2. Габитов А.Ф. Инновационная система России: Формирование и государственное регулирование / А.Ф. Габитов // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3 (31). – С. 57–64.
3. Молчанова О.П. Государственно-частное партнерство в образовании / Молчанова О.П. – М. : КДУ, 2009. – С. 6.

References

1. Reznikova A.V. The main directions of increasing regional competitiveness (for example, the development of science towns of Moscow region) Russian Regions: Strategies and mechanisms for modernization, innovation and technological development. Moscow: INION. 2012, pp. 231–235.
2. Gabitov A. F. Russian Innovation System: Formation and state regulation. Problems of the modern economy, № 3 (31), 2009. pp. 57-64.
3. Molchanova O.P. Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v obrazovanii. M. : KDU, 2009. S. 6.

Рецензія/Peer review : 27.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.э.н., проф. кафедра управления ФТА, М.Я. Веселовский

Е.В. РОМАНИЮК

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, г. Симферополь

С.Ю. КОЛОДИЙ

Севастопольский институт банковского дела УБД НБУ, г. Севастополь

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СПЕЦИАЛЬНЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ИНФРАСТРУКТУРНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОУСТРОЙСТВА СЛАБОЗАЩИЩЕННЫХ ГРАЖДАН

В работе исследовано трудоустройство слабозащищенных категорий граждан на примере рынка труда Автономной Республики Крым. Выявлены и идентифицированы основные проблемы и недостатки инфраструктурного обеспечения государственного регулирования, на основании которых классифицированы экономические и специальные инструменты.

Ключевые слова: слабозащищенные граждане, инфраструктурное обеспечение, государственное регулирование, экономические и специальные инструменты, трудоустройство.

Y.V. ROMANYUK

Taurida National University named after V.I. Vernadsky, Simferopol, Ukraine

S.Y. KOLODIY

Sevastopol institute of banking UB NBU

ECONOMIC AND SPECIAL TOOLS OF INFRASTRUCTURE PROVISION OF STATE REGULATION OF EMPLOYMENT OF POORLY PROTECTED CITIZENS

Report - The purpose of the study - to investigate the employment of poorly protected citizens in the labour market by example of the Autonomous Republic of Crimea, to identify the problems and drawbacks of infrastructural provision of government regulation, as well to discover adequate tools with which the infrastructure provision takes place.

The research of infrastructure security of the employment of poorly protected citizens showed that the labour market has a number of unresolved issues, and infrastructure provision itself isn't sufficiently developed and needs to be improved. Based on the identified problems and disadvantages of infrastructural provision of state regulation of employment, major economic and special tools were classified. Economic and special tools are the tools which formed infrastructure provision that promotes the functioning of the mechanism of state regulation.

Thus, the main problems and disadvantages of infrastructural provision of state regulation allowed to classify the economic and special tools of infrastructural support, its classification allows to the competent national authorities to use them and improve them in the process of developing activities in the state employment policy.

Keywords: poorly protected citizens, infrastructure support, government regulation, economic, and special tools, job placement.

Постановка проблемы. В современных условиях трудоустройство слабозащищенных категорий граждан занимает одно из важных мест в государственной политике занятости населения. Слабозащищенные граждане не обладают конкурентными преимуществами по отношению к другим категориям населения, поэтому должны иметь особые преимущества в трудоустройстве. К слабозащищенным гражданам относятся инвалиды, молодежь, женщины, люди предпенсионного возраста. Данной категории граждан труднее всего найти работу, и в случае неудачных попыток трудоустроиться в течение определенного периода они могут прекратить поиск работы и перейти в группу экономически неактивного населения. Подобная ситуация негативно отражается на показателях занятости населения и может привести к повышению социальной напряженности в обществе. Поэтому трудоустройство слабозащищенных граждан является одной из важных задач государственной политики занятости населения.

Анализ исследований. Вопросами государственного регулирования и инфраструктурой трудоустройства слабозащищенных граждан занимались многие ученые-экономисты, среди которых можно выделить таких, как Е. Бондарчук [1], К. Бондарчук [2], О. Пазюк [3], О. Пономарева [3], Н. Рябоконе [4], А. Деркач [4], И. Терюханова [5], Н. Стульпинас [5], О. Терещук [5] и др.

Ученые Н. Рябоконе, А. Деркач выделяют следующие проблемы трудоустройства молодежи: слабое государственное регулирование в сфере профориентации абитуриентов по профессиям, которые пользуются спросом на рынке труда; недостаточный уровень взаимодействия между учебными заведениями и работодателями; недостаточность знаний. Во многих учебных заведениях материально-техническая база не соответствует современным требованиям из-за недостаточного уровня государственного финансирования. Многие работодатели не хотят нести дополнительные организационные и финансовые потери, связанные с профессиональным обучением молодых кадров [4, с. 176].

По мнению Е. Бондарчука, низкий уровень трудоустройства инвалидов свидетельствует о финансовой необеспеченности работодателей по созданию рабочих мест [1, с. 69].

К. Бондарчук, И. Терюханова, Н. Стульпинас, О. Терещук выделяют следующие проблемы, которые препятствуют трудоустройству инвалидов: низкий уровень заработной платы, неудовлетворительные условия труда, ограниченный предлагаемый перечень профессий, негибкий график работы, отсутствие предложения надомной работы и необходимого количества специализированных рабочих мест,

недостаточная информированность инвалидов о рабочих местах [2, с. 10, 5, с. 10].

О. Пазюк, О. Пономарева считают, что для женщин ограничены возможности карьерного роста, а также предлагаемые рабочие места с невысокой оплатой труда и неблагоприятными условиями [3, с. 6].

Вышеперечисленные ученые в своих научных трудах исследуют проблемы и инфраструктуру обеспечения государственного регулирования трудоустройства слаботзащищенных граждан на национальном уровне, однако не рассматривают региональный аспект и не разрабатывают классификацию инструментов инфраструктурного обеспечения.

Цель работы заключается в проведении исследования состояния трудоустройства слаботзащищенных граждан на рынке труда Автономной Республике Крым, а также выявления проблем и недостатков инфраструктурного обеспечения для формирования основных инструментов инфраструктурного обеспечения.

Изложение материала. В настоящее время регулирование трудоустройства слаботзащищенных категорий граждан осуществляется с помощью механизма государственного регулирования и его инфраструктурного обеспечения. Далее рассмотрим проблемы трудоустройства и состояние инфраструктурного обеспечения государственного регулирования отдельных категорий слаботзащищенных граждан.

На основании проведенного исследования на рынке труда Автономной Республике Крым трудоустройство молодежи ограничивает следующее: низкая информированность о состоянии рынка труда, излишек «престижных» специальностей, несоответствие государственного заказа на подготовку кадров требованиям рынка труда, невысокий уровень взаимодействия между учебными заведениями и работодателями, отсутствие у молодых специалистов практического опыта работы, нежелание работодателей нести дополнительные организационные и финансовые расходы с профессиональным обучением. Сложившиеся проблемы связаны с тем, что в настоящее время отсутствует или не разработано необходимое инфраструктурное обеспечение государственного регулирования трудоустройства молодежи: не разработан мониторинг профессий; отсутствует четкий план действий проведения профориентационной работы службой занятости; не разработана специальная система заказа необходимых квалификационных характеристик и мест работы для молодых специалистов; отсутствуют поступления мониторинга рынка труда службой занятости в профессиональные учебные заведения; отсутствует отдел в службе занятости для организованной работы специалистов с работодателями и молодыми кадрами; отсутствует постоянная профессиональная переподготовка и подготовка молодых кадров на предприятиях; отсутствует финансовая государственная поддержка работодателей на дополнительное профессиональное переобучение молодых кадров.

Рассматривая состояние трудоустройства инвалидов можно отметить то, что людям с ограниченными физиологическими возможностями препятствует создание дорогостоящих специализированных рабочих мест; низкий уровень заработной платы и неблагоприятные условия труда; ограниченный перечень вакансий и отсутствие гибкого графика работы; недостаточная информированность инвалидов о рабочих местах; отдаленность места проживания от места работы; недоступность транспорта, архитектурная барьерность социальной инфраструктуры. Проблемы трудоустройства инвалидов вызваны отсутствием финансовой и правовой поддержки со стороны государства для создания специализированных новых рабочих мест; отсутствием финансовой государственной поддержки для модернизации рабочих мест, учитывающей неблагоприятные условия труда; отсутствием вакансий с гибкими формами занятости; отсутствием отдела в службе занятости для организованной работы специалистов с инвалидами; отсутствием схемы создания рабочих мест.

Положение женщин на рынке труда характеризуется тем, что у данной категории граждан высокая гендерная диспропорция возможностей по отношению к мужчинам, увеличена нагрузка на одно свободное рабочее место, ограничены возможности карьерного роста, предлагаемые рабочие места с невысокой оплатой труда и неблагоприятными условиями. Среди недостатков инфраструктурного обеспечения трудоустройства женщин можно выделить следующее: отсутствие вакансий с гибкими формами занятости; отсутствие отдела в службе занятости для организованной работы специалистов с безработными женщинами; отсутствие программ профессиональной подготовки и повышения квалификации для конкретной безработной женщины; отсутствие постоянной профессиональной переподготовки кадров на предприятиях; отсутствие государственной финансовой поддержки для модернизации рабочих мест, учитывающей неблагоприятные условия труда.

Отметим, что проблемы трудоустройства слаботзащищенных категорий граждан связаны с не достаточно развитым инфраструктурным обеспечением и не разработанными в полной мере его инструментами.

На основании проведенного исследования инфраструктурного обеспечения государственного регулирования трудоустройства слаботзащищенных категорий граждан и выявления его проблем и недостатков, можно классифицировать инструменты инфраструктурного обеспечения в две основные группы: экономические и специальные (рис. 1).

Экономические и специальные инструменты – это инструменты, с помощью которых формируется инфраструктурное обеспечение, способствующее функционированию механизма государственного

регулювання.

Далее рассмотрим взаимосвязь структурного обеспечения и соответствующих к нему инструментов.

Финансирование работодателей с целью создания рабочих мест в отраслях экономики осуществляется за счет Фонда общеобязательного государственного социального страхования с помощью выделяемых дотаций работодателям. Дотация является экономическим инструментом, выплачиваемая на безвозвратной и безвозмездной основе. Порядок предоставления дотаций работодателям регулируется Законами Украины: «Об общеобязательном государственном социальном страховании на случай безработицы» и «Об обеспечении молодежи, получившей высшее или профессионально-техническое образование, первым рабочим местом с предоставлением дотации работодателю». На основании этих законов Государственная служба занятости также выдает дотации на единовременное пособие для организации частной предпринимательской деятельности. От размера выплачиваемой дотации зависят расходы Фонда. Государственные компетентные органы могут регулировать выплату дотаций работодателям, при этом сокращая или увеличивая ее размер.

Оказание материальной помощи и социальная поддержка безработных в период поиска подходящей работы регулируется Законом Украины «Об общеобязательном государственном социальном страховании на случай безработицы» осуществляется с помощью таких инструментов как пособия по безработице и материальная помощь безработным. Выплата пособия по безработице и материальной помощи зависит от продолжительности времени безработного, состоящего на учете в службе занятости. Одна из целей службы занятости заключается в том, чтобы трудоустроить безработного на подходящее рабочее место и этим сократить размер пособия по безработице.

В основе создания новых постоянных и временных рабочих мест лежит экономический стимул, который является инструментом, связанный с рациональным их количеством в отраслях экономики и ростом трудоустройства, с экономией средств на выплату дотаций работодателям на создания рабочих мест и пособий по безработице.

Рис. 1. Схема структурно-логических взаимосвязей инфраструктурного обеспечения трудоустройства слаботзащищенных граждан и его основных инструментов

Источник: составлено автором

Анализ различных параметров рынка труда осуществляется с помощью мониторинга, который позволяет выявить сложившиеся его проблемы и тенденции развития, а также сформировать систему показателей рынка труда и сферы занятости населения. Инструментами мониторинга выступают различные виды анализа и прогнозирования, а также аналитический обзор сферы занятости населения.

Проведение мониторинга по созданию рабочих мест в разрезе административно-территориальных

єдиниц спеціалістами центра зайнятості проводиться з допомогою спеціального інструмента – процедури проведення моніторингу робочих місць, представляючий собою визначений порядок послідовності виконання дій (етапів) по формуванню робочих місць і забезпеченню їх дотаціями.

Предоставлення роботодавцю необхідного працівника здійснюється за рахунок його заявки в центр зайнятості, які в наступному обробляються спеціалістами центра зайнятості.

На урахунок в центрі зайнятості числяться багато безробітні, які хочуть отримати нову спеціальність або підвищити свою кваліфікацію, для їх вибору спеціалісти центра зайнятості проводять конкурс для підготовки під конкретне робоче місце роботодавцю.

Одним з видів інфраструктурного забезпечення є проведення професійного навчання спеціалістами центра зайнятості безробітних, яке здійснюється з допомогою різних комп'ютерних технологій, включаючи методичний матеріал, демонстраційні слайди, підручники, навчальні бази даних, комп'ютерні програми.

Одним з основних видів інфраструктурного забезпечення є розробка спеціалістами центра зайнятості послуг по трудоустроюванню для безробітних з допомогою гнучких форм зайнятості, семінарів, тренінгів, консультацій, а також з допомогою можливостей інтернет-ресурсів.

Таким чином, на регулювання трудоустроювання слабозахищених категорій громадян направлено механізм державного регулювання зайнятості населення, однак неотъемлемою частиною його є інфраструктурне забезпечення, яке сприяє його формуванню і функціонуванню з допомогою комплексу спеціальних і економічних інструментів. Дослідження стану трудоустроювання слабозахищених категорій громадян показало, що до цієї категорії належать інваліди, молодь, жінки, люди передпенсійного віку, які потребують соціальної підтримки і захисту. В даний час на ринку праці Автономної Республіки Крим існують нерешені проблеми, які перешкоджають їх зайнятості, які викликані недостатньо розвинутою або відсутністю інфраструктурного забезпечення. На основі виявлених і ідентифікованих проблем і недоліків інфраструктурного забезпечення державного регулювання зайнятості населення класифіковані основні економічні і спеціальні інструменти. Класифікація економічних і спеціальних інструментів інфраструктурного забезпечення дозволяє компетентним державним органам управління застосовувати їх і вдосконалювати в процесі розробки заходів державної політики зайнятості.

Разом з тим, застосовуючи спеціальні і економічні інструменти інфраструктурного забезпечення трудоустроювання слабозахищених категорій громадян, можна своєчасно виявити і подолати потенціальні загрози не тільки в трудоустроюванні слабозахищених категорій громадян, але і в сфері зайнятості населення в цілому, в зв'язі з чим необхідно розробити і вдосконалити інфраструктурне забезпечення з відповідними до нього інструментами.

Література

1. Бондарчук Е. Направлення вдосконалення нормативно-правової бази для забезпечення зайнятості інвалідів / Е. Бондарчук // Економіка України. – 2003. – № 11(496). – С. 89–93.
2. Бондарчук К. Сприяння зайнятості інвалідів / К. Бондарчук // Економіка України. – 2002. – № 9 (482). – С. 37–44.
3. Пазюк О. Проблеми безробіття в Україні / О. Пазюк, О. Пономарьова // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 2. – С. 3–10.
4. Рябоконт Н.П. Сучасні проблеми формування вітчизняного кадрового потенціалу / Н.П. Рябоконт, А.С. Деркач // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 4(71). – С. 173–180.
5. Терюханова І. Працевлаштування та зайнятість інвалідів: погляд інвалідів і роботодавців / І. Терюханова, Н. Ступіна, О. Терещук // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 4. – С. 9–13.

References

1. Bondarchuk E. Napravleniya sovershenstvovaniya normativno-pravovoj bazy' dlya obespecheniya zanyatosti invalidov/ E. Bondarchuk// Ekonomika Ukrainy. - 2003. - №11 (496). – pp.89-93.
2. Bondarchuk K. Sodejstvie zanyatosti invalidov / K. Bondarchuk // Ekonomika Ukrainy. – 2002. – №9 (482). – pp. 37–44.
3. Pazyuk O. Problemy bezrobittya v Ukraini / O. Pazyuk, O. Ponomarova // Ukraina: aspekty pratsi. – 2004. – № 2. – pp. 3–10.
4. Ryabokon N.P. Suchasni problemy formuvannya vitchiznyanogo kadrovogo potentsialu / N.P. Ryabokon, A.S. Derkach // Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2007. – № 4(71). – pp. 173 – 180.
5. Teryuhanova I. Pratsivlashtuvannya ta zaynyatist invalidiv: poglyad invalidiv i robotodavtsiv / I. Teryuhanova, N. Stulpinas, O. Tereschuk // Ukraina: aspekty pratsi. – 2008. – №4. – pp. 9–13.

Рецензія/Peer review : 18.7.2013 р.

Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Статтю представляє: д.е.н. Колодій С.Ю.

CRM-СИСТЕМИ ТА ЯКІСНІ ЗМІНИ В ОБСЛУГОВУВАННІ КЛІЄНТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД

В статті розглянуто сутність поняття CRM та CRM-систем, розглянуто деякі тенденції світового ринку CRM-систем, визначено його риси. Розглянуто проблеми та перспективи українського ринку CRM-рішень, надано перелік найбільш суттєвих, на наш погляд, причин стримування запровадження CRM-систем вітчизняними підприємствами.

Ключові слова: customer relationship management, CRM-система, ринок CRM-рішень, CRM-розробники.

O.V. SAVCHENKO

Khmelnytsky National University

CRM-SYSTEMS AND CHANGES IN QUALITY OF CUSTOMER SERVICE: INTERNATIONAL EXPERIENCE

Abstract – the article is about the sense and purpose of CRM and CRM-systems, considered some trends of the world CRM-system's market, defined by its features. Problems and prospects of Ukrainian market of CRM-solutions are given, lists the most significant, in our view, the reasons of inhibition of using CRM-systems by Ukrainian enterprises.

Study of Russian experience shows that technical universities are the most interesting for business. Business helps them to purchase equipment and also looks for talented youth. Government agencies provide funding for innovative projects.

Key words: Customer relationship management, CRM-system, CRM-product's market, CRM-vendors

Постановка проблеми. Зростання конкуренції, зменшення відмінностей в якості аналогічних товарів і послуг, бурхливий розвиток комп'ютерних технологій, зростання ролі Інтернет-технологій – це та багато іншого можна віднести до сучасних рис середовища існування підприємств. Набуває змін також ставлення до споживачів, розширюється кількість каналів взаємодії з ними, по-іншому сприймається та аналізується інформація про смаки, вподобання, рівень задоволення споживачів продукцією підприємства тощо.

Все частіше спостерігається переорієнтації підприємств на клієнторієнтовану стратегію діяльності. Виникає запитання: яким є світовий досвід використання CRM, чи схожий він на вітчизняний?

Мета статті. Визначення тенденцій світового та вітчизняного ринку CRM, причин відмінностей між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зауважити, що в зарубіжній літературі поняття «системи управління взаємовідносинами з клієнтами» зустрічається набагато частіше, а науковці не лише публікують праці, але й активно здійснюють «просвітницьку діяльність» серед практиків за допомогою відкритих лекцій, семінарів. В числі науковців, коло інтересів яких пов'язане з CRM, можна назвати зарубіжних авторів: П. Гринберга [1], Ф. Ньюела [2], П. Молино [3], Є. Пейна [4]. Свої розробки на вітчизняних теренах пропонують А. Кудінов [5,6], С. Трофімов [7] та інші.

Відомо, що сучасна конкуренція відбувається на рівні сервісу, який, в свою чергу, вимагає зовсім інших технологій і підходу, яким є CRM [9].

Власне концепція CRM використовувалася ще в середні століття з розвитком середньовічного міста – колиски сучасної цивілізації. У торговців була організована фіксація всієї необхідної інформації про клієнтів і факти відносин з ними. Сама аббревіатура CRM стала набирати популярність з середини 90-х років XX століття.

Сутність поняття управління відносинами з клієнтами (з англ. customer relationship management) є достатньо важливим елементом менеджменту та передбачає збір, збереження та аналіз інформації про споживачів, постачальників, інших партнерів та інформації про зв'язки (прямі та обернені) з ними.

Огляд літературних джерел показав, що всі визначення CRM мають спільні риси, зокрема, орієнтацію на отримання значних позитивних ефектів у довгостроковій перспективі, задоволення потреб та очікувань клієнта (рисунок 1).

За допомогою CRM-функціональності різних систем автоматизуються багато процесів з обслуговування клієнтів, а вся накопичена інформація про клієнта слугує цілям подальшого сервісу продажів і маркетингу [8]. Засоби в сфері менеджменту відносин з клієнтами дають змогу здійснити економію на багатьох витратах, скоротити час виконання широкого кола операцій, та найголовніше – концентруватись на потребах конкретного споживача (груп споживачів) та завоювати його довгострокову прихильність.

Необхідно відрізнити поняття CRM та CRM-систем, оскільки останні являють собою програмні продукти, покликані автоматизувати процес інформаційного обміну з клієнтами.

Останнім часом системи управління відносинами з клієнтами значно еволюціонували та стали для багатьох світових компаній одним з ключових факторів успіху. Зі зростанням доходів корпорацій, багато з них стають готовими платити значну ціну для отримання специфічних технологій та підвищення

конкурентоспроможності в умовах динамічного середовища ринку CRM.

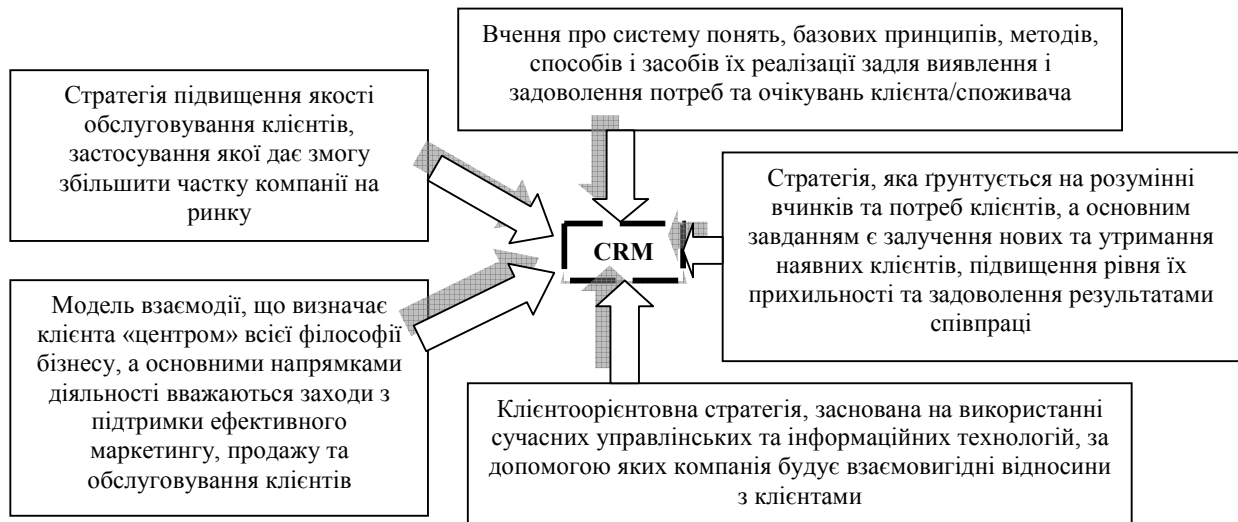

Рис. 1. Погляди на сутність CRM

«Конкуренція серед постачальників програмного забезпечення CRM у 2012 році значно посилилась, – стверджує Джоанн Корріа, віце-президент компанії "Gartner" (провідної світової дослідницької і консалтингової компанії у сфері інформаційних технологій), – великі компанії продовжують змагатися за проникнення на міжнародний ринок, широке впровадження продуктів в практику середніх і великих підприємств» [10].

Розробники програмного забезпечення сьогодні прагнуть створити альтернативні рішення для заміни застарілих систем, створити мережу нових додатків або надати додаткові функціональні можливості.

На першу п'ятірку постачальників CRM (за даними "Gartner", станом на 2012 рік), серед яких компанії salesforce.com, SAP, Oracle, Microsoft, IBM та інші, припадало майже 50 відсотків доходів від реалізації програмного забезпечення CRM. Розподіл ринку наведений на рисунку 2.

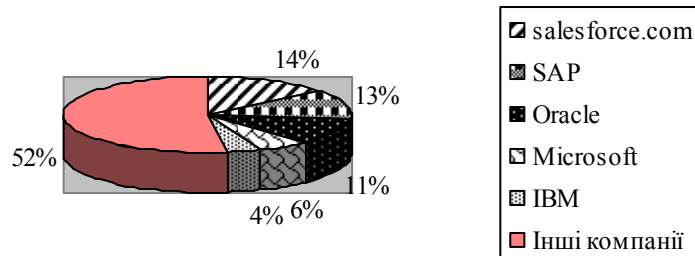

Рис. 2. Структурний поділ ринку постачальників програмного забезпечення CRM у 2012 році, %

Протягом 2011–2012 року спостерігалась позитивна динаміка у темпах зростання доходів наведених компаній, як показано у таблиці 1.

Таблиця 1

Доходи від реалізації програмного забезпечення розробниками, 2011–2012 роки (млн дол.) [10].

Компанія	Дохід компанії		Темп зростання 2012-2011 роки
	2011 рік	2012 рік	
salesforce.com	2004,6	2525,6	26,0
SAP	2325,1	2327,1	0,1
Oracle	1870,0	2015,2	7,8
Microsoft	900,9	1135,3	26,0
IBM	465,6	649,1	39,4
Інші компанії	8513,7	9437,7	10,7
Всього	16079,9	18090,0	12,5

Серед лідерів, як бачимо, salesforce.com та SAP, а найбільше зростання доходів спостерігається у компанії "IBM" – 39,4 %. Підкреслимо, що SAP в 2012 році була найбільшим постачальником за обсягами продажів у Західній та Східній Європі.

В продовження аналізу статистики, наданої компанією "Gartner", зазначимо, що регіонами реалізації найбільшого обсягу програмного забезпечення CRM вважають Північну Америку та Західну Європу, на які припадає більше 80 % доходів компаній-розробників. Деякі з країн Східної Європи, Євразії, Близького Сходу, Африки також характеризуються зростанням ІТ-витрат, модернізацією інфраструктури. Багатьма підприємства маркетинг розглядався в якості вдалого об'єкту інвестування. Серед вимог покупців першочергове значення відігравала підтримка соціальних і мобільних технологій.

Тенденція зростання пропозиції програмних продуктів в сфері CRM покликана, в першу чергу, зростанням попиту. На даний момент у світі існує більше 1000 рішень, які можна віднести до класу CRM і Contact Management.

Сьогодні помітні наступні тенденції ринку CRM рішень:

- від дорогих комплексних рішень до середніх за вартістю;
- від впровадження все нових додатків до інтеграції вже наявних;
- від комплексних рішень до цільових ринків;
- від «крайнощів» – телефонних контактів або WEB-based технологій – до інтеграції каналів взаємодії;
- від моделювання та прогнозу перспектив компанії до моделювання і прогнозу перспектив клієнта;
- від частки ринку, як ключового параметра успіху бізнесу, до аналізу моделей поведінки клієнтів, ступеня їх задоволеності тощо.

Спеціалісти "Gartner" наголошують на подальшій автоматизації маркетингу та його об'єднанні з функціоналом MRM (Marketing Resource Management). Буде продовжуватись також інтеграція CRM-систем з іншими функціоналами, серед яких системи управління показниками роботи компанії CPM (Corporate Performance Management), що охоплюють основні процеси управління – планування, контроль, бюджетування, аналіз тощо.

Присмбно спостерігати тенденції нарощення попиту та пропозиції на українському ринку CRM-систем.

Аналіз, проведений компанією «Tetasoft» показав, що наш ринок характеризується високою популярністю галузевих рішень. IDM, яка представляє "Microsoft", вказує, що два роки тому вітчизняний ІТ-ринок в основній своїй масі був ще не готовий дати клієнтам адекватну інформацію і запропонувати весь комплекс робіт з реалізації CRM-стратегії. У результаті було багато хаосу, нерозуміння і розчарувань. Зараз багато що змінилося, в основному сформувалася внутрішня інфраструктура ринку, на якому сьогодні є повні ланцюжки поставок CRM-рішень, відповідні інформаційні ресурси і система навчання. Таблиця 2 містить приклади пропонування компаніями автоматизації окремих елементів CRM та готових спеціалізованих продуктів.

Таблиця 2

Пропоновані на українському ринку програмні CRM-продукти, застосування [11]

Назва компанії	Назва програмного продукту	Коротка характеристика
«ІС»	«Управління торгівлею 8.0»	Базові функції CRM з можливістю нарощування функціональності
	«Управління виробничим підприємством 8.0»	
АВВУУ	Продукти на платформі «ІС» версії 7.7 і 8.0	Спеціалізовані рішення
IDM	Microsoft CRM	Повний спектр послуг з впровадження CRM-стратегії на базі Microsoft CRM
«Парус»	«Парус – Менеджмент та Маркетинг»	Рішення для побудови «операційної» CRM-системи
	«Парус – Підприємство 8»	Програмний продукт з інтегрованим модулем CRM
«Лабораторія Форт»	Fort:SalesOffice	Універсальне рішення на базі платформи «ІС 7.7». Власна розробка компанії
	«Управління виробничим підприємством 8.0»	Базові функції CRM з можливостями розширення функціональності

Найбільший сегмент замовників CRM-систем складають українські фінансові компанії, найменший – фармацевтичні та косметичні компанії, видавництво та поліграфія.

Висновки. Здійснення орієнтації на споживача, врахування його інтересів, вподобань, взагалі ефективна комунікація з ним, на сьогодні вважаються провідними орієнтирами успіху, способом завоювання ринку. Відомі в світі розробники програмних рішень в сфері CRM завжди орієнтуються на ті ринки, які найбільше потребують їх послуг. Відверто кажучи, це не завжди українські підприємства. Справа в тому, що серед чинників при виборі програмного продукту, українські підприємства часто надають

першочерговість ціновому показнику. Можна також зазначити – ще однією особливістю саме українських підприємств є незріла ідеологія менеджменту, відсутність технічних можливостей реалізації автоматизації процесу взаємовідносин з клієнтами та багато інших. Однак, позитивні зрушення є очевидними, а використання зарубіжного досвіду дозволить підвищить усвідомлення керівництвом необхідності такого виду менеджменту, як CRM, вкрай необхідної автоматизації процесів CRM.

Література

1. Гринберг П. CRM со скоростью света. Привлечение и удержание клиентов в реальном времени и через Интернет / П. Гринберг ; [пер. с англ. В. Агапова]. – СПб : Символ-Плюс, 2013. – 526 с.
2. Ньюел Ф. Почему не работают системы управления отношениями с клиентами (CRM) / Ф. Ньюел ; [пер. с англ. А. Стативка]. – М. : Добрая книга, 2004. – 368 с.
3. Молино Патрик. Технологии CRM. Экспресс-курс / Патрик Молино ; [пер. с англ. Т. Новиковой]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 272 с.
4. Пейн Эдриан. Руководство по CRM. Путь к совершенствованию менеджмента клиентов / Эдриан Пейн ; [пер. с англ. С. Кривошеина]. – Минск : Гревцов Паблшер, 2007. – 384 с.
5. Кудинов А. CRM : Российская практика эффективного бизнеса / А. Кудинов, М. Сорокин, Е. Гольшева. – М. : 1С-Пабблишинг, 2008. – 374 с.
- 5.1. Кудинов А. CRM. Практика эффективного бизнеса / А. Кудинов, М. Сорокин, Е. Гольшева. – М. : 1С-Пабблишинг, 2012. – 464 с.
6. Трофимов С. CRM для практиков / С. Трофимов. – М. : АвтоКод, 2006. – 304 с.
7. Демин В. CRM нельзя купить, CRM – это стратегия вашего бизнеса [Электронный ресурс] / В. Демин. – Режим доступа : http://www.i2r.ru/static/347/out_13791.shtml.
8. Шарапа О. М. Управління відносинами з клієнтами через впровадження CRM-систем як складова ефективного ведення бізнесу / О. М. Шарапа // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7 (97). – С.175–183.
9. Gartner Says Customer Relationship Management Software Market Grew 12.5 Per Cent in 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://apitu.wordpress.com/2013/04/29/світовий-ринок-crm-виріс-у-2012-на-12-5/>
10. Отечественный рынок CRM-систем: Украина – не Америка [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://itc.ua/articles/otechestvennyj_rynok_crm-sistem_ukraina_ne_amerika_22234/
11. Ходак Е. CRM – технология взаимодействия с клиентами [Електронний ресурс] / Е. Ходак. – Режим доступа : www.intalev.ru.

References

1. Paul Greenberg. CRM at the Speed of Light. Attracting and retaining customers in real time over the Internet. / Greenberg Paul; transl. from English by V. Agapov. - Saint-Petersburg : Symbol plus, 2013. – 526.
2. Newell P. Why the systems of customer relationship management (CRM) doesn't work? / P. Newell; transl. from English by A. Stativky. – М. : Dobraya kniga, 2004. – 368.
3. Molino Patrick. CRM technologies. Ekspres-Course / Patrick Molino; transl. from English by T. Novicova. – М. : Fiar-Press. – 2004. – 272.
4. Payne Adrian. Handbook of CRM: Achieving Excellence in Customer Management / Adrian Payne; transl. from English by S. Krivosheina. – Minsk : Grevcov Publisher, 2007. – 384.
5. Kudinov A. CRM : Russian practice of efficient business / A. Kudinov, M. Sorokin, E. Golusheva. – 1S-Publishing.– 2008. – 374.
6. Kudinov A. CRM. The practice of efficient business / A. Kudinov, M. Sorokin, E. Golusheva. – 1S-Publishing.– 2012. – 464.
7. Trofimov S. CRM for practitioners / S. Trofimov. – М. : AvtoKod. – 2006. – 304.
8. Demin V. CRM can not be bought, CRM – is the strategy of you business [Electronic resource] / V. Demin // access mode : http://www.i2r.ru/static/347/out_13791.shtml
9. Sharapa O. Customer relationship management for making business through using CRM-system / O. Sharapa // Actual problems of economy. – 2009. – №7 (97). – pp. 175–183.
10. Gartner Says Customer Relationship Management Software Market Grew 12.5 Per Cent in 2012 [Electronic resource] / access mode : <http://apitu.wordpress.com/2013/04/29/світовий-ринок-crm-виріс-у-2012-на-12-5/>
11. Domestic CRM-system's market: Ukraine is not America [Electronic resource] // access mode : http://itc.ua/articles/otechestvennyj_rynok_crm-sistem_ukraina_ne_amerika_22234/
12. Hodak E. CRM as a technology of reciprocity with customers [Electronic resource] / E. Hodak. // access mode : www.intalev.ru.

Рецензія/Peer review : 12.9.2013 р.

Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф. кафедри економіки підприємства та підприємництва Хмельницького національного університету, Орлов О.О.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

В статье рассматриваются цели и задачи образовательной политики Украины, ее влияние на экономическую безопасность страны, перечислены внутренние риски. Образование – основа развития личности, общества, нации и государства, залог будущего Украины. Оно является определяющим фактором политической, социально-экономической, культурной и научной жизнедеятельности общества, воспроизводит и наращивает его интеллектуальный, духовный и экономический потенциал. Образование является стратегическим ресурсом улучшения благосостояния людей, обеспечения национальных интересов, укрепления авторитета и конкурентоспособности государства на международной арене. В силу этих причин, качество образования является национальным приоритетом, условием соблюдения международных стандартов и требований законодательства Украины относительно реализации права граждан на образование, а также залогом национальной безопасности государства. Одним из механизмов обеспечения безопасности государства в сфере образования является обеспечение доступности получения качественного образования в течение жизни для всех граждан. Содержание образования и организация учебно-воспитательного процесса должны постоянно обновляться в соответствии с демократическими ценностями, рыночными принципами экономики, современными научно-техническими достижениями. Критическим остается состояние финансирования образования и науки, недостаточным является уровень оплаты труда работников этих важнейших сфер жизни общества.

Ключевые слова: образовательная политика, экономическая безопасность, потребность, бюджетное финансирование.

J.V. SOKOLOVA, I. G. KANTALINSKY

Tauride V.I. Vernadsky National University

EDUCATIONAL POLICY AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF THE COUNTRY

Abstract – This paper discusses the goals and objectives of the educational policy of Ukraine and its impact on the economic security of the country, are the internal risks.

Education – the basis of the individual, society, nation and state, the pledge of the future of Ukraine. It is a determining factor in the political, socio-economic, cultural and scientific life of the society, plays and builds its intellectual, spiritual, and economic potential. Education is a strategic resource for improving the welfare of the people, the national interests, enhance the credibility and competitiveness in the international arena.

For these reasons, the quality of education is a national priority, the condition of compliance with international standards and the requirements of the legislation of Ukraine concerning the realization of the right of citizens to education, as well as the key to national security.

One of the security mechanisms of the state in the field of education is to ensure the availability of quality education for life for all citizens. The content of education and the organization of the educational process must be constantly updated in line with democratic values, the principles of market economy, modern scientific and technological achievements. Remains a critical state funding for education and science, is insufficient salary level in these crucial areas of social life

Keywords: education policy, economic security, need, budget financing.

Постановка проблемы. Одной из приоритетных и важнейших для человеческого сообщества потребностью является обеспечение безопасности его жизнедеятельности – проблема, на которую обратили внимание и зарубежные, и отечественные исследователи: А. Адлер, В.Г. Асеев, А.Р. Лурия, А. Маслоу, З. Фрейд, Э. Фромм, Б. Паскаль, В.Д. Шадриков и др.

Для соблюдения жизненно важных интересов – совокупности потребностей, удовлетворение которых надежно обеспечивает существование и возможности прогрессивного развития личности, общества и государства – создается система безопасности. Для достижения приемлемого уровня безопасности в разнообразных сферах деятельности общества необходимы:

- осознание и признание на всех уровнях государственной власти абсолютного приоритета человеческой жизни как непреходящей ценности;
- юридическое закрепление прав человека в области обеспечения безопасности и формирование адекватных экономических механизмов регулирования взаимоотношений между личностью, властью и обществом;
- полная осведомленность о существующих опасностях и систематическая подготовка кадров к действиям в чрезвычайных и прочих негативных ситуациях, проводимая на всех уровнях управления обществом, техносферой и биосферой [2].

Во всех случаях, когда рассматриваются социальные проблемы безопасности, речь идет о безопасности, как составляющей качества жизни, о безопасности, как образе жизни. В этом случае теоретической базой для исследования является социология безопасности.

Изложение материала. Согласно многочисленным исследованиям, экономическая безопасность – это то состояние общества и государства, которое обеспечивает состояние защищенности личности, потенциал развития страны на длительный исторический период, стабильность и благополучие общества.

Главным объектом и субъектом экономической безопасности, безусловно, выступает человек – самое ценное, но и наиболее опасное для себя, и для окружающей среды существо на Земле. Присутствуя во всех видах безопасности, человек является важнейшим фактором обеспечения безопасности всех других видов и уровней.

Для экономической безопасности Украины наиболее актуальными являются риски и угрозы внутренние, а именно:

- Неспособность элиты сформировать и реализовать согласованную стратегию развития страны. Незрелость политической элиты, ее разобщенность.
- Сращение власти и бизнеса, высокий уровень коррупции. Готовность элит ради определенного рода предпочтений идти на уступки внешним игрокам в ущерб национальным интересам.
- Слабость и неэффективность институтов государственной власти, неспособность руководства страны обеспечить их эффективную работу на всех уровнях.
- Внутренняя политическая нестабильность.
- Некомпетентность власти.
- Существенные региональные различия в политико-идеологических и внешнеполитических ориентациях населения, что создает предпосылки для раскола общества и дезинтеграционных процессов.
- Высокая энергоемкость экономики. Критичная зависимость украинской экономики от импорта энергоресурсов.
- Кризис украинской экономики (как следствие мирового экономического кризиса). Угроза потери части экономического суверенитета.
- Снижение уровня доходов населения и рост социального недовольства как следствие углубления экономического кризиса.
- Угроза установления авторитарного режима.
- Экологические риски [3].

В Преамбуле Устава ЮНЕСКО, принятого 16 ноября 1945 г., подчеркивается, что "мир должен базироваться на интеллектуальной и нравственной солидарности человечества", напоминая также, что во Всеобщей декларации прав человека провозглашается, что "каждый человек имеет право на свободу мысли, совести и религии" (статья 18), "на свободу убеждений и на свободное выражение их" (статья 19, Устава ЮНЕСКО) и что образование "должно содействовать взаимопониманию, терпимости и дружбе между всеми народами, расовыми и религиозными группами" (статья 26, Устава ЮНЕСКО) [4].

В контексте «Декларации тысячелетия» в школах и университетах, в рамках неформального образования, дома и на работе необходимо укреплять дух толерантности и формировать отношения открытости, внимания друг к другу и солидарности, что предполагает проведение междисциплинарных исследований.

В центре системы экономической безопасности, как и ее отдельных видов, стоят жизненно важные интересы личности, общества и государства. Нередко можно слышать критические замечания, что при таком подходе к безопасности мы вынуждены защищать нечто непонятное, неконкретное, абстрактное, камуфлированное категорией интересов. В качестве объекта защиты предлагается ставить не интересы, а непосредственно человека, территорию, общество, государство и т. д. Подобные взгляды нашли отражение в некоторых законах по отдельным видам безопасности. Но это неверно. Нет ничего более конкретного и важного, чем интересы.

Центральная роль и их особое значение определяются тем, что именно они являются основной движущей силой развития общества и реальной причиной социальной активности людей и в этом смысле выступают важнейшими факторами любых преобразований в обществе, государстве и мире в целом.

Как учил Гегель: «Отсутствие интереса есть духовная или физическая смерть» [5]. Перефразируя это выражение от обратного, наличие интереса означает жизнь, поэтому при указанном подходе к безопасности, защищая интересы, мы защищаем жизнь, жизнь человека, общества, государства, нации. Что может быть благороднее, важнее и конкретнее?

Проблема заключается в слабости, уязвимости, неразвитости этой категории общественной жизни. Дело в том, что в нашей стране исторически не признавались никакие другие интересы, кроме государственных, особенно это характерно было для советской эпохи. И даже теперь, когда мы декларативно на первое место поставили интересы личности, перечисленные в Законе Украины «Об основах национальной безопасности Украины» [6], национальные интересы по содержанию фактически отражают только интересы государства, но, может быть, за исключением социальной сферы, где хотя бы речь идет об обеспечении высокого уровня жизни народа. И это не вина авторов закона, это беда всего нашего общества. Мы не знаем своих интересов, не знаем, чего хотят люди, каковы потребности, интересы отдельных индивидов, слоев и групп общества по профессии, национальности, вероисповеданию, территориальному размещению населения по стране и т. д. Более того, в Украине никто не занимается целенаправленным формированием интересов у людей, кроме рекламной деятельности СМИ, тогда как за рубежом такая работа с человеком начинается чуть ли не с момента его рождения.

Сложившаяся ситуация дает повод американцам называть жителей Украины народом без потребностей [6]. Справедливости ради следует признать, что действительно неприязнительность к условиям жизни и работы отражает как раз низкий уровень развития интересов. Еще Наполеон говорил:

«Есть два рычага, которыми можно двигать людей, — страх и личный интерес». К сожалению, до сих пор, задачи развития и безопасности страны решаются традиционным методом опоры на страх. Чтобы изменить эту печальную тенденцию, надо осознать важность интересов и целенаправленно формировать их в обществе, как это делается в других развитых странах.

Литература

1. Игнатов С. Н. Толерантная и безопасная социально-образовательная среда как интегративная научная проблема / Игнатов С. Н. – М., 2010.
2. Гурба В.Н. Безопасная образовательная среда как актуальная проблема междисциплинарных исследований / Гурба В.Н. – К., 2012.
3. Аллак Ж. Вклад в будущее: приоритет образования / Аллак Ж. – М., 1993.
4. Гегель Г.В. Философия права / Гегель Г.В. – М., 1990. – С. 206.
5. Андреев С. В. Международная безопасность в эпоху глобализации: (опыт теорет. осмысления). – К., 2009. – С. 45.
6. Об основах национальной безопасности Украины : закон Украины.
7. Ларин В. Безопасность развития и развитие безопасности / Ларин В. – К., 2007.
8. Общая теория национальной безопасности : [учебник / общ. ред. А.А. Прохожева]. – К., 2006. – 213 с.

References

1. Ignatov S.N. tolerant and safe social and educational environment as an integrative scientific problem. - M., 2010.
2. Gurba V.N. Safe educational environment as the actual problem of interdisciplinary research. - K., 2012.
3. Allak J. Contribution to the Future: the priority of education. - M., 1993.
4. Hegel G.-V.-F. Philosophy of Right. - M., 1990. - S. 206.
5. Andreev S.V. International Security in the Age of Globalization: (theor experience. Comprehension). - K., 2009.
6. The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine".
7. Larin V. Safety of security and development. - K., 2007.
8. The general theory of national security: Textbook / Society. Ed. A.A.Prohozheva.

Рецензія/Peer review : 7.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри фінансів та кредиту ТНУ ім.Вернадського - Климчук С.В.

УДК 331.102

Е.П. СУБОЧ

Крымский экономический институт ГБУЗ «Киевский национальный экономический университет»
имени Вадима Гетьмана, г. Симферополь

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА МОТИВАЦИИ ТРУДА

Рассмотрены и обобщены подходы мотиваций труда. Изучен зарубежный опыт использования экономического механизма мотивации труда. Обоснована необходимость разработки действенного экономического механизма мотивации труда в современных условиях развития национальной экономики.

Ключевые слова: мотивация, стимулирование, зарубежный опыт, мотивация труда, экономический механизм, творческий труд.

K. SUBOCH

Crimean economic institute "Kyiv national economic university" name V. Getmana, Simferopol

FOREIGN EXPERIENCE OF THE USE OF ECONOMIC MECHANISM OF MOTIVATION OF LABOUR

Abstract – The aim of the article are research of features of foreign experience of the use of economic mechanism of motivation of labour and his application in the conditions of reformation of economy of Ukraine.

Motivation of labour behaves to the number of problems in world practice large attention was always spared the decision of that. Foreign experience of motivation of labour is not static, he is constantly enriched. Considerable innovations in organization of material and non-material stimulation in foreign enterprises are observed in the last two decades. From all variety of models of the systems of motivation of labour in a market economy it is possible to distinguish as most characteristic Japanese, American, French, English, German, Swedish to the model. Characteristic feature of the modern systems of stimulation in the west is permanent encouragement of innovations, therefore in stimulation of labour do an accent on the increase of professional mastery, opening and maximal use of intellectual potential of workers, their initiative and work.

As a result of study of experience of motivation and stimulation of labour in foreign countries we can draw conclusion, that their experience can be used and in Ukraine. Forming of national model of motivation and stimulation of labour in the economy of Ukraine must synthesize the best elements approved in practice, operating world systems of organization of labour activity of the developed countries.

Keywords: motivation, stimulation, foreign experience, motivation of labour, economic mechanism, creative labour.

Постановка проблеми в общем виде. В условиях формирования новых механизмов

хозяйствования, ориентированных на рыночную экономику, возникла необходимость работать по-новому, считаясь с законами и требованиями рынка, овладевая новым типом экономического поведения. Информация и знание превращаются в движущую силу инновационного развития, творческая умственная активность приобретает статус приоритетной стратегической деятельности, а проблемы мотивации и стимулирования творческого труда становятся первоочередными.

Мотивация труда относится к числу проблем, решению которых в мировой практике всегда уделялось большое внимание. В Украине практика мотивации труда, как правило, сводится к оплате труда, основанной на фиксированных тарифных ставках и должностных окладах, а становление стабильных рыночных отношений невозможно без изменения традиционных методов мотивации труда. В конкурентной борьбе выживут те предприятия, для которых мотивация труда будет не теоретической абстракцией, а практическим делом [1].

В современных экономических условиях приобретает реальное значение практическое использование отечественного и зарубежного опыта мотивации и стимулирования труда. Каждое предприятие может воспользоваться результатами научных исследований, опытом для разработки собственной, наиболее подходящей системы мотивации и стимулирования труда.

Анализ последних публикаций. В последнее время в работах украинских ученых все больше внимания уделяется вопросам зарубежного опыта мотивации и стимулирования труда. Следует выделить работы таких ученых, как А.М. Колот, И.М. Погорелов, Л.К. Безчасний, А.В. Козаченко и др., большинство из которых посвящено выявлению и рассмотрению возможных путей применения зарубежного опыта мотивации и стимулирования труда в Украине. Тем не менее, такие исследования нередко имеют декларативный, бессистемный характер, который затрудняет комплексное восприятие зарубежного опыта использования материальных и нематериальных стимулов и их применение в условиях реформирования национальной экономики.

Целью статьи является исследование особенностей зарубежного опыта использования экономического механизма мотивации труда и его применение в условиях реформирования экономики Украины.

Изложение основного материала. Зарубежный опыт мотивации и стимулирования труда не является статичным, он постоянно обогащается новыми элементами. Значительные новации в организации материального и нематериального стимулирования в зарубежных предприятиях наблюдаются в последние два десятилетия, которые вызваны следующими обстоятельствами:

- Глобализация экономики, усиление конкуренции на рынках сбыта предопределяют необходимость децентрализации управления и перехода к более рациональным организационным структурам управления предприятиями и соответственно гибкого и эффективного использования персонала предприятий.

- Изменения, которые произошли во внешней среде и внутреннем организационно-экономическом механизме функционирования фирм и их структурных подразделений, послужили причиной уменьшения планового начала в организации использования персонала и уменьшения степени его «контроля». Вместе с тем все большую роль играет производственная демократия, самоуправление. В таких обстоятельствах организационные структуры и управленческие решения, ориентированные на процесс, отодвинулись на задний план.

- Повышение индивидуальной производительности персонала в сложившихся условиях может достигаться только при конкретной постановке целей и расширении самостоятельности в работе, что, в свою очередь, требует изменений в системе материальной мотивации. Оплата труда, которой принадлежит ведущая роль в мотивационном механизме, требует индивидуализации, точного учета результатов деятельности каждого работника [2].

Методы мотивации в зарубежных странах с развитой рыночной экономикой большей частью носят «интернациональный» характер. Из всего разнообразия моделей систем мотивации труда в рыночной экономике можно выделить как наиболее характерные японскую, американскую, французскую, английскую, немецкую, шведскую модели (табл. 1) [3].

Японская модель мотивации труда характеризуется опережением роста производительности труда по отношению к росту уровня жизни населения, в том числе уровня заработной платы. С целью поощрения предпринимательской активности государством не принимаются серьезных мер по контролю за имущественным расслоением общества [3]. Системы заработной платы в Японии имеют некоторые особенности по сравнению с другими развитыми странами. Это связано, прежде всего, с национальными особенностями во всех сферах жизни населения этой страны. Традиционные системы оплаты труда в Японии базируются на определении возраста рабочего, который является решающим фактором уровня его квалификации и критерием оплаты его труда. Доля заработной платы в общей сумме расходов японских компаний на рабочую силу за последние 20 лет составляла в среднем 35%. Для сравнения: расходы на заработную плату в Англии и США не превышают 73%, в ФРГ – приблизительно 57%, во Франции – 55%, в Италии – 50%. Это обстоятельство заставляет японских предпринимателей видеть в заработной плате сложный аспект управления. Они так строят систему ее организации, что вместе с повышением эффективности производства обеспечивают эффективность всей кадровой политики, что является важным фактором конкурентоспособности японских товаров на внешнем рынке [2, 4].

Особенности формирования зарубежных систем мотивации труда

Страна	Основные факторы мотивации труда	Отличительные особенности мотивации труда
Япония	Профессиональное мастерство Возраст Стаж Результативность труда	Пожизненный найм Единовременное пособие при выходе на пенсию
США	Поощрение предпринимательской активности Качество работы Высокая квалификация	Сочетание элементов сдельной и повременной систем Участие в прибыли Технологические надбавки Премии за безаварийную работу, длительную эксплуатацию оборудования и инструмента Соблюдение технологической дисциплины Система двойных ставок
Франция	Квалификация Качество работы Количество рационализаторских предложений Уровень мобилизации	Индивидуализация оплаты труда Балльная оценка труда работника по профессиональному мастерству, производительности труда, качеству работы, соблюдению правил техники безопасности, этике производства Инициативность Дополнительные вознаграждения (воспитание детей, предоставление автомобиля, обеспечение по старости)
Великобритания	Доход	Участие в прибылях Долевое участие в капитале Трудовое долевое участие Чисто трудовое участие
Германия	Качество	Стимулирование труда Социальные гарантии
Швеция	Солидарная заработная плата	Дифференциация системы налогов и льгот Сильная социальная политика

Многие специалисты считают, что в Японии проблема полного использования человека в качестве фактора развития производства решена шире, чем в других странах, так как стимулирует не столько труд, сколько весь творческий потенциал индивидуально каждого работника. Вместе с тем, еще в середине 50-х годов в Японии зарождались попытки реорганизации системы заработной платы с использованием американских методов управления. Опыт показал, что перенесение этих методов в чистом виде в японскую экономику не имеет смысла. Со второй половины 70-х годов новые подходы все более расширяются, а с начала 80-х осуществляется тотальный поворот японских фирм к разработке новых элементов оплаты труда и объединение их в системы с использованием традиционных форм и принципов [1, 4].

Американская модель мотивации труда построена на поощрении предпринимательской активности и обогащения наиболее активной части населения. Модель основана на социально-культурных особенностях нации массовой ориентации на достижение личного успеха каждого, а также высоком уровне экономического благосостояния [3]. В основе системы мотивации труда в США находится оплата труда. Наибольшее распространение получили различные модификации повременной системы оплаты труда с нормированными заданиями, дополненные всевозможными формами премирования. В фирмах США уже продолжительное время довольно распространены две системы премирования, названные по фамилиям их авторов – системы Скенлона и Ракера.

Первая базируется на распределении между работниками и компанией сэкономленных в результате повышения эффективности труда средств на заработную плату. Эта экономия распределяется в пропорции 1 к 3 между компанией и работниками. Из суммы, предназначенной для премирования работников, одна пятая идет в резервный фонд, а остаток распределяется между персоналом (в зависимости от трудового вклада). По своей сути, эта система направлена на снижение части затрат на заработную плату в расчете на единицу продукции, обеспечение опережающих темпов роста производительности труда относительно роста заработной платы, а следовательно, она является наиболее приемлемой для предприятий, где часть «живого» труда высокая.

Система «Ракер» базируется на формировании премиального фонда в зависимости от увеличения условно-чистой продукции в расчете на один доллар заработной платы. Применение этой системы предусматривает установление так называемого стандарта Ракера – части фонда оплаты труда в объеме условно-чистой продукции, которая определяется как средняя величина за несколько последних лет. В

отличие от системы «Скенлон», эта система не предусматривает коллективного обсуждения распределения премии [2, 4].

На некоторых американских предприятиях применяется новая система оплаты труда, повышение оплаты труда зависит не столько от выработки, сколько от роста квалификации и числа освоенных профессий, при этом приобретенные знания должны в той или иной мере использоваться в работе. В этом случае оплата осуществляется не только за то, что выполняет работник, а и за то, что он знает, каким запасом знаний владеет. Преимущества данной системы повышение мобильности рабочей силы внутри предприятия, рост удовлетворенности трудом, устранение промежуточных уровней управления, сокращение численности персонала, в основном за счет рабочих и мастеров.

Французская модель мотивации труда характеризуется большим разнообразием экономических инструментов, включая стратегическое планирование и стимулирование конкуренции, гибкой системой налогообложения. Ее отличительная особенность – включение стратегического планирования в рыночный механизм. Базисом рыночных отношений во французской модели является конкуренция, непосредственно воздействующая на качество продукции, удовлетворение потребностей населения в товарах и услугах, уменьшение издержек производства. В политике оплаты труда наблюдается две тенденции: индексация заработной платы в зависимости от стоимости жизни и индивидуализация оплаты труда. Принцип индивидуализации оплаты труда осуществляется путем учета уровня профессиональной квалификации, качества выполняемой работы, количества внесенных рационализаторских предложений, мобильности работника [3]. Также в данной модели представляет интерес методика оценки труда. На предприятиях применяется балльная оценка эффективности труда работника (от 0 до 120 баллов) по шести показателям: профессиональные знания, производительность труда, качество работы, соблюдение правил техники безопасности, этика производства, инициативность. Персонал предприятия при этом делится на 5 категорий: высшая, первая, вторая и т.д. В случае отсутствия на работе от 3 до 5 дней в месяц надбавка сокращается на 25%, в течение 10 и более дней – на 100% [3, 5].

Преимущество французской модели мотивации труда состоит в том, что она оказывает сильное стимулирующее воздействие на эффективность и качество труда, служит фактором саморегулирования размера фонда оплаты труда. Однако некоторые специалисты в области мотивации труда уверены, что в результате индивидуализации заработной платы и повышения удельного веса части заработной платы, необходимо обязательно учитывать экономическое положение в стране. В условиях слабого экономического роста повышение заработной платы может привести к увеличению денежной массы, усилению инфляционных процессов, ухудшению положения работников [4].

В Великобритании существует две модификации системы оплаты труда, зависящие от прибыли: денежная и акционерная, предполагающая частичную оплату в виде акций. Кроме того, предусматривается возможность применения системы колеблющейся заработной платы, полностью зависящей от прибыли фирмы. Участие в прибылях вводится тогда, когда в соответствии с индивидуальным или коллективным соглашением в дополнение к установленной зарплате регулярно выплачивается соответствующая доля от прибыли предприятия.

Практическое применение указанных моделей новой системы оплаты труда в Великобритании показало, что доход работников от участия в прибылях в среднем составляет 3% от базового оклада, лишь в некоторых фирмах он достиг 10% от оклада. После внедрения системы участия в прибылях количество рабочих мест выросло на 13%, при этом средняя зарплата на фирмах с данной системой участия оказалась на 4% ниже, чем в обычных фирмах. Вместе с тем участие в прибылях в форме распределения акций положительно сказывается как на компании, так и на ее служащих, улучшает их отношение к работе, создает благоприятную атмосферу в фирме, стимулирует более эффективную работу [2, 3].

В центре немецкой модели мотивации труда находится человек с индивидуальными интересами и сознающий всю свою ответственность перед обществом. Государство создает условия для всех граждан, предоставляя всем незащищенным слоям населения: безработным, больным, старикам и детям социальные гарантии. Важную роль в проведении социальной политики, функционировании и дальнейшем развитии системы социального обеспечения играет ориентация общества Германии на принцип социального партнерства, что дает возможность решать возникающие социально-экономические противоречия путем переговоров и тарифных соглашений. В современных условиях в Германии действуют 34 тыс. тарифных договоров, ежегодно 7,5 тыс. из них обновляются. В переговоры с общественными органами самоуправления и профсоюзами вступают не отдельные предприятия, а их объединения. Действие тарифных соглашений может распространяться на всю территорию страны или на ее отдельные регионы. Из общего количества тарифных договоров 25% имеют федеральное значение и 85% – региональное. Тарифные соглашения регулируют социальные отношения относительно оплаты труда и социального обеспечения. В Германии существуют исторически сформированные межотраслевые расхождения в заработной плате. К наиболее высокооплачиваемым категориям относятся врачи, которые имеют частную практику, школьные учителя и научные сотрудники [4]. Эта модель обеспечивает в равной степени как экономическое благосостояние, так и социальные гарантии.

Шведская модель мотивации труда отличается сильной социальной политикой, направленной на сокращение имущественного неравенства за счет перераспределения национального дохода в пользу менее

обеспеченных слоев населения. При этом соблюдается принцип равной оплаты за равный труд, который в шведской интерпретации означает, что работники разных предприятий, имеющие одинаковую квалификацию и выполняющие аналогичную работу, получают одинаковую заработную плату независимо от результатов хозяйственной деятельности предприятия. Политика солидарной заработной платы направлена на решение ряда целевых задач. Прежде всего, наряду с рыночной конкуренцией, она дополнительно стимулирует процесс постоянного обновления производства на основе последних достижений науки и техники [2, 3].

В каждой стране мотивация и стимулирование труда имеет свою специфику и в последние время происходят существенные изменения, вызванные финансово-экономическим кризисом, который вынудил компании разных стран кардинально пересмотреть ценности.

В частности, одним из самых действенных инструментов мотивации стала гарантия сохранения рабочего места. Эта проблема стала особенно актуальна в США, где с ноября 2008 г. только в крупных компаниях ежемесячно лишались работы более 600 тыс. человек, а почти 16% всего трудоспособного населения в марте 2009 г. были либо не заняты вообще, либо заняты неполный рабочий день. В этой ситуации некоторые компании начали гарантировать своим сотрудникам трудоустройство. Так, авиакомпания «Southwest Airlines» еще в конце 2008 г. заявила, что не уволит по причине кризиса ни одного из своих сотрудников, но и не сократит их зарплату и социальные выплаты. Результат: в компании сохранились высокий моральный дух и чувство лояльности персонала, что очень важно для авиаотрасли. Успех этой компании в бизнесе в очень большой степени зависит от инициативности ее сотрудников, их готовности брать на себя ответственность и добровольно делать то, что не входит в их непосредственные обязанности [6].

Ряд компаний в США в конце 2008 – начале 2009 года пересмотрели свои бонусные программы, более жестко привязав выплату премий к конкретным результатам, достигнутым как отдельными сотрудниками, так и подразделениями. Как отмечает американский эксперт по персональному развитию, ведущий интернет-блогов Leadership Expert Саймон Оутс, в хорошие времена во многих компаниях привыкли, что премии гарантированно выдают всем сотрудникам без разбора, сейчас же пора вспомнить об основном значении слова «премия» – награда за хорошую работу. Система премирования должна мотивировать персонал, а не расхолаживать его [6].

Основными факторами, которые вызывают необходимость изменений в организации мотивации труда, японские специалисты считают: кардинальные изменения в технике и технологии, изменения в структуре рабочей силы в результате ее старения (в соответствии с прогнозами Японского центра демографических исследований, в 2000 г. 24% населения Японии стало старше 55 лет). Если раньше ценность рабочего определялась его опытом (возрастом), то теперь основной объект внимания японских руководителей – молодежь, способная быстро адаптироваться к новой технике, усвоить необходимые теоретические знания и практические навыки, все большие по объему и все более сложные.

Характерная особенность современных систем стимулирования на Западе – постоянное поощрение нововведений, поэтому в стимулировании труда делают акцент на повышении профессионального мастерства, раскрытии и максимальном использовании интеллектуального потенциала работников, их инициативы и творчества. Приоритетное стимулирование достижения качественных показателей подтверждается преимуществом оплаты умственного труда. Так, заработная плата работников умственного труда в среднем превышает заработок рабочих: в ФРГ – на 20 %; Италии и Дании – на 22 %; Люксембурге – на 44 %; Франции и Бельгии – на 61% [1, 4].

В развитых странах, таких как США, Канада, страны ЕС, сегодня реализовывают проекты относительно выявления и привлечения творческих людей для стимулирования социально-экономического роста. Поскольку для таких экономик часто не хватает собственных творческих ресурсов, на уровне государств и отдельных регионов разработаны миграционные программы, которые привлекают таких специалистов извне, в том числе и из Украины. В Украине пока недостаточно распространены программы относительно сохранения собственного творческого потенциала. Анализ статистических данных показывает, что на уровне отдельных регионов ведется лишь мониторинг количества и движения кадров высшей квалификации (исследователей, кандидатов и докторов наук). Выявление и создание предпосылок для развития творческих способностей молодого поколения практически не осуществляется. Причем отсутствие возможностей самореализации творческих лиц является одной из самых весомых причин, которые стимулируют их миграцию и соответственно их отток в большие города или за границу, где им предоставляется возможность реализации собственного потенциала [5,7].

В результате изучения опыта мотивации и стимулирования труда в зарубежных странах можем сделать вывод, что их опыт может быть использован и в Украине. Необходимо расширять сферу использования коллективных форм мотивации и стимулирования труда по результатам производственно-хозяйственной деятельности; объединять количественную оценку результатов труда с системой премирования; использовать систему участия в прибыли, основывающуюся на результатах деятельности предприятий и фирм; углублять связи между уровнем фиксированной заработной платы, производительностью и эффективностью труда. Тем не менее, необходимо внимательно относиться к возможности автоматического перенесения этого опыта. Высокие показатели экономического роста еще не являются гарантией всех идеально работающих элементов экономического механизма.

В условиях формирования рыночных отношений именно оплата труда является главным стимулом, с помощью которого можно влиять на мотивацию работников. Рынок рабочей силы в Украине как неотъемлемый элемент рыночных отношений выдвигает новые, более высокие требования к качеству рабочей силы. Главный критерий качества – уровень квалификации, которая определяется не только наличием стандартных документов (диплом, аттестат), а конкретным уровнем знаний, компетенций и мастерства.

Показателем того, что именно творческие личности являются двигателем экономического роста страны, служит повышение спроса на квалифицированных работников, а также растущая активность иностранных фондов, программ относительно выявления творческих личностей и разработка миграционных программ относительно «вымывания» творческого потенциала для обеспечения роста экономик развитых стран.

Одним из самых весомых факторов выбора творческими людьми местожительства и работы является возможность самореализации, следовательно, на данном этапе экономического развития Украины целесообразно разрабатывать целевые программы поддержки творческих лиц. Разработка и включение в стратегические планы развития Украины адресных программ относительно привлечения и создания благоприятных условий для реализации творческого потенциала «на местах» будет стимулировать создание новых идей и технологий, разработку и внедрения инноваций.

Формирование национальной модели мотивации и стимулирования труда в экономике Украины должно синтезировать лучшие элементы апробированных на практике, действующих мировых систем организации трудовой деятельности развитых стран. Использование одних и тех же стимулов (зароботная плата, премии, бонусы, ротация кадров) в западноевропейской, американской и японской моделях мотивации и стимулирования труда имеют существенные различия в методике, механизмах, соотношениях материальных и социальных стимулов. Адаптация в Украине наиболее эффективных институтов и инструментов различных моделей – одна из приоритетных задач экономической теории и практики.

Литература

1. Колот А.М. Соціально-трудо́ві відносини: теорія і практика регулювання : [монографія] / А.М. Колот. – К. : КНЕУ, 2008. – 230 с.
2. Экономика и организация труда / [И.М. Погорелов, М.И. Погорелов, П.Г. Перерва, А.М. Колот, С.А. Мехович]. – Х. : Фактор, 2007. – 640 с.
3. Козаченко А.В. Зарубежный опыт мотивации труда / А.В. Козаченко // Управление персоналом – 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ipnpu.ru/article/personal/>.
4. Костишина Т. Рыночная трансформация оплаты труда на предприятиях потребительской кооперации Украины / Т. Костишина // Вести – Деловой выпуск. – 2004. – № 44(297). – С. 2–24.
5. Безчасний Л.К. Мотивація наукової діяльності в умовах транзитивної економіки / Л.К. Безчасний, Г.В. Монастирська // Регіональні перспективи. – 2002. – № 3–4. – С. 61.
6. Пашкеев С. Первичная материя / С. Пашкеев // Бизнес. – 2009. – № 16 (847). – С. 44–46.
7. Мікула Н.А. Зміни методологічних підходів до формування стратегій регіонального розвитку / Н.А. Мікула, О.І. Дацко // Економіка та держава. – 2009. – № 3.

References

1. Kolot A.M. Sociallabour relations: theory and practice of adjusting : Monograph /A.M. Kolot. - K.: KNEU, 2008. - 230 p.
2. Economy and organization of labor / [I.M. Pogorelov, M.I. Pogorelov, P.G. Pererva, A.M. Kolot, S.A.Mehovich]. - X.: Factor, 2007. - 640 p.
3. Kozachenko A.V. Foreign experience of motivation of labour / A.V. Kozachenko // Management by a personnel - 2010. [Electronic resource]. it is access Mode <http://www.ipnpu.ru/article/personal/>.
4. A newspaper News is the Business producing № 44(297) / T. Kostishina / Market transformation pay labor on the enterprises of consumer co-operation of Ukraine. 29.10.2004. - P. 2-24.
5. Bezchasniy L.K. Motivation of scientific activity is in the conditions economy / L.K. Bezchasniy, G.V.Monastirska // the Regional prospects. - 2002. - № 3-4. - P. 61.
6. Business № 16(847) / Pashkeev S. // the Primary matter. 20.04.2009. – P. 44-46.
7. Mikula N.A., Datsko O.I. Changes of methodological approaches are to forming of strategies of regional development / N.A. Mikula, O.I., Datsko // Economy and State. - 2009. - №3.

Рецензія/Peer review : 9.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.э.н., доцент Канов А.А., Крымский экономический институт
ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет» имени Вадима Гетьмана,
кафедра менеджмента, г. Симферополь

ОСВІТНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розкрито основні тенденції розвитку системи професійної освіти України та національного ринку праці, акцентовано увагу на необхідності регулювання процесу їх взаємодії та намічено напрями подолання дисбалансу між сферою праці та освіти.

Ключові слова: ринок праці, професійна освіта, конкуренція, ринкові реформи, інноваційний тип розвитку, попит і пропозиція на ринку праці, якість робочої сили, освітні послуги, професія

I.M. KRAVETS, O.A. HARVAT

Khmeltsky National University

EDUCATIONAL ASPECTS OF LABOUR MARKET UKRAINE

Abstract – The article aims to identify the main trends of development of vocational education in Ukraine and the national labor market, and on this basis, identifying ways to reconcile the world of work and opportunities for the education system to ensure the formation of quality employment potential.

Lack of effectiveness of management of occupational choice in Ukraine led to distortions in the labor market toward "overproduction" of specialists with higher education in a number of professions that young people considered prestigious. Significant reduction of quantitative indicators experienced system of vocational training, while the greatest demand among companies use skilled workers. Despite the general upward trend in the civilization of education and availability of mass higher education, orientation training is to in - needs of the economy, and the high demand of youth for certain professions, causing an increase in social tensions in the labor market among young people and create the conditions for the growth of unemployment among graduates institutions.

Ensuring balance between labor market and education services possible under the conditions of development of vocational guidance, improving profitability and prestige of working professionals, raising the prestige of small social groups, diversification patterns of educational institutions

Keywords: labor market, vocational training, competition, market reforms, innovative type of development, in - drinking and demand in the labor market, the quality of the labor force, educational services, the profession

Актуальність дослідження. Успішне проведення ринкових реформ в Україні значною мірою залежить від конкурентоспроможності національного ринку праці, у формуванні якої провідну роль відіграє розвиток системи освіти. Конкуренція на ринку праці, яка останнім часом посилюється, вимагає постійних інвестицій в освіту працівників, удосконалення їх професійно-кваліфікаційного рівня з метою створення сприятливих умов для формування **якісного трудового потенціалу**.

Функціональною особливістю освіти в умовах розвитку інноваційного суспільства має бути здатність готувати фахівців, які готові до сприйняття та використання на практиці нових наукових ідей, технічних інструментів та методів виробництва, формування новаторських здібностей, ініціативи та підприємливості. Разом з тим, реалії реформування ринків праці та освітніх послуг в Україні висвітлюють значні суперечності їх розвитку. Утворився і поглиблюється явний дисонанс між ними впритул до протистояння, коли продукт ринку освітніх послуг відкидається ринком праці і, не зважаючи на це, продовжує відтворюватися автономно від потреб кінцевих споживачів [1, с. 127].

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблем, пов'язаних з специфікою розвитку національної системи освіти в ринкових умовах господарювання, успішно займається ряд вчених-економістів, серед яких вагомих результатів було досягнуто Петровою І. Л., Грішновою О. А., Лібановою Е. М., Лісогор Л. С., Кравченко І. С., Семикіною М. В. У ході дослідження цих проблем науковці підкреслювали значення системи освіти в соціальному й економічному розвитку суспільства. Наукова економічна думка у цій сфері акцентує увагу на необхідності забезпечення підготовки фахівців такого професійно-кваліфікаційного рівня та якості, які б відповідали сучасним потребам розвитку національної економіки.

Незважаючи на активні наукові пошуки й певні здобутки, реаліями сьогодення є необхідність проведення постійного дослідження освітнього простору в контексті його взаємодії з ринком праці.

Метою статті є виявлення основних тенденцій розвитку системи професійної освіти в Україні та національного ринку праці, і на цій основі, виявлення шляхів узгодження потреб сфери праці та можливостей системи освіти забезпечити формування якісного трудового потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Поступовий перехід економіки України на інноваційний тип розвитку зумовлює необхідність формування якісно нової робочої сили, що в свою чергу є можливим за умов застосування інноваційного підходу до функціонування системи освіти.

Найвагомішими чинниками інноваційних змін системи освіти виступають:

- 1) структурні зрушення у світовій економіці, що відбуваються в результаті посилення глобалізаційних тенденцій і технологічних змін;
- 2) посилення ролі знань в усіх сферах діяльності, пов'язане з новою інноваційною парадигмою суспільного прогресу;
- 3) наростання інтеграційних тенденцій світового освітнього простору, що передбачає необхідність

проведення єдиної освітньої політики, пристосування національних систем підготовки кадрів до змін умов глобалізованого ринку праці;

4) необхідність забезпечення високого рівня професійної мобільності робочої сили;

5) посилення конкуренції у сфері освіти, диверсифікація навчальних закладів;

6) забезпечення безперервної освіти з метою підвищення рівня конкурентоспроможності робочої сили.

Посилення ролі інноваційних складових економічного розвитку країн, нерозривно пов'язаних з розвитком інформаційних технологій і глобалізацією, зумовлює ключову роль професійної освіти. Професійна освіта визначається як соціально і педагогічно організований процес трудової соціалізації особистості, який забезпечує орієнтацію і адаптацію у світі професій, опанування певною спеціальністю і рівнем кваліфікації, неперервне зростання компетентності, майстерності та розвиток здібностей у різних сферах людської діяльності. Професійна освіта створює умови для професійного становлення, розвитку і самореалізації особистості та сприяє досягненню гуманістичних і демократичних цілей суспільства [2, с. 144]. Основою формування якісного трудового потенціалу є не тільки психофізіологічні та особистісні якості людини, але й своєчасні, обґрунтовані рішення щодо правильного вибору професії.

Недостатня ефективність управління процесом вибору професії в Україні зумовлена, в першу чергу, відсутністю аналізу стратегічного планування розвитку ринку праці, використанням традиційної системи освіти, привела до викривлення ситуації на ринку праці у напрямку “перевиробництва” фахівців з вищою освітою за рядом спеціальностей, які молодь вважає престижною.

Широкий розвиток в Україні вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (інститути, академії, університети) протягом 2000-2012 рр. супроводжувався зростанням як кількості таких навчальних закладів (у 2012/13 навчальному році у порівнянні з 2000/01 навчальним роком темп зростання склав 106 %), так і чисельності випущених фахівців вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації (166,4 %) (табл. 1):

Таблиця 1

Динаміка розвитку освітньо-професійної галузі в Україні*

Показники	Роки						Темп зростання %
	2000 /2001	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	
Кількість професійно-технічних закладів, од.	970	1018	975	976	976	972	100,2
Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис. осіб	266,8	269,6	239,4	247,4	240,1	202,1	75,7
Кількість вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, одиниць	664	528	511	505	501	489	73,6
Випущено фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, тис. осіб	147,5	118,1	114,8	111,0	96,7	92,2	62,5
Кількість вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, одиниць	315	353	350	349	345	334	106,0
Випущено фахівців у вищих навчальних закладах III -IV рівнів акредитації, тис. осіб	312,8	505,2	527,3	543,7	529,8	520,7	166,4

*Складено за [3]

При цьому необхідно відзначити, що кількість абітурієнтів, які обирають престижні спеціальності, збільшується за рахунок розширення діапазону навчальних закладів не лише державної, а й недержавної форм власності. Недержавні заклади спеціалізуються, в основному, на навчанні студентів за спеціальностями, що користуються попитом у сфері бізнесу (менеджмент, маркетинг, банківська справа, економіка, юриспруденція). Разом з тим не враховуються довгострокові тенденції попиту і пропозиції на ринку праці, що в майбутньому може призвести до зростання напруженості на ринку праці України.

Суттєвого зниження кількісних показників зазнала система професійно-технічної освіти, безпосередньо пов'язаної з обслуговуванням виробничої сфери, яка повинна передбачати, в першу чергу,

вдосконалення існуючої системи підготовки працівників з метою наближення якісних параметрів їх робочої сили до потреб сучасного виробництва. Так, протягом 2000-2012 років чисельність підготовлених (випущених) кваліфікованих робітників у професійно-технічних закладах зменшилась на 24,3 %.

Оскільки розвиток сфери виробництва гальмується різноманітними факторами, зокрема недосконалою податковою, фінансово-кредитною політикою в державі, сьогодні значна кількість випускників профтехучилищ не може застосувати свої знання та вміння на ринку праці. В той же час велика кількість підприємств відчуває потребу саме в кваліфікованих робітниках за виробничими професіями, зокрема, токарях, ливарниках, ковалях, термістах, слюсарях-інструментальниках, фрезерувальниках тощо. Так, у 2012 році в Україні із загальної потреби підприємств на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), яка складала 48,6 тис. (на кінець 2011р. – 59,3 тис.), майже половина передбачалася для робітників, більше третини – для службовців, решта – для осіб, які не мають професії.

Аналізуючи попит та пропозицію робочої сили в Україні за професійними групами, виявлено, що найбільшим попитом у підприємств користуються кваліфіковані робітники з інструментом – 9,7 тис. осіб (20 % від загальної кількості вільних робочих місць на кінець 2012 р.), зокрема робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 6,7 тис. осіб. (13,8 %), професіоналів (16,8 %), працівників найпростіших професій у сфері торгівлі, послуг, у промисловості, будівництві, на транспорті та ін. (14 %), (табл. 2).

Скорочення вільних робочих місць і вакантних посад зумовило зростання навантаження на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) з 84 осіб на кінець 2011 р. до 108 осіб на кінець 2012 р. У 2012 році найбільше навантаження на 10 на вільних робочих місць спостерігалось для технічних службовців - 220 осіб, працівників сфери торгівлі та послуг - 150 осіб, а також робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин - 150 осіб.

Таблиця 2

Попит та пропозиція робочої сили в Україні за професійними групами

Показники	Потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб			Навантаження на 10 вільних робочих місць, (вакантних посад), осіб		
	2010р.	2011р.	2012	2010р.	2011р.	2012
Усього	63,9	59,3	48,6	88	84	108
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	5,7	5,3	4,3	91	93	120
Професіонали	9,0	9,1	8,2	53	50	60
З них	1,7	1,7	-	64	59	-
-Професіонали в галузі фізичних, математичних та технічних наук						
-Професіонали в галузі наук про життя та медичних наук	3,5	3,4	-	10	9	-
Фахівці	7,4	7,0	5,9	71	68	90
з них	1,3	1,3	-	97	76	-
-Технічні фахівці в галузі прикладних наук та техніки						
- Фахівці в галузі біології, агрономії та медицини	2,4	2,1	-	22	25	-
Технічні службовці	2,2	1,7	1,3	143	161	220
Працівники сфери торгівлі та послуг	7,9	6,2	5,1	97	116	150
Кваліфіковані робітники з інструментом	13,2	13,0	9,7	53	44	60
у тому числі	7,2	7,2	-	47	38	-
-Робітники металургійних та машинобудівних професій						
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	7,9	7,9	6,7	136	119	150
Найпростіші професії (включаючи осіб без професії)	9,9	8,5	6,8	104	104	130

Сьогодні, на жаль, в Україні відсутня державна програма щодо формування позитивного іміджу робітничої професії і навчатись у професійно-технічних закладах або працювати робітником не престижно. Тому необхідно удосконалити роботу з впровадження професійної орієнтації не тільки у школі, але й розпочинати цю роботу ще у дитячому садочку, формуючи у дітей трудові цінності, любов та повагу до будь-якої праці.

У найближчому майбутньому варто очікувати посилення дисбалансу попиту та пропозиції людського капіталу за рівнем освіти на національному ринку праці. Якщо взяти до уваги низькі темпи зміни потреби економіки в професійно-кваліфікаційному розрізі й нинішній обсяг прийому до вищих навчальних закладів, то розрив між попитом та пропозицією висококваліфікованих кадрів може тільки підсилитися. Варто замислитися: або освітянська система змінюється занадто швидко, або ринок праці занадто довго перебуває у стані дисбалансу.

Незважаючи на загально цивілізаційні тенденції зростання освіченості населення, наявність масовості вищої освіти, орієнтація підготовки не на потреби економіки, а на ажіотажний попит молоді на певні спеціальності обумовлюють збільшення соціальної напруги на ринку праці серед молоді і створюють умови для зростання безробіття серед випускників навчальних закладів.

Фінансово-економічна криза обумовлює масштабні зміни на українському та світовому ринках праці. На даний час її вплив на працевлаштування випускників професійних навчальних закладів України лише починає відчуватись. Значна кількість працівників працює не за фахом. Так, відсоток зайнятих, які працюють за отриманим фахом в 2010 р. складав: професіонали в галузі фізичних, математичних та технічних науки - 29,9; професіонали в галузі наук про життя та медичних наук - 54,7; викладачі - 60,9; інші професіонали - 43,5; технічні фахівці в галузі прикладних наук та техніки - 19,2; фахівці в галузі біології, агрономії та медицини - 60,7; молодші фахівці в галузі освіти - 43,5 [5].

Серед основних причин наявності проблем з працевлаштуванням випускників освітніх закладів слід виокремити насамперед такі, як повільні темпи здійснення структурних змін в економіці, що призводить до виникнення істотних диспропорцій у структурі попиту на ринку праці; посилення конкуренції на ринку праці професій і спеціальностей, за якими ведеться підготовка у навчальних закладах; невідповідність отриманої спеціальності потребам ринку праці; відсутність практичного досвіду або стажу роботи за спеціальністю.

Вирішення означених проблем пов'язано із забезпеченням **розширення сфери застосування праці** шляхом:

- стимулювання створення робочих місць з належними умовами та гідною оплатою праці на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності та організаційно-правових форм господарювання, у тому числі для неконкурентоспроможних на ринку праці категорій громадян, включаючи випускників навчальних закладів, підготовлених за державним замовленням;
- підтримки розвитку підприємницької ініціативи громадян і на цій основі — самостійної зайнятості населення;
- надання державної підтримки територіям (регіонам) з несприятливою ситуацією на ринку праці, зокрема у сільській місцевості через запровадження особливих режимів інвестування, кредитування та оподаткування;
- запровадження системи державного замовлення на створення робочих місць та залучення населення до оплачуваних громадських робіт;
- реалізації заходів щодо повернення безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, до активної трудової діяльності та забезпечення їх соціального захисту.

Дисбаланс у взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг значною мірою загострюється низькою оплатою праці. Заробітна плата в українській економіці практично не відіграє ролі ринкового регулятора попиту і пропозиції на ринку праці. Диференціація розмірів заробітної плати за видами економічної діяльності є головним чинником міжрегіональних відмінностей.

Найбільш оплачуваними в Україні у 2012 р. були працівники авіаційного транспорту та фінансових установ, а серед промислових видів діяльності – підприємств із добування паливно-енергетичних корисних копалин та з виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення: розмір оплати праці у цих видах діяльності перевищив середній по економіці у 1,5–3,3 раза. Разом із тим рівень оплати праці у закладах охорони здоров'я залишається майже на третину нижчим за середній показник по економіці, в освіті – на 21,0 % менше. У цілому по 6,0 % освітян і працівників охорони здоров'я отримують заробітну плату на рівні прожиткового мінімуму для працездатної особи. Це свідчить про низьку вартість робочої сили у видах діяльності, які забезпечують надання соціально важливих послуг.

Загалом більше ніж у двох третин працівників нарахована заробітна плата не перевищувала середній рівень по країні (3026 грн.).

Розподіл працівників за розмірами заробітної плати свідчить про відсутність залежності розміру зарплати від професійно-кваліфікаційного рівня працівників як у сфері послуг, так і виробництва. Наприклад, в установах освіти, де працівники мають високий кваліфікаційний та професійний рівень, забезпечений вищою освітою, у грудні 2011р. лише у чверті працюючих нарахована заробітна плата була понад 3000 грн., в установах охорони здоров'я та надання соціальної допомоги ще менше – у 16,8%

працюючих.

У контексті взаємодії ринку праці та освіти необхідно також звернути увагу на розвиток сучасної системи безперервної професійної освіти. Темпи розвитку сучасної економіки, науки та інформаційних технологій висувають проблему пошуку в системі професійної освіти нових підходів до організації роботи в галузі перепідготовки та підвищення кваліфікації, а також додаткової професійної освіти студентів з метою підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці. Кваліфікація, здобута раніше, повинна бути приведена у відповідність до мінливих кваліфікаційних вимог або доведена до рівня, потрібного для роботи за новою професією, новим видом трудової діяльності. Враховуючи те, що в Україні починаючи з 2005 року відслідковується, хоча і повільне, але зростання питомої ваги підприємств, які займаються інноваціями (якщо у 2005 році їх частка становила 11,9 %, у 2011 році - 16,2 %, а у 2012 році – 17,4 %), попит на висококваліфікованих працівників, очевидно, зростатиме.

Сучасний роботодавець зацікавлений у такому працівникові, який, насамперед, уміє думати самостійно й вирішувати різноманітні проблеми; має критичне й творче мислення, володіє багатим словниковим запасом. Крім того, конкурентоспроможний фахівець повинен мати певні особистісні якості, зокрема:

- адаптаційну гнучкість в мінливих життєвих ситуаціях, самостійність у здобутті знань, застосуванні їх на практиці для вирішення різноманітних проблем;
- критичне мислення, вміння побачити виникаючі в реальному світі проблеми й пошук шляхів раціонального їхнього вирішення, використовуючи сучасні технології;
- усвідомлення, де і яким чином придбані ним знання можуть бути застосовані в навколишній дійсності;
- здатність до генерування нових ідей, творчість мислення;
- грамотність у роботі з інформацією;
- комунікабельність, контактність в різних соціальних групах, вміння працювати спільно в різних областях, запобігаючи конфліктних ситуацій або вміло виходячи з них;
- розвиток моральності, інтелекту, культурного рівня.

Відтак, виникає потреба у забезпеченні розвитку системи безперервної професійної освіти (від середньої школи до університету) та застосування інноваційних освітніх технологій, заснованих на ідеї активізації самостійної навчальної діяльності учнів і студентів.

Відтак, незважаючи на збереження високого рівня стандартизованої освіти (високий рівень писемності дорослого населення, охоплення молоді та дітей навчанням), у розвитку національної системи професійної освіти спостерігається наростання негативних тенденцій, серед яких:

- слабкість адаптації ринку освітніх послуг до потреб ринку праці, відсутність систематичного моніторингу і прогнозування змін на освітньому ринку з урахуванням кон'юнктури ринку праці;
- повільні темпи реструктуризації зайнятості, що не супроводжуються адекватними змінами у підготовці кадрів за галузями знань та структурі економічно активного населення за рівнями освіти;
- недостатні обсяги фінансування розвитку освіти, нерозвиненість її інфраструктури;
- відсутність дієвої мотивації викладачів до впровадження інноваційних освітніх технологій, зокрема, неадекватність оплати праці та відсутність чіткого її зв'язку з кінцевими результатами.

Висновки. Враховуючи вище відмічене, важливими напрямками забезпечення балансу між ринком праці та ринком освітніх послуг, адаптації системи професійної освіти до інноваційних змін у суспільстві мають бути:

- забезпечення ефективного зв'язку між системою освіти та ринком праці через налагодження моніторингу працевлаштування випускників;
- розвиток системи професійної орієнтації;
- удосконалення регулювання зайнятості населення;
- підвищення доходності та престижності робітничих професій;
- підняття престижу малих соціальних груп;
- розширення участі держави і бізнесу у підготовці фахівців потрібного профілю;
- диверсифікація структури навчальних закладів за рахунок впровадження нових форм навчання (закладів з конкретною та практичною спеціалізацією з підготовки працівників за 2-3 річними навчальними програмами), створення галузевих та професійних комплексів, що забезпечуватимуть безперервну освіту в контексті "ліцей-вищій навчальний заклад-післядипломна освіта";
- систематичне оновлення змісту та технологій освіти, уточнення оптимальної структури знань для усіх вікових груп населення;
- диверсифікація джерел фінансування освіти, запровадження корпоративної оплати навчання з боку роботодавців для залучення талановитих студентів;
- посилення професійної мобільності випускників;
- систематичний перегляд і актуалізація переліку професій, за якими відбувається підготовка кадрів, відповідно до потреб розвитку економіки.

Реалізація вищезазначених напрямів сприятиме подовженню періоду економічної активності населення, підвищенню якості трудового потенціалу країни і забезпечуватиме підвищення рівня конку-

рентоспроможності національної робочої сили.

Література

1. Петрова І. Л. Роль компетенцій у збалансуванні ринку праці та ринку освітніх послуг / Ринок праці та освіта : пошук взаємодії : Під наук. Ред. І. Л. Петрової. - К. : Таксон, 2007. – 200 с.
2. Людський розвиток в Україні : інноваційний вимір (колективна монографія) за ред. Е. М. Лібанової. - К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. - 316 с.
3. Україна в цифрах 2012. Статистичний збірник. Державна служба статистики України / За ред. О. Г. Осауленка. - К., 2012. - 250 с.
4. Ринок праці у 2012 році [Електронний ресурс]. - Режим доступу : // <http://www.ukrstat.org>
5. Дані Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/rp/pres-reliz/dop_2010.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/rp/pres-reliz/dop_2010.htm)

References

1. Petrova, I.(2007) Competencies role in balancing the labor market and the education market, Kyiv
2. Human Development in Ukraine: an innovative dimension (monograph) edited .. EM Libanova. - Kyiv: Institute of Demography and Social Studies of NAS of Ukraine, 2008. - 316 p.
3. Ukraine at a Glance 2012. Statistical Yearbook. State Statistics Service of Ukraine / Ed. OG Osaulenko. - K., 2012. - 250 p.
4. The labor market in 2012 [electronic resource]. - Mode of access: // [http ://www.ukrstat.org](http://www.ukrstat.org)
5. Data of the State Statistics Committee of Ukraine [electronic resource]. - Mode of access: [http: //www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/rp/pres-reliz/dop_2010.htm](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/rp/pres-reliz/dop_2010.htm)

Рецензія/Peer review : 27.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ -Лук'янова В.В.

УДК 331.105:316.334.2

М.С. БАБИЧ, Л.М. БАБИЧ

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ РОБОТОДАВЦЯМИ І НАЙМАНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

У статті проаналізовані особливості і динаміка реформування соціально-економічних відносин в Україні. Визначено основні напрями і заходи регулювання соціально-економічних відносин між роботодавцями і найманими працівниками, спрямовані на підвищення рівня та якості життя найманих працівників.

Ключовими словами: соціально-економічні відносини, соціальний діалог, українська модель соціально-трудова відносин, нормативи ведення колективних переговорів.

MICHAEL BABICH, LJUBOV BABICH

Khmelnitskyi National University

NECESSITY OF IMPROVEMENT OF THE SOCIAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN EMPLOYERS AND EMPLOYEES

Abstract - The aim of the study is the identification of key areas and specific measures to improve the quality of life of employees according to the analysis of state, dynamics and characteristics of social and economic relations.

Ukrainian model of industrial relations is formed spontaneously without proper regulation. The state acting simultaneously with the position of the owner, manager and guarantor of citizens' interests, practically does not protect hired labour.

Creating an effective social dialogue to improve the level and quality of life of employees and their families in Ukraine we must balance the labour market and competitive jobs, contribute to the improvement of professionalism of employees through training, specialization, retraining, getting the second higher education in accordance with the requirements of modern social production.

Key words: social and economic relations, social dialogue, Ukrainian model of industrial relations, collective bargaining regulations.

Постановка проблеми. Соціально-економічні відносини — особливий вид суспільних відносин, що виражає економічну, соціальну, політичну зрілість суспільства та охоплює систему проблем щодо зайнятості, умов, оплати праці, дотримання норм трудового законодавства, угод і договорів, розвитку персоналу, організації праці, правил внутрішнього розпорядку, оцінювання особистісних, професійно-кваліфікаційних якостей, результатів трудової діяльності тощо. Як відомо, велика розбіжність між доходами багатих і бідних прошарків населення становить неабияку загрозу стабільності суспільства і потребує вживання конкретних заходів щодо його зменшення. Особливого значення ця проблема набула у зв'язку з кризовими явищами в економіці країн Західної Європи та ін. Характер соціально-економічних відносин і соціального діалогу визначають не лише соціальну значущість, місце, суспільне становище працівника і колективу, а й якість життя головної продуктивної сили. В Україні ситуацію у сфері соціально-економічних відносин не можна визнати задовільною, так як якість життя головної продуктивної сили не відповідає міжнародним стандартам і наймані працівники є незахищеними. Тому в нашій країні на черзі прийняття законів щодо збільшення податків на розкіш, жорсткого контролю за вивезенням вітчизняного капіталу в офшорні зони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання видів та особливостей соціально-економічних відносин розглядали ряд російських та українських економістів: Т.Андреева, С.Богданов, Ю.Волков, Г.Клімов, С.Ковальов, Б.Яковлев, О.Гришнова, О.Колот, О.Зінченко, С.Куц, О.Лазаренко та ін. Разом з тим проблеми розвитку характеру соціально-економічних відносин і соціального діалогу не знайшли чіткого та реального обґрунтування.

Мета статті – визначення основних напрямів і конкретних заходів щодо покращення якості життя найманих працівників за результатами аналізу стану, динаміки та особливостей соціально-економічних відносин.

Викладення основного матеріалу. В ринковій економіці України інтереси найманих працівників та роботодавців не збігаються і навіть можуть бути протилежними. Сьогодні світовий досвід показує, що проблеми розвитку соціально-економічних відносин, вирішуються оптимально, якщо реалізується бажання роботодавців і найманих працівників не на конфронтації, а на узгодженні інтересів різних соціальних груп через демократично-соціальний діалог, який спрямовується на погашення гостроти різних конфліктів, узгодження інтересів роботодавців та найманої робочої сили; прийняття активної ролі держави в переговорному процесі з питань визначення нормальної оплати та умов праці; сприяння зацікавленості як найманих працівників, так і роботодавців у вдосконаленні розвитку соціально-економічних відносин; досягнення соціального компромісу; підвищення якості всебічного розвитку працівників.

Сьогодні основним завданням соціального діалогу між суб'єктами ринкових відносин є пошук компромісних рішень та розв'язання гострих проблем через узгодження індивідуальних, колективних

інтересів шляхом використання сучасних дійових форм: консультації, колективні переговори з питань регулювання соціально-економічних відносин, укладання колективних договорів (угод), розгляд і вирішення цивілізованим шляхом претензій між суб'єктами ринкової економіки тощо.

В укладанні колективних чи індивідуальних договорів рівність сторін на сьогоднішній день є умовною, так як позиції роботодавців у трудових відносинах сильніші за позиції найманих працівників, тому для договорів характерна більше юридична, а не реальна рівність. За їхніми межами існує поле неформальних відносин і "тіньових" схем. Важливим моментом при укладанні трудових угод є правильне письмове юридичне їх оформлення за підписом зацікавлених сторін.

Міжнародна практика показує, що існують різні види соціального діалогу між роботодавцями та найманими працівниками. В країнах, де роль держави в регулюванні соціально-економічних відносин порівняно невелика (Велика Британія, Канада, США), застосовується двостороннє співробітництво соціальних партнерів. Переговори трудових колективів ведуться з роботодавцями, а держава майже не втручається, разом з тим вона може виступати арбітром або посередником у виникненні гострих соціальних проблем. А це зовсім не означає, що у двосторонньому співробітництві держава повністю самоусувається від регулювання складних соціально-трудова відносин.

В таких країнах, як Франція, Німеччина, Австрія та ін. практикується тристороннє співробітництво. В даному випадку, крім об'єднань роботодавців та організації найманих працівників, активну роль у переговорах приймає держава, яка виступає посередником проведення дискусій колективних переговорів.

Держава, як основний законодавчий суб'єкт, встановлює перелік мінімальних соціальних гарантій, чітко визначає нормативи ведення колективних переговорів, правила висунування представників від сторін на переговори, юридичну відповідальність за недотримання умов колективних договорів.

Погоджуючись з точкою зору А. Колота, слід визначити, що сьогодні на соціально-економічні відносини впливає система дестабілізуючих факторів, зокрема:

- глобалізація світової економіки;
- зростання відкритості національних економік;
- лібералізація соціально-економічної політики;
- зниження темпів економічного зростання;
- погіршення вікової структури економічно активного населення;
- незадовільна діяльність держави щодо забезпечення реального розвитку соціально-трудова сфери;
- розвиток "тіньової економіки" та зарплата в конвертах і т.д. [1].

Правовою базою розвитку демократичного соціального діалогу в Україні є законодавчі, нормативно-правові акти, що ґрунтуються на ратифікованих Україною конвенціях, рекомендаціях Міжнародної організації праці (МОП).

Протягом останніх років постійно вносилися зміни до КЗпП України та законів України "Про колективні договори і угоди", "Про оплату праці", "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)", "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності".

- Українська модель соціально-трудова відносин формується стихійно без належного державного регулювання.

- Держава виступаючи одночасно з позиції власника, адміністратора і гаранта інтересів громадян, практично не захищає найманого працівника. Про це свідчать низькі рівні оплати праці (освіта, наука, охорона здоров'я, мистецтво і т.д.).

- Ігнорування, невиконання чинних законодавчих, нормативно-правових актів різними суб'єктами господарювання, починаючи з органів державної влади.

- Корупція, переважання корпоративних інтересів, зростання підприємництва з держструктурами. В умовах кризи та безробіття наймані працівники не можуть протистояти роботодавцям різних рівнів. Тим більше, що лідери профспілок втратили довіру працівників, організації профспілок слабкі та роз'єднані [2].

- Наявність "тіньової економіки" в Україні суттєво гальмує формування та розвиток соціального діалогу. На "тіньових" підприємствах, як правило, не дотримуються норм трудового законодавства, зокрема з охорони праці, соціальних гарантій, не сплачуються податки, не реєструються трудові угоди і т.д. За оцінками експертів тіньовий фонд оплати праці оцінюється сьогодні 145 млрд грн [3].

Практика уникнення оподаткування, ведення подвійної бухгалтерії поширилися, за невеликим винятком, майже на всі сфери діяльності. Це не лише спотворює економічні показники, призводить до величезних втрат бюджетів усіх рівнів, а й деформує свідомість, психологію працівників.

З метою вдосконалення соціально-економічних відносин був прийнятий Закон України "Про соціальний діалог в Україні" (від 23.12.2010 р. № 2862-VI), в якому саме поняття соціального діалогу сформульовано як "...процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних

відносин” [4]. Даним Законом визначено рівні та сторони соціального діалогу; критерії репрезентативності; форми здійснення діалогу; органи соціального діалогу, їхнє завдання, функції, права тощо. Законом передбачено, що соціальний діалог має здійснюватись на національному, галузевому, територіальному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі.

Відповідно до Закону України “Про колективні договори та угоди” (09.11.2010 р.) була укладена Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні [5]. Зміст Генеральної угоди охоплює гарантії праці і забезпечення продуктивної зайнятості; мінімальні соціальні гарантії оплати праці та доходів всіх груп і верств населення, які забезпечуватимуть достатній рівень життя; розмір прожиткового мінімуму, мінімальні нормативи; соціальне страхування; трудові відносини, режим праці та відпочинку; умови охорони праці і довкілля; задоволення духовних потреб населення; умови зростання фондів оплати праці та встановлення міжгалузевих співвідношень в оплаті праці тощо.

З метою втілення в реальне життя положень Генеральної угоди Кабінет Міністрів України видав розпорядження від 30.03.2011 р. № 261-р “Про затвердження плану заходів щодо реалізації положень Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки” [6].

У розділі “Оплата праці” передбачено зростання середньої заробітної плати в економіці України, а конкретні темпи зростання середньої заробітної плати мають встановлюватися галузевими угодами. Розмір зарплати некваліфікованого працівника не бюджетної сфери за повністю виконану норму часу повинен перевищувати розмір прожиткового мінімуму (1 470 грн) для працездатних осіб. Акцентована увага на необхідності поступового наближення розміру мінімальної заробітної плати до рівня 45% середньої заробітної плати, а через галузеві угоди, колективні договори — запровадження доходів щодо зростання частки заробітної плати в операційних витратах із реалізованої продукції. В регіональних угодах у встановленні мінімальних місячних тарифних ставок працівників рекомендовано застосовувати регіональний коефіцієнт перевищення прожиткового мінімуму над визначеним законодавством державним рівнем. Вказано за необхідне дотримуватися встановленого переліку і розмірів доплат та надбавок до тарифних ставок, посадових окладів працівників підприємств, установ, організацій, що мають міжгалузевий характер (крім бюджетної сфери), у галузевих, регіональних угодах до колективних договорів згідно з додатком. Визнано, що в колективних договорах мають бути положення щодо участі трудового колективу у формуванні, розподілі та використанні прибутку підприємства, а також про недопущення заборгованості з виплати заробітної плати.

З метою підвищення рівня та якості життя найманих працівників у Розпорядженні прописано цілий ряд заходів щодо “Охорони праці, умов праці та відпочинку, охорони навколишнього середовища” (розд. III), “Соціального захисту працівників” (розд. IV), “Соціального діалогу” (розд. VI).

Але слід звернути увагу на те, що законодавство в Україні та практика його реалізації щодо інституту трудового колективу на сьогодні є формальними. Хоча Європейська Соціальна хартія (1961 р.) вважає, що обов'язком держави є захист та дотримання прав найманих працівників на працю, справедливу винагороду, гідні умови праці та відпочинок, але практично ці вимоги не виконуються.

На сьогодні основою розрахунку оплати праці найманих працівників є мінімальна місячна тарифна ставка (оклад), яка встановлюється на підприємстві колективним договором та Галузевою угодою. Саме від її розміру залежить розмір оплати праці за всіма тарифними розрядами різних категорій працівників. Тому даному питанню має приділятися особлива увага.

Сьогоднішній аналіз засвідчує недостатній розвиток соціального діалогу та ступінь захищеності найманих працівників на підприємствах України. Низькі розміри оплати некваліфікованої праці, що встановлюються колективними договорами і Галузевою угодою, призводять до низького рівня оплати праці, яка не стимулює найманих працівників до високопродуктивної праці. Наслідком такої ситуації стає незадовільний рівень та якість життя найманих працівників та їхніх сімей, що є основною причиною низького рівня їхньої купівельної платоспроможності. У гонці за виживання матеріальні інтереси найманих працівників та їх сімей поступово стали домінуючими, потіснивши функції соціалізації та виховання дітей, а жінки змінили свою матеріальну орієнтацію на пошук матеріальних благ, кар'єру, комфорт. Економічне зубожіння, втрата життєвих орієнтирів ведуть до падіння рівня культури, духовності та моралі, а також до перекосу сімейних цінностей у бік економічних. Байдуже ставлення до дітей у сім'ї, нехтування їх інтересами, конфлікти у сім'ї, та насильство над дітьми породили масову бездоглядність і безпритульність дітей. Внаслідок браку уваги батьків до дітей у духовному розвитку дітей нерідко спостерігаються розпливчастість життєвих цілей, соціальна інфантильність, девальвація загальнонародських і культурно-національних цінностей. Тим більше, що комерціалізація соціальної сфери обмежує доступ дітей до закладів позашкільної освіти, задоволення та розвиток їх культурних інтересів і спортивно-оздоровчих потреб. Тому рівень та якість життя найманих працівників і членів їхніх сімей повинні стати національною ідеєю сьогодення та майбутнього розвитку суспільства.

Висновки та пропозиції. Вищесказане в статті щодо рівня оплати праці та підвищення якості життя найманих працівників свідчить про недостатній розвиток соціального діалогу в Україні між роботодавцями та найманими працівниками. В зв'язку з цим, актуальною залишається проблема щодо

розроблення ефективного механізму та його реалізації між найманими працівниками та роботодавцями, за який, насамперед, має відповідати держава.

Створюючи ефективну систему соціального діалогу на підвищення рівня і якості життя найманих працівників та їхніх сімей в Україні, потрібно розробити та реалізувати комплекс заходів:

- визнання Генеральної угоди, галузевих і регіональних угод, колективних договорів нормативними актами, дія яких повинна поширюватися на всі підприємства, установи та організації;
- формування культури соціального діалогу між роботодавцями і найманими працівниками під контролем держави;
- формування у роботодавців та найманих працівників соціально-економічних, правових знань з питань прав людини, працевлаштування, соціального захисту, трудового права, прав профспілок, діяльності пенсійних, страхових та інших фондів;
- планове збалансування ринку праці та конкурентоспроможності робочих місць;
- збалансування ринку праці та конкурентоспроможності робочих місць; створення всіх необхідних умов для формування середнього класу населення України;
- розробка науково обґрунтованої методології та методів розрахунків мінімальної заробітної плати найманих працівників;
- створення жорсткого механізму щодо недопустимості заборгованості з виплати заробітної плати найманим працівникам;
- розробка чітких засобів відповідальності роботодавців, їхніх представницьких організацій щодо невиконання колективних договорів;
- сприяння вдосконаленню професіоналізму найманих працівників шляхом підвищення кваліфікації, спеціалізації, перепідготовки, отримання другої вищої освіти згідно вимогам сучасного суспільного виробництва.

Реалізація системи названих заходів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності найманих працівників в процесі реформування соціально-економічних відносин, покращенню якості їхнього трудового життя, що матиме позитивні не лише соціальні, а й економічні результати (рівень і якість життя найманих працівників та членів їхніх сімей).

Література

1. Колот А.М. Діалектика економічного і соціального розвитку як предмет наукових досліджень / А.М. Колот // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 5. – С. 3.
2. Колот А.М. Соціально-трудова відносина: теорія і практика регулювання : [монографія] / Колот А.М. – [2-е вид. без змін]. – К. : КНЕУ, 2008. – 230 с.
3. Бондарчук К. Особливості розвитку соціально-трудова відносин в Україні / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2012. – № 4. – С. 28.
4. Про соціальний діалог в Україні : закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI.
5. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки від 09.11.2010 р.
6. Про затвердження плану заходів щодо реалізації положень Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2010–2012 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2011р. № 261-р.

References

1. Colot AM Dialectics of economic and social development as a subject of research. Ukraine: Aspects of labor. - 2011. - № 5. - S.3.
2. Colot AM Labor Relations : Theory and Practice Regulation: Monograph. - 2nd edition. unchanged. - Kyiv: Kyiv National Economic University, 2008. - 230 p.
3. Bondarchuk K. Features of social and labor relations in Ukraine. Ukraine: Aspects of labor. - 2012. - № 4. - P.28.
4. The Law of Ukraine "About Social Dialogue in Ukraine" dated 23.12.2010. № 2862- VI.
5. General Agreement on regulation of the basic principles and norms of social and economic policy and labor relations in Ukraine for 2010-2012 from 09.11.2010.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine of 30 March 2011. Number 261 - implementation of social and economic policy and labor relations in Ukraine for 2010-2012 years, "About the Approval of the Plan of Implementation of the provisions of the General Agreement about the regulation of the basic principles and norms

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

ФОРМУВАННЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Досліджено поняття маркетингового потенціалу підприємства та його елементів. Розглянуті фактори, які формують маркетинговий потенціал підприємства. Зроблено аналіз маркетингової діяльності та Swot-аналіз перспектив розвитку представника м'ясопереробної промисловості ТДВ «Луганський м'ясокомбінат». Запропоновано основні шляхи підвищення конкурентних позицій м'ясопереробних підприємств на базі ефективного використання маркетингового потенціалу.

Ключові слова: економічний потенціал, маркетинговий потенціал, маркетингова стратегія, підприємство, конкуренція, конкурентоспроможність, ринок.

T.S. BYSTROVA

Lugansk national agrarian University

THE FORMATION OF THE MARKETING POTENTIAL OF THE MEAT PROCESSING ENTERPRISES OF LUGANSK REGION IN MODERN CONDITIONS

Abstract - The aim of the article is to determine the peculiarities of the formation of the marketing potential of the meat processing enterprises of Lugansk region in order to ensure a sustainable competitive advantages and development directions of increasing competitiveness of the enterprises of meat processing industry in modern conditions.

Investigated the concept of the marketing potential of the enterprise and its elements. Examines the factors that form the marketing potential of the enterprise. The analysis of marketing activity of a representative of the meat-processing industry «Lugansk meat processing plant» and Swot-analysis of the prospects of development of the enterprise.

Based on the analysis identified the competitive advantages of the additional liability company «Lugansk meat processing plant» on the basis of which conclusions are drawn regarding improve the competitive position of meat processing enterprises on the basis of the effective use of marketing potential.

Keywords: economic potential, market potential, marketing strategy, enterprise, competition, competitiveness, market

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин в економіці України, основним завданням є найбільш повне використання потенціалу підприємства. Потенціал будь-якого підприємства справляє найбільший вплив не тільки на стабільну роботу, але і на подальший розвиток підприємства. Виявлення невикористаних раніше резервів, більш ефективне використання наявних ресурсів дозволяє підприємству знайти своє місце на ринку і зайняти конкурентоспроможну позицію. На Луганщині виробництво конкурентоспроможної продукції – одна із важливіших проблем м'ясопереробних підприємств.

Головну роль у забезпеченні стійких конкурентних позицій підприємства як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках країни, відіграє маркетинг, до задач якого належить розробка маркетингових стратегій на підставі ефективного використання маркетингового потенціалу. В сучасних умовах маркетингові складові потенціалу підприємства набувають вирішального значення, так як впливають на розвиток основних чинників виробництва і ефективність функціонування економічних систем.

Аналіз досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку м'ясопереробних підприємств, питання формування потенціалу привертає увагу багатьох вчених. Це пов'язано з наступним етапом розвитку економіки нашої країни, де при формуванні ринкових відносин робота маркетингових служб та ефективне використання маркетингового потенціалу є інструментом, за допомогою якого підприємство зможе визначити свій існуючий стан, виявити невикористані резерви і розробити ефективні стратегії розвитку на перспективу.

Проблематиці ефективного управління маркетинговим потенціалом та питаннями маркетингової діяльності підприємств присвячені дослідження ряду вітчизняних та закордонних вчених-економістів: Д. Аакер, І. Анософф, Г. Армстронг, Г.П. Абрамова, Л. Балабанова, В.І. Богачев, В.М. Гончаров, П. Друкер, В. Забродський, Б. Карлоф, Т. Клебанова, О. Кононов, В. Кузьменко, К. Макаров, М. Портер, В.Г. Ткаченко, В. Михайлов, Е. Уткін, А.П. Ципкін та ін. Зауважимо, що не дивлячись на різні підходи, всі автори визнають, що маркетинговий потенціал – це складна динамічна система, що охоплює багато компонентів, від уміння управляти якими залежить ефективність досягнення поставленої мети. Проте враховуючи динамічні зміни в зовнішньому середовищі, специфіку функціонування м'ясопереробних підприємств, увага до проблематики управління маркетинговим потенціалом переробних підприємств потребує постійної уваги.

Формування цілі статті. Метою статті є визначення особливостей формування маркетингового потенціалу та розробки напрямків підвищення конкурентоспроможності м'ясопереробних підприємств Луганського регіону з метою забезпечення стійких конкурентних переваг в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах підприємства м'ясопереробної галузі функціонують в нестабільних умовах. В.Л. Іванов відзначає, що сьогодні жодне підприємство не зможе розраховувати на стабільне існування своїх постачальників та споживачів продукції, що випускається

[4, с.5]. Підприємства потребують правильного управління потенціалом, так як потенціал будь-якого підприємства справляє найбільший вплив не тільки на стабільну роботу, але і його подальший розвиток. Підвищення ефективності використання потенціалу підприємства є однією з умов стійкого розвитку економіки та продовольчої безпеки України.

Однією з головних складових загального потенціалу підприємства є маркетинговий потенціал. Відзначимо, що маркетинговий потенціал переробного підприємства – важлива категорія економічної науки, оскільки визначає рівень готовності підприємства до певного виду діяльності, вирішення заданого кола проблем. В процесі управління підприємством аналіз маркетингового потенціалу займає одне з найважливіших місць, оскільки дозволяє визначити потенційну здатність підприємства здійснювати свою діяльність відповідно до стратегічних завдань [5, с. 243]. Ми вважаємо, що маркетинговий потенціал – це сукупність внутрішніх можливостей та сильних сторін підприємства для забезпечення постійно високого рівня конкурентоспроможності товару, шляхом задоволення потреб цільових ринків. Сутність маркетингового потенціалу підприємства полягає у максимальній спроможності підприємства використовувати всі провідні досягнення у галузі маркетингу.

Маркетинговий потенціал підприємства слід розглядати як частину економічного потенціалу підприємства, який складається з окремих потенціалів (товарного, цінового, продажу, персоналу маркетингової служби, фінансів маркетингу, комунікацій, інновацій). Сукупність цих потенціалів характеризує ступінь готовності маркетингових ресурсів, організаційного механізму маркетингу і спроможності досягати необхідних маркетингових результатів [1].

При управлінні маркетинговим потенціалом м'ясопереробних підприємств, варто приділяти увагу маркетинговим факторам, які формують потенціал підприємства. Л.А. Мороз та Т.В. Лебідь [6, с. 216] детально аналізують такі фактори (рис. 1).

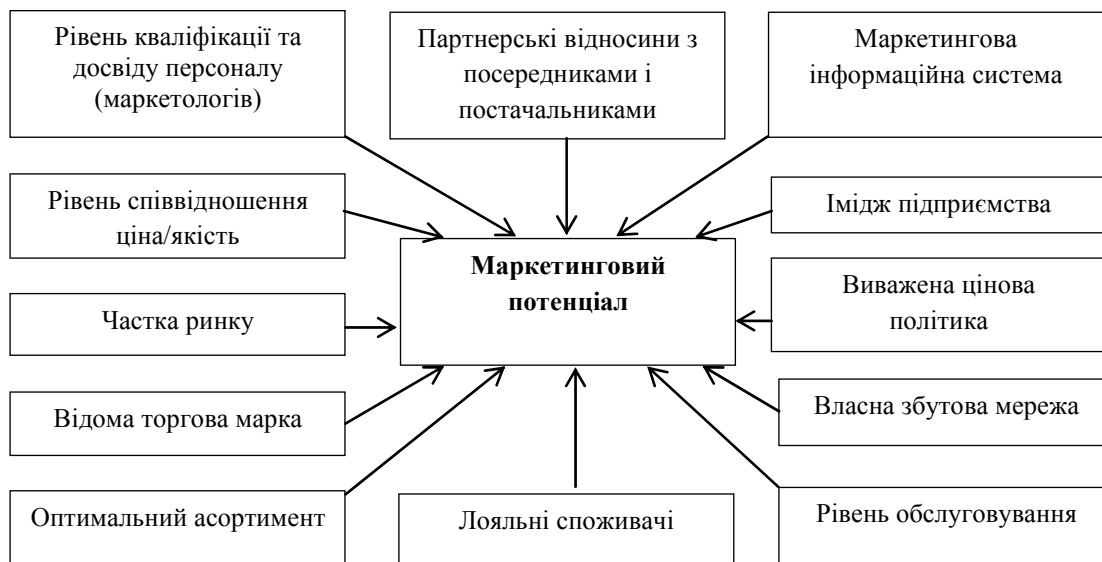

Рис. 1. Фактори, які формують структуру маркетингового потенціалу підприємства

Виявлення маркетингового потенціалу на м'ясопереробному підприємстві відіграє важливу роль для його успішного розвитку. Успіх підприємства на ринку залежить від багатьох факторів, які можна вивчити за допомогою аналізу його потенціалу. Тому, щоб визначити ступінь ефективного використання маркетингового потенціалу, підприємства необхідно своєчасно проводити аналіз конкурентних переваг підприємства, виявляти слабкі та сильні сторони його діяльності. Ефективне використання маркетингового потенціалу дає можливість підвищити конкурентоспроможність. Чим краще підприємство використовує всі ринкові шанси і чим швидше усуває свої слабкі сторони, тим безболісніше досягаються поставлені цілі та зміцнюються ринкові позиції.

Проведений аналіз сучасного стану ринку сировини та продукції м'ясопереробних підприємств Луганської області виявив, що вітчизняні товаровиробники не можуть в повній мірі задовольнити потреби м'ясопереробних підприємств в сировині. Більша частина сировини (більше 50% місткості ринку) імпортується, так як має значно високі цінові конкурентні переваги. Однак продукція м'ясопереробних підприємств має високий попит та займає третє місце після хлібобулочних виробів та молочної продукції. М'ясопереробні підприємства Луганської області (близько 20 підприємств) виробляють більш ніж 450 найменувань м'ясної продукції [2].

У виробництві м'ясної продукції в області лідирують підприємства корпорації «Луганськм'ясопром», зокрема ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» під торговою маркою «Луганські делікатеси», яке в корпорації є ведучим і займає по виробництву ковбасних виробів в області 56%, в корпорації – 60%. Тому, ми вважаємо, що при розгляді напрямків ефективного використання

маркетингового потенціалу м'ясопереробних підприємств варто зупинитися на аналізі маркетингової діяльності типового представника досліджуваної галузі, яким є ТДВ «Луганський м'ясокомбінат». Це підприємство входить до п'ятірки найбільших підприємств-виробників ковбасних виробів і м'ясних напівфабрикатів України.

В торгових мережах Луганського регіону населення купує в основному продукцію ТМ «Луганські делікатеси». На сьогоднішній день близько 94% всієї м'ясної продукції, споживаної у Луганській області, – це ковбасні вироби ТДВ "Луганський м'ясокомбінат". ТДВ "Луганський м'ясокомбінат" має широкий асортимент: 150 найменувань ковбасних виробів і 100 видів м'ясних напівфабрикатів і виробів з тіста [7].

Продукція ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» давно завоювала популярність не тільки в Луганському регіоні, але і по всій Україні. Можливість споживання продукції підприємства у великих торгових точках України мають жителі Донецька, Маріуполя, Харкова, Києва, Чернігова, Сімферополя, а з 2010 р. Черкаси, Івано-Франківськ, Львів та ін. Луганський м'ясокомбінат працює з безліччю національних торговельних мереж: «Фуршет», «Амстор», «Абсолют», а також з міжнародними мережами: «Metro», «АШАН», «SPAR», що говорить про значимість підприємства в Україні.

Для збільшення об'ємів реалізації продукції та розширення ринків збуту в досліджуваному підприємстві були об'єднані відділ збуту і відділ фірмової торгівлі в департамент маркетингу та реклами, який своєчасно проводить маркетинговий аналіз рівня задоволеності попиту споживачів в області та за її межами, визначає та дає оцінку ринків збуту з метою виявлення привабливих можливостей, а також виявляє труднощі і слабкі місця в роботі підприємства.

Основними напрямками роботи департаменту маркетингу та реклами є:

- виявлення перспектив розвитку підприємства;
- здійснення моніторингу м'ясопродуктового ринку;
- корегування ціни на продукцію залежно від попиту і пропозиції на ринку;
- оперативний збір та аналіз внутрішньої інформації підприємства;
- робота з споживачами:
 - постійне вивчення вимог споживачів по всій номенклатурі продукції на основі маркетингових досліджень (опити, анкетування);
 - забезпечення відвертості підприємства для споживачів: рекламні кампанії, надання можливості ознайомитися з підприємством;
 - розробка принципів стимулювання споживачів;
 - взаємовигідна співпраця з крупними і перспективними покупцями;
- формування маркетингових стратегій та способів їх виконання;
- контроль за виконанням маркетингових стратегій;
- розробка рекомендації що до корегування планів відповідно до умов діяльності підприємства.

ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» завоював найбільшу ринкову нішу, в порівнянні з іншими м'ясопереробними підприємствами області, за рахунок широко розповсюдженої мережі спеціалізованих фірмових магазинів. Потрібно зауважити, що це є вагомою перевагою ТДВ «Луганський м'ясокомбінат».

Не звертаючи уваги на труднощі, які виникають через кризові явища, ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» нарощує об'єми виробництва ковбасних та м'ясних виробів (рис. 2).

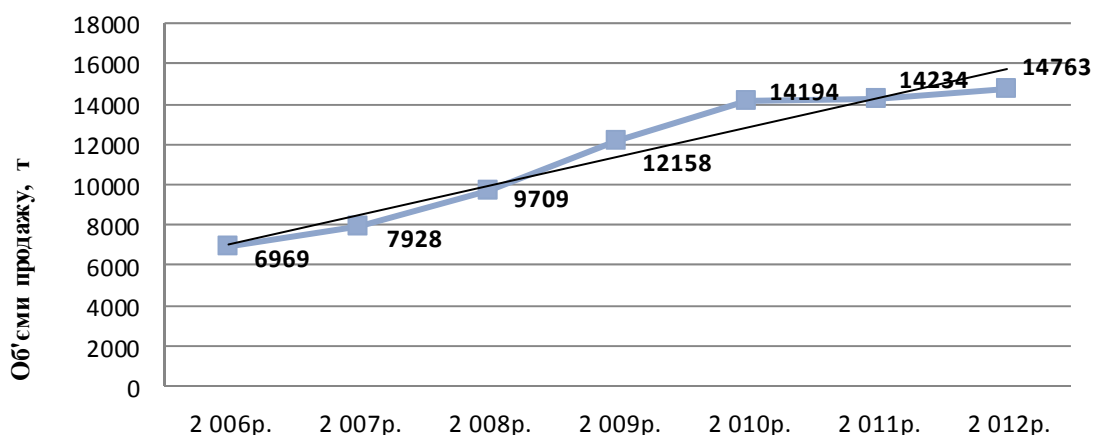

Рис. 2. Об'єми продажу ковбасних виробів ТДВ «Луганський м'ясокомбінат»

У важких умовах та при жорсткій конкуренції з боку інших м'ясопереробних підприємств України, досліджуване підприємство має стійкі позиції та постійно нарощує об'єми реалізації. Так, у 2012 році в порівнянні з 2011 роком ковбасних та м'ясних виробів було реалізовано на 529 т більше. Темп приросту в 2012 році склав 0,38%. Це досягається завдяки кропіткій роботі служби маркетингу підприємства, яка своєчасно проводить аналіз зібраної інформації про відношення споживачів до продукції підприємства: асортимент, смакові якості, товарний вид, ціни товару тощо, та ефективно використовує маркетинговий потенціал підприємства.

При опитуванні населення «Чому ви є покупцями продукції ТДВ «Луганський м'ясокомбінат?» було виявлено, що продукцію ТМ «Луганські делікатеси» купують тому, що споживача влаштовує якість продукції – 73,35%, ціна продукції – 9,59%, зовнішній вигляд продукції – 4,82% [7]. З цього можна зробити висновок, що основною перевагою ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» на ринку м'ясної продукції є якість виробленої продукції.

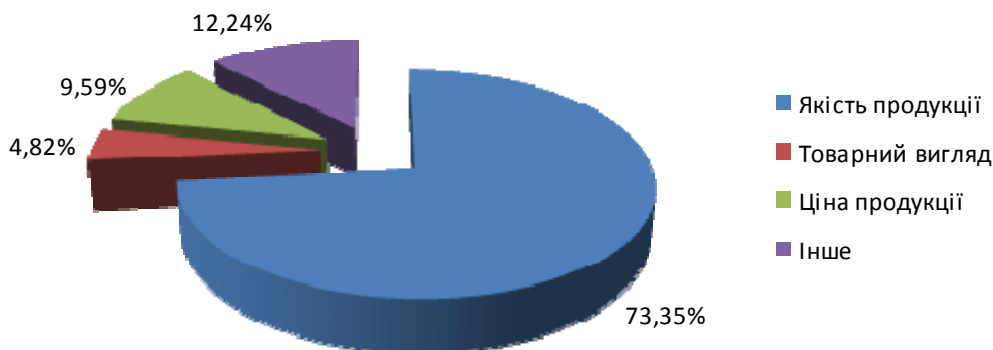

Рис. 3. Основні переваги продукції ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» (результати анкетування)

Оскільки споживачі грають важливу роль в діяльності підприємства, відділ маркетингу проводить навчання з продавцями з етики та естетики обслуговування клієнтів, тренінги для продавців, а також вводить та корегує системи знижок, проводить акції та пропонує подарунки для постійних клієнтів. Враховуючи аналіз інформації про ступінь задоволеності споживачів та їх побажання, формуються нові задачі в сфері підвищення якості продукції, розширення асортименту, впровадження нових технологій, інвестицій, ефективності виробництва і ін.

Великою конкурентною перевагою ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» є наявність свого бренду «ЛД» (Луганські делікатеси), завдяки якому ковбасні вироби луганського м'ясокомбінату можна легко впізнати, а також співпраця з ексклюзивними дистриб'юторами, які забезпечують продажі продукції тільки луганського м'ясокомбінату на певній території (Київська, Одеська, Херсонська та інші області України). Перевагою ексклюзивної дистрибуції є велика глибина проникнення на ринок і можливість швидкого відреагувати на зміни положення товару на ринку. Глибоке проникнення товару на ринок припускає прями поставки продукції в роздрібні торгові точки, спеціальні програми роботи з крупними і дрібними оптовиками.

Шевченко М.М. був проведений аналіз перспектив розвитку ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» на основі Swot-аналізу, який відображає основні можливості і загрози ринку м'ясопереробної промисловості Луганської області, а також сильні і слабкі сторони роботи підприємства на даному ринку (рис. 4) [8, с.241]

Ми повністю згодні з цим вченням, що для зміцнення ринкових позицій на ринку, підвищення конкурентоспроможності продукції та залучення більшої кількості споживачів для ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» найперспективнішими маркетинговими стратегіями будуть стратегії, які використовують сильні сторони підприємства для реалізації наявних можливостей на ринку (поле I). У відповідності з запропонованою матрицею SWOT-аналізу стратегіями, що рекомендуються для ТДВ «Луганський м'ясокомбінат», можуть бути:

- 1) розробка нових продуктів;
- 2) розширення існуючих ринків;
- 3) проникнення на нові ринки за рахунок ефективної товарної, комунікаційної та збутової політики.

Висновки. Отже, враховуючи вище зазначене, можна констатувати, що маркетинговий потенціал є головною складовою загального потенціалу підприємства, оскільки дозволяє визначити потенційну здатність підприємства здійснювати свою діяльність відповідно до стратегічних завдань. Ми вважаємо, що маркетинговий потенціал – це сукупність внутрішніх можливостей та сильних сторін підприємства для забезпечення постійно високого рівня конкурентоспроможності товару, шляхом задоволення потреб цільових ринків. Сутність маркетингового потенціалу підприємства полягає у максимальній спроможності підприємства використовувати всі провідні досягнення у галузі маркетингу.

Проведений аналіз маркетингової діяльності типового представника м'ясопереробної галузі, яким є ТДВ «Луганський м'ясокомбінат», показав, що до росту добробуту даного підприємства призводить ефективне використання не тільки виробничого потенціалу підприємства, а й вміння своєчасно відреагувати на зміни як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, врахувати сили керованих підприємством, так і тих, які «не піддаються контролю», його слабких і сильних сторін, розробка нових маркетингових стратегій виходу на ринок. Ступінь успіху реалізації продукції на ринку багато в чому залежить від роботи маркетингової служби підприємства, його вміння повно використати маркетинговий потенціал підприємства на всіх етапах життєвого циклу товару, починаючи з розробки та закінчуючи впровадженням товару на ринок. ТДВ «Луганський м'ясокомбінат» своєчасно впроваджує правильну маркетингову політику, постійно вивчає зміни своїх конкурентів, завдяки чому й займає вигідне положення серед потенційних конкурентів, йде на крок попереду.

		Ринок		
		Можливості	Загрози	
		1. Широкий вибір сировини та обладнання залежно від їх вартості та якості 2. Можливість самостійно формувати асортимент продукції залежно від попиту 3. Зростання платоспроможності населення 4. Можливість виходу на нові територіальні ринки	1. Підвищення цін на енергоносії та сировину 2. Заборона на підвищення цін з боку держави (дитячі ковбаси) 3. Посилення конкурентної боротьби 4. Скорочення чисельності населення (потенційних споживачів)	
Підприємство	Сильні сторони	1. Нове виробниче обладнання 2. Висока якість товару та упаковки 3. Широкий асортимент 4. Сприятливі умови доставки товару покупцеві 5. Комплектація товару у дрібні партії	I. Використання сильних сторін підприємства для реалізації можливостей ринку: - розробка нових продуктів; - розширення існуючих ринків; - проникнення на нові ринки з допомогою ефективної товарної, комунікаційної та збутової політики.	II. Використання сильних сторін підприємства для усунення загроз ринку: - підтримка рівня збуту на існуючих ринках; - збільшення лояльності споживачів до товару підприємства; - посилення власних конкурентних позицій підприємства.
	Слабкі сторони	1. Високі витрати виробництва 2. Вразливість товарної лінії 3. Недосконалість системи збуту 4. Недостатні маркетингові дослідження 5. Недосконалість структури управління	III. Мінімізація слабких сторін підприємства за рахунок можливостей ринку: - формування оптимального товарного портфеля для зниження витрат; - удосконалення системи збуту підприємства; - збільшення обсягів продажів підприємства за рахунок зростання платоспроможності населення.	IV. Мінімізація слабких сторін підприємства та загроз ринку: - інвестування в нові технології для скорочення витрат у майбутньому; - збільшення обсягу разової купівлі товару серед існуючих споживачів.

Рис. 4. Матриця SWOT-аналізу ТДВ «Луганський м'ясокомбінат»

Аналіз ринку м'ясопереробних підприємств Луганської області, а також вивчення виробничо-комерційної і маркетингової діяльності ТДВ "Луганський м'ясокомбінат" дозволяє нам зробити висновок, що для підвищення конкурентних позицій на базі ефективного використання маркетингового потенціалу м'ясопереробним підприємствам Луганського регіону, перш за все, необхідно:

- створювати відповідні маркетингові підрозділи та удосконалювати їх функції;
- постійно проводити роботу з дослідження ринкової кон'юнктури та споживчих переваг;
- впроваджувати збір внутрішньої та зовнішньої інформації, проведення її аналізу;
- сформувані на цій основі ефективний комплекс маркетингових заходів;
- розвивати фірмову торгівлю (створювати філії, торгові дома);
- налагоджувати дистрибуторські зв'язки з іншими регіонами України.

Література

1. Балабанова Л.В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства: монографія / Л.В. Балабанова, Р.В. Мажинський. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 153 с.
2. Бронська О.Ю. особливості маркетингової політики м'ясопереробних підприємств Луганської області / О.Ю. Бронська // Науковий вісник ЛНАУ : [зб. наук. пр.] ; гол. ред. В. Г. Ткаченко. – Луганськ : Видавництво ЛНАУ, 2010р.- №16.- с. 276
3. Гончаров В.М. Організація трансформації маркетингової політики на підприємствах :

[монографія] / В.М. Гончаров, О.Ю. Бронська, В.В. Філіпов. – Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2012. – 256 с.

4. Иванов В.Л. Организация управления экономической устойчивостью предприятия на основе совершенствования его организационной структуры управления : [монография] / В.Л. Иванов. – Луганск, 2007. – С. 4–5.

5. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности : [учебник / под ред. В.А. Алексунина]. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2010. – 716 с.

6. Мороз Л.А. Стратегічний аналіз маркетингового потенціалу підприємства / Л.А. Мороз, Т.В. Лебідь // Логістика : зб. наук. пр. ; відп. ред. Є. В. Крикавський. – Львів : Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2009. – № 649. – С. 348.

7. Офіційний сайт «Луганський м'ясокомбінат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lmk.lg.ua/index.php?id=9775&show=37710>

8. Шевченко М.М. Формування маркетингової стратегії підприємства / М.М. Шевченко // Науковий вісник ЛНАУ : зб. наук. пр. ; гол. ред. В. Г. Ткаченко. – Луганськ : Вид-во ЛНАУ, 2012. – № 39. – 274 с.

References

1. Balabanova L.V. Manage the marketing potential of the enterprise: monograph. Donetsk.2005.P. 153
2. Bronska A. The peculiarities of the marketing policy of meat-processing enterprises of Lugansk region. Luhansk. 2010. №16. P.276
3. Goncharov V.N., Bronska A. Filippov V.V. Organization transformation of the marketing policy at the enterprises: monograph. Kiev. 2012. P. 256
4. Ivanov V.L. Organization of management of economic stability of the enterprise on the basis of improvement of its organizational structure of management: monograph. Lugansk. 2007. P. 4-5
5. Aleksunina V.A. Marketing in sectors and spheres of activity. 2010. P. 716
6. Moroz L. A. Strategic analysis of the marketing potential of the enterprise. Lviv. 2009. № 649. P. 348
7. The official website of «LD» Lugansk meat processing plant. URL: <http://lmk.lg.ua/index.php?id=9775&show=37710>
8. Shevchenko N.N. Formation of marketing strategy of the enterprise. Lugansk. 2012. №39. P. 274

Рецензія/Peer review : 14.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф., зав. кафедри «Економіка підприємства і управління трудовими ресурсами» ЛНАУ, заслужений діяч науки і техніки України Гончаров В.М.

УДК 330.332

М.Я. ВЕСЕЛОВСКИЙ, К.В. КРИВОВА

ГБОУ ВПО Московской области «Финансово-технологическая академия», г. Королев, Российская Федерация

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИЙ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОМ КОМПЛЕКСЕ РОССИИ

В статье проанализировано состояние и тенденции современного развития и формирования услуг жилищно-коммунального хозяйства в РФ. Авторами предложены пути решения ряда задач для успешной реализации инновационных проектов в сфере жилищно-коммунального хозяйства и повышения инвестиционной привлекательности данной отрасли экономики.

Ключевые слова: жилищно-коммунальные услуги, инновации, экономика.

M.Y. VESELOVSKY, K.V. KRIVOVA

State Budget Educational Institution of Higher Professional Education of Moscow region Financial and Technology Academy, Korolev

FEATURES OF INNOVATION APPLICATION IN A HOUSING-AND-COMMUNAL COMPLEX OF RUSSIA

Abstract - The purpose of this article is to increase efficiency in the provision of services in the sphere of housing and communal services.

In this article modern development and formation trend of a housing-and-communal services in the Russian Federation is analyzed. For successful implementation of innovative projects and increasing investment attractiveness of this branch of economics some ways of decisions of a number of challenges are offered by the authors.

Based on the above, we can draw the following conclusions, in the sphere of housing and communal services in the first place, the following changes:

- Cardinal update outdated equipment with modern and more efficient.
- The competent personnel and training and re-training of existing staff;
- Increased interest from investors in the sphere of housing and communal services and state support for the introduction of innovative management systems.

Keywords: housing-and-communal services, innovation, economics.

Постановка проблеми. В настоящее время жилищно-коммунальный комплекс в силу ряда причин находится в исключительно сложном положении. Это может вызвать серьезные социальные потрясения и сбои в работе большинства предприятий важнейшего сектора экономики. Ситуацию может выправить освоение инноваций, способных коренным образом перестроить работу ЖКК и повысить его эффективность.

Анализ последних исследований и публикаций. В отечественной и зарубежной экономической

литературе уделяется значительное внимание исследованиям инновационных процессов в экономике. Исследованию проблем развития российского ЖКК посвящены работы О. Э. Бессоновой, Ю. П. Панибратова, В. М. Серова, С. Б. Сиваева и др. Инновационная деятельность в жилищно-коммунальном комплексе рассматривалась в работах П. Н. Аксенова, И. И. Глущенко, В. А. Гневко, В.Н. Ельцов, А. Д. Макарова, И. М. Норкиной, Е. А. Орловой, Ю. П. Тыртышова, Л. Н. Чернышова, И. В. Яковлева и др. Вместе с тем проблема разработки и освоения инноваций в свете предпринимаемых попыток реформирования ЖКК представляется исключительно актуальной.

Формулировка цели статьи. Целью данной статьи является проанализировать имеющиеся инновации в жилищно-коммунальном комплексе России и дать рекомендации по их применению.

Изложение основного материала исследования. Жилищно-коммунальный комплекс (ЖКК) – сложная социально-экономическая система, от результата функционирования которой зависит удовлетворение потребностей населения и предприятий в услугах, обеспечивающих нормальные условия жизни и работы.

В Российской Федерации насчитывается 52 тысячи предприятий ЖКК, на которых работает 4,2 млн человек. Среднегодовой объем производства составляет около 900 млрд рублей или 5,9% от ВВП страны.

ЖКК Российской Федерации характеризуется дотационностью отрасли, затратностью, высокой степенью износа основных фондов, большими потерями энергетических ресурсов, отсутствием экономических стимулов, направленных на снижение издержек производства, неразвитостью конкурентной среды.

Основой правового регулирования отношений в ЖКК является Жилищный кодекс Российской Федерации с изменениями и дополнениями от 01.01.2013 г. Помимо Жилищного кодекса РФ, жилищные отношения регулируются различными федеральными законами, постановлениями органов исполнительной власти, законами субъектов федерации. К жилищным правоотношениям применяются строительные и санитарные нормы и правила.

Жилищное законодательство основывается на необходимости обеспечения органами государственной власти и органами местного самоуправления условий для осуществления гражданами права на жилище, на неприкосновенности и недопустимости произвольного лишения жилища, обеспечения сохранности жилищного фонда и использования жилых помещений по назначению. По существующему законодательству ЖКК, будучи многоотраслевым комплексом, относится к компетенции органов местного самоуправления. На этой основе и строится вся система управления ЖКК [2].

В администрациях ряда областей и республик отсутствуют структурные подразделения, занимающиеся проблемами ЖКК. В то же время ЖКК выполняет ряд обязательств, не подкрепленных финансированием из бюджета таких как, социальная защита населения, обеспечение услугами бюджетозависимых потребителей.

Вместе с тем, предприятия ЖКК вынуждены эксплуатировать здания и оборудование с высокой степенью износа и высокой энергоемкостью несоответствующих современным технологическим требованиям, направленным на снижение энергетических и материальных ресурсов.

Жилищная и коммунальная сфера оказывает большое влияние на макроэкономические показатели в стране. Общая потребность в расходах на ее устойчивое функционирование в бюджетах городов составляет от 40 до 60%, т.к. требуемое фактическое финансирование из всех источников составляет 55–70% от потребности. Недофинансирование ЖКК сказывается на качестве оказания услуг населению.

Современное российское ЖКК характеризуется низкой инвестиционной привлекательностью и требует привлечения значительных инвестиций для модернизации и развития.

Авторы считают, что успешная реализация инновационных проектов в сфере ЖКК достигается путем решения ряда задач:

1. Совершенствование организационно-правовой структуры.
2. Переоборудование и переоснащение предприятий ЖКК должно осуществляться с использованием новейших технологий и технических средств.
3. Подготовка персонала соответствующей квалификации.
4. Внедрение инноваций с одновременным расширением номенклатуры предоставляемых услуг.

Реализация инноваций требует учета всех факторов, влияющих на эффективность управления качеством услуг в ЖКК. Учет влияния отдельных факторов или их элементов приведет лишь к снижению эффективности управления качеством услуг ЖКК, дополнительным потерям материальных, энергетических ресурсов и трудозатрат [1].

Инновации в ЖКК по степени сложности можно разделить на три группы:

- простые, не требующие закупки дополнительного технологического оборудования и обучения персонала;
- средней сложности – необходимо приобретение дополнительного технологического оборудования и помещений, а также повышение квалификации персонала;
- сложные – требуется полное перевооружение или реконструкция предприятия и повышение квалификации персонала.

При внедрении инноваций в сфере ЖКК целесообразно исходить из следующих предпосылок:

- реализация инноваций должна осуществляться в том случае, когда доказана их экономическая

целесообразность;

- реализация инноваций должна быть выгодна как поставщику, так и потребителю услуг;
- государство должно не только участвовать в финансовой поддержке инноваций, но и обеспечить соответствующий инновационный климат, вызывающий заинтересованность у инвесторов.

При этом переоборудование и переоснащение предприятий ЖКК, направленные на повышение эффективности и качества услуг на основе инноваций должны предусматривать:

- замену морально устаревшего или исчерпавшего свой ресурс технологического оборудования на современное и высокотехнологичное;
- разработку и реализацию экономичных режимов работы технологического оборудования;
- снижение удельного потребления энергоресурсов на производство электрической и тепловой энергии;
- широкое использование системы учета и контроля качества энергоносителей;
- повышение конкурентоспособности предприятий поставляющих энергию потребителям;
- повышение теплозащиты зданий и инженерных сетей;
- повышение квалификации и улучшение условий труда работников предприятий ЖКК.

В настоящее время ряд инновационных проектов направлены на экономию энергии. На их реализацию ориентированы законодательство, долгосрочные научно-технические программы и работа государственных и частных фирм. С этой целью в некоторых регионах РФ приняты законы «Об энергосбережении и эффективном использовании энергии».

В этих проектах наряду с совершенствованием законодательной базы предусмотрены следующие действия:

1. Применение на системах теплоснабжения технологий стабилизационной обработки подпиточной воды. Это обеспечивает соответствие качества воды в системах горячего водоснабжения действующим санитарным нормам и сократит расход топлива. Практически при полном отказе от ионного обмена в технологической схеме водоподготовки для водогрейных котлов вдвое сокращается сброс химически загрязненных стоков в природные водоемы, упрощается эксплуатация оборудования и увеличивается срок службы оборудования при сроке окупаемости до 1,5 лет.

2. Разделение контурной и сетевой воды. Эффект достигается за счет снижения интенсивности образования отложений на внутренних поверхностях нагрева котлов. Вследствие того уменьшаются затраты на ремонт поверхностей нагрева и сетевых водопроводов.

3. Применение пароструйных насосов за счет компактности. Это позволяет занимать площадь в несколько раз меньшую, чем обычные теплообменники. У пароструйных насосов, в отличие от обычного бойлера, отсутствует гидравлическое сопротивление, поэтому при его эксплуатации экономится 20% электроэнергии, обычно расходуемой на прокачку жидкости через трубный пучок. Эти аппараты безинерционные, что позволяет при использовании их в системе отопления каждый момент времени подавать потребителю теплоноситель с температурой, точно соответствующей данным погодным условиям. Это позволит устранять подачу излишнего тепла и приведет к значительной экономии энергетических и материальных ресурсов. Кроме того, ПВС работают практически бесшумно, без вибрации и гидравлических ударов при сроке окупаемости около 4-х лет.

4. Установку предварительно изолированных труб. Федеральная программа энергоресурсосбережения предлагает переход на преимущественное применение предварительно изолированных труб. По данным Мосэнерго, окупаемость составит 5–6 лет с учетом продления срока эксплуатации трубопровода до 30–40 лет.

5. Применение индивидуальных тепловых пунктов. Они представляют собой автоматизированную комплексную установку для подключения к централизованным тепловым сетям систем отопления отдельных зданий. Обслуживание таких пунктов минимально и они могут использоваться как для независимой, так и для зависимой схемы подключения отопления.

Применяемая система регулирования обеспечивает поддержание температуры отопления в соответствии с температурой наружного воздуха, ограничение температуры обратной сетевой воды, поддержание заданной температуры горячего водоснабжения, хранение данных о параметрах теплоносителя и т.д. В этом случае практически полностью исключается коррозия металла и образование отложений в системе теплоснабжения дома, обеспечивается необходимое качество горячей воды, появляется возможность практически полностью исключить перегревы, и т.п. явления, которые при централизованной системе избежать практически невозможно. Срок окупаемости до 2,5 лет.

6. Массовое оснащение муниципального жилого фонда и организаций бюджетной сферы приборами учета и регулирования энергоресурсов и воды. Это закладывается на стадии проектов строительства, реконструкции и капитального ремонта объектов энергопотребления. В обязательном порядке оборудуются приборами учета энергоресурсов организации, объекты здравоохранения, народного образования и соцкультбыта.

7. Совершенствование управления дебиторской задолженностью. Заключается, прежде всего, контроль оборота средств. Ускорение оборачиваемости в динамике рассматривается как положительная тенденция. Большое значение имеет отбор потенциальных покупателей и определение условий оплаты

товаров, предусмотренных в контрактах.

В комплексе мер по сбережению энергоресурсов, особое место занимает использование энергосберегающих осветительных приборов с использованием нанотехнологий. Эти приборы не только позволяют экономить электроэнергию, но и позволяют сберечь природу. Они не содержат опасные вещества, которые могли бы попасть в почву после окончания срока службы. Большое значение в процессе сбережения энергии имеют всевозможные датчики (передвижения, регуляторы температуры) и экологически чистые утеплительные материалы. Большое будущее за солнечными батареями и всеми видами электростанций, использующих силу природы [3].

В настоящее время в отечественном ЖКК наблюдается дефицит квалифицированного обслуживающего персонала, большая текучесть кадров. Анализ аварий в системах электро- и теплоснабжения показывает, что аварии, как правило, происходят из-за низкой квалификации кадров. Поэтому необходима отраслевая подготовка кадров в регионах страны.

Таким образом, для коренного улучшения положения дел в ЖКК необходимо решить комплекс управленческих и технологических задач, связанных с повышением эффективности управления жилищным фондом на основе инноваций, предусматривающих сбережение энергоресурсов и улучшение экологических показателей.

Выводы. Таким образом, учитывая выше сказанное, можно констатировать, что в сфере жилищно-коммунального хозяйства, в первую очередь, необходимы следующие изменения:

- кардинальное обновление устаревшего оборудования на современное и более эффективное;
- грамотный подбор персонала и переквалификация и обучение уже имеющихся кадров;
- повышение интереса у инвесторов к сфере жилищно-коммунального хозяйства и поддержка государства для внедрения инновационных систем управления.

Литература

1. Ельцов В.Н. Задачи реформирования жилищно-коммунального комплекса России / Ельцов В.Н. – 2011. – С. 10.
2. Макареня Т.А. Организационный и институциональный базис формирования механизма регулирования современной сферы жилищно-коммунальных услуг / Т.А. Макареня // Вестник НГУ. Серия: соц.-экон. Науки. – 2011. – С. 78.
3. Тычинский А.В. Управление инновационной деятельностью компаний: современные подходы, алгоритм, опыт / Тычинский А.В. – Таганрог : ТРТУ, 2006. – С. 135.

References

1. Eltsov V.N. Reforming issues of a housing-and-municipal complex of Russia, National projects. 2011. P.10.
2. Makarenya T.A. Organizing and institutional basis of regulating mechanism formation in the modern sphere of housing-and-municipal services. Messenger of NSU. Series social-econ.sciences. 2011. P. 78.
3. Tychinsky A.V. Management of company innovative activities: modern approaches, algorithm, experience. Taganrog.. TRTU. 2006. P. 135.

Рецензія/Peer review : 27.8.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.э.н., проф. кафедри економіки,
Фінансово-технологічна академія, Нуралиев Сражудин Урцмиєвич

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В РАМКАХ СТРАТЕГИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ РОССИИ

Рассматривается динамика показателей инновационной активности российских предприятий, рассчитаны их прогнозные значения на 2016 и 2020 гг. в сопоставлении с целевыми стратегическими значениями, предложены меры по обеспечению достижения целевых значений.

Ключевые слова: инновационная активность, экономический рост.

M. Y. VESELOVSKY, A. A. TSYPLAKOV
The Finance and Technology Academy, Korolev

ANALYSIS OF THE ENTERPRISES INNOVATIVE ACTIVITY DYNAMICS WITHIN INNOVATIVE DEVELOPMENT STRATEGY OF RUSSIA

Abstract: innovative activity dynamics of the Russian enterprises is considered, their expected values on 2016 and 2020 are calculated in comparison with the target strategic values, measures for ensuring achievements of target values are offered.

Selected particular indicators describing the level of innovation activity of enterprises, defined planned growth, calculated the average actual growth rates according to the data for 2008–2012 and compared with the forecasted values for the Strategy of innovative development of the 2016 and 2020; it was found that if current growth rates in the future will be observed lag the actual value of the coefficient of inventive activity of the forecast.

Proposed measures to ensure the achievement of target values associated with the intensification of research activity of the enterprises and the reduction of institutional barriers.

Keywords: innovative activity, economic growth.

Постановка проблемы. Перед российской экономикой стоит важная задача перехода на инновационный путь экономического роста, что является единственным способом сохранить ее конкурентоспособность как на внутреннем, так и на мировом рынках. Для ее решения была разработана и утверждена Стратегия инновационного развития России до 2020-го года (далее – Стратегия) [1]. К настоящему моменту заканчивается первый этап ее реализации (2011–2013 гг.), задачей которого было повышение восприимчивости бизнеса и экономики к инновациям, причем особое внимание уделялось высокотехнологическим отраслям экономики, обладающими значительным инновационным потенциалом. Оценка степени решения этой задачи позволит определить, насколько успешными были инструменты первой стадии, и нужна ли корректировка механизмов реализации следующего этапа Стратегии.

Целью статьи является анализ динамики значений целевых индикаторов Стратегии с позиций оценки рациональности применяемого для стимулирования инновационной активности предприятий инструментария. Для этого будут рассмотрены предлагаемые Стратегией методы стимулирования инновационной деятельности, проанализирован состав и значение соответствующих индикаторов и дана оценка промежуточным результатам реализации заложенных в Стратегии мероприятий.

Изложение основного материала исследования. Отметим, что Стратегия содержит систему оценки степени достижения поставленных целей в виде:

- 1) показателей, описывающих переход к инновационному характеру экономического роста;
- 2) частных индикаторов, позволяющих оценить степень достижения поставленных целей по разделам Стратегии:

- 2.1) инновационный человек;
- 2.2) инновационный бизнес;
- 2.3) эффективная наука;
- 2.4) инновационное государство.

Для каждого из показателей приведено фактическое значение на момент начала реализации Стратегии (2010 г., по ряду показателей – 2008 г.), промежуточное плановое значение (2016 г.) и итоговое плановое значение на момент окончания реализации мероприятий Стратегии (2020 г.).

В нашем случае рассмотрим более подробно индикаторы второго раздела Стратегии, касающиеся производственной сферы. Особый интерес к этому разделу Стратегии связан с тем, что инновации создаются непосредственно в области бизнеса, а не в иных сферах экономики, а также с тем, что основные мероприятия по нему запланированы на 2011–2012 гг., что позволяет к настоящему моменту времени получить довольно точную оценку степени успешности их реализации.

В таблице 1 представлены фактические на момент разработки и плановые на момент окончания реализации Стратегии значения целевых индикаторов раздела «Инновационный бизнес. Инновационная активность предприятий», а также рассчитанные нами их темпы роста. Отметим, что для всех показателей сохраняются довольно ровные темпы роста. Снижение темпов роста показателей за 2016–2020 гг. по сравнению с предыдущим периодом связано, в первую очередь, с различной величиной временных

интервалов, заложенных в Стратегии как контрольных и взятых нами для сравнения.

Таблица 1

Частные показатели, характеризующие уровень инновационной активности бизнеса

Наименование индикатора	2010 г.	2016 г.	Темп роста индикатора, %	2020 г.	Темп роста индикатора, %
Коэффициент изобретательской активности (число отечественных патентных заявок на изобретения, поданных в России, в расчете на 10000 населения)	1,95 (2008)	3,00	153,85	4,00	133,33
Число созданных передовых производственных технологий	854,00 (2008)	1 500,00	175,64	2 500,00	166,67
Интенсивность затрат на технологические инновации (удельный вес затрат на технологические инновации в общем объеме отгруженных товаров, выполненных работ, услуг), %	1,39 (2008)	2,00	143,88	2,50	125,00
Доля уникальных, высокоточных, измерительных, аналитических, технологических приборов и оборудования, уникальных стендов и комплексов не старше 8 лет (с учетом их модернизации) в общей стоимости машин и оборудования участников НИС, в %	45,00	65,00	144,44	85,00	130,77

Вывод об отсутствии запланированного скачкообразного роста значений целевых индикаторов позволил приступить к оценке степени достижения их итоговых значений на основе анализа фактических данных. Исходной базой анализа послужили статистические данные Федеральной государственной службы статистики за 2010–2012 гг., представленные на официальном сайте [2].

Методология анализа заключалась в следующем. По каждому из целевых индикаторов были построены ряды динамики с охватом в пять лет (2008–2012 гг.) и рассчитаны цепные темпы роста. На их основании по средней геометрической определены средние годовые фактические темпы роста индикаторов. Полученные значения представлены в таблице 2.

Таблица 2

Средние годовые фактические темпы роста индикаторов за 2008–2012 гг.

Наименование индикатора	Средний годовой фактический темп роста, %
Коэффициент изобретательской активности (число отечественных патентных заявок на изобретения, поданных в России, в расчете на 10000 населения)	105,65
Число созданных передовых производственных технологий	115,71
Интенсивность затрат на технологические инновации (удельный вес затрат на технологические инновации в общем объеме отгруженных товаров, выполненных работ, услуг), %	121,94
Доля уникальных, высокоточных, измерительных, аналитических, технологических приборов и оборудования, уникальных стендов и комплексов не старше 8 лет (с учетом их модернизации) в общей стоимости машин и оборудования участников НИС, %	н/д

На основе средних годовых фактических темпов роста были рассчитаны методом экстраполяции данных прогнозные значения целевых индикаторов на контрольные временные точки – конец 2016 г. и 2020 г., и проведено их сравнение со значениями, заложенными в Стратегии. Результаты сравнения представлены на рисунках 1–3.

Из представленных графиков видно, что при условии сохранения текущей динамики изменения показателей, целевое значение индикаторов будет достигнуто в двух случаях из трех.

Недостаточно высокие темпы коэффициента изобретательской активности могут быть связаны как с институциональными факторами (сложность и длительность оформления патентных заявок, несовершенство законодательства в области интеллектуальной собственности), так и с особенностями самого процесса изобретательства, который имеет большой временной отклик на материальное

стимулирование и является слабо предсказуемым.

В рамках первого этапа реализации Стратегии, предполагающего «прямое организационное стимулирование крупных компаний государственного сектора, а также компаний, функционирующих в сфере естественных монополий, к формированию и реализации программ инновационного развития» [1] 60 крупных компаний с государственным капиталом сформировали и начали выполнять свои программы инновационного развития, рассчитанные на среднесрочный период (в среднем на 5–7 лет) [3]. В этих программах заложены ориентиры по интенсивности затрат на НИОКР, сравнимые с аналогичными значениями зарубежных компаний тех же отраслей. Источниками финансирования программ стали бюджетные средства (порядка 30%), а также собственные и привлеченные на условиях кредита средства предприятий [4]. Таким образом, можно сделать вывод о том, что при условии выполнения программ дальнейшем изобретательская активность будет расти более высокими темпами, что позволит к 2020 г. достичь планового значения этого показателя.

Одной из существенных проблем, усложняющих оценку инновационной активности, является несовпадение индикаторов инновационной активности, заданных в Стратегии, с показателями государственной статистики. Так, фактические значения были получены для 75% индикаторов раздела «инновационный бизнес». Ряд целевых индикаторов других разделов не представлен в системе государственной статистики. На наш взгляд, важной задачей приведение их в соответствие, в противном случае, усложняется мониторинг уровня инновационной активности бизнеса и оценка эффективности выполнения отдельных мероприятий Стратегии.

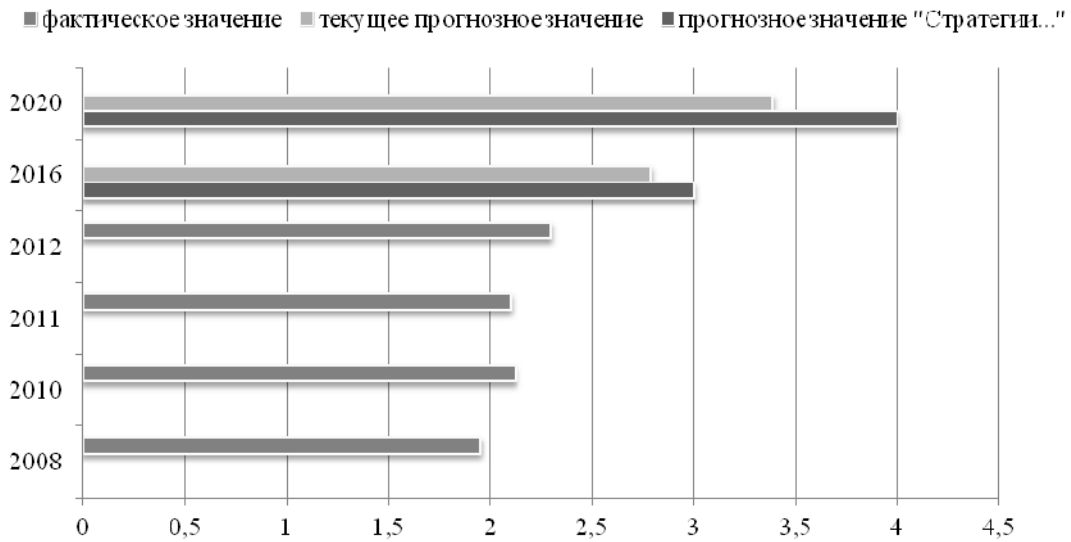

Рис. 1. Прогноз динамики коэффициента избирательной активности, 2016-2020 гг.

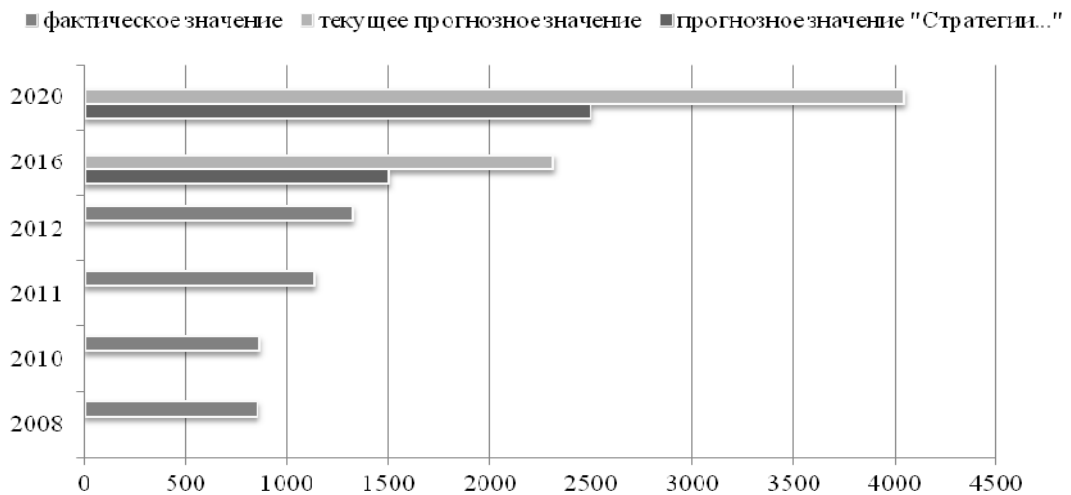

Рис. 2. Прогноз динамики числа созданных передовых производственных технологий, 2016-2020 гг.

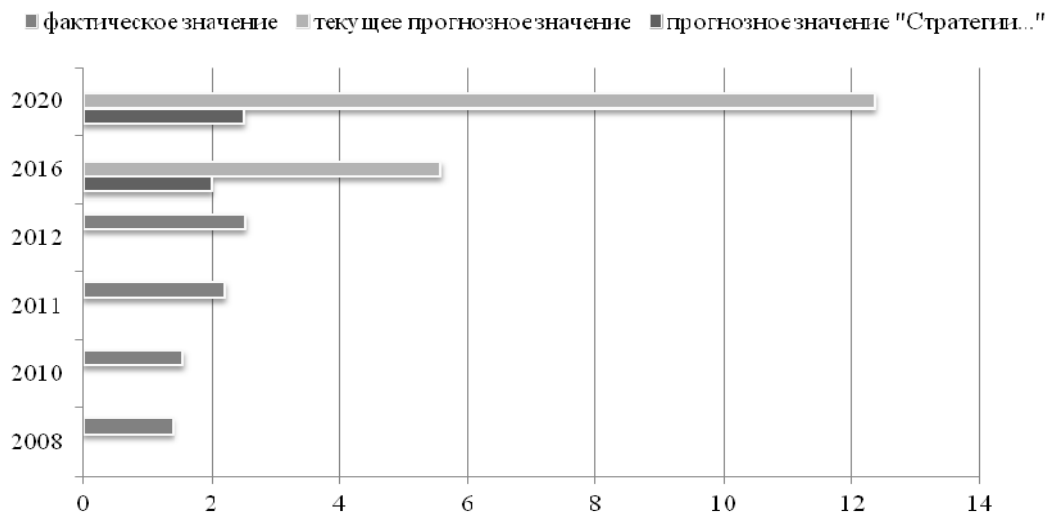

Рис. 3. Прогноз динамики интенсивности затрат на технологические инновации, 2016-2020 гг.

Выводы. Таким образом, при сохранении текущей динамики роста показателей, фактическое значение коэффициента изобретательской активности будет ниже прогнозного на 7% в 2016 г. и на 15% в 2020 г. По нашему мнению, ликвидация этого отставания возможна за счет следующих мероприятий:

- дальнейшая поддержка предприятий высокотехнологичных секторов экономики в рамках отраслевых инвестиционных программ;
- сохранение благоприятного налогового и таможенного режимов;
- упрощение процедуры патентования изобретений;
- совершенствование законодательной базы в области интеллектуальной собственности и защиты объектов интеллектуальной собственности.

Изобретательская активность, оцениваемая через количество запатентованных изобретений, полезных моделей и промышленных образцов, является краеугольным камнем инновационной активности предприятий. Всемерное поощрение этого вида деятельности позволит перейти на инновационный путь развития экономики РФ и обеспечит сохранение конкурентоспособности продукции, производимой предприятиями на внутреннем рынке и при экспорте.

Литература

1. О Стратегии инновационного развития РФ на период до 2020 г. : распоряжение Правительства РФ от 8 декабря 2011. № 2227.
2. Федеральная служба государственной статистики РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/science_and_innovations/science/#
3. Веселовский М.Я. Совершенствование господдержки отечественных корпораций / М.Я. Веселовский // Вопросы региональной экономики. – 2012. – № 2.
4. Первый независимый экспертно-аналитический отчет о ходе реализации «Стратегии инновационного развития Российской Федерации на период до 2020 года» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusventure.ru/ru/programm/analytics/docs/Report_2_RU.pdf

References

1. Decree of the RF Government from December 8, 2011 № 2227-R «On the Strategy of innovative development of Russia for the period up to 2020»
2. Federal state statistics service of the Russian Federation. URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/science_and_innovations/science/#
3. Veselovsky M. Y. Improvement of the State Support of Domestic Corporations. Problems of Regional Economy, 2012, №2
4. The First Independent Expert Analytical Report on the Implementation of the «Strategy of Innovative Development of the Russian Federation For the Period up to 2020». URL: http://www.rusventure.ru/ru/programm/analytics/docs/Report_2_RU.pdf

Рецензія/Peer review : 19.7.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.
Рецензент: д.э.н., проф., зав кафедрой экономики ФТА Меньшикова М.А.

РАЗВИТИЕ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ АПК УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

В статье рассмотрены основные факторы и тенденции развития мясоперерабатывающей отрасли производства. Проанализированы основные пути повышения и увеличения конкурентоспособности и уровня устойчивости мясоперерабатывающего предприятия.

Ключевые слова: АПК, мясоперерабатывающее предприятие, конкурентоспособность, конкурентоустойчивость, глобализация.

V.N. GONCHAROV, V.V. STEHIN

Luhansk National Agrarian University

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGROINDUSTRIAL COMPLEX'S MEAT PROCESSING INDUSTRY IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC PROCESSES' GLOBALIZATION

Abstract – The laws of meat processing enterprises development in the system of the agroindustrial complex in the conditions of economic globalization have been studied and compiled in the article.

The article considers basic factors and tendencies of development of meat-processing branch of the factory. The main ways of increasing and growth of competitiveness and the level of stability of the meat-processing factory have been analyzed.

The positive development of agricultural sector's meat processing depends directly on correct and rational implementation of existing opportunities of the meat-processing enterprises' internal mechanism.

Keywords: AIC, meet processing enterprise, competitiveness, competitive sustainability, globalization.

Постановка проблемы. Вследствие глобализации экономики наблюдаются негативные тенденции, которые существенным образом способны влиять на динамику развития как мясоперерабатывающей отрасли АПК, так и других отраслей народного хозяйства, что в свою очередь обуславливает постановку соответствующей научной проблемы, а так же определяет ее актуальность.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема формирования и развития агропромышленного комплекса Украины и перерабатывающей отрасли сельскохозяйственного производства занимались такие ученые, как Бондарчук А.В., Гончаров В.М., Забарский В.К., Мацибора В.И., Чалый А.А. и другие.

Формирование цели статьи. Целью данной статьи является изучение и обобщение закономерностей развития мясоперерабатывающих предприятий в системе АПК в условиях глобализации экономики.

Изложение основного материала. Агропромышленный комплекс Украины представляет собой систему отраслей промышленности и народного хозяйства, которые связаны между собой экономическими и производственными отношениями. Данные отношения возникают по поводу создания, обмена, переработки, распределения и потребления сельскохозяйственной продукции или предоставления услуг в данной области [1]. В него входят несколько групп отраслей. Первая группа включает у себя отрасли, которые обеспечивают производство сельхозпродукции, ее переработку, логистическое обеспечение и реализацию. Вторую группу складывают отрасли и подотрасли, которые специализируются на производстве средств производства для сельского хозяйства и его обслуживания.

Одно из важных задач агропромышленного комплекса Украины – обеспечение продовольственной базы страны, социально-экономической самостоятельности, высокой конкурентоспособности и ее устойчивости. Аграрная политика Украины сегодня направлена на создание конкурентоспособной, высокопроизводительной и эффективной отрасли сельского хозяйства, на достижение и содержание высокого уровня конкурентоспособности агропромышленных предприятий и продукции, увеличение устойчивости экономики агроперерабатывающего сектора к внешним или внутренним негативным экономическим процессам и явлениям, обеспечение страны качественной продукцией в необходимых объемах [2].

Агропромышленный комплекс занимает одно из главных и фундаментальных значений в развитии экономики любой страны. Он является стратегически важным, приоритетным и перспективным направлением экономического развития Украины. Основным курсом его деятельности является обеспечение продовольствием (сельскохозяйственным сырьем, продуктами питания) населения страны. Одной из его составляющих является мясоперерабатывающая отрасль, задачей которой является обеспечение высококачественным и полезным мясным продуктом населения страны.

Перерабатывающая отрасль АПК в зависимости от выработанного ею валового внутреннего продукта, национального и чистого дохода возглавляет отрасли промышленности. Данная отрасль промышленности производит 1/5 часть продукции всей промышленности Украины по разным показателям. При этом штат работников представляет приблизительно 8% от численности всего персонала.

Объемы сельскохозяйственной продукции распределяются по таким принципам, что 55–60% должно поступить на промышленную переработку, 20–25% может потребляться в свежем виде, остатки распределяются на целевые потребности в самом сельском хозяйстве. На предприятия пищевой промышленности как сырье поступает из переработки сельскохозяйственной продукции 75%, а в отрасли легкой промышленности – 25%. Другими словами, отрасль перерабатывает сельскохозяйственное сырье и является основным интегратором АПК – это пищевая промышленность, которая способна произвести приблизительно 15,9% продукции промышленного производства Украины. Мониторинг такого сокращения производства свидетельствует о том, что на 65% он вызван сокращением объемов переработки сельскохозяйственного сырья. Например, 22% скота, птицы и молока, выращенных и выработанных во всех категориях народного хозяйства, поступило на переработку.

Мясная отрасль производства является одной из крупнейших систем, входящих в структуру всего агропромышленного комплекса Украины, которая способна существенным образом увеличить размеры государственного бюджета и вывести Украину на международные рынки, сделав последнюю одним из крупных мясных поставщиков. Такая позиция может быть реализована только при условии существенного обновления материально-технической базы, увеличения ассортимента производства мясной продукции, внедрения новейших технологий производства, которые могут усовершенствовать процесс производства мясных изделий и увеличить объемы их выпуска и т.д. Данными действиями предприятие увеличивает конкурентные преимущества и тем самым обеспечивает свою конкурентоустойчивость, которая будет выражаться в способности достигнуть и удержать свой высокий конкурентный статус на длительный период времени как производителя мясной продукции по сравнению с иными конкурирующими субъектами хозяйствования. Последнее положение следует отнести к стратегическому управлению, поскольку оно определяет тактику в выборе той или иной стратегии достижения конкурентоспособного уровня.

На сегодняшний день рынок мясной продукции перенасыщен различными предложениями, что способствует пересмотру менеджерами высшего звена концепции достижения успешной и конкурентной деятельности всего предприятия с помощью административно-управленческого, маркетингового и иных видов инструментария.

Мясная отрасль является составной частью мясного продуктового комплекса и аграрного сектора. Она призвана обеспечить страну мясом и продуктами его переработки.

В народном хозяйстве существует три направления мясного производства – мясное, мясоконсервное и колбасное. Мясное производство имеет в своем распоряжении большое количество мясокомбинатов с повышенными мощностями. Они размещаются в разных областях и регионах нашего государства: в Винницкой, Днепропетровской, Донецкой, Киевской, Луганской, Львовской, Николаевской, Одесской, Харьковской, Черкасской и других областях и городах.

Преобладающей в структуре мясного производства является говядина и телятина (54%), за тем мясо свинины (35%), и на последнем месте мясо птицы (11%). Колбасное производство размещается в регионах и районах, где наблюдается концентрация населения. К ним относится Донбасс, Карпаты, Киев, Приднепровье, Ялта и так далее. Производство мясных консервов сосредоточено в сырьевых районах – Винница, Киев, Полтава и т.д.

На размещение мясоперерабатывающих предприятий влияют такие факторы, как размещение сырьевой базы и расселение населения, то есть социально-экономический фактор. Такое влияние способствует размещению перерабатывающей промышленности в конкретных естественно-экономических зонах.

Главная особенность перерабатывающих предприятий сводится к специфике сочетания природно-климатических, социально-экономических, экологических условий страны. С этих позиций Украина имеет благоприятные предпосылки для развития мясоперерабатывающих предприятий, которые могут быть наделены высокой производительностью, эффективным менеджментом, качественным производством мясной продукции. Именно такого рода предприятия могут характеризоваться как конкурентоспособные и конкурентоустойчивые.

На современном этапе развития агропромышленного комплекса в целом и мясоперерабатывающих предприятий в частности существуют определены негативные тенденции, которые тормозят дальнейшее их развитие. К данным проблемам необходимо отнести:

- неэффективность финансовой, кредитной и внешнеэкономической регуляторной политики государства;
- большой износ основных фондов (зданий, оборудования, хозяйственного и производственного инвентаря, транспортных средств и так далее) достигает 70%;
- с точки зрения обеспечения сырьем, не достаточно удачное размещение отдельных предприятий;
- необеспеченность мясоперерабатывающих предприятий качественным сырьем в достаточном количестве;
- проблемы связаны с изменением собственности (перерабатывающие предприятия, к сожалению, не стали тем центром интеграции, вокруг которого формируется агропромышленная система);
- игнорируются интересы поставщиков сырья и сельскохозяйственных производителей;

- разбалансированность взаимоотношений между поставщиками сырья, мясоперерабатывающими предприятиями и реализующими мясную продукцию организациями.

На наш взгляд, для решения выше отмеченных проблем необходима трансформация мясоперерабатывающих предприятий с целью изменения их основных характеристик, в частности, их связей и пропорций развития. Активизация данного процесса должна ускорить развитие мясоперерабатывающих предприятий. Эта функция является приоритетом государственной социально-экономической регуляторной политики Украины.

Трансформация мясоперерабатывающих предприятий должна происходить по следующим этапам:

- реорганизация структуры менеджмента и управленческих процессов мясоперерабатывающего предприятия или кластеров мясоперерабатывающей отрасли производства;
- изменение структуры самих мясоперерабатывающих предприятий, которые входят в структуру АПК (форма собственности, организационно-правовая форма ведения хозяйства, размер, финансовое положение и тип организационной структуры, внедрения концепции внутреннего предпринимательства);
- изменение структуры ресурсной базы, которая потребляется самими мясоперерабатывающими предприятиями;
- увеличение и расширение ассортимента мясной продукции, которая производится рассмотренными предприятиями;
- укрепление структуры валового внутреннего продукта, которая формируется предприятиями мясной отрасли [3].

Изменение структуры менеджмента и управленческих процессов в мясной отрасли должны основываться на принципах самостоятельности и на невмешательстве государства в связи с их приватизацией в производственно-техническую и хозяйственную деятельность ее предприятий.

По нашему мнению, эффективное функционирование перерабатывающих предприятий зависит от рационального использования ресурсов, которые потребляются мясоперерабатывающими предприятиями для создания конечной сельскохозяйственной продукции. В данном случае целесообразно и необходимо рассмотреть структуру материальных, финансовых и трудовых ресурсов отдельно.

Приоритетными направлениями в изменениях структуры сырьевой базы и ресурсного обеспечения являются:

- улучшение качественных характеристик и показателей сельскохозяйственного сырья;
- обеспечение снижения к минимуму зависимости от импортного сырьевого ресурса;
- осуществление комплексной переработки сырья с использованием рационализации и снижения ее расходной части.

Политика социально-экономического развития агропромышленного комплекса Украины должна быть направлена на увеличение ВВП, его части, которая создана мясоперерабатывающими предприятиями городов и регионов Украины. В процессе рыночных изменений состояние и структура этой части будут изменяться.

В современных экономических условиях ведения бизнеса, мясоперерабатывающие предприятия, которые входят в структуру АПК не в состоянии увеличить влияние на улучшение качества сырьевого ресурса по средствам планирования и оценки хозяйственных результатов деятельности. Таким образом, на наш взгляд, развитие мясоперерабатывающих предприятий должно основываться на увеличении и совершенствовании технической и материальной базы, повышении качества процесса переработки за счет внедрения инновационного оборудования и безопасных технологий для окружающей естественной среды, оптимизации расходов на переработку сырья и изготовлении продукции.

Производство и переработка говядины и свинины в Украине преимущественно находят свое отображение в розничном рынке, но оптимальные цены, которые устраивали бы производителя и потребителя на сегодняшний день не используются. Данное положение объясняется тем, что в связи с дефицитом на рынке и высокими расходами на производство мясной продукции цены увеличиваются. Производство мяса птицы в последние годы стало ведущим направлением в мясном секторе животноводства Украины. Но еще в начале 90-х оно представляло не больше 13–17% в общей структуре производства мяса. Исключение из этой группы представляет курятина, поскольку ее производство и переработка обеспечивает быструю оборотность в результате короткого производственного цикла. Это является причиной вложения существенных инвестиций в отрасль из производства и переработки птицы. Данное обстоятельство повлекло за собой рост объемов производства и уменьшения показателя себестоимости до уровня, сравнимого с себестоимостью аналогичного вида мяса зарубежного производства.

Следует обратить внимание на тот факт, что украинское промышленное производство курятины в целом обеспечивает потребности в мясе розничного рынка.

В Украине достаточно успешно началось развитие и налаживание производства мясных полуфабрикатов. Становление этой отрасли было положено в 2005 году. В 2006–2008 гг. много мясокомбинатов, которые основывали свою хозяйственную деятельность на экспорте мяса в ближнее зарубежье, стали перед выбором: осуществлять поставки своей мясной продукции на внутренний рынок или ликвидироваться, прекратив свою деятельность. При этом руководители мясных предприятий, которые остановились на том, чтобы поставлять охлажденное мясо на внутренний рынок, столкнулись с проблемой

отсутствия опыта ведения внутренних продаж. Они были вынуждены развить данный бизнес практически с нуля, или выкупать предприятия с уже существующей и настроенной системой сбыта. Именно по этим причинам некоторые предприятия пошли в производство полуфабрикатов.

В последние годы объемы экспорта готовой к употреблению мясной продукции сократились (как в натуральном, так и в экономическом выражении). Данная ситуация связана с сокращением объемов экспорта говядины.

Одной из причин уменьшения экспорту мясной продукции служит то, что приемлемым для мясоперерабатывающих предприятий является ведение хозяйственной деятельности на внутреннем рынке, а не развивать экономические отношения на макроэкономическом уровне.

Выводы. Мясная перерабатывающая отрасль занимает одно из главных мест в пищевой промышленности Украины. Она по объемам реализованной продукции может уступать только секторам молочного производства. В Украине 85% национального объема мясопродуктов производятся 35 предприятиями, их количество составляет 16% от общего количества всех производителей мяса. Позитивное развитие мясоперерабатывающей отрасли АПК зависит напрямую от грамотной и рациональной реализации существующих возможностей внутреннего механизма мясоперерабатывающего предприятия.

Литература

1. Гончаров В.М. Перспективи сільського господарства України при вступі до СОТ / В.М. Гончаров, А.В. Бондарчук // Економіст. – 2008. – № 9. – С. 17–18.
2. Економіка сільського господарства / [В.К. Забарський, В.І. Мацибора, А.А. Чалий та ін.] ; за ред. В.К. Збарського. – К. : Каравела, 2009. – 264 с.
3. Особенности перерабатывающей и пищевой промышленности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pib.odessa.ua/?p=619>.
4. Сторожилова У. Л. Забезпечення конкурентостійкості підприємства через інноваційно-інвестиційний механізм : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / У.Л. Сторожилова. – Харків, 2006. – 19 с.
5. Станасюк Н.С. Теоретико-методологічні основи формування галузевокомпонентної структури агропромислового комплексу / Н.С. Станасюк // Науковий вісник НЛУУ. – 2007. – Вип. 17.6. – С. 20–25.
6. Тваринницька галузь України: стан, структурні зміни та основні фактори сучасної модифікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brc.undp.org.ua>

References

1. Goncharov V.M. Perspectives of agriculture of Ukraine when entering WTO / V.M. Goncharov, A.V. Bondarchuk // Economist, 2008. – № 9. – p. 17-18
2. Economy of agriculture / V.K. Zbarskiy, V.I.Matsibora, A.A. Chalii etc. / edited by. V.K. Zbarskiy. – K.: Karavela, 2009. – p. 264.
3. Peculiarities of meat-processing and food industry [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.pib.odessa.ua/?p=619>.
4. Storozhilova U. L. Supply of competitive stability of the factory through innovative-investment mechanism: author's abstract of the dissertation for receiving a degree of the Candidate of economic science: specialty. 08.06.01 – economics, organization and management of the company / U.L. Storozhilova. – Kharkiv, 2006. – p 19.
5. Stansuk N.S. Theoretical and methodological bases of formation of branch's structure agro-industrial complex [Collection of scientific and technical works] / N.S. Stansuk // Scientific reporter of NLUU, 2007. – issue 17.6. – С. 20-25.
6. Cattle-breeding branch of Ukraine: state, structural changes and basic factors of modern modification. [Electronic resource]: Access mode: <http://brc.undp.org.ua>

Рецензія/Peer review : 9.7.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.
Статтю представляє: д.е.н. Гончаров В.М.

ГЛОБАЛЬНИЙ СТРАХОВИЙ РИНОК: ТРЕНДИ І ДРАЙВЕРИ

У даній статті автором розглядаються певні світові тенденції розвитку глобального страхового ринку в розрізі їх основних рушійних сил, деякі з яких є скритими та непомітні на перший погляд, у зв'язку з українськими реаліями. Ринок страхових послуг України є тісно пов'язаним зі світовим глобальним страховим ринком та підкоряється тим же глобальним змінам у соціальному, технологічному, екологічному, політичному та економічному аспектах – саме цим питанням присвячена дана стаття, метою якої є аналіз існуючої ситуації та прогноз світового та вітчизняного страхового ринку.

Ключові слова: страхування, тренд, тенденція, драйвер, економічний, технологічний, політичний, екологічний, соціальний.

GANNA VASILIEVNA YEKHALOVA

Taurida V. Vernadsky National University, Simferopol

GLOBAL INSURANCE MARKET: TRENDS AND DRIVERS

Abstract – The purpose of this paper is to analyze the main trends of insurance development and scale factors in the global insurance market.

The insurance market of Ukraine is closely related to the international global insurance market and subject to the same global change; at this stage of development of the productive forces and production relations the global insurance market is run by the so-called mega-trends and their drivers. Scientists distinguish 5 major mega-trends - social, technological, environmental, economic and political. Particular case is the influence power of such challenges to the market as demographic shifts, the growing influence of emerging markets, the growing power of customers, technological revolution, and other environmental changes.

Thus, the aging population, the total penetration of high-tech devices and the Internet in all aspects of our life, climatic and anthropogenic disasters, financial market volatility and political wars are also present in the Ukrainian insurance market, so the need to understand and adapt national insurers to new conditions of the world insurance market, including trends and drivers of its development, is obvious.

Keywords: insurance, mega-trends, social, technological, environmental, economic, political.

Постановка проблеми. Як одна з найдавніших категорій суспільно-виробничих відносин страхування відіграє важливу роль у функціонуванні економіки світу [1]. Безумовно, глобальний страховий ринок є елементом фінансової системи, основною задачею якого є перерозподіл величини збитків в разі настання страхового випадку між учасниками страхування. Сучасний світовий ринок страхових послуг являє собою динамічну систему, на яку мають вплив багато факторів [2]. Зокрема, деякі з них очевидні та не потребують перевірки чинності їх впливу, наприклад, вплив суміжного зі страховим фінансового ринку, а деякі на перший погляд зовсім непомітні. Необхідність розуміння та пристосування вітчизняними страховиками до нових умов світового страхового ринку з урахуванням тенденцій та драйверів його розвитку зумовили актуальність обраної теми. Особливості розвитку та функціонування системи глобального страхування впродовж останніх десятиліть розглядало багато відомих українських та іноземних вчених. Так, на різних регіональних рівнях питаннями розвитку і функціонування страхового ринку займалися такі науковці:

- на глобальному світовому рівні найбільшій уваги заслуговують роботи американців: А. Б'ютендага, Дж. Йодера, Дж. Симмонса, П. Макдонелла та ін. [4], європейців: А. Бауера, Дж. Віна тощо [5], азіяцьких спеціалістів і вчених – А. Тарара, П. Уоллі та ін. [6];

- на рівні держави найбільшій уваги заслуговують роботи Залетова О.А. [3], Осадця С.С., Базилевич В.Д., Базилевича К.С., Гуцуляк С., Охріменка О.О., Мних М.В., Кругляка В.П. [1], Турбіної К.Е. та ін.;

- на рівні Автономної республіки Крим особливості функціонування страхового ринку розглядали Азаренков Г.Ф. [7], Нечипорук Л.В., Джусоева Д.С. та ін.

Проте недостатньо уваги приділяється глобальним особливостям розвитку світового страхування, зокрема, специфіці чинників, що на нього впливають, та світових тенденцій, які обов'язково відгукнуться і на вітчизняному ринку страхування. Метою даної статті є аналіз основних напрямів розвитку та їх чинників у масштабі світового страхового ринку. Слід зазначити, що на глобальному рівні ситуація на фінансових ринках така, що далеко не всі фактори, які впливають на глобальну страхову галузь зараз, і надалі будуть впливати в далекому майбутньому. Зокрема йдеться про такі виклики для ринку, як демографічні зрушення, посилення впливу ринків, що розвиваються, зростаюча влада клієнтів, технологічна революція, екологічні зрушення та інші.

Компанії, які раніше усвідомлять, як використовувати ці виклики на свою користь, зможуть бути флагманами ринку, розробляти інноваційні рішення та виграні бізнес-стратегії. Інші ж будуть слідувати в їх фарватері, копіюючи успішні підходи, або насилу виживати у важких умовах ринку. На даному етапі розвитку продуктивних сил і виробничих відносин глобальним страховим ринком керують так звані мега-тренди та їх драйвери. Вчені команди PwC [4] виділяють 5 провідних мега-трендів [рис. 1]: соціальний,

технологічний, екологічний, економічний та політичний. Так, в рамках соціального мега-тренда в плані поведінки клієнтів слід вказати міграцію у соціальні мережі, зміни в побажаннях клієнтів, краще усвідомлення ризиків, щодо здоров'я – зростання загрози інфекцій і вірусів, стійких до медикаментів. Також в соціальному мега-тренді формою реалізації драйвера виступають демографічні зрушення – ріст чисельності середнього класу в цілому по світу, нові сімейні структури, старіння планети і зниження держ. гарантій.

Рис. 1. Основні мега-тренди світового ринку страхових послуг [PwC]

У рамках технологічного мега-тренда виділені наступні драйвери: зростаюча роль інформації та можливостей її аналізу, зростання чисельності девайсів (у тому числі з доступом до мережі Інтернет), розвиток програмного забезпечення і різних додатків, прогрес у медицині – посилення моніторингу та превентивного контролю хронічних захворювань. В екологічному мега-тренді в якості драйверів виступають кліматичні катастрофи і стрімкі зміни, забруднення навколишнього середовища і його негативний вплив на здоров'я. Політичний мега-тренд може бути охарактеризований наступними драйверами: регуляторні реформи та глобалізація, геополітичні ризики, тероризм, оподаткування, розвиток ісламського страхування – такафул. І останнім у списку, але ніяк не останнім за значимістю, йде економічний мега-тренд, драйверами якого виступають урбанізація – збільшення населення в містах, можливості нового економічного зростання, зростання фіскального тиску, інфляція / дефляція, ризик-менеджмент, соціальна захищеність і вигоди, зміни до дистрибуції, партнерство бізнесу і держави.

Під впливом зазначених драйверів можливі різні макро-сценарії розвитку світової страхової індустрії. Зокрема, регресивний і прогресивний макро-сценарії, а також маса проміжних макро-сценаріїв. Розглядаючи регресивний сценарій, в соціальному мега-тренді формою реалізації драйверів на практиці виступає бажання клієнтів мати особисті зустрічі з посередниками. У прогресивному макро-сценарії клієнти стають більш обізнаними і воліють самостійно шукати інформацію про страхові продукти в он-лайн, паралельно може формуватися нова категорія он-лайн посередників.

Технологічний мега-тренд у регресивному макро-сценарії знаходить відображення в наступному: працювати зі зростаючими базами даних все складніше, аналітика ускладнена, ростуть кібер-загрози і ризики збереження особистих даних, що призводить до зниження ефективності прийняття рішень. Прогресивний сценарій «пророкує» наступне: аналітика прогресує, процес прийняття ключових рішень повністю автоматизований, конкуренція переходить в кооперацію, зростає ефективність бізнесу.

Екологічний мега-тренд у регресивному макро-сценарії знаходить вираження своїх драйверів в посиленні частоти катастроф і збільшенні заподіяної ними шкоди при слабко розвиненій технологічній базі, що робить їх прогнозування все більш складним, у зв'язку з чим ряд страховиків буде змушений покинути нерентабельні сегменти страхового ринку. Прогресивний сценарій передбачає розвиток просунутих технологій раннього попередження і механізмів розподілу ризиків, що знизить людські жертви і майнові втрати від катастроф.

Політичний мега-тренд в рамках регресивного макро-сценарію знаходить вираз дії його драйверів в тому, що уряди держав як з розвиненим страховим ринком, так і з тим, що тільки розвивається, просувають обтяжливі для страховиків регулятивні норми, знижуючи їх доходи. Регресивний макро-сценарій в політиці передбачає поліпшення регуляторного клімату. В результаті міждержавна і внутрішньодержавна регуляторні гармонізації призведуть до стандартизації страхових продуктів і страхових практик у світі.

Розглянемо, що ж передбачається у регресивному макро-сценарії для економічного мега-тренда – світ рухається від глобалізації до регіоналізації, тому страховики змушені будуть працювати на обмежених територіях і створювати страхові продукти конкретно для даних територій. Прогресивний макро-сценарій передбачає протилежний розвиток ситуації – будуть розвиватися глобальні ринки зі страховими продуктами, які можуть бути використані незалежно від локації. Спробуємо пояснити найбільш гострі та дискусійні моменти пропонованих макро-сценаріїв в розрізі кожного з мега-трендів у формі реалізації їх драйверів в глобальному економічному просторі. У рамках соціального мега-тренда поговоримо докладніше про зростання влади клієнтів. Передбачається, що очікування клієнтів в перспективі до 2020 р. будуть зводитися до простоти, прозорості та швидкого прийняття рішень про купівлю поліса. Розвиток інтернету і мобільних технологій буде тільки посилювати цей тренд. До 2014 р. очікується, що кількість мобільних

інтернет-користувачів у США перевищить кількість стаціонарних інтернет-користувачів, а до 2020 р. кількість мобільних девайсів досягне 50 млрд штук, що буде підштовхувати страховиків до розробки цифрових рішень створення страхового продукту, спеціально сумісних з планшетами і смартфонами. А очікування клієнтів щодо простоти і прозорості призведуть до зростання інвестицій у виробництво і розробки мобільних та інтерактивних технологій. Влада віртуальних спільнот, так званих соціальних мереж, також істотно зросте. Так, eMarketer прогнозує, що до кінця 2013 року в світі налічуватиметься 1,5 млрд користувачів соціальних мереж [8]. У грудні 2011 р. їх було трохи більше 1,2 млрд (враховувалися користувачі, які заходили в соцмережі хоча б раз на місяць). Таким чином, до кінця року число користувачів соціальних мереж збільшиться на 19,2%. Найбільшим регіоном за кількістю користувачів соцмереж експерти називають Азіатсько-Тихоокеанський – 615900000 чоловік. Майже половина з них – користувачі з Китаю. Можливі різні сценарії поведінки віртуальних спільнот щодо страховиків, наприклад, деякі з них зображені на малюнку [рис. 2].

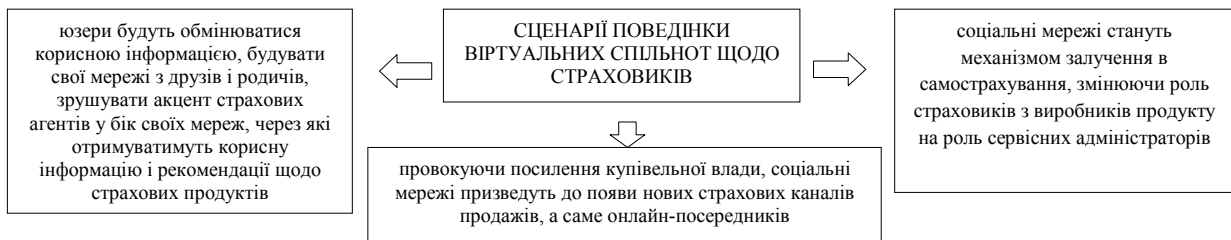

Рис. 2. Можливі сценарії поведінки віртуальних спільнот щодо страховиків

У рамках технологічного чинника, що впливає на формування глобального страхового ринку, розглянемо перетворення величезних баз даних на інструмент дієздатного інсайту.

Хвиля автоматизації та освоєння нових технологій забезпечить технологічний прогрес страховиків. Він буде обумовлений наступним:

- зростанням кількості смартфонів і планшетів в глобальному масштабі, що збільшить затребуваність інформації, одержуваної в режимі реального часу;
- зростанням потужності комп'ютерів і ємностей для зберігання інформації, що дозволить акумулювати величезні бази інформації, які страховики зможуть використовувати для оптимізації політики ціноутворення, андеррайтингу та контролю втрат, покращуючи свій фінансовий стан.

Також очікується перехід від реактивної до превентивної бізнес-моделі. Так, Р & С, або ризикові страховики, вже використовують різні об'єднані девайси для управління ризиками, тим самим покращуючи свою продуктивність. У перспективі лайфові, тобто ті, що займаються страхуванням життя, а також страховики, що спеціалізуються на страхуванні здоров'я, зможуть користуватися прогресивними технологіями. До 2020 року біо- та нанотехнології дозволять впроваджувати різні сенсори і девайси в людське тіло.

Нанотехнології можуть дуже серйозно поліпшити статистику здоров'я за допомогою моніторингу та превентивного контролю хронічних захворювань. Хоча посилення глобальної індустріалізації і урбанізації буде паралельно сприяти подальшій інтенсифікації забруднення навколишнього середовища та зростанню загроз здоров'ю людини. Ризики для здоров'я будуть збільшувати також і різні пандемії, а також мутації вірусів, стійких до медичних препаратів.

Розглянемо в рамках політичного мега-тренда основні моменти щодо гармонізації, стандартизації та глобалізації світового страхового ринку. Регуляторний діалог може мати позитивні перспективи для глобального страхового співтовариства. Фінансова криза сприяла комунікації регуляторів ЄС, США та ринків країн, що розвиваються. У результаті, якщо процес переговорів піде шляхом гармонізації глобального страхового регулювання, це призведе до стандартизації політики створення страхових продуктів в різних країнах і посприятиме посиленню глобалізації світового ринку страхування. У той же час є ризик, що різні регулятори можуть просувати власні стандарти і нормативи, що змінить макро-сценарій з прогресивного в регресивний. Тиск чинника соціальної захищеності на платоспроможність і соціальні програми – недолік державного соціального забезпечення призведе до появи нових можливостей у страховиків життя (пенсійне страхування та страхування життя), у той час держава для збереження певного рівня соціальних гарантій буде збільшувати податкове навантаження. Страховики повинні адаптуватися і використовувати ці зміни на свою користь. Перейдемо до економічного фактору, а саме до його ведучого драйверу – онлайн-дистрибуції. Історично в страховому секторі домінувала дистрибуція через посередників, які, розуміючи потреби клієнта і вимоги бізнесу, адаптували страхові продукти та рішення під потреби клієнтів. Інтернет та соціальні мережі змінюють правила гри, протягом останніх років вже сформувалося нове покоління онлайн-клієнтів, яким необхідна простота, швидкість і зручність у взаємодії з сервісом або продуктом компанії. Ці тренди будуть посилювати свій вплив, призводячи до ситуації, коли все більше клієнтів будуть віддавати перевагу купівлі продукту в інтернеті, орієнтуючись при виборі на свою довіру до онлайн-ових і оффлайн-ових спільнот, що складаються з друзів і членів родини. Це призведе до

фундаментальної зміни ролі консультації і появи окремої категорії онлайн-посередників.

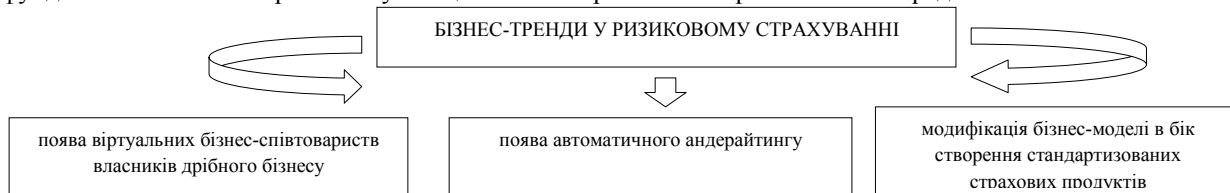

Рис. 3. Бізнес тренди для ризикових видів страхування

Важливість економічного мега-тренда важко переоцінити, розглянемо прогнозу поведінку другого за важливістю його драйвера – зростання впливу влади ринків і страховиків у країнах, що розвиваються. Подальше збільшення привабливості страхових ринків, що розвиваються, у поєднанні з уповільненням зростання і жорстким регулюванням на розвинених ринках змусить страховиків переорієнтувати свої стратегічні цілі у бік країн, що розвиваються. Частка країн Е6 (*BRICS – група з шести країн, що швидко розвиваються*: Китай, Індія, Бразилія, Індонезія і Мексика) в глобальному ВВП за останні 20 років серйозно зростає. Країни Е6 в період з 2006 р. по 2020 р. забезпечать 47% у зростанні світового ВВП. Тоді як внесок G6 (великої шістки) складе менше 24% за цей же період. Ринки, що розвиваються, стануть двигуном глобального зростання, даючи великі можливості локальним страховикам. Проаналізовані нами фактори спровокують наступні бізнес-тренди у ризиковому і лайфовому страхуванні [рис. 3, 4]. Для ризикового страхування рис. 3 – це поява віртуальних бізнес-співтовариств власників дрібного бізнесу. Соціальний нетворкінг спровокує появу таких віртуальних дрібних бізнес-мереж, які будуть об'єднувати свої ризики в пули з кращою, ніж у великих компаній, прогнозованістю ризиків. Другим моментом стане поява автоматичного андеррайтингу, що зробить вартість «ведення страхової справи» значно нижче і здешевить поліси, а також прискорить і полегшить процес обслуговування клієнтів. Третім – тотальна модифікація бізнес-моделі. Величезна база даних буде продовжувати трансформувати бізнес-модель ризикового страхування у бік створення стандартизованих страхових продуктів з додатковими включеними опціями і сервісами.

Що стосується страхування життя та пенсійного страхування, як видно з рис. 4, слід сказати про появу нових страхових продуктів для пенсіонерів. Екологічні фактори, урбанізація, зміна поведінки клієнтів – все це значно вплине на індивідуальне страхування, пенсійне страхування і страхову ренту.

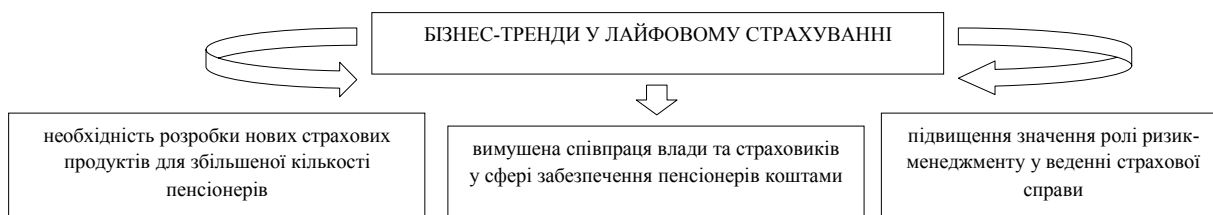

Рис. 4. Бізнес тренди для страхування життя

Багато чого зміниться під впливом глобальних демографічних змін в наступні 10 років. Чисельність людей старше 60 років до 2050 р. потроїться і складе 2 млрд чол., що колосально посилить необхідність нових рішень у пенсійному страхуванні. Для пенсіонерів з'являться нові продукти, в той же час слід чекати високої конкуренції в цьому напрямку з боку банків та інших фінансових інститутів [рис. 4]. Також слід вказати неминучість партнерства урядів держав і страховиків. Держави, що знаходяться в скрутному фінансовому становищі, відмовляються від програм соціального забезпечення. Державна підтримка старіючого населення на багатьох ринках згортається через держборг і демографічне навантаження (збільшення числа непрацюючих верств населення) [рис. 4].

Оскільки уряди чекають від страховиків допомоги у «латанні дірок» в державному пенсійному забезпеченні, репутація та соціальна відповідальність стали, як ніколи, важливими конкурентними перевагами для страхових компаній, які стимулюють «забути» про короточасні "транзакційні" вигоди з метою зміцнити своє становище на ринку в довгостроковому періоді в таких сферах, як довіра громадськості, ефективність охорони здоров'я і сприяння суспільному добробуту. Зі збільшенням демографічного навантаження уряди розвинених країн проявляють інтерес до партнерства зі страховиками для формування проектів майбутнього публічного або приватного співробітництва, пропонуючи рішення з додатковою цінністю у відповідь на політичні виклики [4]. Доступність медичних і особистих даних дозволить автоматизувати страхування і ефективніше управляти ризиками. І третім трендом, на якому ми заострили нашу увагу, є необхідність підвищення ефективності ризик-менеджменту. Масштабні бази даних у розрізі медицини та особистих профайлів груп клієнтів стануть хорошою підмогою для страховиків у вдосконаленні системи андеррайтингу та зниженні ризиків.

Таким чином, ми розглянули п'ять найважливіших мега-трендів, що регулюють розвиток світового страхового ринку, виокремили чинники, що підштовхують їх з середини та означили форми їх реалізації в

економічний практиці в межах прогресивного та регресивного сценаріїв. Те, як реалізуються соціальний, технологічний, екологічний, економічний та політичний мега-тренди у світовому страховому ринку, обов'язково відгукнеться вітчизняному страховикові. Старіння населення, тотальне проникнення високотехнологічних девайсів та мережі інтернет у всі ланки нашого життя, кліматичні та антропогенні катастрофи, нестабільність фінансового ринку та політичні війни так само мають місце і на українському ринку страхування. Таким чином, пошук ефективних та упереджених шляхів пристосування страховиками до змін, що настануть «завтра», є негайною потребою вже «сьогодні».

Література

1. Кругляк В. П. Опыт практической деятельности. Новый сборник материалов по вопросам практики страхования / Кругляк В. П. – М. : ЮКИС, 2010. – 155 с.
2. Про страхування : закон України // Урядовій кур'єр. – 2001. – 4 жовтня (зі змінами від 16.10.2012).
3. Залетов О.А. Страхование в Украине / Залетов О.А. ; под ред. Слюсаренко О.А. – К. : МА «BeeZone», 2012. – 452 с.
4. Insurance 2020: Turning change into opportunity: Allan Buitendag, Jamie Yoder, Jonathan Simmons, Paul McDonnell. 2012. – 243 p.
5. Achim Bauer. UK Insurance Strategy. Consulting leader, Partner, PwC (UK). – 2012. – 34–39 p.
6. Peter Whalley. Hong Kong Insurance leader. Partner, PwC (Hong Kong). – 2012. – 67–124 p.
7. Азаренков Г. Ф. Регіональні чинники розвитку страхової діяльності в Україні / Г. Ф. Азаренков // Фінанси України. – 2011. – № 7. – С. 147–153.
8. eMarketer. Business Forecasts. Internet as a source of new reality. 2012, p. 67.

References

1. Kruhlyak V. P. Practical experience. A new collection of materials related to the practice of insurance. – М.: YuKYS, 2010. – 155 p.
2. The Law of Ukraine "On Insurance" // Uryadoviy Courier. - 2001. - October 4 (as amended on 16.10.2012)
3. Zaletov O.A. Insurance in Ukraine (ed. Slyusarenko O. A.), – К.: МА «BeeZone», 2012 – 452 p.
4. Insurance 2020: Turning change into opportunity: Allan Buitendag, Jamie Yoder, Jonathan Simmons, Paul McDonnell. - PwC Insurance 2020: Turning change into opportunity, January 2012. 243 p.
5. Achim Bauer. UK Insurance Strategy. Consulting leader, Partner, PwC (UK). 2012. 34-39 p.
6. Peter Whalley. Hong Kong Insurance leader. Partner, PwC (Hong Kong). 2012. 67-124 p.
7. Azarenkov H. F. Regional factors of insurance business in Ukraine // "Finance of Ukraine", # 7, 2011, p. 147-153.
8. eMarketer. Business Forecasts / Internet as a source of new reality/ 2012, p. 67.

Рецензія/Peer review : 7.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: зав. кафедри економічної теорії ТНУ ім. Вернадського, к.е.н., доцент Кравченко Л. А.

РОЗБУДОВА МІЖНАРОДНОГО МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЯК ПОТУЖНА ІННОВАЦІЯ РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

Визначено проблеми активізації міжнародного міжрегіонального співробітництва в Україні, обґрунтовано орієнтири розширення дії механізму міжнародного міжрегіонального співробітництва та сформувано рекомендації щодо повного та ефективного розкриття регіонального економічного потенціалу.

Ключові слова: національна економіка, регіональний розвиток, економічний потенціал, міжнародне міжрегіональне співробітництво, інновації.

LARISA ANATOLEVNA KRAVCHENKO
Tavrida V.I. Vernadsky National University, Simferopol

BUILDING OF INTERNATIONAL INTERREGIONAL COOPERATION AS A POWERFUL INNOVATION OF DISCLOSURE OF ECONOMIC POTENTIAL OF REGIONS

Abstract. The aim of the article is to study the mechanism of international regional cooperation as a factor in the full and effective disclosure of the economic potential of the region.

The problems intensify international regional cooperation in cross-border, transnational and interregional cooperation, forming regions of Ukraine to the new challenges on the practical application of innovative mechanisms to encourage social and economic development of areas that are positively proven in the world. The main forms of international inter-regional cooperation regions of Ukraine are the following: participation in the committees of international organizations, holding business forums, international conferences and other events, participation in joint cross-border projects, training specialists local executive authorities and local self-government in international organizations, to attract technical assistance for the implementation of social, environmental and infrastructure projects. Particularly important role in the formation of cross-border regional cooperation play a productive clusters.

Grounded targets expansion of the international mechanism of regional cooperation that includes: the deepening of cooperation under the regional specializations that forms the basis for structural integration of the EU regions, use of joint projects, the implementation of international projects aimed at modernization of production innovation, creating regional programs of international cooperation that will determine competitive advantage in the field, opportunities and resources for their development with a focus on the disclosure of the economic potential of each region.

Keywords: national economy, regional development, economic potential, international inter-regional cooperation, innovation.

Вступ. Комплексна модернізація національної економіки України потребує осмислення місця та ролі регіонального економічного розвитку, визначення важелів впливу економічного зростання на регіональному рівні та загальнонаціональні відтворювальні процеси, виявлення їх значення для удосконалення та впровадження державної регіональної соціально-економічної політики. Економіка кожного регіону розглядається як невід'ємна частина єдиного національного господарського комплексу країни та водночас як самостійна цілісна система, що має власні цілі розвитку, унікальний економічний потенціал, специфічно поєднує виробничі, фінансові, людські ресурси. Регіональна економічна система формується та розвивається під впливом суспільного, галузевого, територіального поділу праці, бере активну участь у процесах міжнародного міжрегіонального та внутрішньорегіонального відтворення. До складу механізмів стимулювання регіонального економічного розвитку слід віднести механізм міжнародного міжрегіонального співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дослідження проблеми ефективності регіональної політики, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності регіонів та розкриття їх внутрішньоекономічного потенціалу, становлять інтерес праці Г. Атаманчука, С. Білої, З. Варналія, В. Воротіна, М. Долішнього, Я. Жаліло, В. Юрчишина та інших вітчизняних, а також зарубіжних учених.

Однак, незважаючи на зростання уваги до згаданих напрямів, слід зазначити, що проблема міжнародного міжрегіонального співробітництва ще не набула комплексного наукового аналізу.

Метою статті є дослідження механізму міжнародного міжрегіонального співробітництва як фактора повного та ефективного розкриття ендегенного економічного потенціалу регіону.

Виклад основного матеріалу. Економічна консолідація регіонів ґрунтується на формуванні міцних економічних (виробничих, торговельних та ін.) зв'язків між територіями, у т.ч. на основі використання потенціалу міжнародного міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва, поступового формування на цьому підґрунті міцних виробничих коопераційних зв'язків. На сучасному етапі міжнародне співробітництво регіонів України характеризується достатньою інтенсивністю контактів та розгалуженістю зв'язків. Проте кризовий період та нарощування тенденцій стагнації національного виробництва, низькі показники ємності внутрішнього ринку, зростання диспропорцій регіонального розвитку поглибили системні проблеми внутрішнього соціально-економічного розвитку регіонів України, до яких слід віднести недостатній розвиток міжрегіонального, транскордонного, міжнародного регіонального співробітництва, що негативно впливає на внутрішню торгівлю, торгово-експортні операції. Зокрема, це стосується прикордонних областей Сходу України (Донецька, Луганська, Харківська області), у яких є можливість

швидкими темпами нарощувати експортовану продукцію до Російської Федерації. Не повною мірою в Україні задіяно потенціал розвитку внутрішнього міжрегіонального співробітництва, що створює сприятливі умови для залучення до процесів економічного зростання економічний потенціал периферійних (у т.ч. сільських територій). Означені вище негативні тенденції регіонального розвитку обумовили нарощування тенденції щодо «уособлення», прагнення до збереження «автономності» регіональних ринків, недопущення на регіональний ринок «потенційних конкурентів» з інших регіонів країни.

Сучасні процеси і тенденції міжнародного співробітництва в умовах реалізації стратегії європейської інтеграції України супроводжуються перешкодами та проблемами, які проявляються в асиметрії та непропорційності параметрів зовнішньої торгівлі між регіонами України і сусідніх держав ЄС, низькій інвестиційній активності регіонів та недостатній наукомісткості міжрегіональних програм і проектів. Практичне впровадження механізму міжнародного співробітництва регіонів гальмується через відсутність стратегічних орієнтирів реформування адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування; законодавчого унормування питань співробітництва; нових інституційних інструментів для практичного впровадження цих процесів; належного складу фахівців у органах влади та місцевого самоврядування, популяризації форм міжнародного, міжрегіонального та міжмуніципального співробітництва серед населення, громадських інституцій, бізнесу.

Головною проблемою в питаннях міжнародного співробітництва вітчизняних регіонів також залишається недосконалий механізм фінансування спільних проектів, що реалізуються за підтримки програм ЄС. В Україні на період 2011–2015 рр. на цілі зовнішнього міжрегіонального співробітництва передбачено державне фінансування 10 проектів із загальним обсягом фінансової підтримки у 48,3 млн грн [1].

В Україні, у багатьох Стратегіях регіонального розвитку, спостерігається відсутність чітко визначених пріоритетів розвитку міжрегіонального співробітництва. Так, лише у стратегіях Кіровоградської, Миколаївської, Полтавської областей міжрегіональне співробітництво визначено як один з пріоритетів розвитку. До того ж, у стратегіях Кіровоградської та Миколаївської областей йдеться лише про міжрегіональне міжнародне співробітництво. [2] У Стратегії економічного та соціального розвитку Хмельницької області на 2004–2011 роки серед стратегічних завдань регіональної політики передбачалося розширення міжрегіонального та міжнародного співробітництва. [3] У чинній Стратегії регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. цей пріоритет на рівні стратегічного не визначено (згадується лише у контексті перетворення міста Хмельницький у міжрегіональний логістичний центр; включення туристичних об'єктів області у міжрегіональні та міжнародні туристичні маршрути; забезпечення співробітництва області з сусідніми країнами) [4].

Для стимулювання регіонального та місцевого розвитку організаційно-економічні механізми передбачають комплексне залучення потенціалу державно-приватного партнерства, кооперації, міжрегіонального та міжнародного співробітництва та інших механізмів, зорієнтованих на активізацію місцевої економічної ініціативи, стимулювання економічного зростання в регіоні та досягнення на цій основі рівномірного та інтегрованого просторового розвитку.

Використання організаційно-економічних механізмів сприяє покращенню можливостей для місцевих виробництв щодо упровадження нових видів діяльності, які ґрунтуються на освоєнні місцевої сировини; розширенні ємності внутрішнього ринку регіону; забезпеченні входження на місцевий ринок іноземних інвесторів; збільшенні обсягів власних ресурсів підприємств для інвестування; сприянні модернізації основних фондів та запровадженні енергозберігаючих технологій на місцях.

Розв'язання зазначених проблем значною мірою пов'язане з необхідністю підвищення конкурентоспроможності регіонів та розкриття економічного потенціалу як основи їх динамічного розвитку, усунення значних міжрегіональних диспропорцій у продуктивності, зайнятості та стандартах життя. Таким чином, регіональна політика повинна передбачати не лише пріоритети міжрегіональної співпраці регіону, а й планувати розвиток галузей і секторів економіки з урахуванням їх міжнародної конкурентоспроможності. Якщо основою успішної реалізації секторальної моделі інтеграції є конкурентоспроможні галузі, які дозволять використовувати сучасні форми співробітництва, то для структурної інтеграції важливою умовою, поряд із конкурентоспроможністю, є взаємодоповнюваність структури соціально-економічної системи регіонів різних країн. З метою ефективного інституційного забезпечення реалізації інтеграційних моделей доцільно розробляти і впроваджувати в кожному регіоні програми міжнародного співробітництва, в яких визначатимуться конкурентоспроможні галузі як основа міжрегіональної та міжнародної секторальної співпраці; напрями зміцнення позицій регіону у розвитку неконкурентоспроможних галузей на основі співпраці як із вітчизняними, так і зарубіжними партнерами; схеми компліментарності господарських структур вітчизняних регіонів та регіонів інших країн.

Основними формами міжнародного міжрегіонального співробітництва регіонів України є наступні: участь у роботі комісій міжнародних організацій; проведення бізнес-форумів, міжнародних конференцій та інших заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості регіонів; участь у спільних транскордонних проектах; стажування фахівців місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у міжнародних організаціях; залучення міжнародної технічної допомоги для реалізації соціальних, екологічних та інфраструктурних проектів.

Так, в АРК реалізуються 92 проекти міжнародної технічної допомоги (передусім, соціальні

інфраструктурні проекти), а загальна сума залучених коштів в економіку регіону становить 92,5 млн грн. Отримані кошти спрямовуються на ремонт шкіл, комунальної інфраструктури та ін. Основними фінансовими донорами цих проектів є США, Німеччина, ЄС, Туреччина та ООН. Більше всього коштів виділяється на підтримку соціальної інфраструктури (більше 30 млн грн), охорону здоров'я – 20 млн грн, регіональний розвиток – 14 млн грн [5].

В сучасних умовах набуває співробітництво між суб'єктами господарювання у формі кластерів, що стали характерною ознакою інноваційної економіки. У багатьох країнах кластеризація розглядається як одна з умов підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів та держави. Особливо важливу роль у формуванні міжрегіонального співробітництва відіграють транскордонні виробничі кластери. Україна має значні можливості співпраці (19 із 27 регіонів є прикордонними) з іноземними компаніями в межах транскордонних кластерів. Прикладом є українсько-румунський «Перший аграрний кластер», створений у 2009 р. у Чернівецькій обл. На стадії становлення перебуває українсько-російський високотехнологічний кластер на базі технопарку «Технополіс» у м. Харкові. У межах Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна на 2007–2013 рр. формується українсько-польський туристично-рекреаційний кластер. У 2007 р. утворено українсько-білоруський будівельний кластер за участю Харківського державного технічного університету та архітектури, Белгородського державного технологічного університету ім. В. Г. Шухова, Белгородського обласного фонду підтримки малого підприємництва та ВАТ «Харківський регіональний фонд підтримки підприємництва». Відповідні кластери створюються на кордоні Сумської області України та Курської області Російської Федерації, на кордоні Донецької області України та Ростовської області Російської Федерації, на кордоні Харківської області України та Белгородської області Російської Федерації, на кордоні Чернігівської області України, Брянської області Російської Федерації та Гомельської області Білоруської Республіки [6].

Вагомим інструментом посилення міжнародного міжрегіонального співробітництва, є активізація діяльності в екологічній сфері. Зокрема, це стосується проведення робіт з очищення русла р. Дунай (Румунія та Одеська область України), запровадження еколого-безпечної експлуатації русла р. Дніпро (Київська, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Херсонська області), проведення робіт з рекультивациі земель, забруднених у результаті аварії на ЧАЕС (Київська, Житомирська, Чернігівська області), протидії сухов'ям на півдні України (Миколаївська, Херсонська, Запорізька області), проведення протипаводкових робіт та робіт із лісозбереження (Закарпатська та Івано-Франківська області). Стабільна екологічна ситуація, у забезпеченні якої беруть участь всі регіони, – це запорука комфортного проживання на всій території України і сучасних, і майбутніх поколінь [6]. Але подальшому розвитку транскордонних кластерів в Україні перешкоджають недостатня увага органів державної влади до проблем транскордонного співробітництва та відсутність законодавчої бази для функціонування транскордонних кластерів.

Державна політика щодо стимулювання міжнародного міжрегіонального співробітництва переважно зосереджена на прикордонному та транскордонному співробітництві. Внаслідок цього регіони українського Причорномор'я недостатньо залучені до міжнародної економічної міжрегіональної співпраці. Винятком можна вважати Одеську область як учасника єврорегіону «Нижній Дунай» та Автономну Республіку Крим, що завдяки своєму туристично-рекреаційному та інноваційному потенціалу є успішним партнером для регіонів різних держав, у тому числі тих, з якими Україна не межує. Так, укладено угоди між АРК і КНР, що відображають зацікавлення Китаю у співпраці з Кримом у будівництві, туристичній сфері, науці, освіті та охороні здоров'я. Регіон має налагоджене співробітництво з російськими регіонами, які мають значні перспективи у розвитку співробітництва у санаторно-курортній сфері, сільському господарстві, молодіжній політиці та освіті. В АРК відкрито туристичний інформаційний центр, створений за підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки. Проект передбачає позначення Кримських туристичних маршрутів за європейськими стандартами та реалізується місцевим Агентством регіонального розвитку. Співробітництво між Кримом і Бургаською областю (Болгарія), розпочато у сфері туристичної діяльності, у транспортній галузі (зокрема щодо розвитку морських портів Криму), сферах культури, археології, архітектури та містобудування.

Розширення ЄС активізувало діяльність об'єднання у Чорноморському регіоні та створило підґрунтя для поглиблення співробітництва причорноморських регіонів України з європейськими країнами. Водночас стартові умови для регіонів України щодо налагодження міжнародного міжрегіонального співробітництва різні, що обумовлено неоднорідністю розвитку територій (зокрема на півдні: депресивні Миколаївська та Херсонська області, більш розвинені Одеська та АР Крим) [7]. Свідченням позитивних зрушень у розвитку регіонального співробітництва між Україною та ЄС стали рішення про реалізацію двох регіональних проектів. Ідеться про Спільну ініціативу ЄС щодо Криму (започаткована у 2009 р.) та укладення у травні 2011 р. фінансової угоди на реалізацію проекту «Розвиток систем водопостачання та водовідведення у м. Миколаїв».

У межах розвитку регіонального виміру партнерства Євросоюз ініціював розробку Пілотної програми регіонального розвитку. Головною метою ППРР є надання з боку ЄС сприяння щодо здійснення реформ передусім у сфері соціально-економічного розвитку регіонів країн-партнерів, подолання диспропорції у розвитку регіонів та окремих груп населення за територіальною ознакою на основі принципів і підходів політики згуртування ЄС. Серед ініціатив, що створюють умови для поглиблення

співпраці південних регіонів України з країнами ЄС, варто виділити діяльність єврорегіону «Чорне море» (з 2008 р.) та програму прикордонного співробітництва «Басейн Чорного моря».

Для Причорноморського регіону реалізація моделі міжнародного міжрегіонального співробітництва передбачає поглиблення співробітництва між АР Крим, Одеською, Миколаївською, Херсонською областями відповідно до спеціалізації регіонів, що створює підґрунтя для структурної інтеграції з регіонами ЄС; використання можливостей реалізації спільних проєктів; реалізацію міжнародних науково-технічних проєктів, спрямованих на модернізацію виробництва, запровадження інновацій; створення регіональних програм міжнародного співробітництва, що визначатимуть конкурентні переваги, пріоритетні галузі, можливості й ресурси їх розвитку з орієнтацією на посилення конкурентоспроможності кожного регіону. Для підвищення ефективності використання механізму міжнародного міжрегіонального співробітництва у комплексному розвитку регіонів України необхідно надати місцевим органам місцевого самоврядування додаткові повноваження для налагодження міжрегіонального співробітництва з відповідними органами регіонів інших країн; розширити географічні межі міжнародного міжрегіонального співробітництва; сприяти координації діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу та інститутів громадянського суспільства у сфері міжнародної міжрегіональної співпраці з використанням потенціалу інститутів Агентств регіонального розвитку; проводити регулярні презентації регіонів України за кордоном; сприяти налагодженню контактів між владою регіонів, представниками бізнес-структур та спілок підприємців, торговельно-промислових палат з іноземними регіонами.

Висновки. У ринковій системі серед найважливіших умов впровадження ефективної регіональної політики визнано розробку та впровадження універсальних механізмів стимулювання економічного зростання. Сфера впливу таких механізмів поширюється на рівень місцевого економічного розвитку, на рівень регіонального розвитку, а у кінцевому підсумку, у вигляді позитивного синергетичного ефекту проявляється на рівні національної економіки в цілому. В умовах глобалізації неухильно зростає роль міжнародного міжрегіонального співробітництва у формах транскордонної, транснаціональної та міжрегіональної кооперації, що формує перед регіонами України нові виклики щодо застосування на практиці інноваційних механізмів стимулювання соціально-економічного розвитку територій, які позитивно зарекомендували себе у світовій (зокрема європейській) практиці. Таким чином, розбудова механізму міжнародного співробітництва має розглядатися як потужна інновація, що суттєво підвищує ефективність використання економічного потенціалу регіону, а саме: сприяє створенню у регіоні спільних підприємств та залученню іноземних інвестицій; розвитку міжнародних транспортних коридорів та транспортно-логістичних центрів; активізації експортно-імпорتنних операцій; дозволяє налагодити ефективну міжнародну співпрацю у сфері трансферу інноваційних технологій, ноу-хау; стимулює розвиток ринку освітніх та інформаційно-комунікаційних послуг, розвиток інтернет-технологій; дозволяє вирішити актуальні для регіону екологічні проблеми; сприяє налагодженню ефективної міжнародної співпраці у сфері міжнародної трудової міграції, культурного обміну, розвитку ринку туристичних послуг; спрямовує систему державного управління регіональним розвитком на оптимізацію використання наявного в регіоні потенціалу, створення нових робочих місць та вирішення спільних для регіонів проблем.

Література

1. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки : [затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 1.12.2010 р. № 1819] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2010-%EF>
2. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. / [С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук та ін.] ; за ред. С. О. Білої . – К. : НІСД, 2011. – С. 19.
3. Стратегія економічного та соціального розвитку хмельницької області на 2004–2015 роки : затв. рішенням тринадцятої сесії Хмельницької обласної ради 15 вересня 2004 р. № 4-13/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.km.ua/doc/strategija2010.pdf>
4. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011–2020 рр. : затв. рішенням Хмельницької обласної ради від 18 травня 2011 р. № 24-4/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://adm.km.ua/doc/RD_Strategy_Khmelnyskyi_12052011_UA.pdf
5. Щодо використання потенціалу міжрегіонального співробітництва у комплексному розвитку приморських регіонів України : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/968>
6. Механізми стимулювання міжрегіонального співробітництва в Україні : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1056>
7. Дейнеко Л. Розвиток транскордонного співробітництва Причорноморського регіону / Л. Дейнеко, І. Іртишева, Є. Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonomist/2010_7/61_63/.pdf

1. Derzhavna prohrama rozvytku transkordonnoho spivrobotnytstva na 2011–2015 roky. Zatverdzhena Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1.12.2010r. 1819. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2010-%EF>
2. Innovatsiyni pidkhydy do rehional'noho rozvytku v Ukraini: analit. dop. / S. O. Bila, Ya. A. Zhalilo, O. V. Shevchenko, V. I. Zhuk [ta in.]; za red. S. O. Biloyi. – K. : NISD, 2011. – S. 19
3. Stratehiya ekonomichnoho ta sotsial'noho rozvytku khmel'nyts'koyi oblasti na 2004-2015 roky: zatverdzhena rishennyam trynadtsyatoyi sesiyi Khmel'nyts'koyi oblasnoyi rady 15 veresnya 2004 r. 4-13/2004.[Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://oblrada.km.ua/doc/strategija2010.pdf>
4. Stratehiya rehional'noho rozvytku Khmel'nyts'koyi oblasti na 2011-2020 rr.: zatverdzhena rishennyam Khmel'nyts'koyi oblasnoyi rady vid 18 travnya 2011 r. 24-4/2011. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://adm.km.ua/doc/RD_Strategy_Khmelnytskyi_12052011_UA.pdf
5. Shchodo vykorystannya potentsialu mizhrehional'noho spivrobotnytstva u kompleksnomu rozvytku prymors'kykh rehioniv Ukrainy. Analitychna zapyska. [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/968>
6. Mekhanizmy stymuluyuvannya mizhrehional'noho spivrobotnytstva v Ukraini. Analitychna zapyska. Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1056>
7. Deyneko L. Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva Prychomomors'koho rehionu / L. Deyneko, I. Irtysheva, E. Boyko // [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekonomist/2010_7/61_63/.pdf

Рецензія/Peer review : 25.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: зав. кафедрою фінансів та кредиту ТНУ ім. Вернадського,
доктор економічних наук. професор Клімчук С.В.

УДК 331

В.П. ЛЕЩИШЕНА

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

МІСЦЕ НАНОТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ НОВОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПОРЯДКУ

В статті проаналізовано поняття нанотехнологій, технологічного порядку, перехід від п'ятого до шостого технологічного укладу та місце нанотехнологій в новітньому технологічному укладі. Також досліджено розвиток виробництва високотехнологічної продукції в Україні та запропоновано рекомендації для ефективного розвитку національної економіки в контексті шостого технологічного укладу.

Ключові слова: нанотехнології, технологічний уклад, нанооб'єкти, цикли Кондратьєва, новітні технології, високотехнологічне виробництво.

V.P. LESHCHYSHENA

Khmelnytsky National University

PLACE OF NANOTECHNOLOGY IN NEW TECHNOLOGY SETUP DEVELOPMENT

Abstract. The purpose of the article is to determine the place of nanotechnology in the context of changing technological setups.

The paper analyzes the concept of nanotechnology, technological setup, the transition from the fifth to the sixth technological setup and the place of nanotechnology in the latest technological setup. Also, the development of high-tech products in Ukraine is researched and the recommendations for the effective development of the national economy in the context of the sixth technological setup is provided. According to these statements, Ukraine must choose a path of development that would provide the most effective transition to the development and use of technologies of the fifth and sixth technological setup. For this purpose it is necessary to determine the main directions of modernization of the economy.

Ukraine should adopt policy that create effective mechanisms for economic development that will ensure the country's transition from first to the fifth technological way, and then the sixth, while focusing on key countries, including the experience of China, which has managed to provide a high level of nanotechnology.

Keywords: nanotechnology, technological setup, nano-objects, Kondratieff cycles, the latest technology, high-tech manufacturing.

Постановка проблеми. Перехід до шостого технологічного укладу є ключовою ознакою трансформаційних змін економіки наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Він є складним і суперечливим, оскільки специфічність властивостей речовини в нанометровому масштабі та пов'язані з цим нові фізичні явища обумовлені тим, що характерні розміри елементів структури нанооб'єктів лежать в діапазоні, що відповідають середнім розмірам атомів і молекул звичайних матеріалів. За цих умов вирішальну роль у забезпеченні довгострокового економічного зростання відіграватимуть нанотехнології. В сучасних умовах, коли панує жорстка конкуренція на світовому ринку і всі країни страждають від затяжної кризи, головним напрямом діяльності кожної країни є забезпечення інноваційного розвитку та інноваційної спроможності. Враховуючи, що світ переходить до шостого технологічного укладу, ключовим ядром якого є нанотехнології, тому можна зробити висновок, що ті країни, які першими будуть розробляти нанотехнології та проводити їх комерціалізацію, займуть провідні місця у міжнародній спільноті. Тому дослідження місця нанотехнологій в розвитку нового технологічного укладу набуває особливої актуальності.

Дослідження закономірностей довгострокового економічного розвитку дозволили провести їх узагальнення в теорії технологічних укладів – цілісних комплексів технологічно пов'язаних виробництв,

періодичний процес послідовного заміщення яких визначає "довгохвильовий" ритм сучасного економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень. Аналізу понять «уклад», «багатоукладність економіки» присвячені роботи А.С. Анчишкіна, Г. Бакош, С.Ю. Глазьева, В.Л. Іноземцева, М. Кастельса, Н.Д. Кондратьєва, І.Т. Корогодіна, В. Кушліна, Д.С. Львова, В.І. Маєвського.

Дослідження процесів розвитку технологічного укладу викладено в працях таких вчених, як Л.І. Абалкін, В.І. Білоусова, Х.Н. Гізатулін, А.Г. Гранберг, В.Л. Іноземцева, Н.Д. Кондратьєв, Д.С. Львов, Ф. Котлер, Х. Ламперт, Ф. Теорія зміни технологічних укладів заснована на концепціях Кондратьєва Н., Шумпетера Й., Менша Г., де була зроблена спроба пов'язати зміну технологічних укладів з активністю підприємців у виробництві та впровадженні базисних технологічних інновацій. Далі цю концепцію підтримали і розвинули Глазьев С., Маєвський У., Яковець Ю. та ін.

Ціль статті – визначити місце нанотехнологій в контексті зміни технологічних укладів.

Викладення матеріалу. За визначенням Глазьева С. Ю., технологічний уклад – це макроекономічний відтворювальний контур, що охоплює всі стадії переробки ресурсів і відповідний тип невиробничого споживання. В рамках одного технологічного укладу здійснюється видобуток первинних виробничих ресурсів, проходження всіх стадій їх переробки та випуск набору кінцевих продуктів, що відповідають певному типу суспільного споживання. Іншими словами, він може бути представлений як певний господарський рівень, що характеризується єдиним технологічним рівнем складових його виробництв, пов'язаних між собою потоками якісно однорідних ресурсів, що спираються на ресурси кваліфікованої робочої сили, науково-технічний потенціал і т.д. [6]

Ядром технологічного укладу є сукупність базисних технологічних процесів, які лежать в основі відповідних технологічних сукупностей і пов'язані між собою певними однотипними технологічними ланцюгами [2].

Схема розвитку технологічних укладів та процес дифузії інновацій впродовж даних періодів зображено на рис. 1.

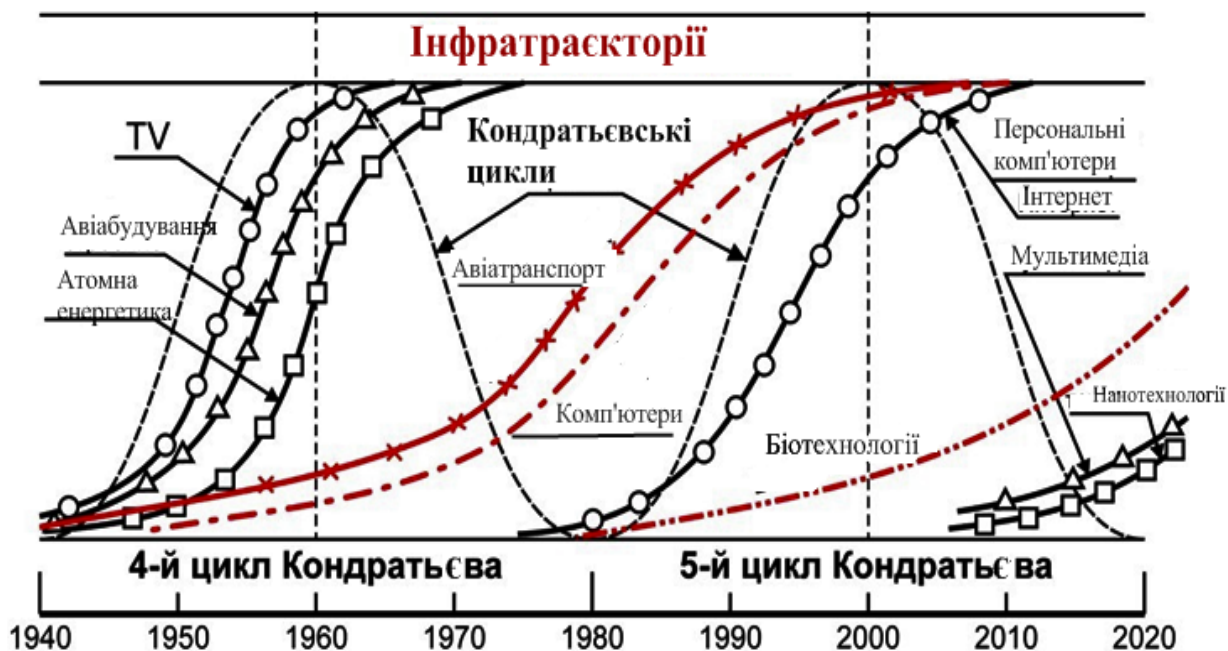

Рис. 1. Дифузія інновацій вздовж підйомів циклу економічної активності Кондратьєва [6]

Наприкінці ХХ століття швидкість зміни технологічних укладів у виробництві, технологіях надання продукції і послуг та управлінні цими процесами істотно збільшилася. Якщо на початку і навіть у середині століття такі зміни відбувалися в періоди часу, що значно перевищують тривалість життя одного-двох поколінь, то сьогодні зміна технологічного укладу відбувається за більш короткий термін. Процес зміни техніко-економічної парадигми розвитку супроводжується:

- появою і швидким зростанням нових галузей промисловості і сфери послуг, що використовують нові технології;
- доступом до нових чинників виробництва з більш низькими витратами виробництва;
- здатністю адекватного сприйняття змін бізнес-спільнотою, урядовими структурами і суспільством в цілому;
- відповідністю найсуворішим екологічним стандартам, з урахуванням їх можливого посилення в майбутньому;
- швидким поширенням нововведень в світовому господарстві;

- потенціалом для розбудови та покращення процесів виробництва у багатьох відсталих галузях промисловості [4].

Серед важливих характеристик зміни технологічних укладів відзначимо те, що винахід усіх новітніх технологій починається набагато раніше, ніж їх масове освоєння. Тобто можемо говорити про те, що зароджуються такі нововведення в межах одного технологічного укладу, а масове використання їх припадає на наступний технологічний уклад. Ті країни, які першими освоюють нововведення, які являються ключовими в новому технологічному укладі, займають лідируючі позиції. Прикладами цього можуть бути Англія в другому технологічному укладі, США, Корея і Японія в четвертому технологічному укладі, США, Індія та Китай в п'ятому технологічному укладі.

Академік РАН Сергій Глазьев у своїх дослідженнях відзначає, що контури шостого технологічного укладу уже визначені, а його ядро формує комплекс виробництв, основою яких є нанотехнології, біотехнології, досягнення молекулярної біології та генної інженерії, інформаційно-комунікаційні технології [6]. Перехід від п'ятого до шостого технологічного укладу буде відбуватись через нову технологічну революцію, яка значно підвищить ефективність ключових напрямів розвитку економіки. Колективом авторів Ваганова Є.В., Сирямкін Є.І., Сирямкін М.В., Якубовська Т.В була розроблена розширена система показників техніко-економічного розвитку (ТЕР) (табл. 1).

Таблиця 1

Показники інноваційного розвитку

Фінансова складова інноваційного потенціалу	Кадрова складова інноваційного потенціалу	Матеріальна складова інноваційного потенціалу	Результативна складова інноваційного потенціалу
<ul style="list-style-type: none"> Фізичні обсяги фінансування інноваційної сфери держави Питома вага інвестицій у загальному обсязі ВВП 	<ul style="list-style-type: none"> Чисельність працівників, пов'язаних з інноваційною діяльністю Їх середня заробітна плата Їх середній вік Питома вага сукупності осіб, пов'язаних з інноваційною діяльністю 	<ul style="list-style-type: none"> Кількість організацій, пов'язаних з науковою діяльністю Вартість основних фондів Питома вага наукових організацій у загальній кількості організацій Питома вага вартості основних фондів у загальній вартості фондів 	<ul style="list-style-type: none"> Обсяги реалізації, витрати і прибуток, пов'язані з інноваційною діяльністю Кількість створених експортованих та імпортованих технологій Кількість поданих патентних заявок Кількість виданих патентів

В якості додаткових індикаторів інноваційного потенціалу були запропоновані наступні показники:

- зростання чисельності зайнятих у сфері науки і високих технологій;
- обсяг і структура венчурного капіталу;
- участь приватного капіталу у фінансуванні НДДКР;
- структура витрат на НДДКР за стадіями наукових досліджень;
- міждержавні потоки знань, а також міжнародне співробітництво в галузі науки та інновацій;
- кооперація між фірмами, науково-дослідними організаціями та університетами;
- міждержавний обмін результатами винахідницької діяльності;
- мобільність учених і інженерів, студентів, які виїжджають вчитися в країни-лідери

інноваційного розвитку;

- збільшення обсягу фінансових операцій, у тому числі потоків прямих іноземних інвестицій;
- поширення інфокомунікаційних технологій, персональних комп'ютерів;
- частка високотехнологічних галузей обробної промисловості та високотехнологічних послуг;
- рівень розвитку ринкових послуг з підвищеним попитом на знання;
- зростання частки високотехнологічної продукції в товарообміні між країнами, позитивне сальдо

провідних країн у торгівлі високотехнологічною продукцією;

- прискорення патентування результатів нових розробок і винаходів у галузі високих технологій;
- кількість патентів основних закордонних патентних організацій та бюро (з урахуванням сфер,

напрямів) з метою виявлення «технологічного сплеску»;

- галузі економіки, в яких був стрибок виробництва;
- вкладення в підготовку кадрів в країні і за кордоном;
- міграція фахівців;
- список заборонених в продажі технологій у США;
- копійовані технології, довгострокові програми та пріоритетні напрями в науково-технічній політиці КНР;

- галузі і напрями, в яких з'являється багато нових компаній;

- викидний експорт технологій (з метою виявлення «відмираючих» технологій) [5].

Зважаючи на це, Україні необхідно обрати такий шлях розвитку, який би забезпечив максимально

ефективний перехід до розробки та використання технологій п'ятого і шостого технологічних укладів. З цією метою необхідно визначити основні напрями модернізації економіки країни. Вчені виділяють три напрями модернізації, які пов'язані з переходом з одного технологічного укладу до іншого.

1. Широкомасштабне запозичення новітніх технологій, а також методів господарювання у розвинених країн, які першими почали впроваджувати ключові технології новітнього технологічного укладу. В такому випадку темпи технологічного розвитку країни можуть збільшуватись на 7–8%.

2. Орієнтація на власний науково-технічний потенціал може забезпечити зростання темпів технологічного розвитку країни на 2–3%.

3. Інтегрована модель модернізації, яку ще називають стратегією інноваційно-технологічного прориву, дає можливість з допомогою об'єднання зусиль щодо розвитку власної бази НДДКР та запозичення технологій досягти збільшення темпів зростання технологічного розвитку на 10–11%. Таку стратегію успішно імплементували Китай, Японія та Південна Корея [3].

В останні 5 років в Україні показник випуску продукції, вищих технологічних укладів (п'ятого та шостого) становить приблизно 4%, до того ж частка продукції шостого технологічного укладу, який забезпечує ефективний розвиток високотехнологічного сектору країни, в Україні становить менше 0,1%. В той же час, частка продукції третього технологічного укладу, яка включає технології виробництва чорного металургії, обробки металу, будівельних матеріалів, легкої промисловості та суднобудування) становить фактично 58%, а частка продукції вищого четвертого технологічного укладу – лише 38%, що дозволяє зробити висновок про те, що країна значно відстає в своєму технологічному розвитку, так як промисловість орієнтована на використання застарілих технологій.

В плані фінансування науково-технічних досягнень на третій технологічний уклад припадає 30%, на четвертий – 60%, а на новітній п'ятий – лише 8,6%.

Вищенаведені дані дають змогу визначити ситуацію, яка зараз існує в економіці України як негативну і загрозову для подальшого її розвитку, так як при переході світової спільноти на шостий технологічний уклад, Україна ризикує залишитись ще в третьому технологічному укладі і зайняти останні позиції в рейтингу технологічно розвинутих країн.

Виходячи з того, що ефективні інноваційні технологічні зміни є головним фактором довгострокового соціально-економічного розвитку, всі розвинуті держави створили і мають так звану "національну інноваційну систему", що уявляє собою комплекс інституційних, правових та економічних заходів щодо стимулювання інноваційних технологічних змін в країні для забезпечення національних стратегічних переваг та ефективної міжнародної конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Тому вважаємо, що Україні потрібно проводити курс на створення ефективних механізмів розвитку економіки, які забезпечать перехід країни спочатку на п'ятий технологічний уклад, а потім на шостий, при цьому орієнтуючись на провідні країни світу, наприклад Китай, який зумів забезпечити значний рівень розвитку нанотехнологій.

Література

1. *Freeman C.* Innovation and Long Cycles of Economic Development. University of Campinas. 1982. URL : http://www.glo-belicsacademy.net/pdf/JoseCassiolato_2.pdf.
2. *Garvy G.* Kondratieff's Theory of Long Cycles. National Bureau of Economic Research. 1943. URL : http://paper.blog.bbiq.jp/Garvy_1943.pdf.
3. *Paganetto L., Scandizzo PL.* Technology Cycles and Technology Revolutions. University of Rome «Tor Vergata». URL : <http://www.worldenergy.org/documents/congresspapers/213.pdf>.
4. *Perez C.* Structural change and assimilation of new technologies in the economic and social systems. Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology. 1983. URL : http://www.carlotaperez.org/papers/scass_v04.pdf.
5. Выявление системы показателей состояния и динамики экономики в рамках доминирующего и формирующегося технологического уклада [Электронный ресурс] / [Ваганова Е.В., Сыряжкин Е.И., Сыряжкин М.В., Якубовская Т.В.]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/vyyavlenie-sistemy-pokazateley-sostoyaniya-i-dinamiki-ekonomiki-v-ramkah-dominiruyuschego-i-formiruyuschegosya-tehnologicheskogo>
6. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития / Глазьев С.Ю. / Междунар. фонд экономических реформ. – М. : ВладДар, 1993. – 310 с.
7. *Каблов Е.* Шестой технологический уклад [Электронный ресурс] / *Е. Каблов* // Наука и жизнь. – 2010. – № 4. URL : <http://www.nkj.ru/archive/articles/17800/>.
8. Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае / [под ред. Хэ Чуаньци]. – М. : Мир, 2011.

References

1. Freeman C. Innovation and Long Cycles of Economic Development [Electronic source] / University of Campinas. 1982. URL: http://www.glo-belicsacademy.net/pdf/JoseCassiolato_2.pdf.

2. Garvy G. Kondratieff's Theory of Long Cycles [Electronic source] / National Bureau of Economic Research. 1943. URL: http://paper.blog.bbiq.jp/Garvy_1943.pdf.
3. Paganetto L., Scandizzo PL. Technology Cycles and Technology Revolutions [Electronic source] / University of Rome «Tor Vergata». URL: <http://www.worldenerg.org/documents/congresspapers/213.pdf>.
4. Perez C. Structural change and assimilation of new technologies in the economic and social systems [Electronic source] / Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology. 1983. URL: http://www.carlotaperez.org/papers/scass_v04.pdf.
5. Vahanova E.V., Syryamkyn E.Y., Syryamkyn M.V., Yakubovskaya T.V. Vyavlenye systemy pokazateley sostoyaniya y dynamyky ekonomyky v ramkakh domynuryushcheho y formuryushchehosya tekhnolohycheskoho uklada [Elektronnyy resurs] / <http://cyberleninka.ru/article/n/vyavlenie-sistemy-pokazateley-sostoyaniya-i-dinamiki-ekonomiki-v-ramkah-dominiruyushchego-i-formiruyushchegosya-tehnologicheskogo>
6. Hlaz'ev S.Yu. Teoryya dolhosrochnoho tekhniko-ekonomycheskoho razvytiya / Mezhdunar. fond ekonomycheskykh reform. - M.: VlaDar, 1993. - 310 s.
7. Kablov E. Shestoy tekhnolohycheskyy ukhad [Elektronnyy resurs] // Nauka y zhyzn'. - 2010. - # 4. URL: <http://www.nkj.ru/archive/articles/17800/>.
8. Obzorny doklad o modernyzatsyy v myre y Kytae (201 - 2010 hh.) / pod red. Khо Chuan'tsy. M. : Myr, 2011.

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 658.152:621(477)

В.В. МЕЛЬНИК

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РЕГІОНУ

Досліджено та проаналізовано основні показники інноваційної діяльності машинобудівних підприємств Хмельницького регіону. Проведено аналіз сучасного стану інноваційного розвитку машинобудівної галузі, визначено основні проблеми та фактори, що стримують інноваційну діяльність підприємств, а також запропоновано ряд заходів, спрямованих на покращення стану машинобудівної галузі Хмельницької області та активізацію її інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, машинобудування, розвиток, активність, аналіз.

V.V. MELNIK
Khmelnitsky National University

ANALYSIS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES OF KHMELNYTSKY REGION

Abstract - The purpose of article is research of results of innovative activity of machine-building enterprises of Khmelnytsky of the region, and also the analysis of their development and innovative activity.

The main indicators of innovative activity of machine-building enterprises of Khmelnytsky of the region are investigated and analysed. The analysis of a current state of innovative development of machine-building branch is carried out, the main problems and the factors constraining innovative activity of the enterprises are defined. The major negative factors which constrain innovative activity of machine-building enterprises of Khmelnytsky of the region are: lack of public financing of innovative development and insufficiency of own means of the enterprises, lack of domestic and foreign investments; imperfection of the tax legislation, weakening of interrelations of science and production. Also a number of actions directed on improvement of a condition of machine-building branch of Khmelnytsky area and activation of its innovative activity is offered.

So, the solution of the problem of activation of innovative activity can be provided only on condition of renewal of its financing from the state budget and full state support.

Keywords: innovations, machinery-building, development, activity, analysis.

Постановка проблеми. За сучасних економічних умов інновації виступають найважливішим інструментом структурних зрушень у народному господарстві, підвищують якісні показники господарської діяльності та забезпечують вихід економіки країни із кризового стану. Використання передових технологій у виробництві, створення нових продуктів та послуг виступає передумовою досягнення високих конкурентних позицій як на вітчизняному, так і на світовому ринку. Саме тому, інтенсивність інноваційних процесів у машинобудівній галузі є головною рушійною силою технологічного розвитку як окремих галузей господарства, так і економіки конкретного регіону та всієї країни загалом. На жаль, в Україні, на сучасному етапі розвитку економіки, для машинобудівних підприємств характерна серйозна криза в інноваційній сфері, яка потребує застосування активних заходів щодо її подолання як з боку держави, так і з боку самих підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним теоретичним та практичним аспектам інноваційного розвитку, а також аналізу сучасного стану машинобудівних підприємств в Україні та Хмельницькій області були присвячені праці багатьох вітчизняних науковців. Серед них варто виділити роботи таких авторів, як О.М. Коваленко, В.В. Стадник, Т.В. Іванова, Н.П. Ткачова, Я.А. Максименко, О.А. Голубовська, О.Р. Мазуренок, Т.П. Плішка, Т.М. Чумакова, М.І. Дзюба, С.З. Весперіс та ін. Однак, зважаючи на постійну динаміку та зміни у машинобудівному комплексі, аналіз інноваційної активності та

визначення ключових завдань і пріоритетних напрямів активізації інноваційної діяльності машинобудівних підприємств ще потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є проведення аналізу інноваційної діяльності та сучасного стану інноваційного розвитку машинобудівних підприємств Хмельницької області, виявлення основних проблем та чинників, що цей розвиток стримують, а також визначення пріоритетних завдань і необхідних заходів щодо активізації інноваційної активності машинобудівної галузі області.

Вклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах ринкової економіки кожне підприємство може успішно функціонувати, коли воно створює конкурентні переваги шляхом розробки і виведення на ринок нових продуктів і технологій. Інноваційна діяльність таких підприємств стає найважливішою частиною і основою загальнодержавної соціально-економічної та науково-технічної політики. Інноваційна діяльність – це всі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, що призводять до здійснення інновацій, або задумані з цією метою. До інноваційної діяльності також входять дослідження і розробки, не пов'язані прямо з підготовкою конкретної інновації. Під інновацією розуміють введення в експлуатацію будь-якого нового або значно вдосконаленого продукту (товару або послуги) чи процесу, нового методу маркетингу або нового організаційного методу в діяльності підприємства, організації робочих місць або зовнішніх зв'язків. Інноваційна продукція поділяється на нову для ринку та нову для підприємства. Інноваційно активні підприємства – це підприємства, які витрачали кошти на інноваційну діяльність та які реалізовували інноваційну продукцію протягом останніх трьох років.

На даний час для української економіки характерним є низький рівень наукового забезпечення багатьох галузей вітчизняного виробництва. Занадто повільними темпами відбувається переорієнтація виробничого потенціалу на новітні технології, крім того, в середині самої країни існує значна диспропорція в рівнях розвитку регіонів. Історично склалось так, що східна частина України є більш промислово орієнтованою, а Хмельницька область, що розташована на заході країни, ніколи не була центром промислового виробництва. Втім, на території Хмельницької області розташовані підприємства, які були важливими складовими військово-промислового комплексу колишнього СРСР, та які втратили свою конкурентоспроможність за останні десятиліття.

Завдяки переорієнтації промислових підприємств на виробництво «мирної» продукції, вивчення нових потреб ринку, введення в організаційну структуру служб маркетингу та державної підтримки, деяким підприємствам все ж вдалось залишитися на ринку. Проте, як свідчать дослідження [1], для більшості існуючих виробництв використання інновацій все ще не стало головним фактором розвитку. Це пояснюється цілою низкою причин, головними з яких є нестача вільних обігових коштів для модернізації виробництва, неспроможність їх ефективного використання, а також недостатньо ефективна державна і регіональна політика у галузі підтримки інновацій. Економічною наукою доведено, що основи сталого економічного зростання забезпечуються рівнем розвитку та динамічністю науки, новітніх технологій, наукоємних галузей і промислових підприємств. Це положення знаходить своє відображення у загальносвітових тенденціях розвитку економічних систем усіх рівнів на базі використання нових знань та інновацій як джерела найважливіших на сучасному етапі економічних ресурсів [1]. Інноваційна активність у вітчизняних наукових, науково-технічних організаціях, технологічно пріоритетних галузях, серед яких провідне місце належить машинобудуванню, та інших секторах науково-інноваційної діяльності країни залишається на низькому рівні.

Таблиця 1

Інноваційна активність машинобудівних підприємств Хмельницької області

Показник	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Питома вага підприємств, що займались інноваційною діяльністю, %	15,52	12,9	19,05	11,48	13,79	18,97	31,03
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	10,34	12,9	17,46	11,48	13,79	17,24	31,03
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, %	14,4	7,1	3,7	2,1	0,9	1,3	1,1
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України у % до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції	24,6	6,1	7,0	4,5	-	5,6	4,8
Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	14	10	6	5	7	15	18
з них нових видів техніки	3	6	5	1	2	10	10
матеріалів, виробів, продуктів	11	4	1	4	5	5	8
Впроваджено нових технологічних процесів	8	-	4	7	9	6	9
- у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі, безвідходні	-	-	1	5	4	4	3

Джерело:[2]

За даними Державної служби статистики України [2], інноваційною діяльністю в галузі машинобудування у Хмельницькій області в 2011 р. займалися лише 18 підприємств з 58, або 31,03% від їх загальної кількості. Порівняно з 2010 р. частка підприємств, що впроваджували інновації, збільшилась майже вдвічі і становила 31,03%. Проте, питома вага обсягу реалізованої інноваційної продукції залишається все ще на дуже низькому рівні і становить лише 1,1% від загального обсягу реалізованої промислової продукції, що на 0,2% менше ніж у минулому році, і майже в 13 разів менше, ніж за аналогічний період 2005 року (табл. 1) [2].

Аналізуючи дані таблиці, варто відзначити, що частка підприємств, які займалися інноваціями та їх впроваджували за аналізований період, постійно змінювалась, але за останні роки все ж набула стійкої тенденції до зростання. Починаючи з 2005 року відбувалось падіння в освоєнні інноваційних видів продукції, і лише з 2009 р. спостерігалось його поступове зростання. Проте, питома вага обсягу реалізованої інноваційної продукції за аналізований період стрімко зменшувалась і у 2009 р. становила лише 0,9%. Можна сказати, що впровадження прогресивних технологічних процесів та освоєння виробництва нових видів продукції у машинобудуванні все ще зберігає нестійкий характер, що є негативним фактором для розвитку інновацій, тому що зі зменшенням використання нових прогресивних технологій виробництво регіону буде занепадати, оскільки без інновацій неможливий економічний розвиток області та країни в цілому.

Наглядно тенденцію інноваційно-активних підприємств можна простежити на рис. 1.

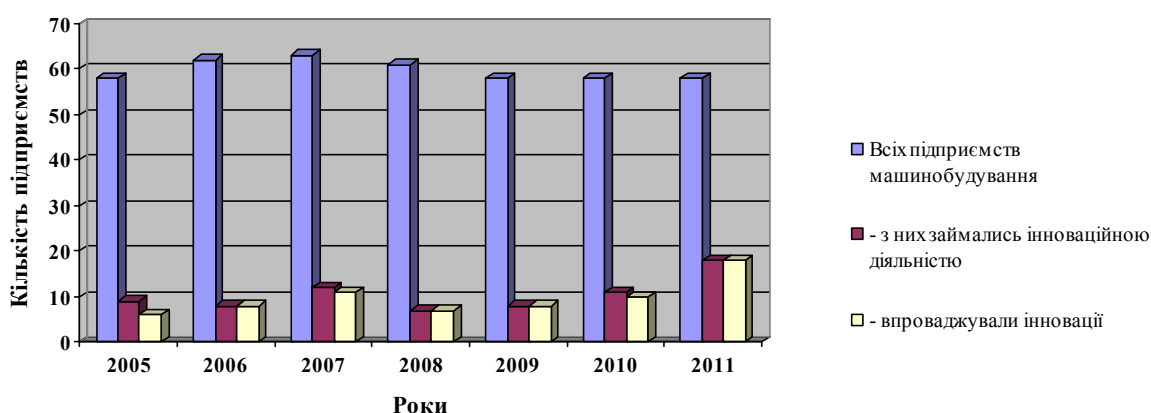

Рис. 1. Кількість інноваційно-активних машинобудівних підприємств у Хмельницькій області за період 2005–2011 рр.[2]

Отже, можна зробити висновок про досить низький рівень та нестійкий характер інноваційної активності машинобудівних підприємств Хмельницької області. При цьому, інновації переважно полягали у створенні та впровадженні у виробництво нової або значно удосконаленої продукції та виробничих процесів.

Для підвищення конкурентоспроможності продукції машинобудівних підприємств області як на внутрішніх, так і на світових ринках, необхідно підвищувати якість, надійність та довговічність продукції, що в свою чергу потребує великих інвестиційних вливань у наукове забезпечення та оновлення технологічного парку виробництва. На жаль, обсяг інвестицій в інноваційну діяльність у загальному обсязі інвестицій скорочується. А отже, випускати інноваційну та конкурентоспроможну продукцію на такій виробничій базі вкрай важко. Слід зазначити, що основна частина витрат на інноваційну діяльність машинобудівних підприємств спрямована на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, пов'язаного з впровадженням інновацій, в той же час, на інші роботи, пов'язані зі створенням та впровадженням інновацій (придбання нових технологій, НДР) спостерігається зменшення витрат (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати на інноваційну діяльність машинобудівних підприємств за напрямками

Напрямки витрат	Рік						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна сума витрат, млн грн.	10,39	7,98	8,43	30,62	19,35	3,8	11,48
у тому числі за напрямками:							
дослідження і розробки	0,53	0,7	0,03	0,004	-	0,02	-
придбання нових технологій	0,04	-	-	-	-	-	-
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, пов'язаного з впровадженням інновацій	3,75	4,05	7,6	29,3	17,23	0,97	10,46
інші витрати	6,06	3,23	0,81	1,31	2,13	2,82	1,03

Джерело:[2]

Розробка та реалізація інновацій вимагає інвестиційних ресурсів, які необхідні для фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, започаткування і здійснення виробництва інноваційної продукції, її реалізації та вдосконалення. Слід зазначити, що надходження коштів з державного бюджету для фінансування інноваційної діяльності машинобудівних підприємств Хмельницької області за весь період аналізу здійснювалось лише у 2006 році (його частка у загальному обсязі фінансування становила 37,61%). За останні п'ять років на фінансування інноваційної діяльності з державного та місцевих бюджетів коштів не виділялось. Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності протягом 2008–2009 рр. були власні кошти підприємств, а також кредити, частка яких становила 88,76 та 42,06% у 2008 та 2009 рр. відповідно. А протягом 2007, 2010 та 2011 років фінансування інноваційної діяльності здійснювалось лише за рахунок власних коштів цих підприємств [2].

Інноваційна діяльність потребує значних обсягів інвестування, проте низькі обсяги фінансування, особливо за рахунок власних коштів, а також відсутність надходжень з державного бюджету не створюють для підприємств необхідних умов та можливостей здійснювати ефективну інноваційну діяльність і впроваджувати інноваційний продукт. Крім того, за останні 7 років іноземні інвестори також не вкладали коштів в інноваційну діяльність машинобудівних підприємств регіону [2], що свідчить про недостатньо привабливий стан галузі для вітчизняних та іноземних інвесторів. Відсутність достатнього фінансового забезпечення інновацій є однією з головних причин гальмування динамічного розвитку підприємств. Найефективніше вирішити цю проблему можливо лише шляхом використання різних джерел фінансування, зокрема бюджетних коштів (державного та місцевого бюджетів), вітчизняних та іноземних інвестицій, власних коштів підприємств і кредитних ресурсів банків.

Також, вагомими факторами, які перешкоджають здійсненню інновацій, перш за все, є стан політичної нестабільності в державі, що збільшує ризик будь-якої діяльності; невпевненість в довгострокових кредитах та високі банківські ставки; відсутність держзамовлень і держгарантій від ризику банкрутства за спожиті банківські кредити на інновацію.

З огляду на це, державна підтримка інновацій повинна здійснюватися шляхом:

- визначення та підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального рівнів;
- формування та реалізації загальнонаціональних, регіональних, місцевих та галузевих інноваційних програм;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- удосконалення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності [3];
- встановлення пільгового кредитування та оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що основними негативними факторами, які стримують інноваційну діяльність машинобудівних підприємств Хмельницького регіону, є: відсутність державного фінансування інноваційного розвитку та недостатність власних коштів підприємств; відсутність вітчизняних і зарубіжних інвестицій; недосконалість податкового законодавства; послаблення взаємозв'язків науки та виробництва.

Вирішення проблеми активізації інноваційної діяльності може бути забезпечене лише за умов відновлення її фінансування з державного бюджету та всебічної державної підтримки, шляхом отримання пільгових кредитів для оновлення технологій на підприємстві та впровадження нових значно удосконалених технологічних процесів, що дозволить суттєво покращити якість продукції, її технологічні характеристики, а отже, підвищити конкурентоспроможність продукції як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках.

Література

1. Голубовська О. А. Аналіз умов та результатів інноваційної діяльності промислових підприємств Хмельницької області / О.А. Голубовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_ekon/2011_6_2/128-131.pdf
2. Головне управління статистики у Хмельницькій області // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Плішка Т. П. Інноваційна діяльність промислових підприємств в регіоні [Електронний ресурс] / Плішка Т. П. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/VChnu/ekon/2009_6_1/042-046.pdf

References

1. Holubovs'ka O. A. Analiz umov ta rezul'tativ innovatsiynoyi diyal'nosti promyslovykh pidpriyemstv Khmel'nyts'koyi oblasti // [Elektronnyy resurs] // Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vchnu_ekon/2011_6_2/128-131.pdf
2. Holovne upravlinnya statystyky u Khmel'nyts'kiy oblasti. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny // [Elektronnyy resurs] // Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Plishka T. P. Innovatsiyna diyal'nist' promyslovykh pidpriyemstv v rehioni // [Elektronnyy resurs] // Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/VChnu/ekon/2009_6_1/042-046.pdf

Рецензія/Peer review : 6.7.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницького національного університету Нижник В.М.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

У статті розглядаються методичні підходи до розрахунку показника продуктивності праці, проаналізовано динаміку продуктивності праці в різних країнах світу, розраховано за цими методиками, визначено місце України у рейтингу країн за рівнем продуктивності праці, аналізується сучасний стан, проблеми та перспективи підвищення продуктивності праці.

Ключові слова: продуктивність праці, динаміка продуктивності праці, темпи зростання продуктивності праці.

NATALY TANASIENKO
Khmelnitskyi National University

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF LABOUR PRODUCTIVITY DYNAMIC IN THE WORLD AND UKRAINE

Abstract - The aim of the research is to provide a comprehensive overview of growth rates of productivity, and analyse the labour productivity in the world, in emerging and developing economies.

Labour productivity therefore is a key measure of economic performance. Labour productivity estimates can serve to develop labour market policies and monitor their effects. Finally, its measures can contribute to understand how labour market performance affects living standards.

The dynamics of the level productivity of labour in the economics of different countries and in Ukraine were analysed in the article. Factors, which influence on the labour productivity were discovered and complex recommendations for realization of measures of the labour productivity increase for overcoming of considerable lags from the developed countries of the world have been given.

Keywords: labour productivity, the dynamic of the labour productivity, productivity growth rates.

Постановка проблеми. Економічний розвиток в сучасному світі базується на зростанні продуктивності праці. Саме продуктивність праці визначає рівень та якість життя суспільства, адже підвищення продуктивності праці впливає на рівень заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, співвідношення цін і витрат, контроль інфляції, визначає конкурентоспроможність продукції країн на міжнародному рівні і раціональну зайнятість населення, забезпечує можливість структурної перебудови економіки на новітній техніко-технологічній основі і поліпшення екологічної ситуації в країні. Чим вище рівень продуктивності праці, тим міцніше економічний потенціал країни, тим заможніше суспільство, більше можливостей для зростання добробуту народу. Від рівня продуктивності праці залежить стабільність економіки, подолання кризових наслідків, перехід до економічного зростання.

Порівняльний аналіз рівня продуктивності праці є основою для прийняття рішень про технічне переозброєння та організаційне реформування виробництва, управління трудовими ресурсами, визначення цінової політики, оцінку рентабельності та конкурентоспроможності, регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В наукових працях російських вчених-економістів: С. Струмиліна, В. Немчинова, П. Маслової, П. Хромова та вітчизняних науковців: Д.П. Богині, Б.М. Данилишина, В.О. Єременко, Е.М. Лібанової, А.П. Ревенка та ін., – ґрунтовно досліджені питання методології аналізу продуктивності праці. Водночас проблеми та перспективи підвищення продуктивності праці, що базуються на міжнародних порівняннях та оцінках, є у колі наукових інтересів таких вітчизняних вчених, як Л.С. Лісогора, Я.В. Ромусіка, що свідчить про значну зацікавленість науковців у визначенні місця України за рівнем продуктивності праці.

Так, Л.С. Лісогор досліджує методичні підходи до визначення місця України у рейтингу країн за продуктивністю праці, аналізує сучасний стан, проблеми та перспективи підвищення продуктивності праці [1]. Ромусік Я.В. визначає конкурентну позицію України за показником продуктивності праці та розглядає чинники впливу на продуктивність праці країни, оцінює їх за рядом основних показників в контексті міжнародних порівнянь [3]. І все ж окремі аспекти цієї проблеми залишаються недостатньо дослідженими, зокрема це стосується специфіки міжнародних порівнянь країн за рівнем продуктивності праці.

Формулювання цілі статті. Показник продуктивності праці являється важливим індикатором розвитку економічної системи в усьому світі, тому існує декілька методик його розрахунку. У нашому дослідженні проаналізуємо динаміку продуктивності праці в різних країнах світу, розраховано за цими методиками, визначимо місце України у рейтингу країн за рівнем продуктивності праці, проаналізуємо сучасний стан та виявимо проблеми та перспективи підвищення продуктивності праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна організація “The Conference Board” визначає рівень продуктивності праці як ВВП на одного зайнятого, зіставляючи з відповідним показником, характерним для США. Динаміку темпів зростання продуктивності праці, розраховано за цією методикою для країн світу, для економічно розвинутих країн та країн, що розвиваються, запропоновано на рис. 1.

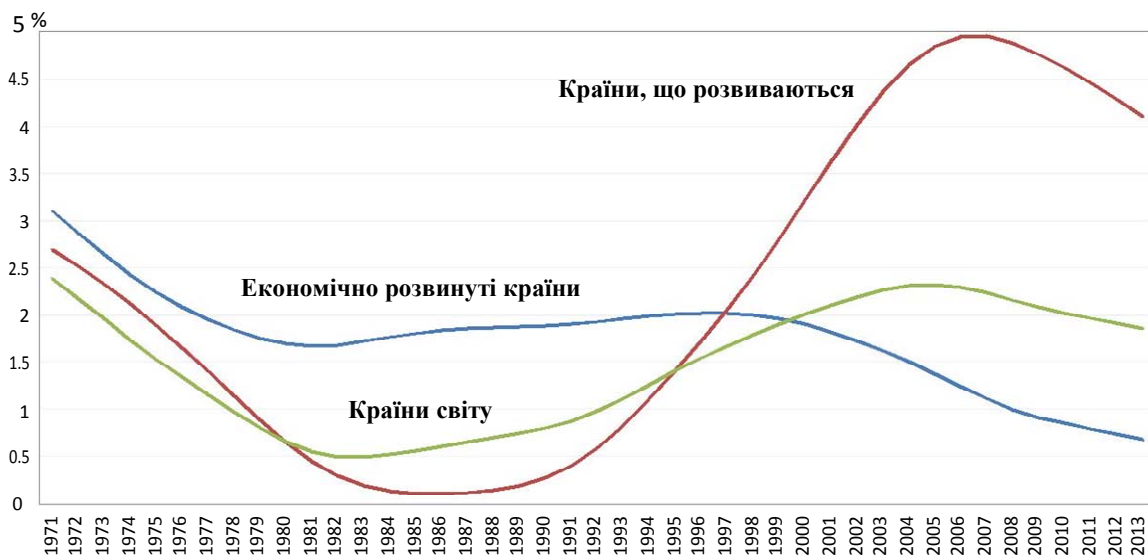

Рис. 1. Тенденції зростання продуктивності праці в світі, економічно розвинутих країнах та країнах, що розвиваються [7]

Розглянувши рис. 1, необхідно зауважити, що протягом 1971–1982 рр. відбулося скорочення рівня продуктивності праці в усіх країнах світу: як в економічно розвинутих, так і країнах, що розвиваються.

Розпочинаючи з 1990 років в країнах, що розвиваються розпочалося стрімке зростання продуктивності праці, проте світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років негативно позначилася на рівні продуктивності праці.

Для економічно розвинутих країн, розпочинаючи з 1982–1983 рр. характерне незначне зростання рівня продуктивності праці, яке тривало до 1997–1998 років, проте з 1998 року відбувається скорочення рівня показника продуктивності.

Організація економічного співробітництва та розвитку OECD як один з варіантів обрахування рівня продуктивності праці пропонує визначати цей показник логарифмічним методом. Динаміка зростання продуктивності праці визначається за формулою:

$$d = \left(\frac{GDP_{t+k}^h}{GDP_t^h} \right)^{\frac{1}{k}} - 1, \quad (1)$$

де k – кількість років, t – базовий рік, $t+k$ – поточний рік; GDP_t^h – ВВП на одну відпрацьовану годину в році t .

Динаміку темпів зростання продуктивності праці в США, Японії, країнах “Великої сімки” (G7), розраховану за цією методикою, запропоновано на рис. 2.

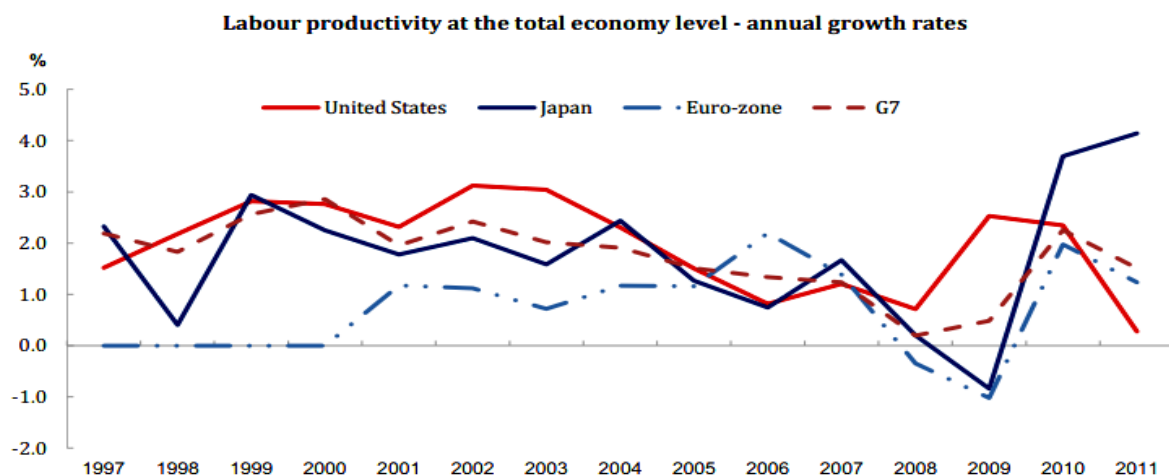

Рис. 2. Динаміка темпів росту продуктивності праці в США, Японії, Єврозоні та країнах G7 протягом 1997–2011 років [8]

Розглянувши рис. 2, можна сказати, що немає чіткої тенденції до зростання рівня продуктивності праці в досліджуваних країнах протягом 1997–2011 років. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років негативно вплинула на динаміку показників продуктивності праці, під впливом якої річні темпи росту продуктивності праці провідних світових економік скоротились. Для Японії та країн Європейського Союзу

протягом 2008–2009 рр. були характерні від’ємні темпи росту продуктивності праці – економіки цих країн скорочували свою продуктивність праці з року в рік.

Згідно з “Тимчасовими методичними рекомендаціями розрахунку продуктивності праці в цілому по економіці та за видами економічної діяльності” для оцінки співвідношень продуктивності праці в Україні та зарубіжних країнах використовують показники ВВП за паритетом купівельної спроможності [6]:

$$P_{t, \text{ppp}} = \text{ВВП}_{t, \text{ppp}} / KZ_t \quad (2)$$

де $\text{ВВП}_{t, \text{ppp}}$ – ВВП за паритетом купівельної спроможності; KZ_t – кількість зайнятих; t – період, для якого проводиться розрахунок.

Для порівняння рівня продуктивності праці в Україні з рівнем продуктивності праці в інших країнах світу розраховуємо цей показник за методикою, запропонованою “Тимчасовими методичними рекомендаціями розрахунку продуктивності праці в цілому по економіці та за видами економічної діяльності”. В табл. 1 наведено динаміку продуктивності праці країн світу за період 2000–2012 рр.

Таблиця 1

Динаміка продуктивності праці країн світу за даними ЄЕК ООН за 2000–2012 рр., тис. дол./чол.

Країни	Роки												
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Люксембург	100,89	98,22	99,05	98,52	100,79	103,16	104,54	106,77	103,34	98,70	97,08	95,66	93,68
Норвегія	84,46	85,85	86,80	88,59	91,62	92,97	91,77	90,60	88,42	87,56	88,21	88,18	88,98
США	80,66	81,50	83,23	84,53	86,63	87,78	88,47	89,21	89,60	90,59	92,57	93,54	93,84
Бельгія	75,76	75,33	76,47	77,05	78,80	79,05	80,21	81,26	80,67	78,74	79,60	80,23	79,90
Франція	70,72	70,78	71,06	71,74	73,44	74,42	75,33	76,02	75,73	74,67	72,10	72,56	72,67
Італія	68,82	68,68	67,83	66,82	67,54	67,60	67,65	67,80	66,71	64,42	66,56	66,49	65,03
Австрія	67,03	66,88	68,05	68,63	69,43	70,11	71,62	72,97	73,28	71,07	72,95	73,51	72,97
Великобританія	63,39	64,42	65,27	66,47	67,71	68,48	69,78	71,17	70,61	68,16	69,59	70,69	69,99
Німеччина	64,13	64,65	65,01	65,49	66,02	66,59	68,41	69,08	68,81	65,57	67,38	68,70	68,53
Фінляндія	61,66	62,23	62,77	63,97	66,35	67,37	69,07	71,20	70,74	66,95	68,84	68,76	67,91
Швеція	60,11	59,62	61,07	62,86	65,99	67,89	69,62	70,30	69,26	66,92	69,99	71,99	72,14
Данія	61,22	61,10	61,36	62,27	64,10	65,00	65,83	65,07	63,17	61,78	64,02	64,72	65,34
Кіпр	50,07	50,96	51,07	50,07	50,27	50,53	51,62	52,58	52,97	52,45	52,99	53,09	54,00
Угорщина	33,17	34,57	36,07	37,48	39,74	41,10	42,33	42,79	43,70	41,97	42,06	42,20	41,45
Польща	31,13	32,22	33,70	35,42	36,86	37,37	38,45	39,32	39,83	40,36	41,73	43,09	45,54
Естонія	26,58	28,33	30,21	32,01	34,38	36,87	38,66	41,01	38,87	37,17	40,41	41,24	41,65
Литва	23,81	26,41	27,23	29,37	31,55	33,17	35,15	37,55	39,00	35,60	38,16	39,63	44,08
Латвія	21,48	22,94	23,73	24,95	26,80	29,18	31,20	33,14	31,43	29,86	30,90	35,27	36,30
Росія	19,37	20,33	20,81	22,40	23,71	24,89	26,65	28,22	29,54	27,87	28,80	29,77	30,45
Болгарія	17,95	18,84	19,67	20,16	20,97	21,72	22,38	23,09	23,89	23,33	24,68	25,92	27,13
Румунія	14,27	15,25	17,83	18,78	20,71	21,91	23,47	24,86	26,69	25,30	25,42	25,96	25,82
Біло-русь	13,10	13,80	14,61	15,78	17,68	18,96	20,60	22,14	23,93	23,82	25,38	26,83	27,76
Вірменія	5,44	6,02	7,92	9,01	10,19	11,44	13,02	14,68	15,47	13,45	12,79	13,52	14,59
Україна	8,98	9,91	10,37	11,32	12,61	12,72	13,62	14,58	14,87	13,11	13,67	14,32	14,33

Примітка: розраховано автором за даними джерела [4]

Для наочності представимо графічне зображення рівня продуктивності праці деяких зарубіжних країн та України в 2012 році на рис. 3.

Розглянувши рис. 3, варто відзначити, що країни мають досить широкий діапазон коливання рівня продуктивності праці. Найбільшого значення продуктивності праці досягли економічно розвинуті країни, такі як Люксембург, США, Норвегія, Бельгія, Австрія, Франція. Та існує ряд країн, рівень продуктивності праці яких доволі низький, що свідчить про їх слабкий рівень економічного розвитку. До країн з продуктивністю праці менше 20 тис. доларів на одного зайнятого належать Вірменія та Україна.

Світова фінансова криза негативно вплинула на економічний розвиток країн, це позначилося і на рівні продуктивності праці, який мав тенденцію до скорочення протягом 2008–2012 рр. в Люксембурзі. В Норвегії, Швеції, Польщі та інших країнах рівень продуктивності праці в 2008–2009 рр. скорочується, а протягом 2010–2012 рр. незначно зростає. Лише США мають тенденцію до зростання продуктивності праці протягом досліджуваного періоду.

Україна, на жаль, значно програє за рівнем продуктивності праці як економічно розвинутим країнам, так і країнам пострадянського простору, що спричинено технологічною відсталістю та недосконалістю структури економіки, яка доповнюється недоліками організаційно-економічного та інституційного забезпечення економічних процесів. За даними The Conference Board Total Economy Database, у 2011 р. Україна відставала за показником продуктивності праці (ВВП на одного зайнятого) від старих країн-членів ЄС у 3–6 разів, нових східноєвропейських країн-членів ЄС (крім Румунії та Болгарії) – у

2,0–3,7 разу, а також країн СНД: Азербайджану – у 1,2 разу, Казахстану – у 1,6 разу, Білорусі – у 2 разу, Росії – у 2,2 разу [7].

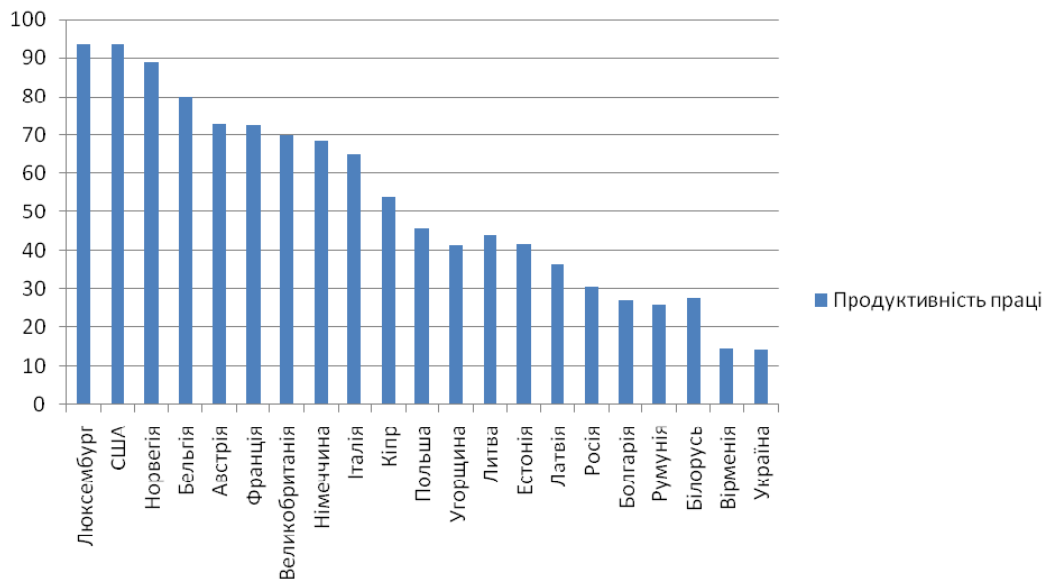

Рис. 3. Рівень продуктивності праці країн в 2012 році з урахуванням ПКС

Аналіз, проведений в публікації [5] показав, що динаміка української економіки характеризується наявністю низки системних проблем, котрі потребують невідкладного вирішення, формують ризики для подальшого економічного зростання та негативно впливають на рівень продуктивності праці. Це насамперед критичний стан основних засобів, висока ресурсо- та енергоємність виробництва, неефективна організація праці, низький технологічний рівень та низька інноваційна спроможність економіки, значний рівень тінізації економіки, відсутність реальної реструктуризації, неефективне використання людського капіталу та надто низький рівень оплати праці.

За останній рік Україні вдалося дещо покращити свої позиції за показником глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, посівши 73 місце серед 144 країн порівняно з 82 місцем серед 142 країн світу роком раніше. Проте за індексом технологічного розвитку позиція України не покращується (81 місце), її відносять до групи транзитивних країн, які конкурують за допомогою низько технологічних засобів виробництва та мають низький рівень продуктивності праці, але наближаються до середньотехнологічно розвинених країн. Маючи у цілому непогані потенційні передумови для інноваційного розвитку, Україна за індексом інноваційності економіки посідає у зазначеному рейтингу 71 місце, оскільки її економіка має низьку насиченість новітніми технологіями, а обсяг і якість прямих іноземних інвестицій, що виступають важливим джерелом трансферу технологій, знаходяться у вкрай незадовільному стані [2].

Висновки. Проведений нами аналіз виявив, що немає чіткої тенденції до зростання рівня продуктивності праці в досліджуваних країнах. Рівень продуктивності праці в індустріально розвинених країнах зростає інтенсивніше, ніж в країнах, що розвиваються. Світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років негативно вплинула на динаміку показників продуктивності праці, під впливом якої річні темпи росту продуктивності праці провідних світових економік скоротились.

Україна значно програє за рівнем продуктивності праці як економічно розвинутим країнам, так і країнам пострадянського простору. Для підвищення рівня продуктивності праці в нашій країні необхідно провести реальну реструктуризацію економіки, зменшити частку її тінізації, стимулювати впровадження у виробництво нових технологій та технічних нововведень, забезпечити відтворювальну та стимулюючу функцію заробітної плати. Підвищення рівня продуктивності праці дозволить Україні не лише здійснити перехід від екстенсивного типу зростання економіки до інтенсивного, зробити вітчизняну продукцію більш конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на світових ринках, але і підвищить рівень добробуту українських громадян, якість їх життя.

Література

1. Лісогор Л.С. Продуктивність праці в Україні: проблеми та перспективи підвищення / Л.С. Лісогор // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2. – С. 131–138.
2. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки – К. : НІСД, 2013. – 48 с.
3. Ромусяк Я.В. Динаміка продуктивності праці економіки України у контексті диспропорційності міжнародних порівнянь [Електронний ресурс] / Я.В. Ромусяк // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>

4. Статистичний департамент європейської економічної комісії ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unecsc.org/stats>
5. Танасієнко Н.П. Анализ тенденций и резервов роста производительности труда в трансформационной экономике Украины : [монография] / Н.П. Танасієнко, М. Борис // Национальная и региональная экономика. Текущие научные проблемы Восточной Европы. – Люблин : Политехника Любелска, 2013. – С. 108–120.
6. Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності : [наказ Міністерства економіки України від 26.12.2008 № 916] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc>
7. The Conference Board Total Economy Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.conference-board.org/data/economydatabase/>
8. OECD, Productivity Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/std/productivity>

References

1. Lisogor L.S. The labour productivity in the Ukraine: the problems and prospects for rising. Demography and social policy. 2010. № 2. P. 131–138.
2. Priorities for investment policy in the context of modernization economic. – K.: NISD, 2013 – 48 p.
3. Romusic J.V. The dynamics of the labour productivity of Ukrainian economy in context of international disproportion comparisons. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua>
4. Statistical Department UNECE. URL : <http://www.unecsc.org/stats>
5. Tanasienko N.P. The analysis trends and reserves of the labour productivity in the transform economy of the Ukraine / N.P. Tanasienko, M. Boris // National and regional economy. Current scientific problems of Eastern Europe. Monografie. Lublin: Politechnika Lubelska, 2013. – P. 108–120.
6. Temporary methodical recommendation calculation the labour productivity in the economy and by sector. URL : <http://zakon.nau.ua/doc>
7. The Conference Board Total Economy Database. URL : <http://www.conference-board.org/data/economydatabase/>
8. OECD, Productivity Database. URL : <http://www.oecd.org/std/productivity>

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 657.1.011.56

И.С. ТОРОПОВА

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, г. Симферополь

ВЛИЯНИЕ НА ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ДИНАМИКУ ОТРАСЛЕВЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ ЗАТРАТ

В статье рассматриваются вопросы влияния особенностей построения производства на процесс формирования затрат на примере рыбной промышленности. Для реализации этого изучается структура рыбопромышленной отрасли Украины, организационные особенности предприятий и их влияние на процесс формирования затрат.

Ключевые слова: отрасль, производство, добывающая промышленность, перерабатывающая промышленность, тип производства, организация производства, затраты, производственные затраты.

IRINA S. TOROPOVA

Taurian V. Vernadsky National University, Simferopol

IMPACT OF BRANCH FEATURES OF EXPENSE FORMATION ON ECONOMIC BEHAVIOUR

Abstract. The purpose of this paper is to study the influence of industry characteristics on the process of cost. An example was considered in fishery industry of Ukraine, which includes both the mining and processing facilities.

In this paper, the influence of formation expenses depending on the industry sector on economic dynamics. The study of this question were considered the importance and role-based Fishery industry which deals with the topic. In Ukraine, a part of the fishing industry include: industry, enterprises engaged in the cultivation and fishing in inland freshwater bodies of Ukraine, fishing farms in Ukraine. It was found that the organizational structure of the industry depends to a large extent the organization of accounting and reporting. The complex nature of the fishing industry - production of raw fish and its treatment causes the specificity of the arrangement of production costs in the industry. Affects the formation of the costs and nature of the process, which in each branch has its own characteristics.

Thus, the manufacturing process, the nature of products, the organizing principle of the type of production plants have a decisive influence on the formation of the cost of production, and this in turn has a direct impact on the financial performance of the companies and the dynamics of their development.

Keywords: industry, manufacturing, mining, manufacturing, production type, production, costs, production costs.

Постановка проблеми. Рыбохозяйственная деятельность в Украине связана с изучением, охраной, воспроизводством, выращиванием и использованием рыбы и других водных живых ресурсов путем их

вылова, с дальнейшей транспортировкой, сохранением, переработкой, импортированием, экспортированием, изготовлением и реализацией продукции из них, организацией и осуществлением государственного управления и контроля в рыбном хозяйстве.

Рыбное хозяйство Украины играет значительную роль в обеспечении населения продовольствием, отраслей национальной экономики – сырьем, а также в воспроизводстве рыбных ресурсов и повышении занятости населения. Рыбное хозяйство Украины должно обеспечивать население высококачественной пищевой продукцией, животноводство – кормовой рыбной мукой; пищевую, фармакологическую, парфюмерную и другие отрасли промышленности – необходимым сырьем. Кроме того, его функционирование призвано способствовать поступлению в государственный бюджет налогов в национальной и свободно-конвертируемой валюте. Этим определяется место рыбного хозяйства в системе агропромышленного комплекса и его значение для экономики Украины.

Насыщение внутреннего рынка Украины необходимыми рыбными товарами возможно в результате развития собственного производства и импорта этих товаров. Т.е. необходимо использовать возможности международного разделения труда – соответствующий ввод рыбных товаров производителей других стран, а также продажа продукции собственного производства на международном рынке. Однако приоритетным направлением формирования рынка рыбы, рыбной продукции и морепродуктов должно быть эффективно развитие собственного рыбохозяйственного комплекса.

Одним из обобщающих показателей насыщенности рынка рыбных товаров является объем их производства в стране как в абсолютном, так и в относительном выражении. Объемы внутреннего рынка рыбопродукции Украины ориентировочно определяются с учетом численности населения и научно обоснованных норм потребления рыбы и рыбопродуктов в расчете на душу населения.

С целью поддержки крупных импортеров и отечественных рыбопереработчиков Верховной Радой Украины был принят Закон «О рыбе, других водных живых ресурсах и пищевой продукции из них» [1].

Рыбное хозяйство Украины включает в себя добычу рыбы и морепродуктов в исключительных (морских) экономических зонах иностранных государств, рыболовство в открытых районах Мирового океана, промысел рыбы и других водных живых ресурсов в Азовском и Черном морях и внутренних водоемах товарного рыбодоводства, воспроизводство и сохранение рыбы и других водных живых ресурсов. Таким образом, рыбная промышленность включает рыбодобывающую и рыбообрабатывающую отрасли.

В систему рыбного хозяйства Украины входят предприятия и организации различных видов деятельности: промышленные, автотранспортные, снабженческие, сбытовые, торговые, строительные, ремонтно-строительные, проектные, научно-исследовательские, конструкторские, бюджетные, рыболовецкие колхозы. Торговля представлена фирменными рыбными магазинами, ресторанами, кафе. В состав бюджетных организаций входят вузы, высшие и средние мореходные училища, техникумы, органы государственного управления. В составе предприятий и организаций рыбного хозяйства насчитывается до двадцати восьми видов вспомогательных производств и служб, а также около семнадцати видов непромышленных хозяйств, производств и служб.

Условно все предприятия входящие в систему рыбного хозяйства Украины можно разделить на три группы:

- промышленные предприятия – к ним относятся рыбопромышленные предприятия Азово-Черноморского бассейна и рыбоперерабатывающие предприятия расположенные непосредственно в местах потребления рыбной продукции и работающие на привозном сырье;
- предприятия, осуществляющие выращивание и вылов рыбы во внутренних пресных водоемах Украины;
- рыболовецкие колхозы Украины, которые имеют свой флот, рыболовецкие подразделения и рыбоперерабатывающие цехи. Рыболовецкие колхозы Азово-Черноморского бассейна имеют возможность развивать пресноводное рыбодоводство и выращивание рыб, моллюсков, ракоподобных, водорослей в условиях соленых морских вод.

Такая многогранность рыбного хозяйства предопределяет сложность организации бухгалтерского учета, отчетности и внутриведомственного контроля, а комплексный характер рыбной промышленности – добыча рыбы-сырца и его обработка обуславливает специфичность организации учета производственных затрат в этой отрасли народного хозяйства. Порядок учета затрат на производство и исчисления себестоимости продукции в значительной мере зависит от особенностей технологии и организации производства [2].

Анализ исследований. Влияние особенностей технологии производства на процесс формирования затрат изучались такими учеными, как М. Белуха, А. Бородкин, С. Безруких, Ф. Ефимов, С. Голов, В. Ивашкевич, Т. Карпова, Л. Нападовская, М. Огийчук, В. Палий, М. Пушкарь, В. Сопко, Н. Чумаченко и др. [3–6, 8]. В области маркетинга и управленческого учета также рассматриваются вопросы влияния формирования затрат на результаты хозяйственной деятельности предприятий [7, 9].

Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений и рекомендаций относительно процесса формирования затрат с учетом отраслевых особенностей на примере рыбной промышленности, которая соединяет в себе добывающую и перерабатывающие производства.

Изложение материала. Особенностью рыбодобывающей отрасли является то, что в ней нет затрат

сырья и основных материалов на добываемый продукт, который является даром природы. Для рыбодобывающей, как и для большинства добывающих отраслей, характерна относительная непродолжительность производственного процесса, осуществление его в одном переделе (стадия производства) и отсутствие остатков незавершенного производства. В связи с этим затраты на добычу рыбы учитывают по всему переделу в целом с подразделением в аналитическом учете по судам и бригадам.

В случае значительного удаления районов промысла от береговых рыбообрабатывающих баз выловленную рыбу перерабатывают на судах. В этом случае необходимо разграничивать учетные затраты в целом по судну в разрезе калькуляционных статей между добычей и обработкой рыбы по научно обоснованным коэффициентам для того, чтобы определить как себестоимость добытой рыбы-сырца, так и себестоимость выпуска готовой рыбопродукции данным судном.

Рыбоперерабатывающие предприятия осуществляют переработку сырья. В обрабатывающей отрасли, как правило, имеют место остатки незавершенного производства, которые учитывают при исчислении себестоимости готовой продукции. В рыбной промышленности исключение составляет только консервное производство, в котором нет остатков незавершенного производства.

Рыбоперерабатывающие предприятия подразделяются по организации и месту производства на береговые и плавучие. Постановка бухгалтерского учета производственных затрат на береговых рыбоперерабатывающих предприятиях имеет ряд особенностей. Прежде всего береговые предприятия по обработке рыбы подразделяются на две группы.

К первой группе относятся рыбзаводы, рыбокомбинаты и рыбоконсервные заводы, расположенные в районах добычи рыбы (Азовское, Черное моря, крупные внутренние водоемы). Этими предприятиями вырабатывается продукция широкого ассортимента, как пищевая (рыба охлажденная и мороженая, рыбное филе, соленая, копченая, вяленая рыба и т.д.), так и техническая (технический жир, кормовая рыбная мука и т.д.). Сырье такими предприятиями добывается самостоятельно или принимается для переработки от рыболовецких колхозов и промыслового флота. В связи с сезонностью добычи рыбы обработка и отгрузка продукции рыбопромышленными организациями этой группы колеблется по отдельным периодам года. Наибольший удельный вес реализуемой продукции приходится на второй и четвертый кварталы. Для предприятий этой группы характерна территориальная разобщенность предприятия, что обусловлено наличием, при береговом или прибрежном лове, рыболовецких отделений. Кроме того, также существуют береговые пункты для приемки и первичной обработки рыбы-сырца. В связи с этим на предприятиях данной группы большую часть в себестоимости изготавливаемой продукции занимают транспортные расходы.

Ко второй группе относятся рыбообрабатывающие заводы и рыбокомбинаты, а также копильные, кулинарные и маринадные цехи при сбытовых холодильниках, находящиеся непосредственно в местах потребления рыбной продукции. Эти предприятия и цехи не имеют своей сырьевой базы и работают на привозном сырье. Так, свежемороженая и соленая рыба, являющаяся готовой продукцией для рыбопромышленных предприятий первой группы, служит сырьем для рыбоперерабатывающих предприятий второй группы.

Влияет на процесс формирования затрат и характер технологического процесса, который в каждой отрасли имеет свои особенности. Рыбообрабатывающая отрасль промышленности в соответствии с характером технологического процесса представлена производствами, в которых готовый продукт получают путем последовательной обработки исходного сырья на отдельных фазах, переделах. При этом в каждой фазе, переделе изготавливают промежуточный продукт-полуфабрикат, за исключением последнего передела, выпускающего готовую продукцию. В рыбной промышленности к таким производствам относятся консервное (замораживание, копчение, консервирование), копильное (посол, копчение) и др. В этих условиях возникает необходимость вести учет затрат не только по производству в целом, но и по переделам (что соответствует во многих случаях отдельным цехам и заводам), а внутри их – по видам вырабатываемой продукции. Возникает также необходимость и в калькулировании себестоимости продукции того или иного передела, так как часть полуфабрикатов того или иного передела реализуется на сторону.

В рыбообрабатывающей отрасли, как правило, имеют место остатки незавершенного производства, которые учитывают при исчислении себестоимости готовой продукции. В рыбной промышленности исключение составляет только консервное производство, в котором нет остатков незавершенного производства.

В зависимости от количества, повторяемости и ассортимента выпуска продукции различают три типа производства: индивидуальное, серийное и массовое. В зависимости от типа производства по-разному организуется учет затрат. Наиболее сложно организовать учет в индивидуальном производстве, так как необходимо обеспечить учет затрат по каждому изготавливаемому изделию, а вид изделий все время изменяется, вызывая изменения в подготовке производства, оснастки и т. д. В условиях массового производства организовать учет проще, так как номенклатура изделий ограничена и их изготовление идет непрерывно, технология производства стабильная. Все это облегчает нормирование затрат на производство, документирование хозяйственных операций, их учет и контроль. Здесь налицо благоприятные условия для внедрения прогрессивного нормативного метода учета затрат на производство.

По роли и назначению внутри предприятия производства подразделяются на основные и вспомогательные. Все основные и вспомогательные производства именуется промышленными

производствами.

Каждое производство или его отдельная часть (фаза, передел), выделенная организационно, называется цехом. В зависимости от вида производства различают цехи основного производства (консервный цех, коптильный цех, цех сухих супов, кулинарный цех и т. д.) и цехи вспомогательного производства (судоремонтный цех, цех изготовления орудий лова и др.).

Цех – это основная структурная единица промышленного предприятия, обособленная в административном отношении. Цехи могут быть организованы по технологическому или предметному принципу. Если в цехе выполняется только часть технологического процесса по изготовлению какого-либо вида продукции, то производство организовано по технологическому принципу (например, копчение при производстве консервов или литье при производстве машин). Если в цехе выполняется весь технологический цикл производства изделия (цех с замкнутым технологическим циклом производства), то производство организовано по предметному принципу (например, цех по производству искусственного льда, цех по изготовлению орудий лова и др.). На небольших предприятиях широкое распространение получила бесцеховая структура управления, при которой вместо цехов функционируют в случае необходимости производственные участки. Принцип организации цехов оказывает существенное влияние на ведение документооборота, учет затрат на производство, предварительный и последующий контроль за производством, на обеспечение сохранности ценностей.

Значительные изменения в учет затрат на производство и калькулирование себестоимости продукции вносит поточная организация производства, при которой основные затраты на производство продукции возможно учитывать по каждой поточной линии или их группе, упрощаются контроль за движением сырья, материалов и деталей, нормирование расхода материалов и трудовых затрат, распределение затрат между незавершенным производством и готовой продукцией.

Необходимо отметить, что для рыбоперерабатывающих предприятий может быть использована организация производства по различным принципам. Так, если в цехе выполняется только часть технологического процесса (копченое при производстве консервов), то производство организовано по технологическому принципу, если же в цехе выполняется весь технологический цикл, то производство организовано по предметному принципу (производство искусственного льда). Но, как правило, на предприятиях применяется смешанная предметно-технологическая организация цехов и участков. Кроме того, на небольших предприятиях получила широкое распространение бесцеховая структура управления, при которой вместо цехов функционируют в случае необходимости производственные участки.

Таким образом, технология изготовления, характер продукции, принцип организации цехов тип производства имеют решающее значение при организации учета затрат на производство. Они определяют различия в формах первичных документов в организации документооборота и первичного учета производства, в методах учета затрат и калькулирования себестоимости выпускаемой продукции, в организации предварительного и последующего контроля за производством.

Литература

1. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них [Електронний ресурс] : закон України : [прийнято Верховною Радою 6 лютого 2003 року № 486-IV]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/486-15>
2. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" : наказ Міністерства фінансів України від 31.03.99. № 87 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nibu.factor.ua/info/instrbuh/psbu16/>
3. Безруких П.С. Бухгалтерский учет / П.С. Безруких – М. : Бухгалтерский учет, 2002. – 719 с.
4. Бехтерева Е.В. Себестоимость: рациональный и эффективный учёт расходов / Е.В. Бехтерева. – [5-е изд.]. – М. : Изд-во "Омега-Л", 2011. – 148 с.
5. Бухгалтерський фінансовий облік : [підручник / за ред. Бутинця Ф.Ф.]. – 8-е вид., доп. і перероб. – Житомир : ПП «Рута», 2009. – 912 с.
6. Бухгалтерський облік у сільському господарстві / [за ред. Ф.Ф. Бутинця]. – Житомир : ПП, Рута, 2003. – 512 с.
7. Дихтль Е. Практический маркетинг : [учебное пособие] / Е. Дихтль, Х. Хершген ; [пер. с нем. А.М. Макарова] / под. ред. И.С. Минько. – М. : Высш. Шк.: ИНФРА-М, 1996. – 225 с.
8. Нападівська Л.В. Управлінський облік / Л.В. Нападівська. – К. : Книга, 2004. – 544 с.
9. Управленческий учет / [под. Ред. В. Палия и Р. Вандер Вила]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 480 с.
10. Хорнгрен Ч.Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер ; [пер. с англ.] / под. ред. Я.В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 416 с.

References

1. Pro ry'bu, inshi vodni zhy'vi resursy' ta xarchovu produkciyu z ny'x: pry'nyato Verhovnoyu Radoyu vid 6 lyutogo 2003 roku N 486-IV. [Elektrony'j resurs]. - Rezhym dostupu/<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/486-15>
2. Pro zatverdzhennya Polozhennya (standartu) buxgalters'kogo obliku 16 "Vy'traty": nakaz Miny'sterstva finansiv Ukrayiny' vid 31.03.99 g. 87. [Elektrony'j resurs]. - Rezhym dostu'pu <http://www.nibu.factor.ua/info/instrbuh/psbu16/>

3. Bezruky'x P.S. Buxgaltersky'j uchet / P.S. Bezruky'x — М.: Buxgaltersky'j uchet, 2002.— 719 s.
4. Bextereva E.V. Sebestoy'most': racy'onal'nyj y' efekty'vnyj uchët rasxodov / E.V. Bextereva. — [5-e y'zd.]. - М.: Y'zd-vo "Omega-L", 2011. - 148 s.
5. Buxgalters'ky'j finansovy'j oblik: Pidruchny'k / Za red. prof. Buty'ncya F.F., kolekty'v avtoriv. — 8-me vy'd., dop. i pererob. — Zhy'tomy'r: PP «Ruta», 2009. — 912 s.
6. Buxgalters'ky'j oblik u sil's'komu gospodarstvi / za red. prof. F.F. Buty'ncya. — Zhy'tomy'r: PP, Ruta, 2003g. — 512s.
7. Dy'xtl' E. Prakty'chesky'j markety'ng: Uchebnoe posoby'e / E.Dy'xtl', X. Xershgen; per. s nem. A.M. Makarova; pod. red. Y'.S. My'n'ko. — М.: Vyssh. Shk.: Y'NFRA-M, 1996. — 225 s.
8. Napadovs'ka L.V. Upravlins'ky'j oblik / L.V. Napadovs'ka - K.: Kny'ga, 2004. — 544 s.
9. Upravlenchesky'j uchet / Pod. Red. V.Paly'ya y' R. Vander Vy'la. — М.: Y'NFRA-M, 1997 — 480 s.
10. Xorngren Ch.T. Buxgaltersky'j uchet: upravlenchesky'j aspekt / Ch.T. Xorngren, Dzh. Foster; per. s angl.; pod. red. Ya.V. Sokolova. — М.: Fy'nansy y' staty'sty'ka, 1995. — 416 s.

Рецензія/Peer review : 5.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри фінансів та кредиту ТНУ ім.Вернадського - Климчук С.В.

УДК 339.138

А.С. ТЕЛЬНОВ

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

МАРКЕТИНГ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано роль торгівлі як головної ланки у системі споживчого ринку товарів та послуг. Запропоновано технологію маркетингу соціальних процесів як інноваційний напрямок розвитку торговельних підприємств. Уточнено зміст поняття маркетингу соціальних процесів на торговельних підприємствах. Розроблено алгоритм маркетингу соціальних процесів, який дозволить удосконалити процес управління на торговельних підприємствах.

Ключові слова: маркетинг, торговельні підприємства, соціальні процеси, соціальний маркетинг, алгоритм.

A. S. TELNOV

Khmel'nitsky national university

MARKETING OF SOCIAL PROCESSES AS INNOVATIVE DIRECTION OF DEVELOPMENT OF POINT-OF-SALE ENTERPRISES

Abstract. - The purpose of the article is a ground of conceptual principles of marketing of social processes as innovative direction of development of point-of-sale enterprises.

In the article grounded trade role as a main link in the system of user market of commodities and services. Technology of marketing of social processes is offered in quality innovative direction of development of point-of-sale enterprises, which is an effective instrument at the decision of social problems of management and and increase of them social activity. Maintenance of concept of marketing of social processes is specified on point-of-sale enterprises. It is well-proven that the use of idea of the social marketing will allow to use marketings technologies and strategies for support of important social problems and effectively to carry out point-of-sale activity due to the increase of the personal interest, initiative, collaboration. The algorithm of marketing of social processes is developed on point-of-sale enterprises.

Practical realization offered approach will allow to perfect technology of administrative process and promote efficiency of preparation, acceptance and realization of administrative decisions, from marketing of social processes on an enterprise.

Keywords: marketing, point-of-sale enterprises, social processes, social marketing, algorithm.

Постановка проблеми. У сучасних умовах питання соціальної відповідальності бізнесу у всіх секторах економіки є актуальними. Особливо це характерно для такої важливої галузі народногосподарського комплексу, як торгівля, яка чутливо відображає всі пропорції або диспропорції на споживчому ринку і в економіці в цілому. Підприємства торгівлі сьогодні успішно долають такі соціальні проблеми, як боротьба з бідністю, створення нових робочих місць; надання моральної і матеріальної допомоги інвалідам і пенсіонерам; сприяння розвитку особистих підсобних господарств; залучення молоді в споживчу кооперацію тощо. Реалізація соціально орієнтованої структурної орієнтації економіки дозволить створити матеріальну основу для розвитку торгівлі. Значення торгівлі сьогодні актуалізується тим, що вона створює економічні цінності і прибуток, тому об'єктивно необхідною передумовою ефективного функціонування економіки в цілому, і торгівлі зокрема, є розвинута ринкова інфраструктура.

В сучасних умовах розвитку економіки України маркетинг соціально значимих проблем торговельних підприємств є одним з ефективних засобів досягнення соціальної рівноваги, психологічного і поведінкового вдосконалення. Використання засобів маркетингу при вирішенні соціальних проблем управління і соціальна активність підприємств торгівлі є важливим системним завданням, яке вимагає конкретних дій з розробки та алгоритмізації соціальних процесів.

Аналіз досліджень та публікацій. Значний внесок у розвиток концепції соціального маркетингу внесли такі вітчизняні та зарубіжні учені, як: А. Акімов, Ч. Бодвелл, С. Веддок, Е. Геллер, І. Гульченко, Ф. Котлер, Д. Легран, В. Меліховський, Дж.Г. Німмер, Д. Рокфеллер, Р. Оуен, С. Туркін, С. Перегудов, Б.

Полунєєв, І. Глінкіна, С. Лукаш, С. Рубашкіна, Л. Савицька, М. Теодорович та ін. Слід зазначити, що в сучасній науковій літературі чимало уваги приділяється розвитку маркетингу як технології управління соціальними процесами [1, 2]; становленню соціально-етичного маркетингу [3] та маркетингу соціально значимих проблем як нового інноваційного напрямку [4,5]. Проте в сучасних наукових роботах вітчизняних учених не отримали достатнього висвітлення питання реалізації концепції маркетингу соціальних процесів в системі управління торговельними підприємствами.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад маркетингу соціальних процесів як інноваційного напрямку розвитку торговельних підприємств.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сучасні тенденції в розвитку суспільної свідомості полягають в усвідомленні принципів формування соціально орієнтованого ринкового механізму, які реалізуються за допомогою інструментів маркетингу, вирішення соціально значимих проблем торговельних підприємств. Досягнення ефективної діяльності та заданих орієнтирів можливо лише за умови переходу до інноваційного соціально орієнтованого типу розвитку. У цьому контексті якісним показником особистості виступає активна соціальна позиція, яка знаходить своє вираження в соціально значимій діяльності.

В сучасній науковій літературі представлені різноманітні підходи до визначення соціального маркетингу. Це поняття часто ототожнюють з соціально-етичним (етичним), етико-соціальним, суспільно - (соціально-) орієнтованим, соціально відповідальним, стратегічним, громадським, відповідальним маркетингом тощо. Нерідко сутність соціального маркетингу пов'язується з соціальними ідеями, завданнями або конкретними діями.

Проблема дефініції соціального маркетингу пов'язана з визначенням природи маркетингу взагалі, а також залученням його інструментарію у соціальну дійсність та розширенням сфери застосування маркетингових технологій. Як відзначав П. Котлер, «соціальний маркетинг - це розуміння людей і таке з ними спілкування, яке веде до засвоєння ними нових поглядів. Зміна їх позиції примушує змінювати власну поведінку, що робить вплив на рішення тієї соціальної проблеми, в яку ви залучені». Або: «Це розробка, запровадження в життя і контроль за виконанням програм, що мають на меті досягти сприйняття цільовою групою соціальної ідеї, руху, практики» [6, с. 132].

Соціальний маркетинг, який вживається на практиці, - це своєрідний синтез: і специфічна функція соціального управління, і особливий вигляд планової діяльності різних суб'єктів управління, і своєрідний плановий інструмент регулювання ринкової економіки, і один з інструментів соціальної політики.

Роль соціального маркетингу в системі менеджменту можна визначити наступним чином:

По-перше, соціальний маркетинг виступає як фундаментальна сучасна концепція управління соціальними процесами і змінами в умовах сучасного ринкового і демократичного суспільства.

По-друге, соціальний маркетинг одночасно виступає як соціально-маркетингова, ефективна управлінська технологія, що формулює основні принципи і підходи до побудови сучасного соціального управління на основі теорії соціального, некомерційного обміну послугами, ідеями, цінностями і т. п.

По-третє, соціальний маркетинг формулює цілі, технології, маркетингові механізми стосовно різних сфер суспільного життя (освіта, охорона здоров'я, культура, спорт, екологія, наука, мистецтво), формуючи конкретні і реальні механізми їх функціонування, регулювання, управління ними [1, с. 95].

Маркетинг соціально значимих проблем, до яких відносяться соціальні процеси на торговельних підприємствах, являє собою новий інноваційний напрямок розвитку маркетингу. Такий вид маркетингу, на нашу думку, передбачає спільну діяльність працівників торгівлі та керівництва з метою досягнення спільних цілей. В більш широкому розумінні це маркетингові зусилля, які обумовлені соціальними та іншими етичними причинами з приводу побудови партнерських відносин. Такий маркетинг дозволить використовувати технології і стратегії для підтримки важливих соціальних проблем і одночасно ефективно здійснювати торговельну діяльність за рахунок підвищення зацікавленості, ініціативи, співпраці.

Як відзначають І.В. Роздольська та С.М. Осадча, маркетинг соціально значимої проблеми спрямований на вирішення таких задач, як: підвищення репутації організації, створення ефективних PR- і рекламних акцій, покращення внутрішнього клімату у колективі, зниження агресії по відношенню до організації з боку суспільства і влади [5, с. 505]. З цих позицій ми пропонуємо застосовувати інструменти маркетингу для регулювання соціальних процесів на торговельних підприємствах.

Разом із напрацюванням сучасною наукою обґрунтованої концепції циклу управління сьогодні активно розвивається алгоритмізація управління, яка полягає в точному розпорядженні технології управлінського процесу. Сучасні досягнення науки дають можливість деталізувати алгоритм управління, визначивши ще точніше місце різних наукових процедур в управлінні.

Необхідність розробки алгоритму управління соціальними системами обумовлена, перш за все, ускладненням завдань з оптимізації управління соціальними системами. Вирішити таке завдання неможливо за допомогою часткових заходів, шляхом виробничого використання того чи іншого сучасного методу або засобу управління. Має значення і та обставина, що відбувається „накопичення” високоєфективних сучасних методів і засобів, які містять в собі відомі можливості оптимізації управління системами. На сьогодні стає очевидно, що ізолюльоване застосування нових методів – справа несуттєва і малоефективна.

По-друге, багато соціальних явищ не піддаються квантифікації. В управлінні соціальними процесами беруть участь люди зі своєю власною волею і думкою. Необхідність алгоритмізації соціальних

процесів окреслюється тими обставинами, що лише нормативних документів, регламентуючих механізм управління соціальною системою, недостатньо для оптимізації управління; необхідно затвердити і деякі правила для самого способу здійснення управлінського процесу.

Основний, інваріантний зміст поняття „алгоритм” полягає у наступному: розпорядження, що обумовлює зміст і послідовність операцій, які приводять вихідні дані до бажаного результату. Ще алгоритм можна визначити як схему рішення задачі.

Важливість завдання створення алгоритму соціального маркетингу впливає з тих обставин, що він спрямовує керівника на найкоротший і результативніший шлях вирішення поставлених завдань; інтегрує в управлінському процесі найважливіші і ґрунтовні сучасні методи аналізу і керівництва; створює можливості формалізації процедур, раціонального використання комп'ютерної техніки в управлінні торговельним підприємством.

Якби соціальне пізнання досягло такого рівня досконалості, що було б в змозі широко застосовувати математичні методи, алгоритм соціального маркетингу мав би яскраву вираженість витонченості і велику пізнавальну силу. Проте незалежно від цього, алгоритмізація соціальних процесів виправдана і за теперішніх умов, при недостатньому ступені квантифікації суспільних процесів і явищ. Алгоритмізація дає можливість створити струнку систему використання сучасних наукових методів і засобів, реалістичного визначення їх евристичної та конструктивної сили. Звичайно, в даному випадку йдеться про структурування процесів, пов'язаних з підготовкою управлінських рішень.

Слід мати на увазі й те, що основний зміст системного аналізу, на якому заснований алгоритм управління, полягає не у формальному математичному апараті, що описує системи і вирішення проблем, не у спеціальних математичних чи інших методах, а в його концептуальному (понятійному) апараті, основних ідеях і підходах, що дозволяють залучати формальні і спеціальні математичні, логічні, евристичні та інші методи в рамках певної методології.

Визнання принципової можливості алгоритмізувати процес управління в його цілісності зовсім не виключає питання про те, чи доцільно і необхідно алгоритмізувати і формалізувати кожен окрему процедуру. Можна вважати загальним правилом, що чим стереотипніша і структурована операція, тим більша можливість її алгоритмізувати і, навпаки, творча діяльність управління при необхідності здійснюється за допомогою евристичних методів і засобів. Враховуючи динамічність і різноманітність проблем, що вирішуються, не існує універсальних алгоритмів, які визначають рішення керівника.

На основі досягнень науки управління можна застосувати наступний алгоритм (систему обов'язкових процедур) при підготовці, прийнятті і реалізації рішень в маркетингу соціальних процесів на підприємстві:

1. Визначення цілі (Ц).
2. Аналіз і обробка інформації (АОІ), що включає: збір відомостей різного характеру і різного ступеня узагальненості в ході практичного управління і за допомогою соціологічних чи інших конкретних досліджень.
3. Розробка моделі (М) як засобу маркетингу соціальних процесів, про що готується рішення.
4. Прогнозування (П) майбутнього стану явища, на основі якого модель удосконалюється і перетворюється в M_1 .
5. Розробка концепції (К), за допомогою якої виділяється найбільш загальний підхід до вирішення даної проблеми. При можливості концепція піддається експериментальній перевірці (Е) шляхом комп'ютеризації, в результаті чого вона перетворюється на K_1 .
6. На основі концепції здійснюється одне або декілька управлінських рішень (Ур). Кожне рішення має чітко сформульовану мету, конкретні шляхи, ресурси її здійснення і погоджене з умовами матеріального і нормативного характеру (закони тощо).
7. Робота з виконання рішення програмується (Пр) і планується (Пл) органом, що прийняв рішення або суб'єктом виконання рішення. З цією метою виробляються сценарії або програми, в яких визначається послідовність роботи з виконання рішення, розподіляються обов'язки різних органів, а також засоби і ресурси.
8. Хід виконання рішення контролюється відповідними формами контролю (Ко).
9. Алгоритм завершує аналіз зворотної інформації (Зі), яка інформує про дії в результаті виконання рішення. Зворотна інформація разом з іншою інформацією стає вихідним початком формулювання нової цілі (Цн).

Вищевказаний алгоритм задається формулою :

$$\begin{array}{c} M \quad K \\ \text{Ц} - \text{АОІ} - \text{П} - \text{Е} - \text{Ур} - \text{Пр} - \text{Пл} - \text{Ко} - \text{Зі} - \text{Цн} \\ M_1 \quad K_1 \end{array} \quad (1)$$

Алгоритм маркетингу соціальних процесів зображений на рис. 1. Він є деталізованим вираженням управлінського циклу у великих соціальних системах, оскільки через нього реалізуються закономірно наступні одна за одною фази управлінського процесу на основі сучасних досягнень теорії і практики управління. Вищезгадані етапи алгоритму управління великими соціальними системами є складними видами діяльності, що включають в себе різні операції.

Однією із найбільш суттєвих особливостей алгоритму соціальних процесів є його лабільний та багатозначний характер. Алгоритм має значущість в своїй найбільш загальній, принциповій формі. За даних конкретних обставин ті чи інші його етапи можуть здаватись практично зайвими. Тому суб'єкт управління завжди повинен враховувати й аналізувати як постійні, так і непостійні фактори в процесі ухвалення рішення.

Ця особливість алгоритму маркетингу соціальних процесів знаходить найбільш яскраве вираження в багатоваріантності реалізації його компонентів. Знаходження оптимальних рішень вимагає побудови багатьох моделей та їх зіставлення. Це має значення для прогнозів, концепцій, експериментів, управлінських рішень, програм і планів. Дана обставина, як і складний характер будь-якої з операцій, що входять до складу алгоритму маркетингу соціальних процесів, підкреслює зростаючу відповідальність суб'єкта управління. Також алгоритмізація соціальних процесів дозволяє обмежити суб'єктивізм в керівній діяльності.

Характерною особливістю розвитку теорії і практики управління є зростання відносної частки формалізованих операцій і застосування математичних моделей для здобуття оптимальних результатів в управлінській діяльності.

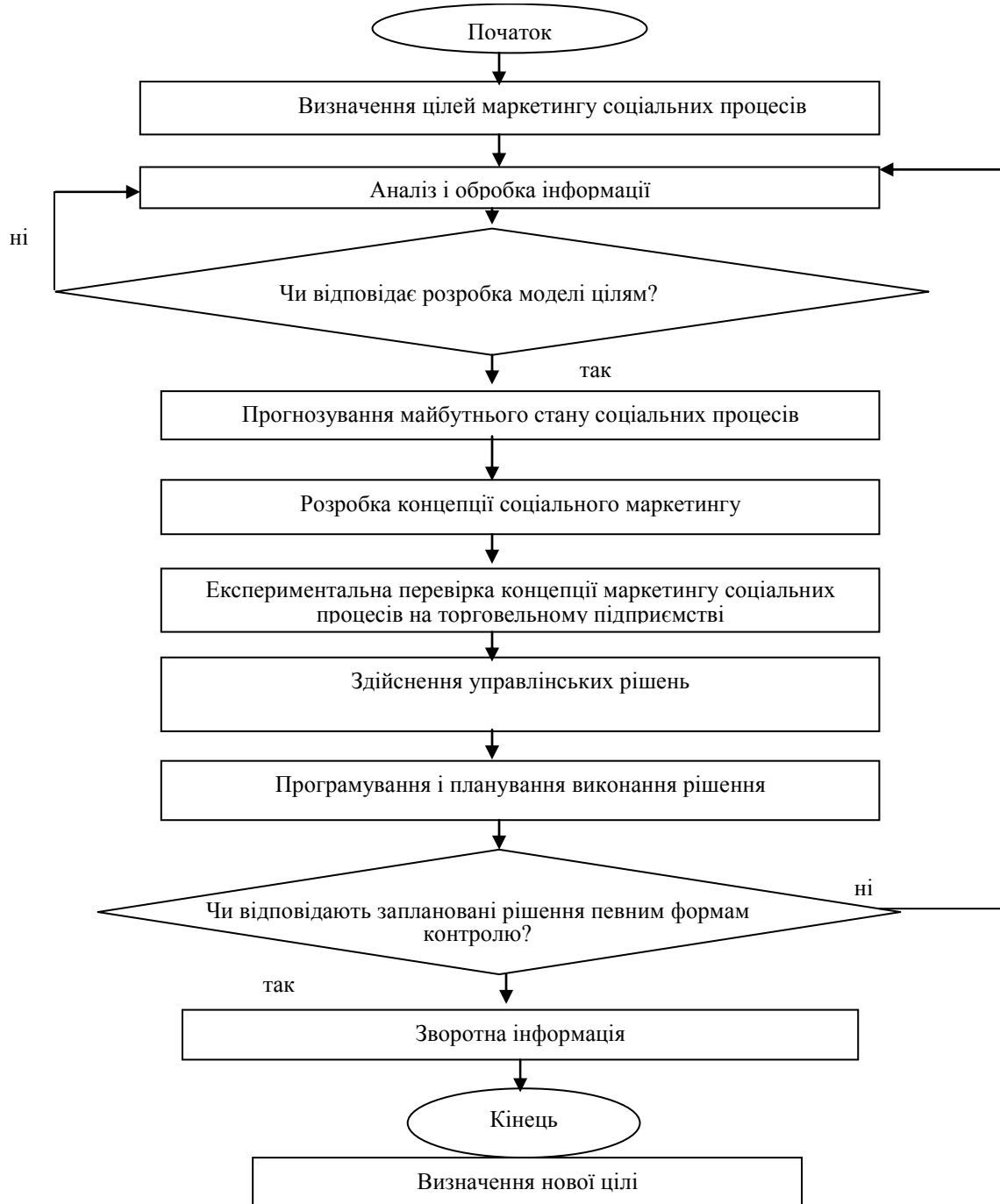

Рис. 1. Алгоритм здійснення заходів з маркетингу соціальних процесів

Це інколи створює ілюзії, що цілком можливо формалізувати процес управління, а алгоритмічний

підхід перетворити на єдино авторитетний в теорії і практиці управління. У процесі управління певну роль відіграє й інший підхід – евристичний. Сфери дії алгоритмічного і евристичного підходів виявляються мірою структурованості об'єкта управління: для добре структурованих об'єктів більш доцільним є алгоритмічний підхід, а для неструктурованих – евристичний. Для соціальних систем, внаслідок їх невизначеності, точна структуризація не завжди можлива. Науковий аналіз обмежений в силу різноманітних причин, таких як: неминуча неповнота, відсутність способів точного передбачення майбутнього. Все це укріплює переконання в тому, що управління в сучасних умовах не є і не може бути тільки евристичним процесом. Немає також підстав передбачати, що в майбутньому один із двох підходів стане домінуючим чи єдино раціональним. За своєю глибокою сутністю управління є евристично-алгоритмізованою діяльністю, в якій поряд із науковими методами і засобами займають своє місце інтуїція і творчість. Органічне поєднання досягнень евристики з теорією алгоритмів дозволяє розробити евристичні алгоритми як набір правил для порівняння, аналізу і вибору варіантів можливих рішень у сфері маркетингу соціальних процесів.

Висновки. У сучасних умовах управління соціальними процесами базується на використанні маркетингового інструментарію, який включає широкий спектр технологій, таких як: переконання, стимулювання рішень, колективна співпраця тощо. В даному випадку соціальний маркетинг орієнтує на позитивні соціальні зміни, які покращують діяльність торговельних підприємств. Соціальні проблеми, які існують на підприємстві, як результат діяльності групової свідомості, мають реальні наслідки, які необхідно враховувати в управлінні та управляти їх розвитком на маркетингових засадах. Маркетинг соціальних процесів на торговельних підприємствах передбачає вивчення соціальних потреб працівників, особливостей та технології регулювання їх взаємодії у процесі роботи шляхом узгодження інтересів учасників взаємодії. Таким чином, ідея маркетингу соціальних процесів є інноваційним напрямком розвитку торговельних підприємств. Його практична реалізація дозволить досягти більш високих результатів та отримати конкурентні переваги в умовах насиченого ринку.

Література

1. Акимов А.И. Маркетинг как технология управления социальными процессами / А. И. Акимов // Экономика та держава. – 2008. – № 2. – С. 6–7.
2. Голодец Б.М. Современная концепция социального маркетинга / Б.М. Голодец // Маркетинг в России и за рубежом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mavriz.ru/articles/2001/6/321.html>
3. Бикеева М.В. Влияние социально-этического маркетинга на экономическую эффективность бизнеса // [Электронный ресурс] // Studium - № 2 (7) - 2008. - Режим доступа: <http://www.sarki.ru/studium.htm>
4. Князев С. В. CRM (CAUSE RELATED MARKETING) – маркетинг социально значимой проблемы как метод маркетинговых коммуникаций / С. В. Князев // Маркетинговые коммуникации. – 2004. – № 6. – С. 23–27.
5. Роздольская И.В. Маркетинг социально значимой проблемы субъектов кооперативного сектора экономики в глобальной рыночной среде как инновационное направление развития / И.В. Роздольская, С.М. Осадчая // Фундаментальные исследования. – 2013. – № 1 (часть 2). – С. 504-508.
6. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність / Ф. Котлер, Н. Лі: пер. з англ. – К.: Стандарт, 2005. – 302 с.

References

1. Akimov A.I. *Ekonomika ta derzhava*, no 2 (2008): 6–7.
2. Golodec B.M. *Marketing v Rossii i za rubezhom*, no 2 (2001). <http://www.mavriz.ru/articles/2001/6/321.html>
3. Bikeeva M.V. *Studium*, no 2 (7) (2008). <http://www.mavriz.ru/articles/2001/6/321.html>
4. Knjazev S. V. *Marketingovye kommunikacii*, no 6 (2004): 23–27.
5. Rozdol'skaja I.V., Osadchaja S.M. *Fundamental'nye issledovanija*, no 1 (chast' 2). (2013): 504–508.
6. Kotler F., Li N. *Korporativna social'na vidpovidal'nist'*. Kyi'v: Standart, 2005. 302 p.

Рецензія/Peer review : 27.7.2013 р.

Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницького національного університету Войнаренко М.П.

УДК 330.322:330.142.2

М.І. БОНДАРЕНКО, Л.Б. БУШОВСЬКА
Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ РУХУ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В УКРАЇНІ

В даній статті проаналізовано тенденції відновлення інвестиційної діяльності в Україні в післякризовий період, структурні особливості динаміки інвестицій. Виявлено ключові чинники, що обумовлювали спрямованість інвестиційних процесів. Запропоновано заходи державної політики, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності інвестиційної діяльності, її зорієнтованості на забезпечення структурної модернізації економіки.

Ключові слова: інвестиційний період, національне господарство, іноземні інвестиції, акціонерний капітал, інвестор, інвестиційний потенціал.

M.I. BONDARENKO, L.B. BUSHOVSKA
Khmelnitsky national university

ANALYSIS OF TRAFFIC OF FOREIGN INVESTMENTS IN UKRAINE

Abstract. - Research of basic structural dynamic changes and tendencies of foreign capital investments is the aim of work in the economy of Ukraine and determination of directions of activation of this process. Investment activity is a long-term investment and characterized by the high level of vagueness and risks. For minimization of the last it is necessary systematic to watch investment processes in a country, especially at the terms of unstable economic and political situation. Analysing motion of direct foreign investments(equity) in Ukraine and direct foreign investments(equity) from Ukraine in the economy of the world countries on their basic descriptions and numerical indexes, it is possible to form conclusions the first group of that swims out from placing of foreign investments in Ukraine, and second - from placing of Ukrainian equities abroad.

Keywords: investment period, national economy, foreign investments, equity, investor, investment potential.

Актуальність теми. Важливу роль в розвитку національної економіки будь-якої країни світу відіграють іноземні інвестиції, Україна в даному випадку не є винятком. З розвитком транснаціональних корпорацій суспільство все більше уваги приділяє питанню їхнього розміщення та освоєння в сучасній економіці. Та не дарма, адже їхня величина, доцільність галузевого та територіального розміщення все сильніше впливають на підвищення економічної активності населення, створення нових робочих місць, а інколи цілих виробничих галузей національного господарства, що в кінцевому варіанті визначає структуру економіки держави та формує її політику. Залучення коштів іноземних інвесторів сприяє активізації інвестиційного процесу, впровадженню нових технологій, використанню передового зарубіжного досвіду, розвитку малого і середнього бізнесу, зростанню інвестиційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність питань залучення та руху іноземних інвестицій в економіку України значно зросла, тому останнім часом все більше уваги цим проблемам приділяється на державному та регіональному рівнях. З огляду на це методологічно виправданим є поглиблення наукової бази активізації цього процесу. З вітчизняних вчених-економістів найбільше уваги вивченню цього питання приділено в працях І.А. Бланка [1], Б.М.Данилишина [2], О.В. Ковальчука [3] та ін.

Мета статті. Зважаючи на актуальність цієї тематики, за мету роботи обрано дослідження основних структурно-динамічних змін та тенденцій залучення іноземних капіталовкладень в економіку України та визначення напрямів активізації цього процесу, з'ясування основних чинників, що впливають на інвестиційну діяльність, та визначення її стану на сучасному етапі.

Результати досліджень. Інвестиційна діяльність є довгостроковим вкладенням та характеризується високим рівнем невизначеності й ризиків. Для мінімізації останніх необхідно систематично відстежувати інвестиційні процеси у країні, особливо за умов нестабільної економічної й політичної ситуації. Інвестиційна діяльність в Україні розглядається з багатьох сторін, утім, в умовах дестабілізації макроекономічної ситуації в державі на перший план виходить потреба у вивченні стану інвестиційної діяльності визначенні чинників, що на неї впливають. Аналіз іноземних інвестицій передбачає вивчення динаміки показників у визначенні їх походження, галузевої та регіональної структури. Отож, зупинимось спершу на аналізі основних країн-інвесторів іноземного акціонерного капіталу, які розміщують свої активи в нашій державі в якості прямих інвестицій. Для цього розглянемо наступну таблицю, в якій зазначені країни, що здійснили найбільші інвестиції в українську економіку у 2012 році, визначимо їхні обсяги у мільйонах доларів США за основними країнами-інвесторами.

**Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за основними країнами-інвесторами
(у % до загального обсягу)**

Країни світу	Обсяги інвестицій станом на				Приріст	
	01.01.2012 р.		31.12.2012 р.			
	млн дол. США	у % до заг. обсягу	млн дол. США	у % до заг. обсягу	млн дол. США	у % до млн дол. США
Всього	50333,9	100,00%	54462,4	100	4128,5	8,2
У тому числі країни ЄС	39982,5	79,43	42979,3	78,92	2996,8	7,5
Кіпр	13355,2	26,53	17275,1	31,72	3919,9	29,35
Німеччина	7391	14,68	61,17	11,6	-1074	-14,53
Нідерланди	4898	9,73	5168,6	9,49	270,6	5,52
Австрія	3418,8	6,79	3401,4	6,25	-17,4	-0,51
Велика Британія	2593,4	5,15	2556,5	4,69	-36,9	-1,42
Франція	2260,4	4,49	1765,3	3,24	-495,1	-21,9
Швеція	1756,8	3,49	1600,1	2,94	-156,7	-8,92
Швейцарія	947,7	1,88	1106,2	2,03	158,5	16,72
Інші країни ЄС	1695,2	3,37	1904,2	3,5	209	12,33
З країн СНД	3945,4	7,84	4269	7,84	323,6	8,2
Російська Федерація	3600,4	7,15	3785,8	6,95	185,4	5,15
Інші країни СНД	345	0,69	483,2	0,89	138,2	40,06
Інші країни	6406	12,73	7214,1	13,25	808,1	12,61

Як бачимо, обсяги прямих інвестицій в економіку нашої держави за 2012 р. збільшилися на 4128,5 млн дол., що, в свою чергу, становить 8,20% приросту в порівнянні з початком 2012 року. Основною країною інвестором являється Кіпр, обсяги інвестування якого збільшилися лише за 2012 рік на 3919,9 млн дол., від 13355,2 млн дол. до 17275,1 млн дол., що, в свою чергу, становить 31,72% інвестицій вкладених усіма країнами світу в українську економіку станом на 31.12.2012 р. Збільшивши власний капітал на 29,35%, кіпрські інвестори стали лідерами відносного та абсолютного приросту обсягів капіталів серед усіх основних країн-інвесторів, а збільшення загального показника прямих іноземних інвестицій було забезпечено в основному Кіпром. Німеччина, яка є другою країною за обсягом прямих інвестицій в українську економіку, навпаки скоротила свої активи в Україні на 1074,0 млн дол., з 7391,0 млн дол. до 6317,0 млн дол., тобто на 14,53% від того капіталу, який був залучений до української економіки з початку інвестування в економіку нашої держави. Аналогічна ситуація й з іншими європейськими країнами, наприклад: обсяги французького капіталу скоротилися за рік на 21,90%, з показником 495,1 млн дол; англійського – на 36,9, шведського та австрійського – на 156,7 млн дол. та 17,4 млн дол відповідно. Наростили обсяги прямих інвестицій країни, що відомі нам розвиненою банківською системою – Віргінські Острови (Брит.) на 218,9 млн дол., Нідерланди – 270,6 млн дол. та Швейцарія – 158,5 млн дол. Також незначний ріст обсягів інвестицій (акціонерного капіталу) продемонструвала Російська Федерація – з 3600,4 до 3785,8 млн дол., що становить 185,4 млн дол., та 5,15% відповідно. Та конкурувати російському капіталу з Британською Заморською територією, яка розташована на острівних коралових рифах карибського басейну не під силу, адже капітал з Віргінських островів продемонстрував більший показник просту інвестицій, як у відносному так і абсолютному плані [5].

Вивчивши деякі статистичні дані, для повної характеристики прямих іноземних інвестицій в Україну, розглянемо та проаналізуємо розміщення акціонерного капіталу в розрізі областей України у 2012 р. Беззаперечним лідером серед них є м. Київ, на господарчих суб'єктів якого припадає 26592,1 млн дол., що в свою чергу становить майже половину (48,83%) іноземного акціонерного капіталу, розміщеного в Україні за всю її суверенну історію [5]. На наш погляд, явно виражена диспропорція у географії розміщення іноземних акціонерних капіталів негативно впливає на розвиток міжгалузевого виробничого циклу в регіонах нашої держави, адже відсутність притоку коштів безпосередньо до виробничих суб'єктів, що розміщені в периферії, які зазвичай належать до ланки середнього бізнесу, здебільшого унеможливорює здорову конкуренцію, створення нових робочих місць та надходжень до місцевих бюджетів. Зрозуміло, що велика компанія для підвищення ділової активності реєструє власну організацію в столиці, та концентрація капіталів в такого роду господарчих суб'єктів зовсім лишили уваги з боку іноземних інвестицій такі перспективні області, як Вінницька – 245,4 млн дол. (0,45%), Хмельницька – 208,6 млн дол. (0,38%); а Тернопільська та Чернівецька області з показниками 64,6 млн дол. та 64,3 млн дол. відповідно взагалі продемонстрували рекордний мінімум від загального обсягу інвестицій розміщених в Україні по (0,12%) [5]. Підсумовуючи проведений аналіз розміщення прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) за 2012 рік, варто відзначити наступне: акціонерний капітал Кіпру та Віргінських Островів (Брит.) продовжує витісняти з української економіки капітал розвинених країн світу та забезпечує загальні показники приросту

надходження акціонерних капіталів до України; територіальна структура розміщення іноземних капіталів, яка тяжіє до столиці, не сприяє розгортанню нових виробничих потужностей на периферії.

Охарактеризувавши розміщення та динаміку прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в Україні, за допомогою даних держкомстату перейдемо до аналізу прямих іноземних інвестицій з України в економіку країн світу за 2012 рік.

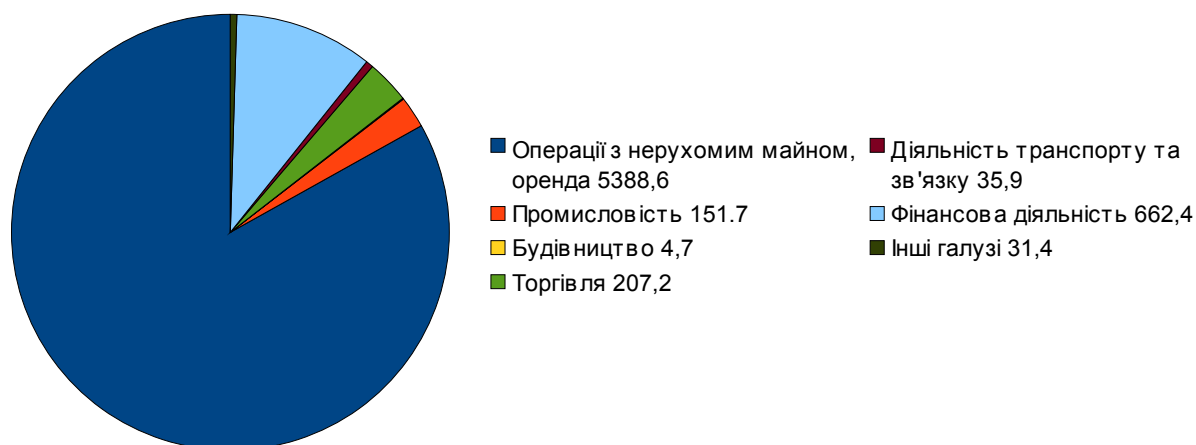

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції з України за видами економічної діяльності за 2012 р. (млн дол. США)

З огляду на галузеву структуру зовнішніх інвестицій розміщених в інших державах, видно, що вітчизняний акціонерний капітал не зацікавлений в інвестуванні галузей економіки, які визначають добробут будь-якої країни світу, адже він демонструє надзвичайно низькі показники, наприклад в промисловість країн світу було інвестовано 151.7 млн дол (2,34%), транспорт та зв'язок – 35.9 млн дол. (0,55%), будівництво – 4.7 млн дол. (0,07%) від загального обсягу інвестицій розміщених у всіх державах світу. Тобто вітчизняні інвестори вкладають майже всі іноземні інвестиції в оренду і надання інжинірингових послуг за кордоном, в той час як іноземний акціонерний капітал з острівних країн швидкими темпами освоює передові галузі української промисловості.

Висновок. Проаналізувавши рух прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в Україні та прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) з України в економіці країн світу за основними їхніми характеристиками та числовими показниками, можна сформулювати висновки, перша група яких впливає з розміщення іноземних інвестицій в Україні, а друга – з розміщення українських акціонерних капіталів за кордоном:

Відтік прямих іноземних інвестицій розвинених країн світу, які розміщували свої активи в основному в технологічних галузях національного господарства, свідчить про погіршення інвестиційного клімату в Україні, причинами якого є: політична нестабільність, непередбачуваність та непрозорість державної політики, недосконалість правового середовища, обтяжлива фіскальна та митна політика, «клановість» економіки. З іншого боку, нарощування обсягів інвестицій від господарчих суб'єктів держав, в яких й так великі проблеми з коштами і відомі вони далеко не розвинутою економікою, а розташуванням на їхній території офшорів, свідчить про непрозорість інвестиційної політики в Україні, головне про «різні правила гри» для іноземного капіталу різного походження. А форми розміщення в галузевій структурі інвестиційного капіталу даних острівних країн свідчать про тяжіння даного капіталу до найприбутковіших галузей економіки України.

Обсяги прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), які прямують з України (83,71% зі 100% акціонерного капіталу зареєстровано в Донецькій області) до економік іноземних держав (89,64% зі 100% прямують до Кіпру), зосереджуються в основному в невиробничих галузях економіки (83,13% з яких належать лише одній галузі – операціям з нерухомістю, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям) як мінімум свідчать про відсутність інвестиційної політики держави в напрямку зосередження капіталів на власній території та ставлять чимало запитань до власників акціонерних активів, які монополюють з однієї області в невиробничу галузь однієї лише країни розміщують мільярдне інвестиції.

Література

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : [учебный курс] / Бланк И.А. – К. : Эльга – Ника – Центр, 2010. – 448 с.
2. Данилишин Б.М. Сприятливий інвестиційний клімат – передумова економічного розвитку регіону / Б.М. Данилишин // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 15–18.
3. Ковальчук О.В. Моніторинг інвестиційних процесів в Україні / О.В. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7. – С. 36–42.
4. Носова О.В. Оцінка інвестиційної привабливості України: основні підходи / О.В. Носова //

References

1. Blank I.A. Investment management: Course. - K.: is Center, 2010. - 448p.
2. Danilishin B.M. Favourable investment climate is pre-condition of economic development of region // Finances of Ukraine. - 2012. - №3. - P.15-18.
3. Kovalchuk O.V. Monitoring of investment processes in Ukraine / of O.B. Ковальчук // Issues of the day of economy. - 2011. - №7. - P.36-42.
4. Nosova O.V. Estimation of investment attractiveness of Ukraine : basic approaches / of O.B. Nasal // Economy and prognostication. - 2012. - №3. - P. 119-136.
5. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html#sg

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 339.7

О.В. БУЛКОТ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МІСЦЯ ЄВРО ТА ДОЛАРА США У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті розглянуто ключові тенденції розвитку глобальної монетарної системи. Здійснено компаративний аналіз євро та долара США за основними критеріями визначення міжнародного статусу валюти, що дало змогу зробити висновки про роль та місце міжнародних валют у біполярній світовій валютній системі.

Ключові слова: глобальна монетарна система, долар США, євро, міжнародна валюта.

O.V. BULKOT

Taras Shevchenko National University of Kyiv

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ROLE OF EURO AND US DOLLAR IN GLOBAL ECONOMY

Abstract. The aim of research is to define the role of the euro and US dollar in bipolar global monetary system. New period of evolution of modern global currency system requires new approaches to research the key tendencies and the role on its main components.

This article discovers key contemporary factors of evolution of global financial system. The comparative analysis of the role of euro and US dollar are made. The research of statistical data shows that leading positions in global monetary system still belongs to US dollar, but euro also became a really strong currency, especially in international financial markets.

Euro has strong positions in European region and also as international reserve currency, peg-currency and leading currency in FOREX. The US dollar possesses leading positions in the international markets of debt, deposit and lending instruments and also as key currency of international trade operations.

Keywords: global monetary system, euro, international currency, US dollar.

Постановка проблеми. Новітній етап еволюції сучасної глобальної монетарної системи характеризується тенденціями валютної біполярності, основу якої було закладено із введенням в обіг єдиної регіональної валюти – євро. Не зважаючи на кризовий стан економік країн ЄС в цілому, та Єврозони зокрема, можемо цілком впевнено стверджувати, що євро не тільки посів ключове місце в існуючій монетарній системі, а й докорінно змінив увесь механізм валютних відносин у глобальному масштабі. Таким чином, виникає необхідність визначення місця, яке посідає євро у системі сучасних світових валютних відносин, а відтак, і позиції долара США в якості ключової міжнародної валюти.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблем функціонування євро як колективної валюти країн Європейського валютного союзу займалися такі видатні вітчизняні та зарубіжні учені, як Бураковський І.В., Луцишин З.О., Пищик В., Шнирков О.І., Єршов М.В., Бейлі М., Бергстен С., Айхенгрін Б., Мандел Р., Пісані-Фері Дж., Поусен А. та ін. Проте, у працях названих науковців не представлено комплексний аналіз показників, що дозволяють визначити місце валюти у глобальній монетарній системі.

Метою статті є визначення ролі ключових міжнародних валют євро і долара США у світовій валютній системі та глобальному фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, статус міжнародної валюти визначається домінуванням її частки в глобальній економіці при виконанні таких міжнародних функцій:

- валюти-прив'язки, або „якоря”;
- резервної валюти центральних банків;
- валюти розрахунків;
- валюти міжнародних депозитів та інвестицій.

Окресливши основні параметри, які визначають роль тієї чи іншої валюти в світі, проведемо компаративний аналіз євро та долара США як основних полюсів біполярності в глобальному валютному середовищі.

На кінець травня 2013 р. близько 40 країн світу мають режим валютного курсу, що тією чи іншою мірою прив'язаний до євро. Роль євро як валюти-прив'язки в третіх країнах загалом залишається стабільною, зміна режиму валютного курсу відбулася у 2008 лише в трьох країнах – нових членах ЄС, які приєдналися до Механізму обмінних курсів ERM II (Exchange Rate Mechanism) [1, 2].

Євро відіграє роль «якоря» при визначенні режимів валютних курсів інших країн ЄС (наприклад Данія). Також країни Центральної та Східної Європи, які стали членами ЄС, прив'язали свої валюти до євро або використовують його як референцію. За умов стабільності євро та з огляду на значні розбіжності в темпах інфляції в країнах Східної та Західної Європи прив'язка до євро теоретично мала б сприяти стабілізації економік держав Центральної та Східної Європи за рахунок «імпорту» зовнішніх конкурентних переваг, зниження процентних ставок та залучення нових інвестицій. Варто зазначити, що вступ нових країн до ЄС в травні 2004 р. призвів до зміцнення позицій євро як валюти-прив'язки, оскільки додатково в 10 європейських країнах як ключову валюту стали використовувати євро.

Зважаючи на інтенсивність торговельних відносин між країнами ЄВС та країнами-членами Європейської асоціації вільної торгівлі, можна стверджувати, що і для цих країн прив'язка до євро мала б позитивні наслідки.

Використання євро як валюти-прив'язки, особливо в третіх країнах, має чітко виражений географічний та інституційний базис, що є найбільш поширеним і очевидним для країн-членів ЄС, які не є учасниками ЄВС. Це також стосується і країн-сусідів, з якими ЄС має спеціальні інституційні угоди, країн-кандидатів на вступ, потенційних кандидатів та країн зони французького франку. Також прив'язка валют країн Середземноморського регіону до євро може стати чинником їхньої макроекономічної стабілізації [1, 2]. В Африці поява Європейського валютного союзу зумовила автоматичну прив'язку до євро всієї зони франка КФА. А оскільки до 70 % торгівлі країн регіону припадає на країни ЄС, то прив'язка до євро дасть їм певні вигоди [3].

Отже, країни, які мають прив'язку своїх валютних режимів до євро – це переважно країни, які мають тісні торговельні та фінансові відносини з Єврозоною. Зокрема, після введення, євро став головним орієнтиром для більшості національних валют країн Центральної, Східної та Південно-Східної Європи. На країни ЄС припадає від 60 до 70 % зовнішньоторговельного обороту західноєвропейських країн [4]. Крім того, більшість країн регіону є офіційними кандидатами на вступ до ЄС.

Визначальною рисою розвитку сучасного світового господарства протягом останнього десятиліття стало значне зростання обсягів *світових валютних резервів* центральних банків. Нині, загальний рівень сукупних світових валютних резервів досягає рекордного рівня – майже 11 трлн дол. США (кінець 2012 р.) порівняно з 2,4 трлн дол. США на кінець 2002 р. [2]. Для порівняння, можемо сказати, що зростання рівня світових резервів з 1 трлн дол. США до 2 трлн дол. США відбулося лише протягом 90-х років ХХ ст. Стосовно регіонального розподілу можна зробити висновок, що основна частина резервів сконцентрована в країнах Азії та країнах-видобувачах нафти, причому понад 50 % всіх резервів припадає на частку десяти країн. Так, наприклад, обсяг сукупних міжнародних резервів КНР становить 3,316 млрд дол. США (грудень, 2011), Японії – 1, 274 млрд дол. США (жовтень, 2012), Єврозони – 903 млрд дол. США (серпень, 2012), Росії – 537 млрд дол. США (січень, 2013), Швейцарії – 530 млрд дол. США (жовтень, 2012) [5].

З 1944 р., моменту підписання Бреттон-Вудської угоди, валютні запаси країн світу в основному були прив'язані до долара США. Ситуація почала змінюватися з введенням в обіг євро. Саме ця валюта зробила те, що не змогли раніше зробити ні німецька марка, ані японська єна – склала конкуренцію долару США. Вже в 1999 р. на момент свого введення в обіг, частка євро в структурі світових валютних резервів (за поточним валютним курсом) досягла 18 % (долара США – 71%, японської єни – 6,4%, британського фунта – 2,9%), у 2009 р. – 27,7% (долара США – 62%, японської єни – 2,9%, британського фунта – 4,2%), а на кінець 2012 р. – 24% (долара США – 61,9%, японської єни – 3,9%, британського фунта – 4,0%) [2].

Проаналізуємо причини, які привели до зростання частки євро в структурі світових валютних резервів. Насамперед, це комплекс причин, пов'язаних з національними економічними політиками країн у галузі валютного регулювання. Економічна структура країни та її грошового обороту, політична та економічна поведінка на міжнародній арені, структура зовнішнього боргу та зовнішньої торгівлі – це головні фактори, які визначають, в якій саме валюті центральний банк країни буде тримати більшу частину свого валютного резерву.

По-друге, це системні причини. Починаючи з 1999 р., міжнародна валютна система еволюціонувала з триполюсної, яка базувалася на доларі США, німецькій марці та японській єні з безумовним домінуванням американської валюти, в біполярну систему «долар – євро», при цьому розрив між домінуючим долларом і його конкурентом (євро) повільно, але стабільно скорочується.

По-третє, фактори інвестиційної стратегії. В останні роки уряди починають вимагати, щоб центральні банки сфокусували свою діяльність на прибутковості офіційних резервів. Питання прибутку від інвестованого капіталу особливо актуальне для тих банків, які акумулювали величезні обсяги резервів, що в декілька разів перевищують рівень, необхідний для поточних валютних операцій. На нашу думку, у подібному випадку диверсифікація валютних резервів може надати інвестиційній політиці тієї чи іншої країни додаткову гнучкість, відкриваючи доступ до значного за обсягом європейського фінансового ринку.

Якщо оцінювати перспективи інших резервних валют, то вплив єни та швейцарського франка

зменшиться, а укріплення курсу фунта стерлінгів буде мати обмежене значення [1, 2, 4]. Щодо інших валют, які можуть претендувати на роль платіжного засобу в міжнародних розрахунках, можна назвати китайський юань. На його користь свідчать великий економічний потенціал Китаю, зростання його економіки подвійними темпами, зростаючий ступінь інтеграції в світову економіку. Але разом з тим, головною перешкодою на шляху до цього є неконвертованість юаня, обмеження на ввезення та вивезення валюти, відсутність ефективної банківської інфраструктури, нерозвинутість фінансових ринків [2].

Далі проаналізуємо, як вплинуло введення євро на *операції на валютному ринку*. Але насамперед зазначимо, що ця інформація публікується в статистичних звітах ЄЦБ, зокрема, про міжнародну роль євро (2008 р., 2010 р., 2013 р.) та дослідженнях, присвячених використанню валют на валютних ринках Банку міжнародних розрахунків (2007 р., 2010 р.), які виходять друком один раз на два та на три роки відповідно, тому і остання доступна статистична інформація подається станом за відповідний період [2, 4, 6, 7].

Отже, ринкова частка євро практично дорівнює сумі часток валют, які замінило євро. У 1998 р. на валютних біржах світу частка торгівлі доларом США становила 87 % (при визначенні частки виходимо з 200 % – сума продажу і купівлі валюти), німецькою маркою – 30 %, єною – 21 %, фунтом стерлінгів – 11 %, французьким франком – 5 %.

У 2002 р. частка долара США у валютній торгівлі становила 84,4 %, євро – 43 %, причому це співвідношення залишалось стабільним і на початок 2005 р. (хоча варто зазначити, що в 2003 р. частка євро сягнула 48 %, але в 2004 р. знову повернулася до позначки 44 %). Таким чином, за цим параметром долар США мав значні переваги. На кінець 2007 р. євро було другою найбільш торгівною валютою (після долара США) на міжнародному валютному ринку, і її частка становила 37 % всіх міжнародних трансакцій. При цьому вже у квітні 2010 р. на частку торгівлі євро і долара США припадало 124 % від всієї сукупності операцій на світовому валютному ринку, в той час як на решту валют світу – лише 76 % [2, 4, 6, 7].

Отже, угоди про обмін євро на долари США становили 40 % традиційних угод на валютному ринку та 46 % на ринку похідних валютних інструментів. Частка євро в операціях з процентними деривативами зростає з 65 % в 2004 р. до 82 % у 2007 р., що можна пояснити зростанням курсу євро в означений період на 12,8 % [6].

Як основна валюта розрахунків, євро переважно використовується в країнах ЄС та сусідніх з ЄС країнах. Значно менше використовується євро при проведенні розрахунків з міжнародних торговельних операцій, за винятком розрахунків між країнами Євросоюзу з їх головними торговельними партнерами. З моменту утворення Євросоюзу частка євро в обслуговуванні міжнародного платіжного та валютного обороту з об'єктивних причин знизилася, оскільки частина міжнародних операцій перейшла до категорії внутрішніх розрахунків. Частка євро в обслуговуванні світового експорту приблизно відповідає обсягу експорту країн Євросоюзу в загальному обсязі світового експорту, а частка долара в розрахунках з експортних операцій більш ніж у чотири рази перевищує обсяг експорту США [4, 6]. Зазначимо, що частка євро у обслуговуванні розрахунків за експорт та імпорт товарів країн Євросоюзу становить 62,5% та 49,0% відповідно, а послуг – 52,1% та 58,4% відповідно [2].

Розрахунки за сировину та енергоносії традиційно здійснюються в доларах США, і на сьогодні не можна говорити про зміну цієї тенденції, навіть незважаючи на наміри країн ОПЕКУ перевести частину розрахунків за постачання нафти в євро. Франція та Німеччина 1/3 своїх розрахунків із зовнішньої торгівлі також здійснюють у доларах США, а азійські країни практично ніколи не використовують євро як валюту розрахунків у зовнішньоторговельних операціях.

Так, наприклад, Корея і Таїланд здійснюють понад 80 % своїх розрахунків із зовнішньоторговельних операцій у доларах США, в той час як експорт США в ці країни становить менше як 20 % їх сукупного експорту. Водночас до інших країн «доларового блоку» (тобто тих, що мають прив'язку національних валют до долара США) США експортують 20 – 30 % свого сукупного експорту [8].

Проте такі країни, як Польща та Угорщина, навпаки обмежують використання долара США в міжнародних розрахунках. Пояснити це можна бажанням цих країн приєднатися до Євросоюзу, а в кінцевому підсумку це сприяє зростанню частки євро при використанні її в розрахунках за експорт. Також долар США традиційно залишається домінантною валютою при здійсненні квотування товарів.

Щодо цінних паперів, то ключові фактори, які визначають міжнародний попит на американські активи та боргові зобов'язання протягом останніх років назвали зрушень, що створило додаткові можливості для зростання міжнародного попиту на європейські активи та зобов'язання, а отже, як результат, і на євро. Місткість ринків єврооблігацій значно зросла: за своїми обсягами та ліквідністю скорочується розрив між американським ринком облігацій. Подібне зростання величини ринку єврооблігацій забезпечує йому більшу привабливість з боку міжнародних інвесторів, а це означатиме додатковий приплив іноземних інвестицій. Стосовно ж ринку євроакцій, то рівень його капіталізації все ще залишається невеликим і становить лише половину американського ринку акцій. А тому найближчими роками європейський ринок акцій буде залишатися менш привабливим. Вадою розвитку європейського ринку цінних паперів, зокрема акцій, є те, що до цього часу кожна країна має своє національне акціонерне право. Ще однією негативною рисою є те, що більшість іноземних емітентів належать до країн-сусідів ЄС.

Зауважимо, що довгострокова інвестиційна привабливість євро залежить від темпів та рівня інтеграції фінансових ринків Євросистеми. До введення євро європейський ринок *облігацій* був значно

сегментованим внаслідок обігу різних валют, розбіжностей у національних законодавствах, податкових режимах та ринкових звичаях. Введення євро ліквідувало ризик валютних коливань і має посилити процеси інтеграції та гармонізації ринкової практики в країнах ЄВС. На кінець 2012 року частка долара США та євро у випуску боргових цінних паперів (облігацій та векселів) становила в азійському регіоні – 62,9% і 20,9%; європейських країнах – 48,2% і 26,6%; ЄС-27 – 47,8% і 26,5%; Північній Америці – 30,7% і 32,0% відповідно; міжнародних організаціях – 29,9% і 40,9% і у всьому світі – 51,5% і 23,7% відповідно [2].

Щодо валюти *міжнародних кредитів*, то станом на кінець 3-го кварталу 2012 р. частка міжнародних кредитів, виданих у євро, становила 20,3%, доларах США – 56,5%, японських єнах – 2,8%, інших валютах – 20,4%, при цьому міжнародні кредити надані позичальникам та банками поза межами Єврозони склали 15,8%, 69,4%, 3,9%, 11,0% відповідно [2].

Подібна ситуація складається і на ринку *депозитів*: частка євро у міжнародних депозитах становила – 19,0%, доларах США – 60,1%, японських єнах – 1,8%, інші валюти – 19,%, при цьому міжнародні депозити вкладників та у банках поза межами Єврозони склали – 19,6%, 64,8%, 2,5%, 13,1% відповідно [2].

Висновок. Проведений вище компаративний аналіз дає можливість отримати такі об'єктивні висновки: по-перше, не зважаючи на сучасну кризу у Єврозоні, євро не втрачає свої позиції у світовій валютній системі; по-друге, функціонування на глобальному фінансовому ринку двох міжнародних валют створює для його суб'єктів додаткові можливості емісії боргових цінних паперів, деномінованих у національній валюті; по-третє, успішні міжнародні валюти використовуються як валюти-прив'язки численною кількістю країн, які віддають перевагу фіксованому режиму валютного курсу, обмежуючи по суті власну монетарну незалежність, що тягне за собою і певну прив'язку до валютної політики країни-емітента міжнародної валюти; і, нарешті, коливання попиту та пропозиції на євро серед міжнародних інвесторів також має вплив на коливання її валютного курсу. Зростаюча привабливість цінних паперів, деномінованих в євро як потенційна альтернатива доларовим активам може спричинити неочікувані зрушення в потоках портфельних інвестицій та несприятливу волатильність міжнародних валютних ринків.

Література

1. Annual report [Електронний ресурс]. – ECB, 2009. – Режим доступу : www.ecb.int
2. The International Role of Euro [Електронний ресурс]. – ECB, 2013. – Режим доступу : www.ecb.int
3. The Economic Impact of Enlargement [Електронний ресурс]. – European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. – Enlargement Papers. – 2001. – № 4. – р. 22. – Режим доступу : www.ecb.int
4. The International Role of Euro [Електронний ресурс]. – ECB, 2010. – Режим доступу : www.ecb.int
5. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves [Електронний ресурс]. – IMF, 2013. – Режим доступу : <http://www.imf.org/external/np/sta/cofer/eng/index.htm>
6. Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in April 2007 [Електронний ресурс]. – Monetary and Economic Department. – BIS, Basle, 2007. – Режим доступу : www.bis.org
7. Triennial Central Bank Survey : Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in April 2010. Preliminary Results [Електронний ресурс]. – Monetary and Economic Department // BIS, Basle, 2010. – Режим доступу : www.bis.org
8. Lendvai P. Angst um den Euro [Електронний ресурс]. Der Standard. – 11.03.2010. – Режим доступу : <http://derstandard.at/1267743722517/Angst-um-den-Euro>

References

1. Annual report [Elektronnij resurs]. – ECB, 2009. – Rezhim dostupu : www.ecb.int
2. The International Role of Euro [Elektronnij resurs]. – ECB, 2013. – Rezhim dostupu : www.ecb.int
3. The Economic Impact of Enlargement [Elektronnij resurs]. – European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs. – Enlargement Papers. – 2001. – № 4. – р. 22. – Rezhim dostupu : www.ecb.int
4. The International Role of Euro [Elektronnij resurs]. – ECB, 2010. – Rezhim dostupu : www.ecb.int
5. Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves [Elektronnij resurs]. – IMF, 2013. – Rezhim dostupu : <http://www.imf.org/external/np/sta/cofer/eng/index.htm>
6. Triennial Central Bank Survey of Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in April 2007 [Elektronnij resurs]. – Monetary and Economic Department. – BIS, Basle, 2007. – Rezhim dostupu : www.bis.org
7. Triennial Central Bank Survey : Foreign Exchange and Derivatives Market Activity in April 2010. Preliminary Results [Elektronnij resurs]. – Monetary and Economic Department // BIS, Basle, 2010. – Rezhim dostupu : www.bis.org
8. Lendvai P. Angst um den Euro [Elektronnij resurs]. Der Standard. – 11.03.2010. – Rezhim dostupu : <http://derstandard.at/1267743722517/Angst-um-den-Euro>

Рецензія/Peer review : 23.7.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки і маркетингу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка Старостіна А.О.

Н. Б. ДАНИЛЕНКО
Львівський інститут менеджменту, м. Львів
А. А. РАДЬКО

Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, м. Сімферополь

СИНХРОНІЗАЦІЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті аналізуються суть та основні форми прояву процесу економічної глобалізації, сформульовані основні напрями макроекономічної політики держави, спрямовані на забезпечення синхронізації розвитку економіки на національному та наднаціональному рівнях. Визначені основні інструменти макрорегулювання, використання яких може забезпечити підвищення ефективності урядової політики в Україні в умовах відкритості її економіки.

Ключові слова: глобалізація, синхронізація, експансіоністська монетарна політика, глобалізаційні ризики, інвестиційний клімат.

DANILENKO NATALIA BORISOVNA
Lviv Institute of Management
RADKO ANTONINA ANDREEVNA
Tavrida V.I. Vernadsky National University, Simferopol

SYNCHRONIZATION OF MACROECONOMIC POLICY UNDER GLOBALIZATION

Abstract – The aim of this study is the issue of synchronization development of the economies of the world, given the growing impact of external factors on the internal economic processes and trends.

Analyzes the essence and main forms of the manifestation of the process of globalization, which forms the main trends of the world development of countries in the modern conditions, characterized some of these trends, the main directions of macroeconomic policy, aimed at ensuring synchronization of development of economy at the national and supranational levels to enhance the effectiveness of the implementation of an internal state socio - economic policy.

The basic tools macro regulation, the use of which can lead to more effective government policy in Ukraine in the conditions of openness of its economy.

Keywords: globalization, synchronization, an expansionary monetary policy, globalization risks, Eurobonds, the investment climate.

Вступ. Реалії розвитку сучасної економіки значною мірою визначає процес участі будь-якої країни у світових економічних процесах. Ця участь може відбуватися стихійно, а може бути регульованою, спрямованою на покращення добробуту населення та підвищення ефективності функціонування економіки. Вибір визначає державна стратегія, спрямована на синхронізацію основних напрямів розвитку країни та форм прояву глобальних тенденцій, які формують світовий ринок і світове господарство. Аналіз особливостей зазначеної стратегії, яка є актуальною для України з високим рівнем відкритості її економіки, становить зміст даної публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми глобалізації світової економіки досліджували економісти багатьох країн. Найбільш відомими серед закордонних авторів є Л. Клейн, Дж. Гелбрейт, Дж. Стигліц, Ж. Атталі, П. Є. Гранін, І. С. Хорин. В Україні форми прояву та особливості сучасних глобалізаційних процесів розглянуто у роботах В. В. Журавльова, О. І. Шниркова, В. І. Савчука, В. В. Козика та ін. Разом з тим подальшого розгляду в сучасних умовах потребує аналіз проблематики синхронізації розвитку економік країн світу з огляду на посилення впливу зовнішніх чинників на внутрішні економічні процеси та тенденції.

Метою статті є дослідження суті та основних форм прояву процесу економічної глобалізації, який формує основні тенденції світового розвитку країн в сучасних умовах, сформулювати основні напрями макроекономічної політики держави, спрямовані на забезпечення синхронізації розвитку економіки на національному та наднаціональному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Економічна закономірність останніх років, що викликає неоднозначну оцінку як багатьох експертів, так і звичайних громадян більшості країн світу – це посилення взаємозалежності економічного розвитку країн та регіонів і поглиблення ризиків, що спричинені зазначеними глобалізаційними змінами.

Глобалізація за визначенням – це «процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації» [1]. Однією з найважливіших форм прояву глобалізаційних змін у економіці країн є формування міжнародного поділу праці, рух у масштабах усієї планети виробничих, людських, фінансових, інформаційних ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів. Поява та становлення глобалізованих ринків зумовлює зростаючу залежність розвитку економік країн світу від зовнішніх чинників. За даними експертів, зазначена залежність для розвинених країн становить у середньому 30%, а для ринків, що розвиваються – до 60 % [2].

Слід зазначити, що згадані закономірності розвитку глобалізації ринкових процесів у світі відбуваються нерівномірно на різних видах ринків та в різних регіонах.

До прикладу, глобалізація фінансової системи, або інформаційна глобалізація перебувають на значно вищій стадії розвитку та взаємопроникнення, ніж, наприклад, глобалізація ринку праці. З іншого боку, рівень інтеграційної співпраці європейського або північноамериканського регіонів значно вищий за рівень взаємозалежності економік азійського чи африканського регіонів. За визначенням голови МВФ Крістин Лагард, сьогодні світова економіка перейшла до тришвидкісного режим розвитку – країни, які розвиваються успішно (це частина країн, що розвиваються); країни, де становище покращується (США, Швеція, Швейцарія), країни, які мають пройти певний шлях (країни зони Євро та Японія). Це загалом лише посилює дисбаланси та ризики.

Актуальним ілюстративним прикладом зазначеної ситуації для України є ускладнення отримання зовнішніх позик через прогнози згортання монетарної політики США, що спостерігається протягом останніх місяців. У другій половині 2013 року влада повинна сплатити 5,6 млрд дол. для розрахунку за зовнішніми боргами. Через певне зниження попиту на нашу експортну продукцію на зовнішніх ринках (про це мова піде нижче), та зменшення золотовалютних запасів до критичного рівня (за минулий рік вони впали на 7,4% – найнижчого рівня з 2006 року) актуальним залишається питання отримання додаткових позик на зовнішніх фінансових ринках. За словами директора департаменту боргової та міжнародної фінансової політики Міністерства фінансів України Г. Пахачук, Мінфін готовий вийти на ринок запозичень за умови прийнятної ціни на папери, при цьому ціна у 10% річних є завищеною для України. Але показник доходності за суверенними єврооблігаціями у серпні поточного року вже становив 9,7% і подальший прогноз – наближення до 10%. Основним чинником визначення зазначеної ціни є монетарна політика Федерального резерву Сполучених Штатів, яка своєю чергою цілком залежить від макроекономічної ситуації в країні. У міру посилення позитивних тенденцій в економіці США ФРС планує згортати програму «кількісного послаблення», що призведе до зменшення «вільних доларів» в обігу та знизить стимули інвесторів до вкладення їх у ризикові активи ринків, що розвиваються, включаючи й Україну.

Загалом для найбільш розвинутих та високо інтегрованих європейських країн сучасна ситуація характеризується недостатнім рівнем синхронізації макроекономічної державної політики. Йдеться про те, що митна та монетарна політика в рамках угод ЄС винесена на наднаціональний рівень, тоді як фіскальні та регулюючі механізми державного управління залишені у компетенції національних урядів. Цей факт значною мірою спровокував ті кризові явища, які останнім часом навіть поставили під сумнів існування зони спільної європейської валюти. Отже, вихід з кризової ситуації країни Єврозону шукають у стратегії, спрямованій на подальше зближення та узгодження функціонування національних економік. Так, у лютому поточного року глава Єврокомісії Ж. М. Баррозу представив поетапний план реформування єврозони, що передбачає спочатку створення загальноєвропейського Міністерства фінансів, яке з часом зможе встановлювати власні податки та випускати єврооблігації, а у перспективі (після 2018) планується створити повномасштабний бюджет єврозони, що підтримуватиме національні бюджети країн валютного союзу, які стикатимуться з економічними проблемами. [3] Відповідно завдання та проблеми економічного регулювання економіки та її гармонізації до зовнішнього середовища є різними для різних держав та економік світу. Зокрема для фінансово-кредитного сектору країн, що розвиваються, актуальним є завдання посилення нагляду за банківською системою для її зміцнення у ситуації, коли розвинені країни використовують активну експансіоністську монетарну політику.

Для економік, що розвиваються, загалом і для України зокрема, процес глобалізації зумовлює збільшення ризиковості функціонування національних економік. Особливо яскраво цей процес проявляється під час економічної кризи. Так, для України в ситуації, коли рівень експортної складової ВВП за перші два квартали 2012 року досяг значення у 53,4%, й 40% всього експорту становить продукція металургійної промисловості, зменшення світового попиту на метал за минулий рік зумовило втрати меткомбінатів на суму в 9 млрд дол. США [4]. Це сума, що практично дорівнює значенню виплат за зовнішнім боргом країни, які мають бути сплачені протягом 2013 року. Враховуючи цей факт, а також прогнози уповільнення зростання світової економіки, в тому числі країн – основних торгових партнерів України, у Рахунковій палаті заявляють: "Запланований на наступний рік ріст економіки на 3,4% є досить оптимістичним і буде базуватися насамперед на статистичному ефекті низької бази порівняння" [5]. Отже, традиційна для нашої країни структура експорту, що базується на вивезенні товарів низького рівня переробки, обумовлює певне покращення ситуації за високого рівня світового попиту на сировинних ринках, і обертається значним негативом за зміни ситуації. Зазначені процеси потребують зваженої державної політики, яка мала би спиратися на довготермінові прогнози та експертні оцінки економічних явищ всередині країни та за кордоном. Яскравим прикладом стратегічного мислення за умов значної рівня залежності від світової економічної інтеграції може бути політика, яку цілеспрямовано реалізує уряд Китаю. На першому етапі співучасті в глобалізаційних процесах уряд країни завдяки відповідній інвестиційній політиці та створенню спеціальних економічних районів, переорієнтував на власну користь значні інвестиційні потоки з-за кордону, що надало можливість забезпечити належний рівень зайнятості робочої сили в країні та двозначні цифри зростання економіки протягом майже 20 років. Але загальмування динаміки зміни світової економіки під час останньої світової кризи негативно відобразилося на китайському експорті та динаміці розвитку економіки країни загалом, що примусило уряд країни переглянути пріоритети розвитку, сконцентрувавши увагу на розвитку внутрішнього попиту та залучення внутрішніх резервів. Китай зробив кроки для розширення внутрішнього попиту на будівельні послуги та будівельні матеріали, в тому числі на китайський

металопрокат, запустивши в другій половині 2012 року масштабну програму з модернізації інфраструктури вартістю 150 млрд дол. США. Основне фінансування цієї програми намічено якраз на 2013 рік [6]. Така стратегія вже спричинила зменшення коефіцієнту залежності від зовнішньої торгівлі до рівня 47%. Подальші кроки оптимізації участі китайської економіки в глобалізаційному економічному просторі досить прогнозовані. Стратегія змін полягає в гармонізації існуючої китайської економічної моделі зростання "експорт – інвестиції – споживання" через збільшення потенціалу індивідуального споживання, прискорення темпів інвестиційного розвитку, розширення внутрішнього ринку і стратегічної корекції структури національної економіки в бік масового створення високотехнологічних виробництв п'ятого та шостого технологічних укладів.

Щодо економічної політики уряду нашої країни, спрямованої на зменшення негативної складової глобалізаційних ризиків, то, на жаль, доводиться констатувати відсутність будь-якої стратегії, яка передбачала би довготермінові структурні зміни національної економіки з врахуванням можливих, прогнозованих наслідків впливу процесу глобалізації на макроекономічні показники. Ми так довго намагалися стати членом ВТО, а після отримання бажаного результату виявилось, що вступ до організації був підготовлений таким чином, що у жовтні минулого року Україна звернулася у ВТО з інформацією про намір підвищити мито на 371 товарну позицію. Це вочевидь викликало занепокоєність та незрозуміння з боку торговельних партнерів України в ЄС та США. На часі актуальним стає загострення економічного протистояння з Росією та іншими державами Митного союзу. За таких умов економічна стратегія урахування зростання ризиків економічної глобалізації для країни повинна стати порядком денним засідань Ради національної безпеки. В уряді часто згадують про необхідність впровадження програми імпортозаміщення. Минулого року відповідну програму було розроблено, але вже майже рік, як ця програма залишається лише проголошенням про наміри через відсутність конкретних механізмів її реалізації та недостатність політичної волі її здійснення. Те саме значною мірою стосується впровадження інфраструктурних змін, спрямованих на зменшення енергозалежності української економіки, адже дефіцит торговельного балансу в мінус 14,4 млрд дол. США (8% ВВП країни) у 2012 році значною мірою сформований саме закупівлею дорогого російського газу [7]. Певні позитивні зрушення у цьому напрямі з'явилися, але вони повинні набути форми цілеспрямованої стратегії. Непродумані інтеграційні заходи, відсутність довгострокової стратегії економічного розвитку зумовлюють щорічні втрати України від світової торгівлі у розмірі 14 – 15 млрд дол. США [8]. Подолання зазначеної ситуації можливо лише тоді, коли макроекономічна політика уряду буде спрямована не на реалізацію економічних інтересів конкретних лобістських угруповань у певній заданій ситуації, а керуватиметься довгостроковими інтересами загальнодержавного розвитку. Одним з напрямів зазначеної стратегії може бути використання інструментів державного стимулювання розвитку тих галузей національної економіки, які є перспективними з огляду на визначені тенденції розвитку міжнародного поділу праці. Так, майбутнє зростання світового попиту на продукцію автомобілебудування, авіабудування, фармацевтики потребуватиме продуманої стратегії пошуку власного місця на світових ринках для українських підприємств відповідних галузей. Адже, саме країни, що розвиваються, перебирають на себе роль основного виробника продукції високого рівня переробки. Якщо 15 років назад частка країн, що розвиваються, у виробництві доданої вартості становила 20%, то сьогодні вона зросла до 33%. При цьому промисловість у країнах, що розвиваються, продовжує зростати. Багато говорять про зростаюче значення нашої країни на світових аграрних ринках. Але й тут держава повинна стимулювати виробництво обробної промисловості. Це підтверджують дослідження, висновок яких стверджує, що жодна держава не ставала багатою завдяки розвитку сільського господарства. Натомість його розвиток певною мірою сприяв консервуванню відсталості. Виробники та продавці сільськогосподарської продукції та інших сировинних матеріалів залежать від попиту тих, хто має потужну переробну промисловість. Якщо темпи зростання останніх зменшуються, то перші страждають від низьких цін і доходів.

Основним інструментом зазначеного стимулювання може бути, перш за все, створення відповідного інвестиційного клімату, який може забезпечити реальні, а не паперові переваги для інвесторів, що працюють в країні. Зазначена стратегія повинна забезпечити поступове зменшення надмірної залежності національної економіки від міжнародних чинників до прийнятного рівня, який дозволив би мінімізувати негативні ризики економічного розвитку країни, зумовлені закономірностями прояву процесу світової глобалізації.

Висновки. Економічна глобалізація – це об'єктивний процес, наслідки якого можуть давати як позитивний, так і негативний результат. Вирішення проблем, які допоможуть зменшити глобалізаційні ризики залежить від якості державної політики, вміння влади кожної окремої держави окреслити напрями розвитку, що дозволяють гармонійно «вписатися» у процес світових перетворень. Саме розуміння потреби синхронного розвитку національного та наднаціонального рівнів дозволить підвищити ефективність реалізації внутрішньої державної соціально-економічної політики. Важливою складовою такої політики має бути визначення основних напрямів розвитку в довгостроковій перспективі, окреслення можливих ускладнень, своєчасна їх корекція, спрямування на ефективність розвитку держави. Саме пріоритет реалізації державних інтересів має визначати кроки, спрямовані на поглиблення міжнародної економічної співпраці в Україні.

Література

1. Глобалізація // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>

2. Понижательные риски для мировой экономики уменьшились, но подъем останется слабым [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.news.finance.ua/ru/~1/0/all/2013/02/16/296522
3. Единое министерство финансов Европы появится в 2018 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finance.obozrevatel.com/analytics-and-forecasts/27906-edinoe-ministerstvo-finansov-evropyi-poyavitsya-k-2018g.htm>
4. Пасхвер А. Так загибалась сталь / А. Пасхвер // Кореспондент. – 2012. – С. 32.
5. Экспортна складова ВВП України перевищила безпечну межу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : pravda.com.ua/news/2012/12/10/349992/
6. Кендюхов О. Економіка-2013: одужання чи прогресуюча хвороба? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : pravda.com.ua/news/2013/24/01/7.
7. Украина потеряла баланс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finance.eizvestia.com/full/ukraina-poteryala-balans>
8. Кендюхов О. Економіка – 2013: одужання чи прогресуюча хвороба? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : pravda.com.ua/news/2013/24/01/

References

1. Vikipediya «Hlobalizatsiya» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
2. Ponyzhatel'nye rysky dlya myrovoy ekonomyky umen'shlyys', no podem ostanet-sya slabym - Moody's [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupa: [news.finance.ua/ru/~1/0/all/2013/02/16/296522](http://www.news.finance.ua/ru/~1/0/all/2013/02/16/296522)
3. Edynoe mynysterstvo fyansov Evropyi po'yavut-sya v 2018 hodu [Elektronny resurs]. – Rezhym dostupa: <http://finance.obozrevatel.com/analytics-and-forecasts/27906-edinoe-ministerstvo-finansov-evropyi-poyavitsya-k-2018g.htm>
4. Paskhover A. Tak zahybalas' stal' / A. Paskhover // Korrespondent. – 2012. - 28 dekabrya. - S.32.
5. Eksportna skladova VVP Ukrayiny perevyschyla bezpechnu mezhu [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: pravda.com.ua/news/2012/12/10/349992/
6. Kendyukhov O. Ekonomika-2013: oduzhannya chy prohresuyucha khvoroba? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: pravda.com.ua/news/2013/24/01/7.
7. Ukraina poteryala balans [elektronny resurs]. – Rezhym dostupa: <http://finance.eizvestia.com/full/ukraina-poteryala-balans>
8. Kendyukhov O. Ekonomika-2013: oduzhannya chy prohresuyucha khvoroba? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: pravda.com.ua/news/2013/24/01/

Рецензія/Peer review : 4.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: зав. кафедрою фінансів та кредиту ТНУ ім. Вернадського, доктор економічних наук, професор Клімчук С.В.

УДК 334. 06

А.Г. ЕРМОЛЕНКО, К.А. БЕДРИК

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, г. Симферополь

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ФИНАНСОВО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АРК

Проведен анализ научных работ ведущих экономистов, занимающихся исследованием проблем развития малого предпринимательства как российского, так и отечественного. Проанализировано законодательство, регулирующее деятельность субъектов малого и среднего предпринимательства Украины. Изложены основные направления развития малого предпринимательства в Автономной Республике Крым.

Ключевые слова: государственное регулирование, малое предпринимательство, региональная программа развития малого и среднего предпринимательства в АРК.

A.G. ERMOLENKO, K.A. BEDRIK
Taurida National V.I. Vernadsky University

GOVERNMENT REGULATION OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF SMALL BUSINESS IN ARC

Abstract - One of the main mechanisms of transformation of Ukraine's economy is the growth of the regional economy and, in particular, its major segments - small business. If the first goal of public policy was to protect the weakest regions, but a means - financial aid, but today is the main course for self-development of all regions. The realization of this goal requires the creation of new institutional environment conducive to broad business development, increased business activity in the region.

Ministry of Economic Development and Trade of the ARC developed the "Program of development of small and medium-sized enterprises in the Autonomous Republic of Crimea". The implementation of which will create the right conditions for the full development of small and medium-sized businesses, as part of the economic potential of the ARC, and enhance its role in addressing the social problems of the region.

The authors, for several years, actively explore issues regarding state regulation of financial activities in the field of small business in the Autonomous Republic of Crimea, which in turn leads to the conclusion that at present prevents the development of this sector of the economy, the imperfection of the current legislation, if not a small fraction of corruption.

Keywords: government regulation, small business, regional development program for small and medium-sized businesses in the ARC.

Введение. Одним из основных механизмов трансформации экономики Украины является рост региональной экономики и, в частности, важнейшего ее сегмента – малого предпринимательства. Если прежде целью государственной политики была защита наиболее слабых регионов, а средством – финансовая помощь, сегодня же основным становится курс на саморазвитие всех регионов. Реализация этой цели

требует создания новых организационных условий, способствующих широкому развитию предпринимательской деятельности, повышению деловой активности в регионах.

Важную роль предпринимательской деятельности обусловило постоянное внимание исследователей к разным ее аспектам. Первые попытки теоретического осмысления предпринимательства начались с XVII ст. Весомый вклад в исследование предпринимательства сделали известные западные ученые: Р. Кантильон, А. Смит, Д. Рикардо, Ж.Б. Сэй, А. Маршалл, М. Вебер, В. Зомбарт, И. Шумпетер, Ф. Хайек и другие [1–4].

В начале рыночных трансформаций в странах СНГ стали проводить исследования относительно развития предпринимательства, а в частности малого и среднего предпринимательства. Среди российских ученых, занимающихся научно-теоретическим обоснованием сути и объективной необходимости развития малого и среднего предпринимательства, следует выделить В. Афанасьева, А. Блинова, В. Минеева, П. Мягкова, В. Радаева и других.

Среди современных отечественных исследователей, занимающихся вопросами развития малого и среднего предпринимательства, необходимо отметить З. Варналия, Л. Воротину, Ю. Еханурова, Р. Усенко, В. Ляшенко, И. Дугин, Н. Полторак, Е. Федоренко, В. Василичук, А. Муравьев, А. Игнатъев, А. Крутик и других [5–7].

Результаты исследования. Государственное регулирование деятельности малого предпринимательства в Украине осуществляется на основе следующих законов Украины "О развитии и государственной поддержке малого и среднего предпринимательства в Украине" от 22.03.2012 № 4618-VI, "О Национальной программе содействия развитию малого предпринимательства в Украине" от 21.12.2000 № 2157, "Об основах государственной регуляторной политики в сфере хозяйственной деятельности" от 11 сентября 2003 года № 1160-IV, "О разрешительной системе в сфере хозяйственной деятельности" от 6.09.2005 г. № 2806-VI и Кодексов Украины «Гражданский Кодекс от 16 января 2003 года № 435-IV», «Хозяйственный Кодекс» от 16.01.2003 г. № 436-IV [8–14].

На основании вышеизложенного и пунктов 1, 11 части второй статьи 26 Конституции АРК, ежегодно Министерством экономического развития и торговли АРК разрабатывается «Программа развития малого и среднего предпринимательства в Автономной Республике Крым» (далее – Программа). [15, 16]. Главная цель заключается в создании надлежащих условий для всестороннего развития малого и среднего предпринимательства как составляющей экономического потенциала АРК, и повышения его роли в решении социальных проблем региона.

Для осуществления поставленной цели, необходима реализация основных задач направленных на решение экономических и социальных проблем республики путем вовлечения в предпринимательскую деятельность широких слоев населения, повышение вклада малого и среднего бизнеса в экономику автономии, стимулирование развития малого и среднего предпринимательства в приоритетных отраслях (сферах) экономики АРК: курортно-рекреационной отрасли, сельском хозяйстве, промышленном производстве и сфере инженерной инфраструктуры [16].

Программой определены следующие приоритетные мероприятия:

1) устранение административных барьеров, сдерживающих развитие малого и среднего предпринимательства, в том числе путем совершенствования процедуры регистрации субъектов предпринимательской деятельности и выдачи документов разрешительного характера, соблюдения принципов государственной регуляторной политики, оптимизации нормативно-правового регулирования предпринимательской деятельности;

2) активизация финансово-кредитных и инвестиционных механизмов, направленных на поддержку малого и среднего предпринимательства в приоритетных отраслях (сферах) экономики АРК (курортно-рекреационной отрасли, сельском хозяйстве, промышленном производстве и сфере инженерной инфраструктуры);

3) оказание информационной, методической, консультационной и другой помощи субъектам малого и среднего предпринимательства, в том числе путем повышения квалификации кадров малого и среднего предпринимательства;

4) создание и обеспечение работы объектов инфраструктуры поддержки предпринимательства.

Среди основной структуры мероприятий программы, хотелось бы выделить, на наш взгляд, наиболее актуальное направление для развития АРК – финансово-кредитная и инвестиционная поддержка малого предпринимательства.

На финансирование приоритетных мероприятий Программы из бюджета АРК планируется направить 4,785 млн грн, в том числе 2,13 млн грн – в 2013 году, из которых 1,5 млн грн будут направлены на оказание финансовой поддержки субъектам малого предпринимательства, в 2014 году – 2,655 млн грн, в том числе на оказание финансовой поддержки субъектам малого предпринимательства – 2,0 млн грн [16].

За период реализации Программы к началу 2015 года предполагается обеспечить достижение следующих основных показателей развития малого и среднего предпринимательства в Автономной Республике Крым, представленных в табл. 1.

**Ожидаемые конечные результаты от реализации
Программы в динамике изменений целевых показателей**

Показатели	2011 г. (отчетные данные)	2012 г. (ожидаемые показатели)	2013 г. (прогнозные данные)	2014 г. (прогнозные данные)
Количество субъектов малого и среднего предпринимательства на 10 тыс. человек (ед.)	346	360	380	400
Количество занятых у субъектов малого и среднего предпринимательства (тыс. человек)	302,2	304,2	306,6	309,1
Количество физических лиц – предпринимателей (человек)	112212	113300	114500	115500
Удельный вес малых и средних предприятий в общем объеме реализованной продукции региона (%)	58,2	59	60	61,5
Поступления в бюджеты от субъектов малого предпринимательства (тыс. грн.)	1063,6	1400,0	1500,0	1600,0
Количество объектов инфраструктуры поддержки субъектов малого и среднего предпринимательства (ед.):				
бизнес-центры	25	26	29	34
бизнес-инкубаторы	5	7	7	7
технопарки				
лизинговые центры	4	4	4	4
финансово-кредитные учреждения: кредитные союзы, учреждения взаимного кредитования	56	60	63	65
фонды поддержки предпринимательства	6	6	6	6
инвестиционные, инновационные фонды и компании	15	15	15	16
биржи	11	11	11	11
информационно-консультативные учреждения	49	49	52	55
страховые компании	33	33	33	33
аудиторские фирмы	14	14	16	19
Привлечение субъектов малого и среднего предпринимательства к выполнению работ (услуг) за государственные средства:				
количество (ед.)	1609	2100	2300	2450
объемы (млн грн.)	188,4	285,0	310,0	350,0
Количество предпринимателей, которые пройдут подготовку, переподготовку и повышение квалификации (человек)	67		50	
Количество созданных рабочих мест (ед.)	1246	2000	2400	2500

Выводы. В результате реализации мероприятий Программы ожидается увеличение количества субъектов малого и среднего бизнеса на 10 тыс. человек до 400 единиц; увеличение количества занятых у субъектов малого и среднего предпринимательства до 309,1 тыс. человек; увеличение удельного веса продукции (работ, услуг), реализованной малыми и средними предприятиями, в общем объеме производства до 61,5 %.

Литература

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Экономика, 1982. – 455 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М. : Соцэргиз, 1962. – 332 с.
3. Cantillon R. Essai sur la nature du commerce en general / R. Cantillon transl. by H. Higgs. – L., 1931. – 29–32 p.
4. Schumpeter J. The Creative Response in Economic History / J. Schumpeter. – Journal of Economic History, 1950. – 19 p.
5. Варналії З.С. Державна політика підтримки малого підприємництва / З.С. Варналії. – К. : НІСД, 1996. – 130 с.
6. Ляшенко В.И. Синергетический эффект маркетинговой стратегии диверсификации в условиях

сезонного характера производства [Електронний ресурс]. – В.И. Ляшенко, С.В. Ляшенко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2008_43/st_43_12.pdf

7. Воротіна Л. Державна підтримка малого бізнесу в системі трансформаційної економіки України / Л. Воротіна // Економічні реформи сьогодні. – 2000. – № 28. – С. 31–34.

8. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : закон України станом на 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17/conv>

9. Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : закон України станом на 21 грудня 2000 р. № 2157 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2157-14>

10. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : закон України станом на 11 вересня 2003 р. № 1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1160-15>

11. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».

12. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2806-15>.

13. Цивільний Кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=435-15>

14. Господарський Кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>

15. Конституція Автономної Республіки Крим : станом на 21 жовтня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=350-14>

16. О Программе развития малого и среднего предпринимательства в Автономной Республике Крым на 2013–2014 годы : постановление Верховной Рады Автономной Республики Крым 26 декабря 2012 г. № 1070-6/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.crimea.ua/act/10932>.

References

1. Shumpeter J. Teorya ekonomy chesкого razvytya / J. Shumpeter. - M.: Ekonomika, 1982. - 455 s.
2. Smyt A. Yssledovaniye o pryrode y prychnax bogatstva narodov / Smyt A. -M.: Soczeky'z, 1962. - 332 s.
3. Cantillon R. Essai sur la nature du commerce en general / R. Cantillon transl. vu H. Higgs. - L.: 1931. - 29 - 32 p.
4. Schumpeter J. The Creative Response in Economic History / J. Schumpeter. - Journal of Economic History, 1950. - 19 p.
5. Varnalij Z.S. Derzhavna polityka pidtrymky malogo pidpryemnyctva / Z.S. Varnalij. - K.: NISD, 1996. - 130 s.
6. Lyashenko V.Y., S.V. Lyashenko Synergety cheskyj effekt marketyngovoy strategiy dyversyfykacyy v uslovyax sezonnoho charaktera proy'zvodstva [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupa: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2008_43/st_43_12.pdf
7. Vorotina L. Derzhavna pidtrymka malogo biznesu v sy'stemi transformacijnoyi ekonomiky Ukrainy / L. Vorotina. - K.: Ekonomichni reformy s'ogodni. - 2000. -28. - S. 31 - 34.
8. Zakon Ukrainy «Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku malogo i seredn'ogo pidpryemnyctva v Ukraini»: za stanom na 22.03.2012 4618-VI. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17/conv>
9. Zakon Ukrainy "Pro nacional'nu programu spryannya rozvytku malogo pidpryemnyctva v Ukraini: za stanom na 21 grudnya 2000 r. N 2157. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2157-14>
10. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoyi reguljatornoyi polityky u sferi gospodars'koy diyal'nosti»: za stanom na 11 veresnya 2003 r. N 1160-IV. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1160-15>
11. Zakon Ukrainy «Pro dozvil'nu sy'stemu u sferi gospodars'koy diyal'nosti»:
12. za stanom na 6 veresnya 2005 r. N 2806-IV. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2806-15>.
13. Cyvil'nyj Kodeks Ukrainy: za stanom na 16 sichnya 2003 r. N 435-IV. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=435-15>
14. Gospodars'kyj Kodeks Ukrainy: za stanom na 16 sichnya 2003 r. N 436-IV. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
15. Konstytuciya Avtonomnoyi Respubliky Kry'm: za stanom na 21 zhovtnya 1998 r. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=350-14>
16. Verhovnaya Rada Avtonomnoj Respublyky Krym Postanovleny'e «O Programme razvytya malogo y srednego predpry'ny'matel'stva v Avtonomnoj Respublyke Krym na 2013–2014 god»: na 26 dekabrya 2012 g. 1070-6/12. [Elektronnyj resurs]. - rezhy'm dostupa: <http://www.rada.crimea.ua/act/10932>.

Рецензія/Peer review : 23.7.2013 р.

Надрукована/Printed :2.10.2013 р.

Рецензент: заведуюча кафедрой "менеджмент предпринимательской деятельности", Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского, д.э.н., профессор, Цёхла С.Ю.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ ФЕНОМЕНУ “ГЛОБАЛІЗАЦІЯ”: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ СТОРОНИ

У статті проаналізовано підходи до дослідження феномену “глобалізація”. Зосереджено увагу на дослідженні еволюції поглядів щодо розуміння сутності глобалізації; висвітленні питання позитивних та негативних сторін.

Ключові слова: глобалізація, глобалізаційні процеси, інтернаціоналізація, регіоналізація, лібералізація, універсалізація, модернізація, детериторизація.

ALLA MEISH

Khmelnitsky National University

THEORETICAL APPROACHES TO RESEARCH OF THE PHENOMENA OF «GLOBALIZATION», ITS PLUSES AND MINUSES

Globalization is one of the most actual problems in the modern world because it characterizes the state and development of the modern economic system. The problem of development of emerging economies and developing ones becomes very actual, because the negative consequences of globalization affect them the most.

The study of the process of globalization has important theoretical and practical significance because it puts the economy in the new conditions, changes the vector of its development. Formation and development of market economy in Ukraine requires the establishment of closer mutually beneficial relations with other states, active involvement in the process of international economic integration and globalization. Also, it is necessary to carry out such international and domestic policies that will prevent or reduce the negative impact of globalization on the national economy.

The author of the article analyzes the approaches to the study of the phenomenon of “globalization” and focuses on the study of the evolution of views on the understanding of globalization, highlighting its positive and negative sides.

Keywords: globalization, globalization processes, internationalization, regionalization, liberalization, universalization, modernization, deterritorialization.

Постановка проблеми. Досліджуючи різноманітні підходи та концепції, нами було виявлено, що сьогодні глобалізація стосується усіх сфер суспільного життя, включаючи економіку, політику, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку тощо.

Безсумнівно, глобалізація містить як позитивні, так і негативні аспекти. Її позитивний вплив пов'язаний з ефектом конкуренції, до якої вона неминуче призводить, а негативний – з потенційними конфліктами, якими вона загрожує. Тому, звертаючись до дослідження феномена глобалізації як явища, автор, перш за все, намагається знайти відповідь на питання: що несе з собою сучасна загальна взаємозалежність країн та народів – перспективу загального прогресу та процвітання чи нові загрози і конфлікти?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі процес глобалізації економічного розвитку суспільства залишається найбільш обговорюваним. Кожного дня виникають нові праці вітчизняних та іноземних вчених, які намагаються дати найточніше визначення глобалізації, з'ясувати її сутність.

Питанням визначення феномена глобалізації присвячені праці таких іноземних вчених, як Дж. Стігліца «Як змусити глобалізацію працювати» і «Глобалізація та невдоволення нею», Р. Робертсона «Глобалізація: соціальна теорія та глобальна культура», Яна Шолте «Глобалізація. Критичний опис», Ю. Шишкова «Глобалізація – ворог або союзник країн, що розвиваються», Г. Фейгіна «Національні економіки в епоху глобалізації», А. Уткіна «Глобалізація: процес і осмислення», К. Омає «Світ без кордонів», Е. Гідденса «Наслідки модернізації» та «Третій шлях. Оновлення соціальної демократії», У. Бека «Що таке глобалізація? Помилки глобалізму», М. Стегера «Глобалізація: дуже короткий опис» та ін. На наш погляд, найбільш суттєві дослідження в цій галузі провели такі вітчизняні вчені, як А. Старостіна «Сутність та практичне застосування методик конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі понять «глобалізація» та «підприємницький ризик»)), В. Базилевич «Економічна теорія: політекономія», М. Трофименко «Глобалізація: підходи, школи, визначення».

Усі ці вчені зосереджували свою увагу і на дослідженні передумов процесу глобалізації, намагалися спрогнозувати та попередити її наслідки.

Метою статті є з'ясування сутності та наслідків глобалізації як складної багатоаспектної проблеми, що постійно породжує численні наукові дискусії, і тому на сьогодні вона не має простого й однозначного тлумачення.

Викладення основного матеріалу. Зміст самого поняття “глобалізація” залишається предметом гострих дискусій. На сьогоднішній день не існує єдиної концепції, яка б повністю розкривала її сутність. Вивчивши низку наукової літератури, кожен науковець пропонує власне бачення періодизації цього процесу. Деякі дослідники вважають, що давати визначення глобалізації – це марна справа. Вона є лише новим проявом колоніалізму. Інші стверджують, що це об'єктивний процес по використанню позитивних глобалізаційних ефектів та усунення негативних.

Глобалізація як науковий феномен, як об'єкт міждисциплінарних досліджень привертає протягом останніх десяти років усе більшу увагу вітчизняних дослідників. Сьогодні глобалізацію розглядають не лише як економічний, соціальний, політичний, але й культурний феномен.

Пропонуємо провести аналіз підходів різних науковців до визначення цього процесу. Трофименко М. В. виділяє такі найвпливовіші школи, які займаються глобалістикою:

- Класична школа (Р. Робертсон, І. Валлерстайн, Д. Хелд, С. Хантінгтон та інші);
- Школа гіперглобалістів (К. Омає);
- Школа трансформістів (Е. Гідденс, У. Бек, Д. Розенау, О. Білорус та інші);
- Школа скептиків (Дж. Томпсон та інші).

Дискус глобалізації в соціальній науці виникає в середині 80-х рр., коли це поняття став розробляти й популяризувати Р. Робертсон [8]. З кінця 80-х рр. більшість пошуків в рамках теорії змін зосереджена на новому генеральному напрямку – розробці теорій глобалізації. В 1990 р. виходить програмна збірка статей “Глобальна культура” [7], у якій опубліковані роботи провідних теоретиків: І. Уоллерстайна, М. Арчер, Р. Робертсона, М. Фазерстоуна, А. Аппадурі, Б. Тернера та ін. З цього часу одна за другою з'являються фундаментальні монографії про глобалізацію, написані Л. Склером, Р. Робертсоном, О. Іанні, М. Уотерсом, А. Аппадурі, У. Беком [1] та іншими видатними науковцями, які заклали фактично теоретичні підвалини політичної глобалістики.

Подальше удосконалення змісту цього терміну відбулось в працях представників Гарвардської школи бізнесу, один з яких К. Омає, у своїй книзі “Світ без кордонів” 1990 р. [9], акцентує увагу на тому, що в новій ері глобалізації всі народи й всі основні процеси потрапляють у залежність до так званого глобального ринкового простору, а традиційні держави-нації стають невідповідними партнерами по бізнесу. Відповідно до чого т. зв. “економічний націоналізм” окремих держав стає безглуздим, оскільки роль “сильних акторів” на світовій економічній сцені відтепер грають “глобальні фірми”. Крім того, К. Омає робить наголос на тому, що світова економіка відтепер визначається взаємозалежністю центрів “тріади” (США, Японія, ЄС). Саме в цьому, на думку автора, і виражається суть глобалізації.

У. Беком глобалізацію представляє у трьох вимірах:

- як об'єктивна тенденція світового розвитку;
- як ціль, висунута політичним керівництвом держав світу;
- як методологія аналізу світового розвитку й формування національних інтересів.

Німецький дослідник глобалізації у своїй відомій роботі “Що таке глобалізація” не методологічному рівні розрізняє глобалізацію, глобальність та глобалізм. Під останнім він розуміє “розуміння того, що світовий ринок витісняє або піднімає політичну діяльність”, до того ж він наголошує на тому, що глобалізм є ідеологією панування світового ринку або неолібералізму.

Саме дана ідеологія діє виключно за економічним принципом, “зводить багатовимірність глобалізації тільки до одного господарського виміру, при цьому інші аспекти глобалізації – економічний, культурно-цивілізаційний, політичний – розглядаються як такі, що підпорядковуються ключовій детермінанті світового ринку.

На думку У. Бека, ідеологічна основа глобалізації, її ядро полягає в тому, що відбувається ліквідація розбіжності між політикою і економікою. В цьому зв'язку головне завдання політики полягає в тому, аби виявити правові, соціальні і економічні рамкові умови, за яких господарська діяльність взагалі стає суспільно можливою і узаконеною.

У. Бек наголошує на тому, що глобалізація – це передусім процеси, або “багатомірність без єдності”. Фактично, в його розумінні, глобалізація – це процес, рух, хоча й не прямилолінійний, що призводить до формування транснаціональних просторів проблем, конфліктів людських біографій. Глобалізація є не переробна умова людської діяльності наприкінці ХХ століття” [1, с. 34.]. Визначення глобалізації, яке дає У. Бек, розкриває головним чином наслідки та зовнішні прояви глобальних процесів, тоді як внутрішня сутність та причини феномену залишаються практично за межами інтерпретації дефініції, що досліджується. Так-от, Ян Шолте узагальнює різні трактування “глобалізації” і зводить їх до п'яти таких ключових загальноприйнятих визначень, намагаючись вийти на визначений рівень політико-економічних узагальнень [10]:

1. *Глобалізація як інтернаціоналізація.* Тут поняття “глобалізація” використовується для опису відносин між країнами, для яких характерне зростання міжнародного обміну і взаємозалежності. Завдяки зростанню міжнародної торгівлі і іноземних інвестицій здійснюється перехід від “закритої системи економіки, де головними елементами є національні економіки, до глобалізованої економіки, в якій окремі національні економіки включені у систему міжнародних процесів і угод.

2. *Глобалізація як лібералізація.* У цьому визначенні “глобалізація” розглядається як процес зняття державних обмежень та створення “відкритої” світової економіки без кордонів.

3. *Глобалізація як універсалізація.* У цьому сенсі поняття “глобальний” використовується як “загальносвітовий”, а “глобалізація” – як процес поширення різних об'єктів і досвіду серед усіх людей планети (телебачення, комп'ютери та ін.).

4. *Глобалізація як вестернізація або модернізація.* Тут, перш за все, мається на увазі “американізація” усіх сфер життя людини. “Глобалізація” у цьому випадку трактується як динамічне поняття, оскільки суспільні структури модернізму (капіталізм, раціоналізм, індустріалізм, бюрократизм і т. п.) поширюються по усьому світу, знищуючи існуючі культури і процеси локального самовизначення.

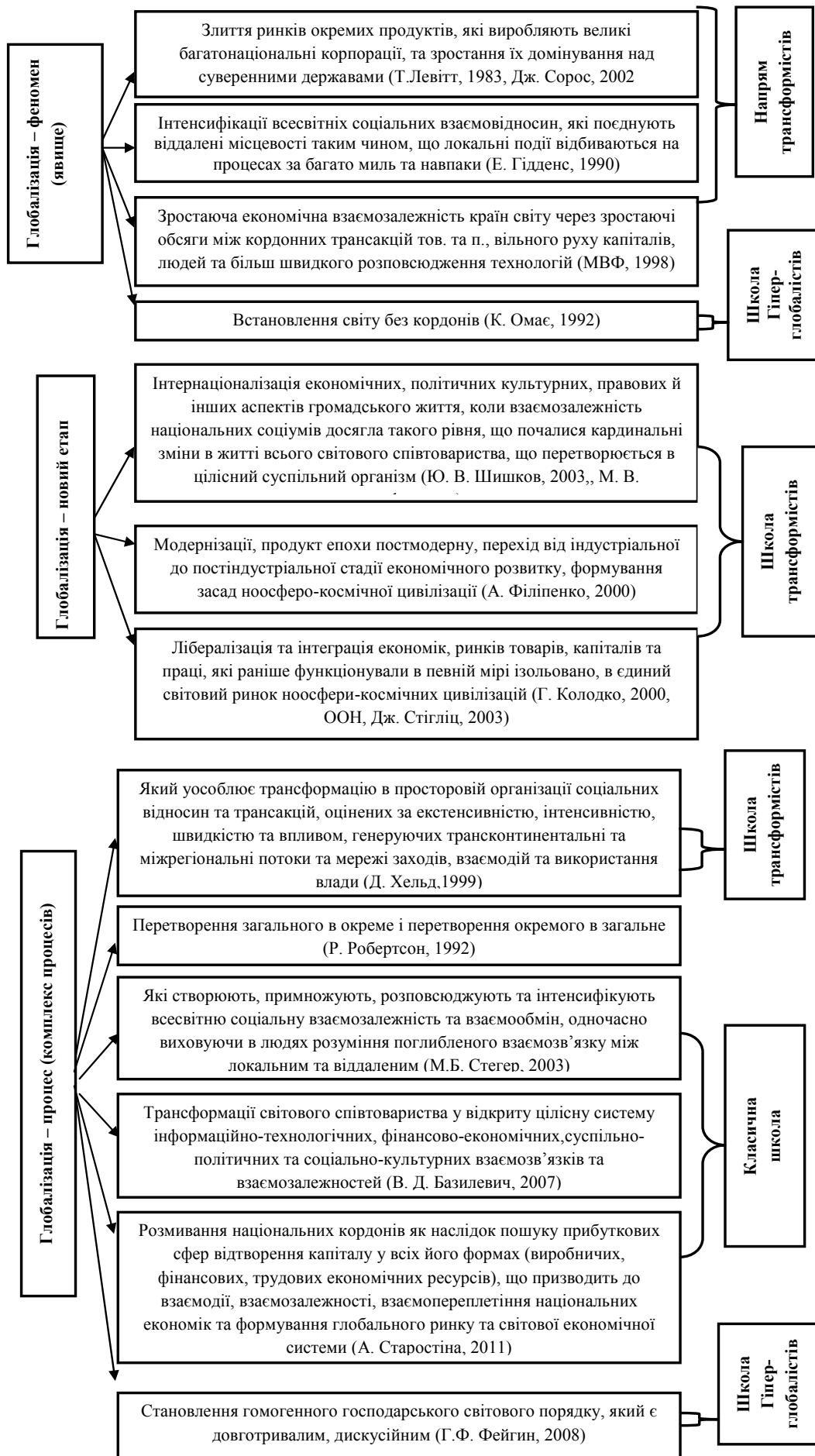

Рис. 1. Структуризація підходів до визначення сутності глобалізації

5. *Глобалізація як детериторизація.* Це поняття називають також супратериторіальністю. У цьому сенсі “глобалізація” спричиняє “реконфігурацію” географії таким чином, що суспільний простір більше уже відображається у поняття територіальних просторів, територіальних відстаней і територіальних границь.

Розглянувши праці В.М. Трофименко та Е.В. Прушківської, пропонуємо розглянути поєднані підходи із систематизацією визначень глобалізації (рисунк 1).

Аналіз систематизованих визначень глобалізації показує еволюцію уявлень щодо її сутності. На початку 80-х років, коли термін «глобалізація» вперше з’явився в науковій літературі, він сприймався як окреме явище, яке торкається здебільшого економічного аспекту діяльності людства. Подальші дослідження показали наявність взаємозв’язку між глобалізацією, інтернаціоналізацією, інтеграцією, модернізацією, і її сутність вчені почали вбачати у їх новому етапі. Останнім часом все більше дослідників глобалізації трактують її як процес, який має певні часові рамки і результати якого на сьогоднішній день ще не є зрозумілими.

От наприклад, на думку Н. Косолапова: “Інтернаціоналізація – регіоналізація – єдиний і цілісний світ – глобалізація” об’єднує ці явища те, що усі вони передбачають вихід безлічі внутрішніх раніше процесів за межі границь окремо взятої держави.

Інтернаціоналізація припускає вихід чогось раніше суцільно внутрішнього за початкові рамки або ж об’єднання дій декількох суб’єктів світової економіки і політики навколо загальних для них задач, цілей, виду діяльності. Регіоналізація часто розглядається як характерна ознака світової економіки і політики кінця ХХ ст. Без явища регіоналізації навряд чи могли скластися і вистояти середні і великі держави не тільки стародавності і середньовіччя, але нового і новітнього часу.

Глобалізація є результатом інтернаціоналізації, вона не могла б виникнути, якби їй не передували масштабні, довгострокові і всеохоплюючі процеси інтернаціоналізації, що підготували матеріальну когнітивну, політичну основу для глобалізації. Якщо явище інтернаціоналізації різних видів діяльності, відносин, процесів обміну і розвитку існує стільки, скільки самі міжнародні відносини, то глобалізація як явище склалася у другій половині ХХ ст.

Якщо спробувати дати визначення глобалізації кількома словами, то можна сказати, що глобалізація – це, за словами відомого українського дослідника проблем глобалізації Олега Білоруса, процес прискорення та вдосконалення різноманітних міжнародних потоків товарів та інформації в загальному контексті соціального розвитку [2, с. 103].

Якщо ж дати більш широке визначення, то можна сказати, що глобалізація – це процес інтенсифікації взаємозв’язків між різними формами організації суспільного життя, внаслідок якого посилюється взаємозалежність акторів міжнародних відносин.

На думку А. Старостіної, глобалізація – це об’єктивний процес розмивання національних кордонів як наслідок пошуку прибуткових сфер відтворення капіталу у всіх його формах (виробничих, фінансових, трудових, економічних ресурсів), що призводить до взаємодії взаємозалежності, взаємопереплетіння національних економік та формування глобального ринку та світової економічної системи.

Як зауважує М. Делягін, один з перших у Росії дослідників феномена глобалізації, глобалізація характеризується такими рисами, як «руйнування адміністративних бар’єрів між країнами, планетарне об’єднання регіональних фінансових ринків, поширення фінансових потоків, конкуренції, інформації й технологій по всьому світу. Найважливішою рисою глобалізації, на його думку, є формування в масштабах усього світу не просто фінансового або інформаційного ринку, а фінансово-інформаційного простору, в якому у все більшій мірі здійснюється не тільки комерційна, але й вся діяльність людства».

Відомий російський філософ О.Панарін визначає глобалізацію як «процес ослаблення традиційних територіальних, соціокультурних і державно-політичних бар’єрів, становлення неупорядкованих зовнішніх впливів і нової системи міжнародної взаємодії й взаємозалежності» [6, с. 300]. Однак на сьогоднішній день немає загально визнаної концепції глобалізації. У різних регіонах, суспільствах, наукових дисциплінах цей термін має свій специфічний зміст. Процес глобалізації таким чином, ще має потребу в серйозному теоретичному осмисленні. Отже, в широкому сенсі мова йде про зростаючий взаємозв’язок і взаємозалежність усіх сегментів світової економіки і політики. Глобалізація сьогодні означає новий етап інтеграційних процесів у світі і призводить до втягування більшої частини людства в єдину відкриту систему фінансово-економічних, суспільно-політичних і культурних зв’язків на основі новітніх засобів інформатики і телекомунікацій.

Гарвардський учений Стенлі Хоффман у своїй статті «Зіткнення глобалізацій» називає три важливі фактори впливу глобалізації на світову політику. Інституціональний фактор обумовлений небажанням держав ослаблювати власний суверенітет під ударами глобалізації чи так званої «гуманітарної інтервенції». Національний фактор зумовлений національною природою громадянства, локалізованою, на відміну від економічного життя, у глобальному масштабі. Об’єднаний інформаційно-комунікаційними технологіями світ поки що не має колективної свідомості чи солідарності. Третій фактор пов’язаний зі зниженням ролі політичних, економічних та інших бар’єрів, що сприяє поширенню конфліктів та тероризму.

Вчений вважає, що у світі відбувається «зіткнення глобалізацій» – економічної, культурної та політичної. На його думку, економічна глобалізація є результатом революцій у технологіях, інформації, торгівлі та міжнародному бізнесі. Як наслідок, приватні компанії, інвестори, банки, держави та міжнародні

економічні угруповання збільшили своє сукупне багатство. Однак ці успіхи не сприяли соціальній справедливості та стали причиною нерівності всередині держав і між ними.

Культурна глобалізація породжена технологічною революцією та економічною глобалізацією, які разом сприяють транскордонному руху товарів культури. Політична глобалізація характеризується домінуванням Сполучених Штатів, інших міжнародних та неурядових інститутів. Беззаперечні переваги глобалізації обмежуються її лімітованістю, яка виключає багато бідних країн через нерівномірний економічний розвиток та соціальні умови.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна вести мову про те, що сьогодні глобалізація багатьом здається дуже привабливою і всеохоплюючою, однак поки що вона перебуває в початковій стадії і передбачити всі її наслідки дуже складно. Але вже окреслилися деякі перші результати цієї нової системи світового устрою. Можна сказати, що її вплив на соціально-економічні процеси і становище в окремих країнах і регіонах є неоднозначним. До позитивних рис глобалізації слід віднести зростання контактів і зв'язків між народами в сфері економіки; торгівлі, технології та культури. Глобалізація сьогодні означає новий етап інтеграційних процесів у світі і призводить до втягування більшої частини людства в єдину відкриту систему фінансово-економічних, суспільно-політичних і культурних зв'язків на основі новітніх засобів інформатики і телекомунікацій. Незмінно підкреслюючи економічні основи, що відбуваються сьогодні у світі глобальних змін, різні автори виділяють різні аспекти глобалізації, наприклад: організаційно-управлінський, економічний, технічний, просторовий, культурний, політичний.

Однак глобалізація економіки – це не лише вигоди від зростання участі країни у світових економічних процесах, а й висока ймовірність втрат, зростання ризиків. Глобалізація передбачає, що країни стають не просто взаємозалежними з причини формування системи міжнародного інтегрованого виробництва, зростання обсягів світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, інтенсифікації руху технологічних нововведень тощо, але й більш вразливими щодо негативного впливу світогосподарських зв'язків. Світова практика доводить, що вигаш від глобалізації розподіляється далеко не рівномірно між країнами та суб'єктами економічної діяльності. Отже, до негативних наслідків глобалізації належать: посилення нерівномірності розвитку країн світу; нав'язування сильними країнами своєї волі, нерациональної структури господарства, політичної та економічної залежності. Саме тому глобалізація як суперечливий процес потребує регулювання на національному та міждержавному рівнях.

Література

1. Бек У. Происходит ли глобализация / Ульрих Бек ; [пер. с нем.]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
2. Білорус О.Г. Глобальні перспективи і сталий розвиток / О. Білорус, Ю. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.
3. Вебер А.Б. Современный мир и проблема глобального управления / Александр Борисович Вебер // Век глобализации. – 2009. – № 1. – С. 47–55.
4. Економічна теорія: Політекономія : [підруч. / за ред. В. Д. Базилевича]. – [6-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
5. Наконечний В.М. Україна в глобалізаційних та інтеграційних процесах / В.М. Наконечний // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць ; наук. ред. Канцелярук Б.І. та ін. – К. : КиМУ, 2010. – Вип. 1. – С. 248–259.
6. Панарин А.С. Искушение глобализмом / Александр Сергеевич Панарин. – М. : Эксмо-Пресс, 2002. – 416 с.
7. Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. Ed. by M. Featherstone. – London, 1990.
8. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. – London : Sage Publications Ltd., 1992. – 188 p.
9. Ohmae K. The borderless world: Power and strategy in the interlinked economy. – Fontana. – 1990. – 243 p.
10. Scholte J. A. Globalization. A critical introduction. – London : Palgrave, 2000. – 361 p.
11. Sklair L. Sociology of the Global System. – N. Y. Hemel Hempstead, 1991. – 269 p.

References

1. Bek U. Proyskhodyt ly hlobalyzatsiya / Ulrykh Bek ; [per. s nem.]. – M. : Prohress-Tradytsiya, 2001. – 304 s.
2. Bilorus O.H. Hlobalni perspektivy i stalyy rozvytok / O. Bilorus, Yu. Matseiko. – K. : MAUP, 2005. – 492 s.
3. Veber A.B. Sovremennyy myr y problema hlobalnoho upravleniya / Aleksandr Borysovykh Veber // Vek hlobalyzatsyy. – 2009. – Vol. 1. – S. 47–55.
4. Ekonomichna teoriia: Politekonomiia : [pidruch. / za red. V. D. Bazylevycha]. – [6-e vyd., pererob. i dop.]. – K. : Znannia-Pres, 2007. – 719 s.
5. Nakonechnyi V.M. Ukraina v hlobalizatsiinykh ta intehratsiinykh protsesakh / V.M. Nakonechnyi // Problemy mizhnarodnykh vidnosyn : zb. nauk. prats ; nauk. red. Kantseliaruk B.I. ta in. – K. : KyMU, 2010. – Vyp. 1. – S. 248–259.
6. Panarin A.S. Yskusheniye hlobalyzmom / Aleksandr Serheevykh Panarin. – M. : Eksmo-Press, 2002. – 416 s.
7. Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity. Ed. by M. Featherstone. – London, 1990.
8. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. – London : Sage Publications Ltd., 1992. — 188 p.
9. Ohmae K. The borderless world: Power and strategy in the interlinked economy. – Fontana. – 1990. – 243 p.

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed : 2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

УДК 339.56.055

Т.С. ТОМАЛЯ, А.П. ОЛЕКСІЙЧУК

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ У ВИЗНАЧЕННІ НАПРЯМІВ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗЕД

У статті розглянуто експорт-імпорт товарів в Україні, також запропоновані шляхи покращення зовнішньоекономічної діяльності. Проаналізовано динаміку експорту-імпорту товарів за останні роки у порівнянні з іншими країнами та досліджений зв'язок між Україною та основними країнами-партнерами в експорті та імпорті.

Ключові слова: експорт, імпорт, зовнішньоекономічна діяльність, країни-партнери, розвиток.

TOMALYA TATIANA STANISLAVIVNA, OLEKSIYCHUK ANNA PETROVNA
Khmelnitsky National University, Khmelnytsky

ANALYTICAL ESTIMATION OF EXPORT-IMPORT OPERATIONS IN DETERMINATION OF DIRECTIONS OF PERFECTION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Abstract - The purpose of this paper is to study peculiarities of the foreign trade of Ukraine, as well as the identification of weaknesses and the reasons for the negative tendencies that exist at the moment.

Effective development of any trade impossible without integration processes and the development of economic relations with other countries. The traditional and most advanced form of international economic relations is international trade, so it is the main component of foreign policy.

In Ukraine in today's mainstream development integration in the world community is to conduct foreign trade operations. Export potential of Ukraine is determined by the amount of goods that can be produced in the economic and social spheres and implemented in the global market with maximum benefit for the country.

Keywords: export, import, foreign trade, development, transportation, countries-partners.

Актуальність теми. Розвиток зовнішньоекономічних операцій в Україні протягом 2010–2012 рр. характеризувався негативними тенденціями, від'ємним сальдо товарообігу та незадовільною структурою експортно-імпортних операцій. Головне місце в цій проблемі займають питання винайдення оптимальних рішень, спрямованих на вдосконалення зовнішньоекономічної політики держави, захист її економічних інтересів та прискорення економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо аналізу підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні науковці та практики, а саме Базилюк Я.Б., Бережнюк І.Г., Вахненко Т., Дронова Д.В., Захарова К.В., Карамбович І.М., Ковтун Е.О., Козик В.В., Шевченко Л.Г. та інші.

Метою статті є дослідження особливостей формування зовнішньоекономічної діяльності України, а також визначення недоліків та причини негативних тенденцій, які існують на даний момент.

Виклад основного матеріалу. Ефективний розвиток будь-якої торгівлі неможливий без здійснення інтеграційних процесів та розвитку економічних зв'язків з іншими країнами. Традиційною і найбільш розвинутою формою міжнародних економічних зв'язків є міжнародна торгівля, тому вона виступає основною складовою зовнішньоекономічної політики держави.

Рис. 1. Темпи зміни експорту-імпорту товарів за 2012–2013 роки

Для України в сучасних умовах головним напрямком розвитку інтеграції в світове товариство є проведення зовнішньоторговельних операцій. Експортний потенціал України визначається обсягами товарів, які можуть бути вироблені в економічній і соціальній сферах і реалізовані на світовому ринку з максимальною користю для країни [2].

За січень 2013 р. експорт товарів склав 5126,3 млн дол. США, імпорт – 5110,5 млн дол. Позитивне сальдо становило 15,8 млн дол., а в січні 2012 р. сальдо було від'ємним – 60,5 млн дол. [3]. Тобто за рік Україна зуміла не тільки зрівняти різницю між експортом та імпортом, але й перевищити обсяг експортованих товарів над імпортованими.

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 1,00 (у січні 2012 р. – 0,99). Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами зі 180 країн світу.

Таблиця 1

Обсяг експорту-імпорту товарів по країнах

Країни	Експорт у %	Імпорт у %
ЄС	30,3	31,9
СНД	30	40,6
Азія	26,4	20,2
Африка	7,1	1,2
Америка	6	5,8
Австралія та Океанія	0,1	0,1

З таблиці 1 можна побачити головний недолік України: перевага імпортованих товарів над експортованими з головними країнами-партнерами. Найважливішою проблемою постає 10-відсоткова різниця з країнами СНД.

Найсуттєвіші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації – 21,9% від загального обсягу експорту, Туреччини – 6%, Італії – 4,9%, Індії – 4,7%, Китаю – 4,3%, Польщі – 3,9%, Єгипту – 3%. Серед найбільших країн-партнерів експорт товарів збільшився до Іспанії на 53,2%, Китаю – на 51,4%, Індії – на 40%, Білорусі – на 30,5%, Італії – на 7,8%, Польщі – на 7,6% [3].

Рис. 2. Основні країни-партнери в експорті товарів

Найбільші надходження здійснювались з Російської Федерації – 33,4%, Китаю – 10,5%, Німеччини – 6,8%, Білорусі – 4,9%, Польщі – 4,2%, США – 3,7% та Туреччини – 2,5%.

Рис. 3. Основні країни-партнери в імпорті товарів

Збільшилися імпортні поставки з Туреччини на 67%, Китаю – на 63,7% та Польщі – на 19,9%. Поставки з США, Російської Федерації, Білорусі та Німеччини зменшилися відповідно на 25,5%, 22%, 18%

та 15,2%.

У загальному обсязі експорту товарів у порівнянні з відповідним періодом попереднього року збільшилась частка зернових культур з 9,8% до 10,8%, жирів та олій тваринного або рослинного походження – з 5,3% до 6,7%, руд, шлаку і золи – з 5,6% до 6%, механічних машин – з 4,3% до 4,6%, електричних машин – з 3,8% до 4,6%, насіння і плодів олійних рослин – з 2,5% до 4%, добрив – з 2,8% до 3,9% та продуктів неорганічної хімії – з 2,5% до 3,4%. Зменшилась частка чорних металів з 26,7% до 22,5%, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки – з 7,8% до 6%, залізничних локомотивів – з 6,8% до 4,9%, виробів з чорних металів – з 4,6% до 2,7% [3].

У загальному обсязі імпорту товарів збільшилась частка електричних машин з 5,9% до 7,2%, механічних машин – з 6,7% до 6,9%, пластмас, полімерних матеріалів – з 3,2% до 4,3%, фармацевтичної продукції – з 2,6% до 2,8%. Частка палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки зменшилась з 40,5% до 34%, засобів наземного транспорту, крім залізничного – з 6,9% до 5,6%, чорних металів – з 3,2% до 2,3%.

Таблиця 2

Розподіл експорту-імпорту товарів та зміна їх обсягу за 2012–2013 рр.

Категорії	Експорт		Імпорт	
	% від загального обсягу експорту у 2013	Зміна (+ -) обсягів у % проти січня 2012 р.	% від загального обсягу експорту у 2013	Зміна (+ -) обсягів у % проти січня 2012 р.
чорні метали та вироби з них	25,2	- 22,9	3,7	- 21,1
продукти рослинного походження	15,5	+ 17,2	5,2	+ 73,7
мінеральні продукти	12,7	- 13,8	35,8	- 20
продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	9,2	+ 22,1	8,5	- 12,6
механічні та електричні машини	9,2	+ 9,1	14,1	+ 5,6
засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5,7	- 29,4	6,3	- 24,2
готові харчові продукти	5,7	+ 41,7	3,6	- 0,6

В Україну у січні 2013 р. надійшло іноземної давальницької сировини на 225,6 млн дол. (зменшення на 35,6% порівняно з січнем 2012 р.). Експорт готової продукції з імпортою давальницької сировини становив 372,7 млн дол. (менше на 27,3%).

Експорт давальницької сировини становив 12,8 млн дол. (у 5,3 разу більше, ніж у січні 2012 р.). У той же час до України імпортовано готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, на 8,2 млн дол. (зростання на 90,8%) [3].

Найактивніше здійснювали експортно-імпортні операції підприємства м. Києва, Донецької, Дніпропетровської, Київської, Луганської та Запорізької областей.

Обсяги експорту імпорту товарів за регіонами 2013 р.

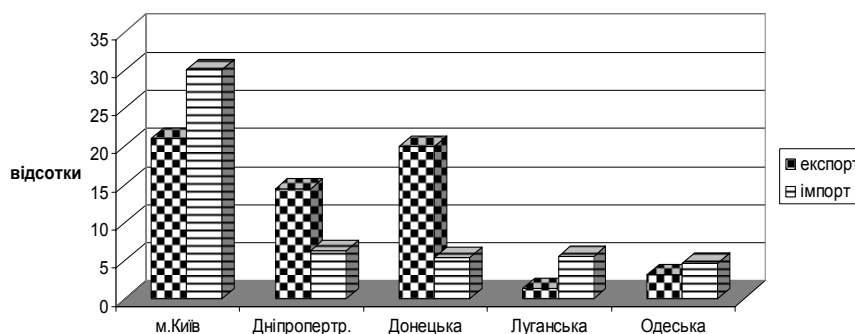

Рис. 4. Обсяги експорту імпорту товарів за регіонами 2013 р.

З рисунку 4 бачимо, що лідируючі позиції в імпорті товарів займає Київ (1/3 усіх імпортованих товарів в Україну) проте експортує значно менше, перевагу в експорті товарів займає Донецька область.

Розглянемо розподіл обсягів експорту-імпорту товарів за видами їх транспортування за 2012 рік. Найбільші обсяги експорту товарів за основними видами транспортування у 2012 р. розподілялися таким чином: морськими суднами перевезено 44,2% від загального обсягу експорту товарів, залізничними вагонами – 26,4%, вантажними автомобілями – 21,1%.

Інформацію щодо розподілу експорту-імпорту товарів за основними видами транспортних засобів у

2012 р. наведено у таблиці 3 [3].

Серед основних видів транспортування, якими ввозились товари в Україну, значна частка припадала на вантажні автомобілі – 35,1%, трубопровідний транспорт – 17,3% та залізничні вагони – 16,7% від загального обсягу імпорту.

Таблиця 3

Розподіл експорту-імпорту товарів за основними видами транспортних засобів у 2012 році.

1	Експорт				Імпорт			
	2011, млн дол. США	2012			2011, млн дол. США	2012		
		млн дол. США	у % до 2011	у % до загаль- ного обсягу		Млн дол. США	у % до 2011	у % до загаль- ного обсягу
2	3	4	5	6	7	8	9	
Усього	68394,2	68809,8	100,6	100,0	82608,2	84658,1	102,5	100,0
у тому числі								
Морське судно	29569,1	30437,7	102,9	44,2	4740,1	5263,4	111,0	6,2
Контейнер на морському судні	1711,0	1558,6	91,1	2,3	7380,7	8732,1	118,3	10,3
Залізничний вагон на морському судні	265,3	173,8	65,5	0,3	94,1	92,8	98,6	0,1
Вантажний автомобіль на морському судні	504,5	555,5	110,1	0,8	309,1	478,8	154,9	0,6
Залізничний вагон	20206,3	18198,0	90,1	26,4	13698,5	14170,4	103,4	16,7
Контейнер на залізничному вагоні	254,7	256,8	100,8	0,4	193,0	293,8	152,2	0,3
Вантажний автомобіль	13861,8	14528,1	104,8	21,1	27162,4	29681,8	109,3	35,1
Контейнер на вантажному автомобілі	156,4	166,8	106,6	0,2	274,1	487,4	177,8	0,6
Повітряне судно	876,0	1044,0	119,2	1,5	2082,9	2170,7	104,2	2,6
Поштове відправлення	60,9	40,4	66,3	0,1	10,3	8,2	79,8	0,0
Експрес-відправлення	60,1	83,8	139,4	0,1	920,3	845,1	91,8	1,0
Трубопровідний транспорт	12,9	5,7	44,6	0,0	15085,5	14659,5	97,2	17,3
Лінії електропередачі	430,5	623,7	144,9	0,9	1,3	5,7	433,8	0,08

Отже можемо зробити висновок, що Україні необхідно розвивати та покращувати судноплавство, так як майже половина експортованих товарів переправляється цим способом, який є найбільш економічно вигідним та порівняно дешевшим.

На думку Я.Б. Базилук [1], в Україні негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності:

- відсутність в Україні єдиної загальнонаціональної парадигми реалізації пріоритетних завдань міжнародної інтеграції;
- невизначеність напрямів спеціалізації українського експорту;
- низька конкурентоспроможність українського експорту на світовому ринку товарів;
- внутрішньополітична нестабільність;
- звуження внутрішнього ринку для національних виробників високотехнологічних та побутових товарів;
- надмірна залежність експортних поставок від окремих ринків, зокрема ЄС (70%), з якими від'ємне сальдо торговельного балансу;
- надмірна залежність від імпорту енергоносіїв;
- незначне залучення прямих іноземних інвестицій.

За даними Всесвітнього економічного форуму [4] основними причинами негативних тенденцій в зовнішньоекономічній діяльності України є:

- незадовільна якість влади;
- низька ефективність законодавства;
- відсутність послідовної державної стратегії і політики;
- низька прозорість та ефективність виконання урядових рішень, судової системи;
- високий рівень корупції;
- неналежний рівень захисту особистих свобод і приватної власності людини;
- дотації бюджету;
- недосконалість структури бюджету;

- неефективна податкова політика;
- катастрофічна ситуація щодо регулювання у сфері конкуренції та інші чинники.

Висновок. Проблеми зовнішньоекономічної діяльності в Україні визначають необхідність здійснення певних державних перетворень та проведення прогресивних, інноваційних заходів, які б дали змогу вийти на новий рівень розвитку як міжнародних відносин, так і країни в цілому. Зовнішньоекономічна діяльність України має бути такою, щоб експорт та імпорт товарів відповідали стратегічним інтересам держави й були економічно вигідні для власних виробників. Це може бути досягнуто за рахунок різних заходів:

1. Підвищення конкурентоспроможності виробника і, в першу чергу, це стосується технічно складних товарів. Досягнення позитивних результатів можливе за рахунок впровадження нової техніки та новітніх технологій. Головна увага має приділятися фінансуванню в інтелектуальну власність та інноваційну діяльність.

2. Поступова стабілізація валютного курсу гривні до інших валют світу. Потрібно здійснити поступовий перехід від орієнтації на долар США та переорієнтувати свою ЗЕД на розрахунки в євро. Дане рішення викликане тим, що Україна знаходиться територіально в європейській зоні і головний зовнішньоекономічний оборот здійснюється з країнами СНД та Європи.

3. Одним з напрямків може бути створення на території України вільних економічних зон для ЗЕД.

4. Змістовний перегляд імпоротної політики держави. Потрібно відмовитись від імпорту тих товарів, що можуть бути виготовлені вітчизняними підприємствами.

5. Держава повинна забезпечити експортерам протекціоністський захист на всіх рівнях: юридично-правовому, міжнародно-політичному та рекламно-пропагандистському.

Стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності залежить від багатьох чинників, серед яких визначальне місце належить зовнішній та внутрішній економічній політиці держави, ефективності здійснення митної політики та забезпеченню економічної безпеки держави.

Література

1. Базилюк Я.Б. Механізм підвищення ефективності економічної інтеграції України / Я.Б. Базилюк // Академія митної служби України. 2010. – № 6. – С. 3–9.
2. Вічевич А.М. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності : [навч. посібник] / А.М. Вічевич. – К. : Ника – Центр, 2010. – С. 34–45.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Шевченко Л.Г. Оцінка конкурентоспроможності національної економіки / Л.Г. Шевченко І.М. Карамбович // Вісник Академії митної служби України. – 2011. – № 4 (37). – С. 48–54.

References

1. Bazylyuk Ya.B. Mekhanizm pidvyshchennya efektyvnosti ekonomichnoyi intehratsiyi Ukrayiny / Ya.B. Bazylyuk// Akademiya mytnoyi sluzhby Ukrayiny. 2010. - №6. – p.3-9.
2. Vichevych A.M. Analiz zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti: navch. posibnyk. / A.M. Vichevych – K.: Nyka – Tsentr, 2010. – p.34-45.
3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny // [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/> Data zvernennya: 07.04.2013
4. Shevchenko L.H., Karambovych I.M. Otsinka konkurentospromozhnosti natsional'noyi ekonomiky/ L.H. Shevchenko I.M. Karambovych // Visnyk Akademiyyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny. - 2011. – №4 (37). – p.48-54.

Рецензія/Peer review : 18.7.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: проф. кафедри менеджменту, Хмельницький національний університет
д.е.н. Стадник В.В.

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

У статті досліджено теоретичні положення фінансового та економічного ризиків. Розкрито класифікацію ризиків та способи управління ризиками, які пропонують деякі вчені-економісти. Проаналізовано фінансові ризики та їх вплив на економічну безпеку держави. Визначені першочергові національні інтереси у сфері забезпечення економічної безпеки.

Ключові слова: ризик, глобалізація, фінанси, цінні папери, фінансові ризики, економічна безпека, фінансова безпека, грошовий ринок.

V.M. SHAVKUN, I.A. SUHATSKA

Khmelnitsky National University

FINANCIAL RISKS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND ECONOMIC SAFETY OF THE STATE

Abstract - Research of essence of financial risks and their classification, methods of management of financial risks by state in conditions of globalization have been analysed. National interests in the sphere of financial security providing has been determined. The author has stressed that globalisation and opening economic have many dangers which are combined with available contradictions between necessity of integration in world economic on one side and many defferent good products and national interest on the other side. Making conditions for reliable defence of financial system of Ukraine from inward and outward dangers, which hinder to effective financial recourses and suitable national interests and creating conditions for integration of Ukraine into global financial space have been analysed in the article.

Keywords: risk, globalization, finances, securities, financial risks, economic security, financial safety, money-market.

Постановка проблеми. На розвиток міжнародної економіки та міжнародних фінансів нині великий вплив здійснюють світові глобалізаційні процеси, сутність яких полягає у зростаючому взаємозв'язку та взаємозалежності національних та світових економік, національних, політичних та соціальних систем і т.д. Даний процес розкриває широкі можливості та дає певні переваги для національних економік та фінансових систем, створює значні загрози та непередбачувані наслідки.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Коли Україна стала на шлях економічних трансформацій та радикальних реформ, то через відсутність економічної стратегії та виваженої економічної політики економіка зазнала кризових потрясінь. Особливо це стало відчутним на грошовому та валютному ринках. В країні почали зростати фінансові ризики, які охопили всі сфери виробництва, суспільства і набули національного характеру. Ці та інші негативні явища стали загрозою економічній безпеці країни.

Ризиком в найбільш широкому розумінні називають невизначеність у відношенні здійснення тієї чи іншої події у майбутньому. Фінансовий ризик є характерною складовою фінансової діяльності, об'єктивним явищем у функціонуванні як окремого підприємства, так і держави в цілому. Він присутній у кожному фінансовому рішенні, пов'язаному як з доходами, так і з витратами.

Мета статті – аналіз існуючих фінансових ризиків, які складають фінансову загрозу для держави, їх класифікація. Аналіз методів управління фінансовими ризиками, а також визначення національного інтересу в сфері забезпечення фінансової безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження фінансових ризиків набуло особливої актуальності з розвитком глобалізаційних процесів, що знайшло відображення в працях вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Різні аспекти формування та управління фінансовими ризиками висвітлювали такі зарубіжні вчені, як Арутюнов Ю., Балабанов І., Бжезинський З., Миронов М., Редхед К., Юджин Ф., Кіресев С., Фрідмен М. та ін. Серед українських економістів відзначимо таких вчених, як Бунге М., Бураковський І., Вергун В., Кредісов А., Лисицин С., Рогач О., Рум'янцев О., Соскін О. та інші. Однак проблематика формування, визначення та управління фінансовими ризиками на рівні національного господарства не отримала належного розгляду.

Результати дослідження. Одне з перших трактувань підходу до виміру ризику запропонував австрійський вчений, представник неокласичної економічної теорії Мілтон Фрідмен. Він розглядав проблему розрахунку (оцінки) рівня ризику крізь призму теорії корисності. Фрідмен зазначив, що в умовах спадної корисності і наявності ризику, звичайні принципи максимізації не можуть бути використані, оскільки необхідна певна податкова плата у вигляді компенсації за фактор ризику. Рішення, пов'язані з ризиком, М. Фрідмен класифікував так:

- невеликий ризик, пов'язаний із задалегідь відомим результатом;
- помірний ризик без великих доходів і витрат;
- великий ризик, пов'язаний з великими доходами або збитками.

Аналізуючи проблему ризику, Фрідмен виходив з припущення, що економічна одиниця має певну систему переваг, яка може бути описана функцією, що дає численні значення різним альтернативам. Фінансові ризики представляють собою такий вид ризиків підприємницької діяльності, який пов'язаний з імовірністю втрат фінансових ресурсів (коштів).

У своїй статті О.Соскін представив розроблений теоретико-методологічний підхід до аналізу фінансово-економічних ризиків на національному рівні і довів, що вони тісно пов'язані з інституціональними ризиками та ризиками надбудови. Всі ці ризики владі потрібно передбачати, враховувати, ідентифікувати і по мірі можливості усувати [1].

Аналіз спеціальної наукової літератури, присвяченої сутності фінансових та економічних ризиків, дозволив нам зробити висновок про необхідність їхньої класифікації на такі групи:

Фінансові ризики фірми:

- законодавче оголошення недійсним наміченого фірмою до реалізації плану з випуску цінних паперів;

- не підписання або опротестування будь-яких угод, доходи від яких повинні були скласти визначену частину у фінансуванні діяльності даної фірми.

Втрати, пов'язані з реалізацією ризику зникнення джерел фінансування в ході ведення підприємницької діяльності, можуть бути істотно збільшені, а іноді привести до повного банкрутства в тому випадку, якщо всі джерела фінансування, на які робилась орієнтація, зникли.

Ризики, пов'язані з вкладенням капіталу – інвестиційні ризики. Дана група ризиків становить особливий інтерес через декілька причин. Їхня суть зводиться до того, що інвестиції – сукупність засобів, реалізованих у формі довгострокових капіталовкладень в різні галузі економіки. Джерела походження ризиків, що супроводжують інвестиційну діяльність, класифікуються згідно зі сферами їхнього виникнення на інвестиційні ризики залежно від вкладення капіталу у виробничу і невиробничу сфери економіки та діяльності фірми на фінансовому ринку.

Це означає, що перші з них діють на будь-який суб'єкт підприємницької діяльності в процесі його функціонування, і їх специфіка полягає лише в опосередкованій дії (через систему ринкових посередників і т.п.) А друга група ризиків впливає на фірму в процесі здійснення нею фінансових операцій (покупки акцій інших підприємств, збереження грошей у цінних паперах держави і т.д.).

Особливий інтерес представляє розгляд інвестиційних ризиків, які пов'язані з діяльністю підприємств на фінансовому ринку. Дана група ризиків класифікується за джерелами їх виникнення на:

- ризики упущеної вигоди;

- ризики зниження прибутковості, що, у свою чергу, складаються з процентних ризиків та кредитних ризиків.

У свою чергу, кредитні ризики складаються з:

- біржових ризиків;

- ризиків ліквідності;

- боргових ризиків;

- ризиків банкрутства.

Пошук ефективних підходів до управління ризиками став одним з найважливіших напрямків розвитку сучасної економічної науки. У міжнародній практиці процес управління ризиками розглядається як ключова сфера менеджменту, значна увага приділяється вивченню ризикових сфер, пошуку ефективних методів контролю, оцінки та монітору ризиків, створенню відповідних систем управління. Теоретичні дослідження вітчизняних науковців з проблем фінансового ризику здебільшого присвячені аналізу причин виникнення, класифікації та методам кількісної оцінки ризиків [2].

Серед фінансових ризиків, які визначаються ймовірністю грошових втрат у зв'язку з непередбаченими змінами в обсягах, доходності та структурі активів та пасивів особливе місце посідає група цінних ризиків. Цінові ризики пов'язані з ймовірністю зміни ринкових цін та їх впливу на фінансові чи фізичні активи, що обліковуються як за активними, так і за пасивними бухгалтерськими рахунками на балансі компанії, підприємства чи банку. Цінові ризики найбільше виявляються при оцінці вартості статей балансу, виходячи з ринкових цін, за станом кожного робочого дня. Будь-які зміни ринкової ціни відразу ж відбиваються на балансі.

У фінансовій діяльності найбільш значними цінними ризиками є ризик зміни відсоткових ставок та валютних курсів, а також ринковий ризик, пов'язаний зі зміною вартості цінних паперів. Ризик зміни відсоткової ставки (відсотковий ризик) присутній у діяльності позичальників, кредиторів, власників цінних паперів, інвесторів. Валютний ризик виникає у тих суб'єктів господарської діяльності, які мають на балансі активи, пасиви, або позабалансові статті, деноміновані в іноземній валюті. Найбільше на ринковий ризик наражаються власники цінних паперів. Таким чином, більшість суб'єктів господарської діяльності так чи інакше мають справу з цінними ризиками, а нестабільність та непередбачуваність протягом останніх років як міжнародного, так і національних фінансових ринків значно загострили проблему пошуку оптимальних методів управління цією групою ризиків.

Необхідною умовою досягнення успіхів у сфері діяльності, яка характеризується підвищеною ризиковістю, є створення та вдосконалення систем управління ризиками, що дозволить виявити, оцінити, локалізувати та проконтролювати ризик. Виправданий, або допустимий ризик – необхідна складова стратегії і тактики ефективного менеджменту. Процес управління ризиками включає широкий спектр дій, що можуть бути представлені як послідовність наступних етапів:

- усвідомлення ризику, визначення причин його виникнення та ризикових сфер;

- аналіз та оцінка ризику – мінімізація або обмеження ризиків за допомогою відповідних методів управління;
- здійснення постійного контролю за рівнем ризиків із застосуванням механізму зворотного зв'язку.

Успішність діяльності суб'єктів господарювання значною мірою залежить від прийнятої концепції управління ризиками. Бажання уникнути або мінімізувати ризики є природним, але вирішення проблеми ускладнюється існуванням прямої залежності між ризиком та прибутком. Вищий рівень ризику надає потенційні можливості отримання підвищеного прибутку, але не виключає можливості додаткових втрат у випадку реалізації ризику. Мінімізація рівня ризику дає змогу отримати невисокий, але стабільний прибуток. Отже, балансування між прибутковістю та ризиком, пошук їх оптимального співвідношення розглядається як одне з важливих і складних завдань, що постають перед суб'єктами господарської діяльності

Застосування ефективних методів управління ризиками сприятиме забезпеченню фінансової безпеки держави. Забезпечення фінансової безпеки держави – це діяльність держави та суспільства з впровадження систем заходів, спрямованих на досягнення оптимального стану фінансової системи, яка захищала б національні фінансові інтереси. Світова економічна глобалізація несе багато загроз для економіки України, пов'язаних з наявністю суперечностей між необхідністю інтегруватися у світову економіку, з одного боку, та захистом вітчизняного товаровиробника та національних інтересів – з іншого. Так, на Ялтинській щорічній зустрічі керівників Європейських держав один з американських економістів спрогнозував Україні валютну і боргову кризу найближчим часом, якщо уряд не буде проводити інституційні і структурні реформи.

Підсумовуючи вище сказане, можна визначити першочергові національні інтереси у сфері забезпечення фінансової безпеки держави:

- підвищення ефективності функціонування фінансової системи як важливого регулятора економічних відносин шляхом розробки відповідного фінансово-економічного законодавства;
 - досягнення максимальної збалансованості державних фінансів шляхом прийняття реальних бюджетів і систематичного виконання бюджетних призначень, суттєве зміцнення місцевих фінансів, забезпечення прозорості та підзвітності діяльності розпорядників бюджетних коштів;
- проведення виваженої валютної політики, яка змогла б збалансувати реальний попит на іноземну валюту з її пропозицією, врівноваження торговельного балансу, сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товарів, нагромадженню валютних резервів НБУ;
- проведення виваженої митної політики, диференціація протекціоністських заходів у поєднанні зі створенням передумов для реалізації наявних (у т.ч. потенційних) конкурентних переваг української економіки;
- удосконалення податкової системи, підвищення її стимулюючого впливу на розвиток виробництва;
- розробка ефективної політики управління державним боргом України.

Висновки. В умовах світової глобалізації та відкритості економіки постає проблема фінансової безпеки України, досягнення такого рівня розвитку фінансової системи, за якого забезпечується стале економічне зростання за відсутності або низького рівня інфляції, відсутня загрозна для розвитку економіки величина внутрішнього і зовнішнього боргів, наявна стійка і стала національна валюта. В основу формування стратегії розвитку фінансової системи України повинні, у першу чергу, закладатись національні інтереси та пріоритети та забезпечуватись стабільність основних показників фінансової безпеки держави, таких як рівень інфляції, сальдо платіжного балансу, стабільність національної валюти.

Повна економічна та фінансова лібералізація та безумовне слідування вимогам та рекомендаціям міжнародних фінансових організацій призводять до непередбачуваних наслідків в економічній та фінансовій сферах. Створення умов надійної захищеності фінансової системи України від внутрішніх та зовнішніх загроз не лише відповідає національним інтересам, але й створює передумови до плавної інтеграції нашої країни до глобального фінансового простору.

Література

1. Соскін О.І. Фінансово-Економічні ризики України в умовах економічної кризи / О.І. Соскін // Економіка і управління. – 2009. – № 4. – С. 20–31.
2. Вітлінський В.В. Кількісне оцінювання ризику у фінансово-економічній сфері / В.В. Вітлінський, Г.І.Великоіваненко // Фінанси України. – 2003. – № 11.– С. 16–24.
3. Гайдучський А.П. Фінансові ризики в умовах глобалізації економіки / А.П. Гайдучський // Фінанси України. – 2006. – № 8. – С. 60–63.
4. Небрат В.В. Історико-фінансові дослідження в українській економічній думці XIX – початку XX ст. / В.В. Небрат // Економіка України. – 2013. – № 4. – С. 80–85.
5. <http://news.mail.ru/inworld/ukraine/global/112/economics/14867965/?frommail=1>

1. Soskin O.I. Finance-economic risks of Ukraine are in the conditions of economic crisis. Economy and management. 2009. № 4. P. 20–31.
2. Vitlinskiy V.V., Velikoivanenko G.I. A quantitative evaluation of risk is in a finance-economic sphere. Finansi Ukraine. 2003. № 11. P. 16–24.
3. Gaydutskiy A.P. the Financial risks in the conditions of globalization of economy. Finansi Ukraine. 2006. № 8. P. 60–63.
4. Nebrat V.V. Historic-finance researches in the Ukrainian economic from XX – to beginning of XX st. Economy Ukraine. 2013. № 4. P. 80–85.
5. <http://news.mail.ru/inworld/ukraina/global/112/economics/14867965/?frommail=1>

Рецензія/Peer review : 20.9.2013 р. Надрукована/Printed :2.10.2013 р.
Рецензент: д.е.н., проф., зав.кафедри економічної теорії ХНУ - Лук'янова В.В.

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Повні вимоги до оформлення рукопису

<http://visniktup.narod.ru/rules/>

**Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 1 від 25.09.2013 р.**

Підп. до друку 2.10.2013 р. Ум.друк.арк. 33,89 Обл.-вид.арк. 32,24
Формат 30x42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № _____

Тиражування здійснено з оригінал-макету, виготовленого
редакцією журналу “Вісник Хмельницького національного університету”
редакційно-видавничим центром Хмельницького національного університету
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1. тел (0382) 72-83-63